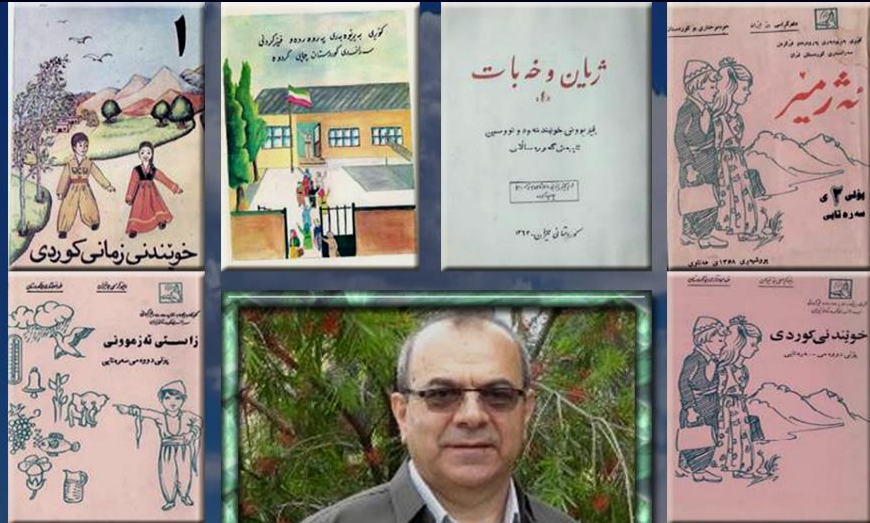


KURDISTAN



پرسی خویندن به زمانی کوردی

له رۆژهه‌لاتی کوردستان

هه‌ ئیژاردیه‌ک له بابته‌کانی هاوڕێ قادر وریا

کۆکردنه‌وه و ئاماده کردنی: به‌همان نه‌قشی

پیرست

- ۱- له پیشوازی ۲۱ی فبوریه، رۆژی جیهانیی زمانی دایک دا ۴
- ۲- بۆچی ۲۱ی فبوریه کراوه به رۆژی جیهانیی زمانی دایک؟ ۷
- ۳- زمانی زگماکی و ۲۱ی فبوریه، بۆنه‌یه‌کی گونجاو بۆ حهره‌که‌تییکی پیویست ۹
- ۴- گرنگترین په‌یماننامه‌کانی تایبەت به مافه زمانی و نه‌ته‌وه‌ییه‌کان ۱۲
- ۵- خویندنی کوردی له سایه‌ی پارته‌کانی کوردستاندا ۱۴
- ۶- کاریگه‌ریی خویندن به زمانی دایک له سهر زمانی نه‌ته‌وه ۲۳
- ۷- بار و دۆخی خویندن له نیو مندالانی نه‌ته‌وه ناپارسه‌کاندا ۲۶
- ۸- نه‌رکه هه‌نووکه‌ییه‌کانی ئۆگران و دلسۆزانی زمانه‌که‌مان له رۆژهه‌لاتی کوردستاندا ۲۹
- ۹- نه‌گهر زمانیکی پێی بخویندنی: ۳۲
- ۱۰- مافی به‌کار بردنی زمان له دامه‌زراوه ده‌ولەتی و فه‌رمییه‌کان و ناوه‌نده‌کانی خویندندا ۳۶
- ۱۱- وتووێژ له‌گه‌ڵ مامۆستا عه‌بدوڵلا حه‌سه‌ن زاده ۴۰
- ۱۲- خزمه‌ته‌کانی کۆری په‌روه‌رده‌و فبیرکردن به خویندن به زمانی کوردی ۵۰
- ۱۳- زمانی خویندن له سهرده‌می جمهووریی کوردستان دا ۵۶
- ۱۴- رۆژنیک بۆ وه‌ده‌نگه‌اتن له سته‌م و سه‌رکوتی زمانی ۵۹
- ۱۵- پرسى خویندن به زمانی دایک له ئی‌ران دا به‌سه‌ره‌اتی تائی چاوه‌پوانییه‌کی ره‌وا! ۶۲
- ۱۶- کۆری په‌روه‌رده‌و فبیرکردنی سه‌رانسه‌ریی کوردستان" ۶۵
- ۱۷- هه‌ق‌به‌یقین له گه‌ڵ به‌ریز ره‌سوول ئاریا ۷۲
- ۱۸- هه‌ق‌به‌یقینیکی له‌گه‌ڵ به‌ریز ناسر حیسامی دا ۷۷

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژهه‌لاتی کوردستان

- ١٩- وتووێژ له گه‌ڵ مامۆستایانی شوێش خالید گه‌ردی و شوعله قادری ٨٧
- ٢٠- ولامه‌کانی مامۆستا لاوچاک له باره‌ی خویندنی کوردی ٩٢
- ٢١- ولامه‌کانی مامۆستا گه‌لاویژ هه‌سه‌ن‌زاده ٩٦
- ٢٢- ولامه‌کانی مامۆستایان گۆران ئه‌میری و مسته‌فا ئه‌میری ٩٩
- ٢٣- فێرکردنی زمانی دایک له خزمه‌ت به هێزکردنی شوناسی نه‌ته‌وه‌ییدا ١٠٣
- ٢٤- به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی روانگه‌یه‌کی شوقینییستی له‌باره‌ی "سیاسه‌تی زمان" هوه ١١٠
- ٢٥- هه‌لۆیسته‌یه‌ک له سه‌ر نیوه‌رۆکی کتییی: زمانی کوردی له ئێران، دانپێدانانی سنوورداری و چاوه‌دییکراو ١١٧
- ٢٦- چاوخشان‌دیک به‌ کتییی "سه‌ده‌یه‌یک خه‌بات له پیناوی زمانی کوردیدا: تیوری، سیاسه‌ت و ئیده‌ئۆلۆژی" ١٢٣
- ٢٧- سه‌رکوت و سه‌رینه‌وه له سیاسه‌تی زمانی ئێراندا ١٢٩
- ٢٨- سیاسه‌تی تاک‌زمانی له ئێران، له‌نیوان پێداگری ده‌سه‌لات و دژایه‌تی نه‌ته‌وه‌ ناهه‌سه‌کاندا ١٤٨
- ٢٩- پرسی زمان و ناسنامه‌پاریزی له رۆژهه‌لاتی کوردستان له پێش کۆماری کوردستانه‌وه تا ئیستا ١٥٧
- ٣٠- سیاسه‌تی زمانی له حیزبی دیموکراتدا ١٦٥
- ٣١- زمان له شه‌ری به‌رگری له ناسنامه‌دا ١٨٠
- ٣٢- روانین بۆ زمان، مه‌که‌یک بۆ ناسینی رێژمه‌کان و ئایدۆلۆژییه‌کان ١٨٣
- ٣٣- زمان و په‌روه‌رده، ده‌ولت - نه‌ته‌وه و نه‌ته‌وه‌ی بیده‌ولت ١٨٥
- ٣٤- به‌ره‌و رۆژی جیهانیی زمانی دایک ٢١٠

له پيشوازی ۲۱ی فېوریه، رۆژی جیهانیی زمانی دایک دا:



بۆنه یهک بۆ دهنگه ئېرین دژی سهرکوتی نه ته وهی و زمانی

بۆ ئه و نه ته وه و مروقانهی به دوور له ههر چه شنه به به سته و سهرکوتیک به زمانی خوین ددوین، ده خویند و دهنوسن، رۆژی جیهانیی زمانی دایک، رۆژی جیژن و شادینواندن و شانازیکردن به زمانه که یانه. بۆ ئه و نه ته وه و مروقانهش که زمانه که یان به ره سمی نه ناسراوه و ناتوانن به زمانی خوین بنووسن، بخوینن و له دام و ده زگای ره سمی و ده و له تی و زانستی دا پیی بدوین، ئه م رۆژه، واتاو رۆئیکی دیکه ی ههیه. بۆ ئه وان رۆژی جیهانیی زمانی دایک، رۆژی به داخبوون له چاره نووسی خوین و زمانه که یان، رۆژی وه بیر هینانه وهی بيمافی و سته ملیکراوییه کانیان و، رۆژی دهنگه ئېرین دژی هه لاواردن و به جیمان له کاروانی پيشکته و تن و نازاد ژيانه.

به م پینیه، بۆ نه ته وه کانی ئیران که فارس زمان نین و هه تا ئیستاش له سهره تاییتیرین مافه نه ته وه بییه کانیان، یهک له وان مافی به ره سمی ناسرانی زمانه که یان بیبه شن، نزیکبوونه وه هاتنی رۆژی ۲۱ فېوریه ی ههر سالیک، یانی رۆژی نوپوونه وه دووپاتبوونه وهی ئه م پرسیاره یه که ئه م بیبه شو و بيمافییه هه تا که ی؟ تالیی به ره وروو بوونه وه له گه ل ئه م پرسیاره نه وه دایه که بزانی و ببینین پزیمه ده سه لاتداره کانی ئیران، خاوه نی ههر سیسته م و ناوه رۆکیک بن، له ئاست پرسی مافه

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

نەتەوهیی و زمانیه‌کانی نەتەوه‌کانی ئێران، هەر یەک سیاسەت و روانین و گوتاریان هەیە. چ رێژی می شایه‌تی هه‌نگری ئیددیعی میراتی شارستانیەتی چەند هه‌زار ساڵه‌ له‌ سه‌ر کار بێ، چ نیزی می ئیسلامی به‌ رواله‌ت لایه‌نگری عه‌دلی ئیلاهی، به‌شی نەتەوه‌کانی ئێران هه‌ر ئه‌وه‌یه‌ که ئه‌گه‌ر داوای به‌ رەسمی ناسرانی مافه‌ نەتەوه‌یی‌ه‌کانیان بکه‌ن، له‌ گه‌ڵ سه‌رکوت به‌ره‌وروو ده‌بن.

ئێران، سه‌ره‌پای ئه‌و هه‌مووه‌ بیه‌ه‌نگوتنه‌ی شوڤینییه‌ رهنه‌نگاوه‌نگه‌کانی به‌ شارستانیەت و میژووی ولاته‌که‌و بیه‌ه‌نگایه‌تی ئێرانییه‌کان، له‌ رووبه‌رووبوونه‌وه‌و چاره‌سه‌رکردنی پرسه‌ نەتەوه‌یی و زمانی‌دا، له‌ داوای هه‌موو ولاتانی دراوسی خۆشییه‌تی. هه‌موو ولاتانی دراوسی ئێران که له‌وانیش دا، نەتەوه‌و زمانی جیاواز پیکه‌وه‌ ده‌ژین، ملیان بۆ به‌ره‌سمی ناسینی زمانه‌ جو‌راوجۆره‌کانی ولاته‌که‌یان و قبوولی مافه‌کانی تایبه‌ت به‌ هه‌ر زمانیک راکیشاوه‌.

له‌م باره‌یه‌وه‌ ده‌توانین عێراق، پاکستان و ئه‌فغانستان به‌ نموونه‌ بینینه‌وه‌. له‌ عێراق، دوو زمانی کوردی و عه‌ره‌بی، هه‌ر دوویان وه‌ک زمانی رەسمی له‌ ئاستی هه‌موو عێراق‌دا ناسراون و زمانه‌کانی تورکه‌مانی و ناشورییش له‌ شوین و ناوچه‌ی ژبانی ئه‌و که‌مایه‌تییه‌ نەتەوه‌یی‌ه‌دا، رەسمیه‌تیان هه‌یه‌. له‌ پاکستان، دوو زمانی ئوردوو ئینگلیسی، زمانی رەسمی و سه‌رانسه‌ریز و زمانه‌کانی په‌نجابی، به‌لوچی، په‌شتوون، سیندی و سرائیکی له‌ ئاستی ناوچه‌کان دا، به‌ره‌سمی ناسراون. له‌ ئه‌فغانستان زمانه‌کانی ده‌ری و په‌شتوون هه‌ر دوویان له‌ ئاستی ولاته‌دا، زمانی رەسمی و کۆمه‌لیک زمانی دیکه‌ش له‌ ئاستی هه‌ریه‌و ئه‌یاله‌ته‌کان دا، به‌ رەسمی ناسراون. ولاتیکی دیاری دیکه‌ی ناوچه‌ که دراوسی ئێرانی‌شه‌و نەتەوه‌و زمانی جو‌راوجۆری تێدایه‌و سالانیکی زۆر وه‌ک ئێران سیاسه‌تی زانکردنی یه‌ک زمان به‌ سه‌ر زمانه‌کانی دیکه‌داو سه‌رکوتکردنی نەتەوه‌و زمانه‌کانی دیکه‌ی به‌ریوه‌ بردوه‌، ولاتی تورکیایه‌. به‌لام تورکیاش ریگای چاوخشانده‌وه‌ به‌و سیاسه‌ته‌ له‌ میژینه‌یه‌ی گرتووه‌ته‌ به‌رو چاوه‌روان ده‌کری ئه‌م کیشه‌ دیرینه‌یه‌ به‌ سه‌رنجدان به‌ رێشوینه‌کانی په‌یماننامه‌کانی یه‌کیه‌تی ئوروپا که تورکیه‌ له‌ میژه‌ هه‌وولی په‌یوه‌ستبوون به‌وانی هه‌یه‌، چاره‌سه‌ربکا.

رێژی می ئێران، له‌ رووبه‌رووبوونه‌وه‌ له‌ گه‌ڵ کیشه‌ی له‌ میژینه‌ی سه‌رکوتی نەتەوه‌یی و زمانی له‌ نیو ئه‌و ولاته‌که‌ی‌دا، که به‌رده‌وام سه‌رچاوه‌ی ناکۆکی و شه‌رو ئالۆزی نیوان نەتەوه‌ بنده‌سته‌کان و ده‌سه‌لاتی ئه‌و ولاته‌ بووه‌، هه‌تا ئیستاش هه‌ر له‌ سه‌ر سیاسه‌تی ئینکارو هه‌له‌تاندن و خۆباردن ده‌روا. ته‌نیا له‌ سه‌رویه‌ندی هه‌لبێژاردنه‌کان‌دا به‌رێژره‌کانی سه‌ریه‌و رێژمه‌ سووکه‌ ئاوڕیک له‌و کیشه‌یه‌ ده‌ده‌نه‌وه‌، ئه‌ویش نه‌ک بۆ گه‌پان به‌ داوی چاره‌سه‌رو دابینکردنی ویستی له‌ میژینه‌ی نەتەوه‌ بنده‌سته‌کان و ئاخیه‌ورانی زمانه‌کانی دیکه‌، به‌ ئه‌کو بۆ راکیشانی ده‌نگه‌رانی سه‌ر به‌و نەتەوانه‌ بۆ سه‌ر سندوووقه‌کانی ده‌نگو بۆ وه‌رگرتنی ده‌نگه‌کانیان به‌ قازانجی سه‌رکه‌وتنی خۆیان. ئه‌وه‌ که ده‌نگه‌رانی سه‌ر به‌و نەتەوانه‌، ئاواردانه‌وه‌و

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

بایه خدانی بهربژیرهکانی هه ئبژاردنی سه رکۆماری و پارلمانی له پرسه نهتهوهیی و زمانییهکان، دهکهن به مهرج و پیوهریک بۆ هه ئویستی خویمان له هه ئبژاردنهکاندا، شتیکی دروستو له جینی خۆی دایه. بهلام نهوه که دواي هه ئبژاردنهکان، ههم نهوانه بهم ناوه دهنگی خه ئکیان وهرگرتوهو ههم نهوه دهنگه رانهی به نیازی پیکهینانی گۆران له سیاسهتی نهتهوهیی و زمانی دهسهلاتی ولات دهنگیان داوه، به ئین و چاوهروانیی خویمان له بیر ده به نهوه، شیای توندترین رهخنه. سه رکۆمار، نوینه رانی مه جلیسو ههر که سیک له ههر ناوه ندیکی قانوندانان و سیاسه تدانان و به رپوه به ریتی ولاتدا، نه گهر پشتر هیچ دروشم و به ئینیکیشیان له باره ی پرسیکی گرنگی وهک سه رکوتو هه لاواردنی نهتهوهیی و زمانی نه دابی، له ئاست کیشه و گرفته له میژینهکان و داواوه اکانی خه ئکی ولاتدا، ههر به رپرسیارن. بهلام نه گهر کاربه دهسته که، وهک سه رکۆماری ئیستا به به ئینی داینکردنی به شیک له مافه پشنگویخواوهکان، زۆرتین دهنگی له نیو نهتهوه بندهستهکانی ئیراندا کۆ کردیتهوه، به رپرسیاره تیه که ی له ئاست پرسه نهتهوهیی و زمانی، زۆر زیاترو، ههر بهم پییه له بیربردنهوهو خۆییواردنیشی، شتیکی زۆر قورس ده بی.

سه پاندنی بیبه شی له مافی نهتهوهیی و سه رکوتو هه لاواردنی نهتهوهیی و زمانی به سه ر خه ئکدا، نه گهر بۆ دهسه لاتداران، مایه ی نهنگو شووره یین و مه حکوومن، قه بوو لکردنیشیان به تایبهت له لایهن نهوه خه ئکه ی به رهو رووی نهوه جو ره بیبه شی و ستهمو هه لاواردنانه ده بنهوه، شیای لومه و رهخنه یه. رۆژی جیهانیی زمانی دایک، ده توانی و پیوسته بکریته ده رفه تیک بۆ نا گوتنهوه به قبوونی سووکایه تی به زمان و شوناسی نهتهوه ییمان.

له پیشوازی رۆژی جیهانیی زمانی دایکدا، پیرۆزبایی له هه موو نهوانه ده که یین که ریز له زمانه که ی خویمان و زمانه جیاوازهکان ده گرن. سلاو بۆ نهوانه ده نییرین که له ئاست سه رکوتو هه لاواردنی نهتهوهیی و زمانی له ئاستی ئیراندا، بیدهنگ و بیبه لویست نین. ده سخۆشی و پیزانینیشمان بۆ هه موو نهوه که سانه هه یه که له سه ختترین هه لومه ره که انیش دا، ساتیک له پاراستن و خزمه تی زمانی کوردی غافل نین

سه رچاوه: دیواری فه یس بووکی نووسهر - ریکه وتی: ۱۶ فیه رپویری ۲۰۱۹

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

زمانی ئینگلیزی له ولاته دا برهوی زۆره. رۆژی ۲۱ فێورییه له بهنگلادیش وهک رۆژی شههیدانی زمان ناودێر کراوه.

لهوکاتهوه که رۆژی ۲۱ فێورییه وهک رۆژی جیهانیی زمانی زگماکی ناودێر کراوه ههموو سائێ لهشوننه جۆراوجۆرهکانی جیهان رێورهسم و کۆبوونهوهی تایبتهتی بۆ ریز گرتن له زمانی زگماکی بهرپۆه دهچێ. بایه خدان به زمانی زگماکی تا نهو رادهیه بووه که ریکخراوی نهتهوه یهکگرتوووهکان سائی ۲۰۰۸ ی وهک سائی زگماکان ناودێر کرد.

به دنیاییهوه خهبات و قوربانیدان له پیناوی زمانی دایک له نیو کورد دا میژووویهکی کۆنتر له خهکی بهنگلادیشی ههیه.

ههر له سهدهی بیستمه دا کورد بهر له شەری دووههمی جیهانی له سهردهمی رهزا خان و نهتا تورک دا له پیناوی پاراستن و زیندوو راگرتنی زمانهکهیدا گیانی خوی دهخسته مهترسی سهرباری نهمهش به دهیان سال پێشتر، کهوتبووه ههوتی خزمهتی زمانهکهی و چاپ و بلاوکردنهوهی رۆژنامه به زمانهکهی و له سۆنگهی ئهم «تاوان» هوه ئاواره و په‌رپۆه ههندهران بووه.

ئهمسال له هه‌ریمی کوردستانیش، له رۆژی ۲۱ فێورییه دا ئاکادیمیای کوردستان سەیناریک به بۆنه‌ی ئهم رۆژهوه و بۆ باس له لایه‌نه جۆراوجۆرهکانی زمانی کوردی پیک دینێ.

«کوردستان» یش وهک بایه خدان به زمانی زگماکی و له پیشوازی ۲۱ فێورییه‌دا ئهم پاشکۆیهی ئاماده کردوه که هیوادارین جینگای رهزاهه‌ندیی خوینه‌ران بێ.

له پاشکۆی تایبتهت به رۆژی جیهانیی زگماکی، ژماره ۵۷۷ ی رۆژنامه‌ی «کوردستان» دا بلاو بۆته‌وه.

زمانی زگماکی و ۲۱ فینوریه، بۆنهیهکی گونجاو بۆ هه ره که تیکێ پیوست



رۆژی ۱۴ فینوریه، بانگه‌وازیی که به مه‌بهستی ریزگرتن له رۆژی جیهانی زمانی زگماکی که ما ئێهه به نه‌تیرنیستییه‌کان دا بلاو بۆوه.

ئهم به‌نگه‌وازه هه‌ر له یه‌که‌م سانه‌کانه‌وه له‌گه‌ڵ پێشوازییه‌کی گه‌رم به‌ره‌وو بوو. پێشوازی هه‌م له ئاستی حیزب و ریکخواه و کۆمه‌له‌و راگه‌یه‌نه‌کاندا، هه‌م له ئاستی که‌سایه‌تییه‌کانی و چالاکانی بواره جۆراوجۆره‌کاندا. هه‌ر زۆر زووش رینگای خۆی له‌نیو تیکۆشه‌ران و چالاکانی سیاسی و فه‌ره‌ه‌نگی نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌ی ئێران دا کرده‌وه. وێرای نزیک به ۱۰ حیزب و ریکخوا و گروپی سیاسی رۆژه‌لاتی کوردستان و نزیک به ۲۰ راگه‌یه‌ن و ناوه‌ند و نه‌نجومه‌نی کوردی، له‌سه‌ر یه‌ک نزیک به ۷۰ ریکخواه، کۆمه‌له‌، ناوه‌ند، نه‌نجومه‌ن و راگه‌یه‌نی سه‌ر به نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌ی ئێران پشتیوانییان له بانگه‌وازه‌که کرد.

پشتیوانی له بانگه‌وازی ریزگرتن (رۆژی جیهانی زمانی زگماکی هه‌ر له چوارچێوه‌ی ریکخوا و گروپ و کۆمه‌له‌ و نه‌نجومه‌نه‌کان دا نه‌مایه‌وه و سه‌دان که‌س له نه‌ته‌وه جیاوازه‌کانی ئێران پشتیوانییان ئی کرده‌وه که ژماره‌یه‌کیان له دیارترین سیماکانی ئۆپۆزیسیۆنی ئێران و له نیو کۆر و کۆمه‌له‌ سیاسی و فه‌ره‌ه‌نگییه‌کان و له‌نیو میدیای ئێرانییه‌کان و له بزوووتنه‌وه‌ی چه‌پ و رووناکییری دا، ناویکی ناسراون. ئه‌وانی دیکه‌ش ئه‌گه‌رچی له‌وانه‌یه‌ له‌و ئاسته‌ له‌ ناوبانگ و ناسراوی دا نه‌بن، به‌لام زۆربه‌یان رابردوو به‌کی دوور و درێژیان له‌ خه‌بات و تیکۆشان له‌ پیناوی ئازادی، دیموکراسی، مافی مرۆف و مافی نه‌ته‌وه‌یی دا هه‌یه. پشتیوانی لهم بانگه‌وازه هه‌روا درێژه‌ی هه‌یه و به‌ دنیاییه‌وه تا ده‌گه‌ینه‌ ۲۱ فینوریه، رۆژی جیهانی زمانی زگماکی، ژماره‌ی پشتیوانانی زیاتر ده‌بێ.

پرسی خویندن بە زمانی کوردی لە رۆژھەلاتی کوردستان

ئایا نەتەووە بئەستەکان و بەتایبەتی چالاکانی سەر بەو نەتەوانە، وەک ئەو بانگەوازی داواى لیکردوون، رۆژی ۲۱ فێوریه، هیچ جموجۆل و حەرەکەتیک بە داگوکی لە ویست و داوا نەتەوویی و زمانییەکانی خۆیان و بۆ ناپەزایەتی دەربرین لە ستم و ھەلاوردنی نەتەوویی و زمانی لە کۆماری ئیسلامی دا، لە خۆیان نیشان دەدەن؟ لە سالانی رابردوو ھیندیک لە میدیاکان و کۆمەڵە و ئەنجومەنەکانی سەر بە چەند نەتەوویەک وەک کورد، نازەریایجان، بەلووچ، تەرمەن، عەرەب، بە وەرێخستنی کەمپەین یا ھیندیک کۆبوونەووی ئیعترازی و تۆمار نووسی، پینشوازییان لەم بۆنەییە دەکرد. ئەمسال ئەگەر بە بۆنەى زانکردنی ھەلومەرجی سەرکوتکەرانی تاییبەت بە ھەلبژاردن، ئۆگران و داواکارانی مافە نەتەوویی و زمانییەکان - وەک بانگەوازی داواى لیکردوون - نەشتوانن بە جل و بەرگی نەتەوویی و ناوچەیی خۆیان، لەم رۆژەدا بچنە قوتابخانە، زانکۆ و شوینی کار و بۆیان نەکرێ لەم رۆژەدا تەنیا بە زمانی زگماکیی خۆیان بدوین، بەو حالەش، بانگەوازیەکە ھەتا رادەیکە زۆر سەرکەوتوو بوو. چونکە:

۱- ھەر بلوو بوونەووی ئەم بانگەوازی و پشتیوانیی لایەن و کەسایەتیەکان و چالاکانی بواری جۆراوجۆر لە نیوەرۆکەکەى، بوو بە ھۆی ئەو میدیای فارسی و راگەییەنەکانی سەر بە نەتەووە جۆراوجۆرەکان، بەرچاوتر لە سالانی رابردوو بایەخ بە رۆژی جیھانیی زمانی زگماکی بدەن.

۲- ستم و ھەلاوردن دژی نەتەووە نەفارسەکان و زمانەکانیان و بۆنەیکەى وەک رۆژی جیھانیی زمانی زگماکی توانیویە بێتە بەستینیکی بۆ ھاوودەنگی و ھاوھەنگاوی پینکھاتە جۆراوجۆرەکانی ئێران لە ژوورەو و دەرەووی ولات. ئەزموونی کۆکردنەووی ئەم ھەموو دەنگە جیاوازی لە دەوری بانگەوازیکی لە ماوہیکەى کەم دا و بۆ ئامادەکارییەکی بەربلاوی پینشتر، گونجاو بوونی بۆنەکە و ستمەکە بۆ لیک کۆکردنەووی پینکھاتە جیاوازیەکان و دەنگە جۆراوجۆرەکان، دەسەلمینی.

ئۆپۆزیسیون دەبێ تیبکۆشی ناوہووی ولات بێتەووە مەیدانی سەرەکیی خەبات و بەربەرەکانی خەتک لەگەڵ دەسەلاتی دیکتاتۆر و سەرکوتکەری کۆماری ئیسلامی. پرسی زمانی زگماکی و بۆنەیکەى وەک رۆژی جیھانیی زمانی دایک بۆ بزواندن خەتک گونجاون. رەوا بوونی داخوازی نەتەوویی و زمانییەکان و دان پیندانرانیان لە پەسندکراوہ

ئینونەتەوویەکاندا لە لایەک و لە لایەکی دیکە، کەمتاکورتیک باسکردنی ئەسلەکانی ۱۵ و ۱۹ قانونی ئەساسی کۆماری ئیسلامی لە جۆراوجۆری «قەومی» و زمانیی خەتکی ئێران، دەکرێ وەک زەمینە و ھاندەرێک بۆ ھاتنە مەیدانی خەتک و بەرێخستنی حەرەکەت و گوشار لە دژی، کۆماری ئیسلامی کەتکی ئی وەرێگیرێ.

گرنگ ئەوہیە ئیمە پینکھاتە جۆراوجۆرەکانی خەتکی ئێران بۆنە و پرس و بابەتی ئەوتۆ بدۆزینەووە کە دەردی ھاوہەش و

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

ویستی هاوبهشیی هه مووانمان بی و هاندهری هه موو لایه کمان بی بو ئه وهی به یه که وه بیینه مهیدان و دهنگمان بهرز بکهینه وه. ئه م هه ره وه زهی به هاوبه شی حیزب و ریکخراو و کۆمه له و میدیا و تیگۆشهرانی نه ته وه جۆراوجۆره کانی ئیران له پشتیوانی له بانگه وازهی ریزگرتن له رۆژی جیهانیی زمانی زگماکی دا پیکهاته وه، ده توانی بیته سه ره تای نه ریتیکی نوئ بو ئه وهی له سالانی داها توودا، به ناماده بییه کی زیاتر و له ئاستیکی به رینتر دا که ئکی ئی وه ریکیرین.

سه رچاوه: مائه پهری کوردستان و کورد - ریکه وتی: ۲۳ ی مارچی ۲۰۱۲

گرنگترین پهیماننامهکانی تایبەت بە مافە زمانی و نەتەوهییەکان

لهگەڵ تیبەرینی رۆژگار و پەرەگرتن و قووتتر بوونەوهی مافەکانی مرۆف، پهیماننامه و بەلگەنامەى نوێتر له لایەن ریکخراوی نەتەوه یه کگرتووەکان و ناوەندە جیهانی و ناوچهییەکانی مافی مرۆفەوه،

بە مەبەستی رووتکردنەوهی ماف و ئازادییەکانی مرۆیەکان و بەرپرسیارەتی دەولەتان، پهسند دەکرین. کۆمەڵیک لهو پهیماننامه و بەلگەنامە گرنگانه، تایبەتن بە مافەکانی تاک و گرووپ له پێوهندی لهگەڵ زماندا. هیندیك لهو پهیماننامه و بەلگەنامانه، ئەمانەن:

- ۱- «بەیاننامەى مافەکانی تاکەکانی سەر بە کەمایەتییه نەتەوهیسی، ڕهگەزی، ئایینی و زمانییەکان» که له ۱۸ دیسامبری ۱۹۹۲ له لایەن کۆری گشتیی ریکخراوی نەتەوه یه کگرتووەکانهوه پهسند کراوه.
- ۲- جارنامە (چارتیر)ی ئوروپا بۆ زمانه ناوچهیی و کەمایەتییهکان، که له ۵ نوامبری ۱۹۹۲ له شاری ستراسبۆرگ له لایەن نوینەرانی ولاتانی ئەندامی شوورای ئوروپا پهسند کراوه.
- ۳- بەیاننامەى جیهانیی مافە زمانییەکان، که دامەزراوه و ریکخراوه نادهولەتییهکان، له رۆژانی ۶ تا ۹ ژوئەنى ۱۹۹۶ له بارسلونا، پهسندیان کردوه.

پێویستە ئەمەش بگوتریت، که له زۆر بەلگەنامەى نیونهتەوهی گرینگی دیکەدا، که بۆیناسەى کەمایەتییهکان و مافجۆراوجۆرهکانیان تهرخان کراون، یان بە شیوهیەکی وردتر له ماف و ئازادییەکانی مرۆف له بواری جۆراوجۆردا دەوین، لهسەر پێویستی بەفهرمیناسرانی زمانەکان و مافی بەکارهینانیان له بواری جۆراوجۆردا، پێ داگیراوه. لێرهدا ئاماژەیک بە هیندیك لهو دوکیۆمێنتانه دهکریت:

کۆنوانسیۆنەکانی کۆمەڵەى ئوروپا، بۆ نموونه ریککەوتننامەى تایبەت بە پاراستنی مافی مرۆف و ئازادییه بنەرەتییهکان (۴ نوامبری ۱۹۵۰) مادەى ۱۴، پلانی شوورای ئوروپا بۆ پشتیوانی له کەمایەتییه نەتەوهییەکان (۹ ئۆکتۆبری ۱۹۹۳)، بەیاننامەى ئەنجومەنى نیونهتەوهی قە ئەم له سانتیاگوۆ بەیاننامەى ۱۵ دیسامبری ۱۹۹۳ى کۆمیتەى «مافە زمانییەکان و وهرگیران»ى ئەنجومەنى جیهانیی قە ئەم، کۆنوانسیۆنى ۱۶۹ى ریکخراوی جیهانیی کار، له بارەى خەڵکانی خۆجییی و هۆزەکان له ولاتانی سەرپهخۆ (۲۶ ژوئەنى ۱۹۸۹)، بەیاننامەى جیهانیی مافە گشتییەکانی گەلان، بارسلونا،

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

مای ۱۹۹۰، بهیاننامهی کۆتایی کۆبوونهوهی گشتیی فیدراسیۆنی جیهانیی مامۆستایانی زمانی مۆدێرن، له مهجارستان ۱۶ ی ئاگوستی ۱۹۹۱، بهیاننامهی کۆمیسسیۆنی مافی مرۆف له ئەمریکا، له بارهی خه لکانی خو جییی (۱۸ ی سپتامبری ۱۹۹۵).

مافی تاک و مافی گرووپ له به کار هینانی زمانه که یاندا:

ئهم پهیماننامه و به لگه نامانهی ئاماژه یان پیکرا، مافه کانی ئاخپوهرانی ههر زمانیکیان چ وهک تاک و چ وهک گرووپ، له بهستیانی جوراوجوردا هیناوه ته به رباس. له پروانگهی هیندییک له م پهیماننامه وه زمانه کان یه کسانن و ئاخپوهرانیان مافی یه کسانیان هه یه. ته نانه ت به لگه نامه یه کی وهک «بهیاننامه ی جیهانیی مافه زمانییه کان»

ئاگایانه له به کار هینانی زمانه خو جیییه کان یان زمانی که مایه تیییه کان خو ی ده بویریت و له جیاتی ئهم جوره زاراوانه، «هه شیمه تی زمانی» (کۆمه لیک که به زمانیک قسه ده که ن و له سه ر زه وییه کی هاو به شدا ده ژین) به کار دینیت، واته ئهم به لگه نامه یه «له سه ر ئهم بناغه یه دانراوه، که مافه کانی هه موو هه شیمه ته زمانییه کان یه کسانه، هه لکه وتی زمانه کان (به فه رمی ناسرا بن یان نا، خو جییی و هی که مایه تیییه ک بن یان نا) له سه ر سه یرکردنی ئه وان وهک زمانیکی سه ره به خو، کاریگه رنییه.

سه رچاوه: مائپه ری کوردستان و کورد - ریکه وتی: ۲۳ ی مارچی ۲۰۱۲

خویندن کوردی له سایه‌ی پارتەکانی کوردستاندا



هیزی دیموکراتی کوردستان

به‌پێختنی خویندن به زمانی کوردی دوا‌ی سه‌رکه‌وتنی شو‌شی ١٩٧٩ ی ئیران:

سالی ١٩٧٩ هیزی دیموکراتی کوردستان که هیشتا بنکه‌کانی له شاره‌کاندا بوون، که که‌وته بیرکردنه‌وه له دانانی کتییی خویندن به زمانی کوردی. به تایبه‌تی چونکه هیوایه‌کی هه‌رچه‌ند زۆر که‌میش به‌وه هه‌بوو که رێژی می نوێ مافی خویندن به زمانی زگماکی بۆ مندالانی کورد به‌فه‌رمی بناسی‌ت. به‌لام کاتی‌ک ده‌وته‌ت، کوردستانی خسته ژێر گه‌مارۆی ئابووری و قوتابخانه‌کانی داخست نه‌رکی نه‌و هیزیه قورستر بوو و بیرکردنه‌وه‌ی خیرا له وه‌په‌ختنی قوتابخانه‌کانی لادی پێوستییه‌کی زیاتری په‌یدا کرد.

کۆمیته‌یه‌کی سه‌رانسه‌ری که پێشتر بۆ دانانی کتییی خویندن راسپێردرابوو، به‌رله ده‌رچوونی فه‌رمانی جیهادی خومه‌ینی له دژی خه‌لکی کوردستان له گه‌لاوێژی ١٩٧٩ دا، هیندی‌ک کۆبوونه‌وه‌ی کردبوو و پێش‌نووسی کتییی‌کی خویندن ناماده کردبوو، به‌لام به‌هۆی هه‌نگی‌رسانی شه‌ر له کوردستان و رووداوه‌کانی دواتر، له سالی خویندن ١٣٥٩ - ١٣٥٨ دا، پرسى خویندن به‌ زمانی کوردی له قوتابخانه‌کانی کوردستان دوا که‌وت.

دامه‌زرانی کۆری په‌روه‌ده‌و فی‌کردنی کوردستان:

سالی خویندنی ۱۳۵۹ - ۱۳۶۰ (۱۹۸۰ - ۱۹۸۱)، له دوای ده‌وره‌ی دووه‌می هی‌رش‌ی کۆماری ئیسلامی بۆ سه‌ر کوردستان ده‌ستی پیکرد. ئەم شارو ناوچه‌و گوندانه‌ی له ژێر کۆنترۆلی ریک‌خراوه‌ سیاسییه‌کان و هی‌زی پێشمه‌رگه‌ دا بوون، له لایه‌ن ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندییه‌وه‌ گه‌مارۆیه‌کی هه‌مه‌ لایه‌نه‌یان خرایه‌ سه‌ر. قوتابخانه‌کان له‌م شوننا‌نه‌ داخرا‌بوون، مامۆستا‌و قوتابی بی‌موو‌چه‌و کتیب له‌ مائی خۆیان چاوه‌روانی روونبوونه‌وه‌ی بارودۆخه‌که‌ بوون. هومی‌د به‌ ریک‌که‌وتن له‌ نیوان ده‌وله‌تی ناوه‌ندی و هی‌زه‌ سیاسییه‌کانی کوردستاندا نه‌ما‌بوو. نه‌شه‌که‌را مندالانی ناوچه‌ نازاده‌کان هه‌ر وا له‌ چاوه‌روانی‌دا بمیننه‌وه‌. لی‌رده‌ا بوو که‌ حیزبی دیموکراتی کوردستان، «کۆری به‌ری‌وه‌به‌ری په‌روه‌ده‌و فی‌کردنی سه‌رانسه‌ری کوردستان» ی پینک هی‌ئا.

له‌ رینگه‌ی ئەم کۆره‌وه‌، کۆمسییۆنی کۆمه‌لایه‌تی حیزبی دیموکرات، سه‌ره‌شتیی قوتابخانه‌کان و کار و با‌ری په‌روه‌ده‌و فی‌کردنی گرت‌ه‌ ئه‌ستۆ. حیزبی دیموکرات له‌م مه‌یدانه‌دا سه‌رکه‌وتنی به‌رچاوی وه‌ده‌ست هی‌ئا‌و خزه‌تی باشی به‌ په‌ره‌پیدانی زمان و فه‌ره‌نگی کوردی و وه‌ری‌خستنی قوتابخانه‌کان کرد سه‌دان لاوی چالاک و دلپاک به‌ده‌م

بانگه‌وازی کۆری په‌روه‌ده‌و فی‌کردنه‌وه‌ هاتن و به‌ ناوی مامۆستایانی شۆرش» ده‌رگای قوتابخانه‌کانیان له‌ سه‌رانسه‌ری ناوچه‌ نازادکراوه‌کانی کوردستاندا کردنه‌وه‌.

هاوینی ۱۳۶۰ی هه‌تاوی (۱۹۸۱ی زایینی) و به‌ شوین په‌سندکرانی گه‌لاله‌ی فی‌کردن و با‌ره‌ینانی کوردستان له‌ لایه‌ن حیزبی دیموکراتی کوردستانه‌وه‌، به‌ مه‌به‌ستی خه‌بات دژی نه‌زانی و نه‌خوینده‌واری و په‌ره‌پیدانی زانست و زانیاری له‌ به‌شه‌ پرگاکراوه‌کانی کوردستاندا، چه‌ندین خولی پینگه‌یانندی «مامۆستای شۆرش» له‌ لایه‌ن به‌ری‌وه‌به‌ری کۆری په‌روه‌ده‌وه‌، پینک هات.

به‌م جو‌ره‌ له‌ سالی خویندنی ۱۳۶۰ - ۱۳۶۱ (۱۹۸۱ - ۱۹۸۲)دا، کۆری په‌روه‌ده‌و فی‌کردنی سه‌رانسه‌ری کوردستان سه‌دان قوتابخانه‌ی له‌ شارۆچکه‌و گونده‌کانی ناوچه‌ نازادکراوه‌کاندا کرده‌وه‌و سیاسه‌تی داخستنی قوتابخانه‌و نه‌خوینده‌وار هی‌شتنه‌وه‌ی خه‌نکی کوردستان له‌ لایه‌ن کۆماری ئیسلامیه‌وه‌ی پوو‌چه‌ل کرده‌وه‌.

کتیبه‌کانی خویندنی که‌ له‌ یه‌که‌مسالی خویندندا، که‌ ئکیان ئی وه‌رگیراوه‌، هه‌ر ئه‌و کتیبانه‌ بوون که‌ له‌ شارو ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی رێژیمدا خویندراون. دیاره‌ کۆری په‌روه‌ده‌و فی‌کردن هه‌ر بۆ ئەم سائ‌ه‌ش، فی‌ربوونی خویندنه‌وه‌و نووسینی

کوردیی، وهکوو دهرسیک له بهرنامهی کاری مامۆستاکانی شۆرشدا داناوه. له یهکهه خولی پیگهیانندی مامۆستایانی شۆرشیدا، وانهیهکی تایبهت بۆ راهینانی مامۆستایان لهگهڵ خویندنهوه و نووسینی کوردیدا گونجاندوه. مامۆستایانی شۆرش له سالی خویندنی ۱۳۶۰ - ۱۳۶۱ به یارمهتی ئهو وانهیه و نامیلکهیهکی تایبهتی، که له هیندیگ ناوچه بۆ ئهم مهبهسته ئاماده کرابوو، وێرای وتنهوهی دهرسهکانی دیکه به قوتابیان، فیری خویندنهوه و نووسین به زمانی کوردییان دهکردن. له بارهی شیوهی وتنهوهی کتیبهکانی خویندن به قوتابیان، لهگهڵ ئهوهی کتیبهکان هی «وزارت یموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران» بوون و به زمانی فارسی نووسرابوون، بهلام لهبهر ئهوهی مامۆستاکان و قوتابییهکانیش کورد بوون و خویندن به زمانی زگماکی یهکیک له ئاواته لهمیژینهکان بوو، ههر بویه شیکردنهوهی وانهکان له لایهن مامۆستا و ولامدانهوه له لایهن قوتابیان، به زمانی کوردی بووه.

هاوکاریی خهک له گهڵ کۆپی پهروهده:

«خهکی گوندهکانی کوردستانیش به دانی یارمهتی و دابین کردنی بزێوو بهرپهوهچوونی مامۆستایانی شۆرش، ئهرکی نیشتمانپهروهی و نهتهوهخوازی و ئینسانیی خۆیان بۆ رامالینی نهخویندنهواری له کوردستان دا دئسۆزانه و بهرپرسانه بهرپهوه برد. ههزاران کیزو کور و لاو و پیری نهخویندنهواری کوردستان به رۆژ و به شهو بهرهو قوتابخانهکان وهری کهوتن و له ژیر سیبهری دار و ئهشکهوت و کونهتهیاره و کهپر و دهوار و مزگهوت و کۆنه قوتابخانهکان دا، بۆ خویندن به زمانی زگماکی خۆیان ئاوردووین بۆ سهنگهری پوونکی دهبرد.

تهنانهت گهلیک گوندو شوین که له نیزامی دوو ههزارو پینسهه ساڵی شاههنشاهی ئیراندا قهت خاوهنی فیرگه و قوتابخانه نهبوون، قوتابخانهی شۆرشیان ئی کرانهوه.

پشتیوانیی خهکی کوردستان له کرانهوهی قوتابخانهکان و خویندن به کوردی بی وینه بوو. بهراستی ههموو پيشمههرگهکانی کوردستان، ئهوانهی نهخویندنهوار بوون، وێرای تفهنگی سههر شانیان و فیشهکانی قهدیان و توورهکه نانی کۆلیان، کتیبی خویندنی کوردیشیان له کۆلهپشتی دا بوو».

بۆ سالی خویندنی ۱۳۶۱ - ۱۳۶۲، ژماره قوتابیان و ژماره قوتابخانهکانیش زیادیان کرد. له گهڵ ئهوهی هیرشی ئهرتهش و سوپای پاسدارانی کۆماری ئیسلامی بۆ سههر ناوچهکانی ژیر دهسهلاتی پيشمههرگه بهردهوام بوو و لهگهڵ ههر هیرشیکدا، ژمارهیهکی دیکه گوند و ناوچه دهکوتنه ژیر دهسهلاتی کۆماری ئیسلامی، بهلام پيشوازیی خهک له کۆپی پهروهده و خویندن به زمانی کوردی و بایه خدان به خویندنی مندالان و گهورهسالان له پههرهگرتندا بوو. خولی نووی بۆ پهروهده کردنی مامۆستای نووی و ههروهها بۆ پتر پیگهیانندی مامۆستایانی پيشوو کرانهوه.

مامۆستایانی شۆرش:

ئهو کەسانە لە قوتابخانەکانی ناوچە ی ژێردەسەلاتی پێشمەرگەدا بە کوردی وانەیان دەکوته‌وه، پێیان دەگوترا «مامۆستایانی شۆرش»، که زۆریەیان کادرو پێشمەرگە ی حیزبی دیموکراتی کوردستان بوون و شانەشانی بەرێوەبردنی ئەرکی پێشمەرگایەتی، کاری مامۆستایەتیشیان دەکرد. له زۆر شوێن هیندی فهقن و مامۆستای ئابینیش، وهک مامۆستای شۆرش دەرسیان دەکوته‌وه.

له سەرەتای سالی خویندنی ۱۳۶۱ - ۱۳۶۲دا کتیبی «خویندنی زمانی کوردی» که حیزبی دیموکرات له ولاتی لوبنان چاپیکردبوو، گەیشته دەست مامۆستایان و قوتابیانی ناوچه ئازادەکان. وهک له‌مه‌و پێش باسکرا، کۆری پەرورده له نه‌بوونی کتیبه‌کانی خویندنی به زمانی کوردی، که ئکی له کتیبه‌کانی وهزاره‌تی پەرورده‌و فیکردنی ئێران وه‌رده‌گرت، به‌لام کاربه‌دەستانی کۆماری ئیسلامی له کوردستان ته‌نانه‌ت نه‌یاندەه‌یشت کتیبی فارسی بگاته ده‌ستی قوتابییه کوردیخوینه‌کان و به‌هه‌موو تواناوه پێشیان به‌هاتنی ده‌گرت.

کتیبه‌کانی کۆری پەرورده‌و فیکردن:

کۆری پەرورده‌و، به‌ره‌به‌ره کتیبی دیکه‌ی خویندنی به زمانی کوردی ناماده‌کردن. ئەم کتیبانه بریتی بوون له:



۱- خویندنی زمانی کوردی (۱)، بۆ پۆلی یه‌که‌می سەرەتایی

۲- زانستی ئەزموونی بۆ پۆلی یه‌که‌می سەرەتایی

۳- ئەژمێر بۆ پۆلی یه‌که‌می سەرەتایی

۴- خویندنی کوردی بۆ پۆلی دووهمی سەرەتایی

۵- زانستی ئەزموونی بۆ پۆلی دووهمی سەرەتایی

۶- ئەژمێر بۆ پۆلی دووهمی سەرەتایی

۷- ژیان و خەبات (۱) فێربوونی خویندەووە نووسین، تاییبەتی گەورەسالان

۸- «رێنۆینی مامۆستا» (بۆ کتیبی «ژیان و خەبات»، فێرکردنی خویندەووە نووسینی کوردی بە شیوەی داھینەر»

چوار کتیبی یەكەم ئەم کتیبە ناوبراوانە، سالی ۱۳۶۱ (۱۹۸۲) یان لە سەر نووسراوە، واتە ئەم سالی دا چاپ بوون. پێشەکیی ئەژمێر و زانستی ئەزموونی بۆ پۆلی یەكەمی سەرەتایی لە مانگی رەزبەری ئەو سالی دا (یەكەم مانگی کرانەووی قوتابخانەکان) نووسراون. پێشەکیی «خویندەووی کوردی» و «زانستی ئەزموونی» بۆ پۆلی دووهمی سەرەتایی لە مانگی رەشەمەیی ۱۳۶۱ دا نووسراون.

کتیبی ئەژمێر بۆ پۆلی یەكەمی سەرەتایی، وەرگێردراوی کتیبی «حساب» ی فارسی پۆلی یەكەمە.

کتیبی «زانستی ئەزموونی» بۆ پۆلی یەكەمی سەرەتایی وەرگێردراوی کتیبی «علوم» ی پۆلی یەكەمی فارسی، که کراوە بە کوردی.

کتیبی «ئەژمێر» و «زانستی ئەزموونی» بۆ پۆلی دووهمی سەرەتایی، وەرگێردراوی کتیبی «حساب» و «علوم» ی پۆلی دووهم بە زمانی فارسی. کاری وینەکیشان و خوشنوسی «زانستی ئەزموون» بۆ پۆلی دووهمیش سەلاح وەهاب پوور (سامرەند) و عومەر ئەورامی (ناسۆ) کردوویانە. کتیبی «ئەژمێر» بۆ پۆلی ۲ سەرەتایی میژووی پووشپەری ۱۳۶۸ (۱۹۸۹) ی لە سەرە و هیچ نامازەیهکیش بەو نەکراوە که بۆچی چاپی ئەم کتیبە لەگەڵ کتیبەکانی تر دا نەبوو.

دوو کتیبەکی تر (ژیان و خەبات و رێنۆینی مامۆستا)، سالی ۱۳۶۳ (۱۹۸۴) چاپکراون.

کۆمه له



دامه زانی «کۆمیسۆنی فیکردن و بارهینانی کۆمه له»

سالی خویندنی ۱۳۵۹ - ۱۳۶۰ ی ههتاوی (۱۹۸۰ - ۱۹۸۱ ی زاینی) خویندنگاکانی شارو ناوچه نازادهکان له لایهن حکوومه تهوه داخران. له وسه روبه ندهدا له بۆکان، «جه معیبه تی دیموکراتیکی موعه لیمانی تیکۆشه ر بۆ داکۆکی له مافی فه رهه نگیان» بۆ داکۆکی له مافی نه و مامۆستایانه که به بۆنه ی تیکۆشانی سیاسییه وه له لایهن حکوومه تهوه له سه ر کار ده رکرا بوون، پیکه ات. نه م کۆمه له یه، پاییزی ۱۳۵۹ (بۆ سالی خویندنی ۱۳۵۹ - ۱۳۶۰)

خویندنگه کانی بۆکانی کرده وه دواتر (سه ره تای پاییزی ۱۳۶۰) که حکوومه ت بۆکانی گرته وه، کارنامه ی نه و سائه، که «جه معیبه ت» دابووی به مندالان، قه بوونی کرد.

دوای گیرانه وه ی بۆکان، نه ندامانی جه معیبه ت له شار هاتنه ده ر. به ریه به ریتی «جه معیبه ت» تا ماوه یه ک له دیی «ناجیکه ند» بوو. هه ندیک مه دره سه ی له ناوچه کانی سه قز، بانه، بۆکان، مه هاباد و سه ردشت کرده وه. له هاوینی ۱۳۶۱ (۱۹۸۲) کومیته ی ناوه ندیی کۆمه له، بریاری دا «کۆمیسۆنی فیکردن و بارهینانی کۆمه له» بیک به یئیت.

کۆمیسۆنی فیکردن و بارهینانی کۆمه له له ژماره یه ک له ناواییه کانی سه ره دشت، بانه، مه هاباد، بۆکان و سه قز، سه ره جه م نزیکه ی ۶۰ تا ۷۰ خویندنگه ی کرده وه.

※ خوله کانی پیگه یاندنی مامۆستا:

یه کهم خولی راهینان بۆ ئهو کچ و کوره لاوانه ی دهیانه ویست وهک مامۆستا له خویندنگه کانی سهر بهم کۆمپسیۆنه خزمهت بکهن، هاوینی ۱۹۸۲ له دئی ئاجیکه ند، به به شداریی ۱۸ کهس (ژن و پیاو) پینکها ت.

خولی دووهه می راهینانی مامۆستایان ههر ئهو هاوینه له ئاوا یی سیسی ر له ناوچه ی سه رده شت به رپوه چوو. خولی سیهه می راهینانی مامۆستایان، له نیوه راستی پاییزی ۱۹۸۲، به به شداریی نزیکه ی ۲۰ کهس که له ناوچه کانی سه قز و بۆکان و مه هابه ده وه هاتبوون، له هاچیده ری، پینکها ت.

له و ۳ خوله دا، که بۆ راهینانی مامۆستایانی کۆمپسیۆنی ناوبراو پینکها تن، چۆنیه تی وتنه وه ی وانه ی کوردی، شیوازی بارهینان و میژووی بزووتنه وه کانی کورد، وهک وانه ده گوترانه وه.

چۆنیه تی ناماده کرانی کتیبه کانی کۆمپسیۆنی فیرکردن و بارهینان:

ئهو کتیبانه ی کۆمپسیۆنی فیرکردن و بارهینانی کۆمه له بۆ خویندن له قوتابخانه دا که ئکی لیوه رده گرتن، ههر بۆخوی ناماده و چاپی کردبوون. بۆ دانانی کتیبه کانی خویندن، نزیکه ی ۲۰ مامۆستایه ک له ژیر ناوی «هیئت تدوین کتابهای درسی» (دهسته ی دانانی کتیبه کانی خویندن) دا پاسی پیردرا بوون. ئهم دهسته یه به چه ند گرووپ دابه ش ببوون:

- ۱- گرووی خویندنی کوردی، که له سه ر ساغ کردنه وه ی رینووسی کوردی کاریده کرد و کتیبی خویندنی کوردی بۆ پۆلی یه کهم، دووهه م و سیهه می سه ره تایی ده نووسی.
- ۲- گرووی گه و ره سالان، که کتیبی خویندنی بۆ گه و ره سالانی نه خوینده وار ده نووسی. گرووپه که دوو کتیبی بۆ ئاستی یه کهم و، دووهه می فیرکردنی گه و ره سالان، به فارسی نووسی.
- ۳- گرووی سیهه می ش دابه ش ببووه سه ر ۳ گرووی زانستی، ماتماتیک و کۆمه لایه تی که ده بوو له سه ر نووسینی پیوه ندی دار به ههر بوواریک بۆ قوناغی سه ره تایی کار بکه ن.

کۆمه لیک له و که سانه ی له دانانی کتیبه کانی خویندنی ئهم کۆمپسیۆنه دا به شدار بوون، بریتی بوون له:

۱- ره حیمی تلووعیغه ر(خه ئکی بۆکان)،

- ۲- ره‌شاد مسته‌فا سوئتانی (خه‌ئگی مه‌ریوان)،
- ۳- حامید (خه‌ئگی خوراسان)،
- ۴- ناسر جیسامی (خه‌ئگی مه‌هاباد)،
- ۵- شه‌هلا ئیلخانیزاده (خه‌ئگی بۆکان)،
- ۶- محهمهد میسری (خه‌ئگی مه‌هاباد)،
- ۷- عه‌تا خوئقی (خه‌ئگی سنه)،
- ۸- شه‌هلا دانشفهر (خه‌ئگی تاران)،
- ۹- نادری قازی ناسراو به‌ نازاد (خه‌ئگی مه‌هاباد).

کۆمیسۆنی فێرکردن و بارهینانی کۆمه‌له، بۆشیوازی راهینان و دارشتنی وانه‌کان ئهو شیوازی ره‌چاو ده‌کرد که له پیره‌وی خویندن ئیراندا باو بووه. له کۆبوونه‌وه‌کانی ده‌سته‌ی دانانی کتیبی ده‌رسیدا، هیئتی گشتیی نووسینی کتیبه‌کان و چوارچینه‌ی ههر وانه‌یه‌ک دیاریده‌کرا، ههر که‌س که‌له‌ئهی وانه‌یه‌کی ئاماده‌ ده‌کرد، دووایی له کۆبوونه‌وه‌ی ده‌سته‌ی نووسیندا، که‌له‌ئکه قسه‌ی له باره‌وه‌ ده‌کرا و دواي گونجاندنی تیبینییه‌کان په‌سند ده‌کرا. کتیبی «ئه‌لفو بئ» بۆ پۆلی یه‌که‌م زۆربه‌ی ههره زۆری وانه‌کانی به‌هاوبه‌شیی ههر دوو ئه‌ندامانی ده‌سته‌ی دانانی کتیبه‌کانی خویندن ئاماده‌ ده‌کرا.

کتیبی «ئه‌لفو بئ» بۆ پۆلی یه‌که‌می سه‌ره‌تایی، پێشتر ئه‌وکاته‌ی «جه‌معیه‌تی موعه‌لیمان» هیشتا له ئیو شار (بۆکان) بوو، ئاماده و ته‌نانه‌ت چاپیش کرا. به‌لام له‌نیوشار به‌جیما و له نیوچوو.

کتیبه‌کانی کومیسۆنی فێرکردن و بارهینانی کۆمه‌له بۆ خویندن:

بۆ خویندن له قوتابخانه‌کاندا، کۆمیسۆنی فێرکردن و بارهینانی کۆمه‌له سی کتیبی له ژێر ئه‌م ناوانه‌ی خواره‌وه‌دا ئاماده و چاپ کردن:

- ۱- «ئه‌لف و بئ» (۱) بۆ پۆلی یه‌که‌می سه‌ره‌تایی، سالی ۱۳۶۲ چاپ و بلاو بووه‌ته‌وه.
- ۲- «خویندنه‌وه‌ی کوردی» (۲) بۆ پۆلی دووه‌می سه‌ره‌تایی، سالی ۱۳۶۲ چاپ و بلاو بووه‌ته‌وه.
- ۳- «خویندنه‌وه‌ی کوردی» (۳) بۆ پۆلی سیه‌می سه‌ره‌تایی، سالی ۱۳۶۲ چاپ و بلاو بووه‌ته‌وه.
- ۴- رینوسوس زبان کردی، که به زمانی فارسی و به مه‌به‌ستی فێرکردنی خویندنه‌وه و نووسینی زمانی کوردی دانراوه. ئه‌م نامیلکه‌یه بۆ که‌سانیکه که زمانی فارسی ده‌زانن و له رینگای به‌راوردی پیته‌کانی ههر دوو زمانه‌که‌وه، فێری خویندنه‌وه‌و

نووسینی کوردی ده‌بن.

«کتیبه‌کانی پۆلی یه‌که‌م و دووه‌م و سینه‌میش سه‌ره‌تا له چاپخانه‌ی کۆمه‌له به ره‌ش و سپی و دوواتر له عێراق به چاپیکی باش چاپکران. چاپی دووه‌می ئه‌م سێ کتیبه له سالی ۱۳۷۲ (۱۹۹۳) دا بووه.

جگه له‌م کتیبه‌نه‌ی ئاماژه‌یان پێ کرا، له پێره‌وی فێرکردنی ئه‌م کۆمیسێۆنه‌دا، چه‌ن‌دین کتیبه‌ی دیکه هه‌بوون. له پۆلی دووه‌می سه‌ره‌تاییدا، کتیبه‌کانی «عولووم» و «ژماره‌و پینوان» و، له پۆلی سینه‌می سه‌ره‌تاییشدا، جگه له «عولووم» و «ژماره‌و پینوان»، کتیبه‌ی «زانستی کۆمه‌لایه‌تی» یه‌ش له قوتابخانه‌دا خویندراون.

سه‌رچاوه: مائپه‌ری کوردستان و کورد - رێکه‌وتی: ۲۳ی مارچی ۲۰۱۲

کاریگه‌ریی خویندن به زمانی دایک له سەر زمانی نه‌ته‌وه



په‌ره نه‌ستاندن. بووژانه‌وه و به‌هیزبوونی زمان:

خویندن به زمانی زگماکی، هه‌روا که کاریگه‌ریی له به هیزکردنی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یییدا هه‌یه، له سەر خودی زمانه‌که‌ش کاریگه‌ریی جو‌راوجۆری هه‌یه و له کۆمه‌ئیک رووه‌وه ده‌بیته هۆی گه‌شه کردنی. ده‌توانین کاریگه‌ریی ئاکامه‌کانی خویندن به زمانی زگماکی له سەر نه‌و زمانه، به‌م جو‌ره پۆلین بکه‌ین:

۱- پیشگیری له فهوتان و له‌نیو چوون

زمان سامانیکی کولتووورییه و نه‌م سامانه هه‌ر مو‌لکی نه‌و نه‌ته‌وه‌یه یان نه‌و که‌سانه نییه که به‌و زمانه قسه‌ده‌که‌ن، به‌ئکوو سامانه کولتووورییه‌که هی سه‌رجه‌م مرۆفایه‌تییه. کاتیکی زمانیکی له نیو ده‌چیت، ده‌سکه‌وتیک و دا‌هینانیکی، که کۆمه‌ئیک مرۆف له درێژایی میژووویه‌کدا به‌ره‌هه‌میان هیناوه، هه‌نگری هه‌زاران نه‌ریت و بی‌هه‌وه‌ری و نه‌زموونی سه‌رده‌مه جو‌راوجۆره‌کانی نه‌و کۆمه‌له مرۆفایه، له نیو ده‌چیت.

نه‌م تیگه‌یشتنه دروسته‌یه که ولاتانی دیموکراتیکی جیهانی گه‌یاندوووته نه‌م قۆناغه که هه‌موو سائی به‌شیک زۆر له پاره و سامانی ولاته‌که‌یان بۆ پیشگیری له فهوتانی نه‌و زمانانه به‌کار بینن، که که‌وتوونه نیو چوارچیوه و جوگرافیای نه‌وان. هیندیکی له‌و زمانانه ژماره‌ی ناخپه‌ره‌انیان له چه‌ند هه‌زار که‌س تینا‌په‌ریت، به‌لام هه‌وتی زیندوو‌راگرتیان ده‌ده‌ن. چونکه به سامانیکی کولتووورییان ده‌زانن. جه‌وه‌ری نه‌ته‌وه‌یه‌ک و ریشه‌ی هه‌موو رابردوو‌ه‌که‌ی، نیستا و دا‌هاتووی، زمانی زگماکییه. له سەر نه‌م بناغه‌یه‌یه که نه‌ته‌وه‌کان له درێژایی میژوودا، زیاتر له هه‌ر شتیکی دیکه، پارێزگارییان له زمانی

خۆیان کردوه. (۱)

کاتیکی زمانیکی پێی دهخویندریت و به فهرمی له سیسته می خویندندا که ئکی ئیوه دهگیریت، مهترسیی فهوتان و مردنی له سه ر لاده چیت، چونکه نه مه به مانای به فهرمی ناسرانیه تی و، گرنگی بایه خی زمانه که هه م لای نه و خه ئکه ی قسه ی پینده که ن، هه م لای ده سه لات، زیاتر ده بیته. (۲)

زمانیکی که پێی بخویندریت، پێویستی به کتیپی خویندن به و زمانه هیه، مامۆستای تایبته بۆ وتنه وه ی وانه به م زمانه ی پێویسته. به م هۆیه وه که بواره کانی خویندن جوراوجۆر و جیاوازی، زمانه که هه ول دده ات له هه موو نه و بواره نه دا ولامه ده بیته و له هه ناوی خۆیدا وشه و زاراوه ی گونجاو بۆ بواره جوراوجۆره کان به رهه م به یته. له لایه کی دیکه وه، زمانیکی که پێی دهخویندریت ده بیته له باری ئابوو رییه وه پشتی بگیریته و کۆمه ئیک پینداویستی بۆ دابین بکریته. نه مانه هه موویان ده بنه هۆی به رده وامی و گه شه کردن و به ره وپیشچوون. جگه له مه ش هه ر نه وه که نه وه دوا ی نه وه مندالانیکی فی رده بن به م زمانه بخوینن، بخویننه وه و بنووسن، ده بیته هۆی نه وه هۆگری به و زمانه بجیته ئیو هه ست و بیرو بیره وه ری و نه ست و هۆشی نه و که سانه ی به م زمانه خویندوو یانه و ده خوینن. نه مانه ش باشترین ده سه به رن بۆ په ره گرتنی زمانه که و بووژانه وه و به ره وپیشچوونی.

۲- باشتر خۆناسین و به ده سه ته یانی توانایی و ده وه مه ندی:

تا نه و کاته ی زمانیکی نه ده بیاتی نووسراوی نه بیته و پێی نه خویندریت، به و جوره ی پێویسته ناکه ویته به رسه رنجی شاره زایانی بواری زمان و له بواره جوراوجۆره کاندای لێی ناکۆلریته وه. فی ربوونی زمانیکی و خویندنی نه و زمانه، پێویستی به ناسینی نه لفو یی نه و زمانه، ناسینی فۆنیه مه کان و فۆنۆلۆژیی زمانه که، ئاگاداری له زاراوه جیاوازه کان و وشه هاوواتاکان له و زاراوانه دا و کۆمه ئیک پرسه ی دیکه ی به دوو دا دیت. خویندن به زمانیکی نه گه ر له لایه که وه، ئاماده کردنی کتیپ و مامۆستای تایبته به م زمانه ی پێویسته،

له لایه کی دیکه وه لیکۆئینه وه ی ئاکادیمی له به ره ی فۆنۆلۆژی، مۆرفۆلۆژی یان ری نووس و ری زمان و په چه ئه کی زمانه که و کاربگه ریی زمانه کانی ده رو به ر له سه ر نه و زمانه ی پێویسته. کۆکردنه وه ی نه ده بیاتی زاره کی و تاوتویکردن و تیشک خسته سه ریان له رووانگه ی جوراوجۆره وه، کۆکردنه وه ی وشه و زاراوه ی دیالیکته جیاوازه کان و پیکه یانی وشه دان له وان و چاره سه ر دۆزینه وه بۆ که موکورتیه کانی نه م زمانه ی پێویسته. له ئاکامی نه م جوره لیکۆئینه وانه دا و له سایه ی خۆناسین و په یبهردن به که موکورتی و پینداویستییه کان، پرسه ی دۆزینه وه ی ریگا چاره بۆ زالبوون به سه ر ناته واوی و لاوازییه کان و

پرسی خویندن بە زمانی کوردی لە پۆژمەڵاتی کوردستان

خۆگونجاندن لەگەڵ نیازەکانی سەردەم، دەبیته خەمی مشوورخۆران و دئسۆزان و شارەزایانی زمانەکه و بەم جۆره زمان نامادەیی و توانای چوونه پیشی لەگەڵ سەردەم و گۆرانەکانیدا تیدا پیکدیت.

سەرچاوه: مائپه‌ری کوردستان و کورد - ریکه‌وتی: ۲۶ ی فیه‌ریوی ۲۰۱۲

بار و دۆخی خویندن له نیو مندالانی نه ته وه نافر سه کاندایا



به گوێرهی خشتهیهک که له سههر بناغهی ئامارهکانی رێکخرای بهرنامه و بودجهی ئێران ئاماده کراوه، له پله بهندیی هه لومه رچی خویندنی پارێزگاکانی ئێراندا، ئهو پارێزگایانهی دانیشتووانیان فارسن، پلهی یه کهم تا پینچه میان له وه خشتهیه دا ههیه. ئهو پارێزگایانهش که دانیشتووانیان فارس نین و به زمانی خوێان ناخوینن، که وتوو نه خواره وهی خشته که.

نازه ربایجان، که له دواسانهکانی دهسه لاتدارهتییه رهزاشا دا، له باری خویندنه وه پلهی چواره می هه بوو و له دوا ی تاران، فارس و سمنان بوو، له دواسانهکانی حکومه تی همه رهزا شای په هله وی دا که وته نیوه ندی خشته که، به لام به هوی درێژه درانی سیاسه تی زمانی رێژی می په هله وی له لایهن کۆماری ئیسلامیه وه، له دوا ی شو رشی ئێران، نهک ههر دابه زین و داکشانی خویندن و خوینده واری له نازه ربایجان (له ههر دوو پارێزگه) چاره سه هر نه کرا، به ئگسو پتر به ره و خواره وهی خشته که چوو.

«سالی ۱۳۶۵ (۱۹۸۶) نازه ربایجانی رۆژه لات له نیو ۲۴ پارێزگه دا، بو پلهی بیسته م و نازه ربایجانی رۆژئاوا بو پلهی بیست و دووه م داکشا.

سالی ۱۳۷۵ (۱۹۹۶) له نیو ۲۶ پارێزگه دا، نازه ربایجانی رۆژه لات پلهی نۆزده هه م، زه نجان پلهی ۲۱ و، ئه رده بیل پلهی بیست و دووه م و نازه ربایجانی رۆژئاوا پلهی بیست و چواره میان هه بوو. وهک له م خشته یه دا به دیده کریت له نیو سی زده پارێزگه ی ئاستی یه که م دا، ۱۰ پارێزگه، زمانی سه ره کیی دانیشتووانیان فارسیه. به لام له ۱۲ پارێزگه له و ۱۳ پارێزگه یه که ئاسته که یان له خواریه، زمانی زۆریه ی هه ره زۆری دانیشتووانیان، تورکی،

کوردی، نۆری و عه‌ره‌بییه»..

ئاکامه‌کانی لیکۆلینه‌وه‌کان نیشانده‌دن که له نیوان نه‌خوینده‌واری و ده‌سته‌ه‌نگرتن له خویندن له نیو نه‌ته‌وه نافرسه‌کانی ئیراندا و بیبه‌شی له خویندن به زمانی زگماکی پیوه‌ندیی راسته‌وخۆ هه‌یه. ههر به پیتی ئەم لیکۆلینه‌وانه، شویننه‌واره ره‌وانییه‌کانی بیبه‌شی مندال له خویندن به زمانی دایک به تایبه‌تی له سه‌ره‌تای چوون بۆ قوتابخانه‌دا، کاریگه‌رییان له سه‌ره‌سه‌یه‌تییه‌ی نه‌و ده‌بیته و ده‌بیته هۆی دابه‌زینی ئاستی بپروا به خۆ بوونی. به‌م هۆیه‌شه‌وه که زمانه‌که هه‌ی خۆی نییه‌و به سه‌ره‌یدا زال نییه، ناتوانیت وه‌ک مندالیک که خویندنه‌که به زمانی نه‌وانه، له چالاکییه جۆراوجۆره‌کانی پیوه‌ندی‌دار به خویندن، پیتشپه‌کییان له گه‌ل بکات. ئەم باره‌ به‌ره‌و دوورکه‌وتنه‌وه له خویندن و قوتابخانه، پالی پیوه‌ده‌نیته.

«مارک لاتایمر، به‌ریوه‌به‌ری گشتیی گرووی که‌مایه‌تییه‌کانی ریکخراوی نه‌ته‌وه یه‌کگرتووه‌کان، پێ له‌سه‌ر ئەم مه‌سه‌له‌یه‌ داده‌گریته که هۆی نه‌خوینده‌واریی ده‌یان میلیۆن مندال بۆ هه‌لاواردنی نه‌ته‌وه‌یی له ولاته‌کانی‌اندا و بیبه‌ش مانه‌وه له خویندن به زمانی زگماکی ده‌گه‌ریته‌وه.»

«له پاریزگای خوزستان (که زۆریه‌ی دانیشتووانی عه‌ره‌بن)، نزیکه‌ی ۳۳%ی قوتابیانی قوناعی سه‌ره‌تایی و، ۵۰%ی قوناعی ناوه‌ندی و ۷۰%ی قوتابیانی قوناعی ئاماده‌یی، ده‌ست له خویندن هه‌لده‌گرن. ژماره‌ی خویندکارانی عه‌ره‌بزمان له زانستگه‌کانی ئیران زۆر که‌مه و به‌ به‌راورد له گه‌ل ئاماده‌بوونی خویندکارانی فارس له زانستگه‌کان دا، ههر بۆ باسکردن نایته.»

داتا‌کان له نازه‌ریایجانی ههر راستیی نه‌م قسه‌یه ده‌سه‌لمینن:

«نازه‌ریایجانی باشوور له باره‌ی ژماره‌ی نه‌خوینده‌وارانه‌وه په‌له‌ی بیسته‌می له ئاست ولات دا هه‌یه. نه‌خوینده‌واری بۆ خۆی به‌ره‌مه‌ی کۆمه‌لیک نابه‌رابه‌ری و هه‌لاواردنی کۆمه‌لایه‌تی، سیاسی و ئابوورییه له کۆمه‌لدا و ههر بۆ خوشی ده‌بیته هۆی سه‌رچاوه‌ی کۆمه‌لیک گیروگه‌رتی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری»

زمانی فارسی، که مندالانی ئیران، له رۆژی یه‌که‌می چوون بۆ قوتابخانه‌وه، ناچار ده‌کرین پیتی بخوینن، زمانی ۳۰%ی قوتابیانی ئیرانه. سه‌دی ۷۰ی قوتابیانی سه‌راسه‌ری ولات، له نه‌ته‌وه نافرسه‌کان. واته له ماله‌وه به زمانیک قسه ده‌که‌ن و له قوتابخانه به زمانیکی دیکه قسه ده‌که‌ن و ده‌خوینن. ئەم دوو زمانبوونه بووه به هۆی دابه‌زینی ئاستی فیتربوون و چالاکیی قوتابییه نافرسه‌کان.

سه‌رچاوه‌کان:

- دو مقاله علمی و تحقیقی در زمینه لزوم آموزش به زبان مادری، مقاله اول، مرکز مطالعات وفاق اسلامی وابسته به انجمن اسلامی دانشجویان دانشکده فنی - دانشگاه تبریز،
- یووسف عهزیزی به‌نی ترۆف، ۲ ڕه‌شه‌مه‌ی ۱۳۸۸، وتووێژ له‌گه‌ڵ مائپه‌ری (roozonline)
- به‌یاننامه‌ی ده‌سته‌ی به‌رپه‌وه‌به‌ری بزووتنه‌وه‌ی فیدراڵی دیموکراتی نازه‌ریبايجان به‌ بۆنه‌ی رۆژی جیهانیی زمانی دایکه‌وه، ۱۸ - ۲ - ۲۰۱۰، مائپه‌ری «عصر نو»
- یونس شاملی، کودک آزاری در نظام آموزشی ایران، مائپه‌ری «اخبار روز»

سه‌رچاوه: مائپه‌ری کوردستان و کورد - ڕێکه‌وتی: ۲۶ ی فیه‌ریویری ۲۰۱۲

نەرکه هه‌نووکه‌یه‌کانی نۆگران و دلسۆزانی زمانه‌که‌مان له رۆژهه‌لاتی کوردستاندا



له هه‌لومه‌رجی ئێستادا، که گه‌لی کورد له رۆژهه‌لاتی گوردستان، ده‌سه‌لاتیکه‌ی سیاسی و نه‌ته‌وه‌یه‌ی تایبه‌ت به‌ خۆی نییه‌ و هه‌ولدان بۆ فێربوون و فێرکردنی خویندنه‌وه‌ و نووسینی کوردی، فه‌ره‌ه‌نگ‌نووسی و لیکۆلینه‌وه‌ له‌ به‌ره‌ی زمانی کوردیه‌وه‌، به‌ هۆی تاکه‌ پرووناکبیر و دلسۆزه‌کانی ئه‌و نه‌ته‌وه‌یه‌ و هۆگرانی زمانه‌که‌ به‌ بێ پشتگیریه‌ی ده‌سه‌لات و دامه‌زراویکی ده‌ولته‌ی به‌ریوه‌ ده‌چیت پێویسته‌ کۆمه‌لێک خاڵ له‌به‌رچا و بگه‌ڕێن. گرنه‌تیرینیان، بریتین له‌:

۱- به‌رده‌وامبوون له‌سه‌ر ئه‌و هه‌ول هه‌ول پێرۆزانه‌ که‌ چه‌ندین ساڵه‌ به‌ نیازی پاراستن و خزمه‌تی زمانی کوردی نه‌نجام ده‌درێن. گرنه‌تیرینی ئه‌م هه‌ولانه‌، ئاشنا کردنی نه‌وه‌ نوییه‌کانی کوردستان به‌ ئه‌لفوبی و رینووسی کوردی و هاندانیان بۆ خویندنه‌وه‌ و نووسین به‌ زمانی کوردیه‌یه‌. به‌م فێرکردنه‌ سه‌ره‌تایییه‌ پرده‌یکه‌ پێوه‌ندی له‌ نیوان خوینده‌واری کورد و چاپه‌مه‌نی و ئه‌ده‌بیاتی نووسراوی کوردی پیکدیت و له‌گه‌ڵ زیاتر رۆچوونی خویننه‌ری کورد به‌نیو ئه‌ده‌بیاتی کوردیدا، پتر هۆگری زمانی نه‌ته‌وه‌که‌ی ده‌بیته‌.

ئهم نیوه‌دا جیگای خوشحالییه‌، که‌ فێرکردنی ئه‌لفوبی لاتینیش که‌وتووته‌ به‌ر سه‌رنجی فێرکاران و مامۆستایانی زمانی کوردی له‌ رۆژهه‌لاتی کوردستان. له‌ رێگای فێربوونی ئه‌م ئه‌لفوبیه‌وه‌، خویننه‌ری کورد ده‌توانیت له‌مه‌ودوا ئه‌و به‌شه‌ له‌ چاپه‌مه‌نی کورد که‌ به‌ ئه‌لفوبی لاتینی نووسراون، بخوینیته‌وه‌. بۆ نووسه‌ری کوردی رۆژهه‌لاتی کوردستانیش ئه‌م توانایه‌ درووست ده‌بیته‌، که‌ هه‌ر نه‌بیته‌ پوخته‌ یان هه‌لبژاردیه‌که‌ له‌ به‌ره‌مه‌کانی به‌ ئه‌لفوبی لاتینی بلاو بکاته‌وه‌، تا ئه‌و به‌شه‌ له‌ خویننه‌رانی کورد که‌ ناتوانن به‌ ئه‌لفوبی عه‌ره‌بی، بخویننه‌وه‌، له‌ به‌ره‌مه‌ی نووسه‌رانی ئه‌و به‌شه‌ی کوردستان، که‌ لێ وهره‌گرن.

۲- بایه‌خدان به کاری زانستی له پێوهندی له‌گه‌ڵ زمانی کوردیدا، ئەمە پتر رووی له‌و توێژە له‌ زانیان و رووناکیبیرانی کوردی رۆژه‌لاتی کوردستان یان به‌شەکانی دیکە ئێرانە، که له‌ بواری زمانه‌وانیدا پسپۆرن. توێژینه‌وه‌ له‌باره‌ی زار و شیوه‌زار و گوڤه‌ره‌ جو‌راوجۆره‌کانی کوردی له‌ رۆژه‌لاتی کوردستان و ئێران و کو‌کردنه‌وه‌ی وشه‌ و زاراوه‌ (موسته‌له‌حات)ی ئەوان و پیکه‌ینانی وشه‌دان‌ی زمانی کوردی، ده‌توانیت به‌شیک له‌م کاره‌ زانستییانه‌ بیت. هه‌روه‌ها به‌ستنی کو‌رو کو‌بوونه‌وه‌ و سیمیناری زانستی له‌ باره‌ی لایه‌نه‌ جو‌راوجۆره‌کانی زمانی کوردی و ئالو‌گۆری بیرو‌را و گه‌لا‌له‌ و په‌سه‌ند کردنی راسپارده‌ و پێش‌نیار و بریاری به‌که‌تک له‌م پێوه‌ندییه‌ دا بایه‌خی خۆی هه‌یه‌. دیاره‌ ئەم جو‌ره‌ کارانه‌، تیچو‌ویان هه‌یه‌، به‌و هۆیه‌شه‌وه‌، که دامو‌ده‌ستگا ده‌وتنه‌تییه‌کان، به‌ ده‌گه‌مەن رووی خو‌ش به‌م جو‌ره‌ هه‌نگا‌وانه‌ نیشان ده‌دن، جیی خۆیه‌تی خه‌تک، به‌تایبه‌تی که‌سانی د‌ئسۆز و نیشتمانه‌په‌روه‌ر، که له‌باری داراییه‌وه‌ ده‌ستپۆش‌توون، هاوکاری پێویست بکه‌ن.

۳- دوورکه‌وتنه‌وه‌ له‌ ده‌مارگرتیی ناوچه‌یی و خو‌ب‌واردن له‌ کاروباری زمانه‌وانی به‌ ئاراسته‌ی قوربانیکردنی به‌رژه‌وه‌ندی زمانیک له‌ پێناوی بایه‌خدان به‌ شیوه‌زار یان گوڤه‌ریکی تایبه‌ت. ده‌کریت ب‌ئین له‌ رۆژه‌لاتی کوردستان و له‌نیو کورده‌کانی ئێراندا، زمانی ئەده‌بیی یه‌کگرتووی کوردی جینگای خۆی کردووه‌ته‌وه‌ و له‌ هه‌موو شارو ناوچه‌کان سه‌ره‌رای جیا‌وازی شیوه‌زار و گوڤه‌ره‌کان، پیی ده‌نووسریت. به‌رده‌وامبوون له‌سه‌ر ئەم ر‌یچکه‌یه‌ و کار به‌ ئاراسته‌ی هاتنه‌ کایه‌ی زمانی ستانداردی کوردی، ئەریکی پێویسته‌. ئەمه‌ش به‌ واتای غافل‌بوون نییه‌ له‌و شیوه‌زار و گوڤه‌رانه‌ نیه‌ که ئاماده‌یی و ر‌ه‌نگدانه‌وه‌یه‌کی ئەوتو‌یان له‌ زمانی ئەده‌بیی یه‌کگرتوو دا نییه‌. ده‌بیت شانبه‌شانی بایه‌خدان به‌ نووسین به‌ زمانی ئەده‌بیی یه‌کگرتوو، بو کو‌کردنه‌وه‌ی ئەده‌بیاتی زاره‌کیی ئەو شیوه‌زار و گوڤه‌رانه‌ و بلاو‌کردنه‌وه‌یان، کو‌کردنه‌وه‌ی وشه‌کانی ئەوان و ده‌وتنه‌مه‌ند کردنی وشه‌دان‌ی زمانی کوردی به‌ هۆیانه‌وه‌ و ئەنجامدانی توێژینه‌وه‌ی زمانه‌وانی له‌ باره‌یانه‌وه‌ به‌ ئەریکی خۆیان بزانی.

۴- نیستا که‌ نه‌ته‌وه‌که‌مان له‌و به‌شه‌ی نیشتمانه‌که‌یدا خاوه‌نی قه‌واره‌ی رامیاری و ده‌سه‌لاتی نه‌ته‌وه‌یی خۆی نییه‌ و له‌و ده‌ستگا و دامه‌زراوه‌ بیه‌شه‌، که د‌ئسۆزان و خزمه‌تکارانی زمانی کوردی به‌ یارمه‌تی ئەوان بتوانن به‌رنامه‌و پ‌رۆژه‌کانیان جییه‌جییه‌که‌ن، ده‌کریت به‌ هۆی تیک‌نۆلۆژیای پ‌یشکه‌وتووی گه‌یاندن و بلاو‌کردنه‌وه‌وه‌، تا راده‌یه‌ک قه‌ره‌بووی ئەم نه‌بوونیانه‌ بک‌ریته‌وه‌. که‌ت‌کوهرگرتن له‌ پینگه‌ و ماله‌په‌ره‌ ئینترنیتیییه‌کان و بلاو‌کردنه‌وه‌ی نووسین و توێژینه‌وه‌ و فه‌ره‌نگ له‌ رینگای ئەوانه‌وه‌، له‌ نه‌بوونی گوڤار و رۆژنامه‌ و ده‌ستگای چاپ و په‌خش له‌ رۆژه‌لاتی کوردستاندا، ده‌کریت رینگایه‌کی زۆر باش بو ده‌ست‌راگه‌یشتن به‌ خوینداری کورد بیت.

۵- له‌ سه‌رووی هه‌موو ئەو هه‌ولانه‌وه‌، خه‌بات له‌ پێناوی به‌ فه‌رمیناسرانی زمانی کوردی و به‌ده‌سته‌ینانی مافی خویندن به‌و زمانه‌ له‌ قوتاب‌خانه‌کانی کوردستاندا. بو ئەم مه‌به‌سته‌ له‌ لایه‌ک گشتگیر کردنی ئەم خواسته‌ له‌ ناستی رۆژه‌لاتی کوردستاندا پێویسته‌، به‌ جو‌ریک که‌ نه‌ک هه‌موو توێژی رووناکیبیر و فه‌ره‌نگی، به‌ت‌کوو تیک‌رای خه‌تک دا‌وای بکه‌ن. له‌

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

لایهکی دیکهوه، جیی خۆیهتی بۆ هینانه گۆری جیددیتری داوای خویندن به زمانی دایک،

له گهڵ چالاکان و دامهزراوه کولتووورییهکانی نهتهوه بندهستهکانی دیکه ی ئیران، هاوههنگای و هاوکاری ههییته. به تاییهتی له مبارهیهوه جیی خۆیهتی که لکی پیویست له رۆژی جیهانیی زمانی دایک وهربگیریت و ئهم رۆژه بکریته به دهرفتهتیک بۆ دهربرین و نواندنی ویستی له میژینهی خویندن به زمانی دایک.

سه رچاوه: مائپه ری کوردستان و کورد - ریکهوتی: ۲۶ ی فیهریویری ۲۰۱۲

نه گهر زمانیکی پیی بخویندری



کاتیکی زمانیکی له قوتابخانه دا پیی ده خویندریت، جگه له وهی یارمه تیی به هیز بوونی شوناسی نه ته وهی له نیو ناخپه رانی زمانه که دا دهکا، بوار بۆ دروستبوونی زمانی ستانداردیش ده ره خسینیت. با بزانی چۆن؟

زمان و شوناسی نه ته وهی:

زمان یه کیکی له بنچینه سه ره کییه کانی پیکهاتهی نه ته وهیه و به بۆچوونی زۆر که سی خاوه نرا له م بواره دا، زمان له هه موو بنچینه کانی دیکه ی نه ته وهه گرنگ تره. «یه کیکی له گرنگترین ناسنامه کانی نه ته وهه زمانه که یه تی، بۆیه نه گهر باس له پایه کانی ههر نه ته وهیه ک یان به نه ته وهه بوونی ههر کۆمه ئیکی مرۆیی دیساریکراو بکریت، نه وا له پیشه نگی تایبه ته ندیه کانی دا باس له زمان ده کریت. ههر نه وه شه وایکردوه که زۆر له نه ته وهکان به ناوی زمانه کانیانه وه ناو ببری... جا ههر کاتیکی نه ته وهی ژێرده ست بتوانیت زمانه که ی پیا ریژیت و له بوته ی زمانی

داگیر که ره که ی دا نه تویته وه، نه وا نه وه نه ته وهیه زیندوه و به زیندوویی ده مینیته وه.» (١) نه م قسه یه له باره ی نه ته وهی کوردی زمانی کوردیه وه، پتر راسته.

زمان له رووانگه ی ناسیونالیستییه وه، وهک نامرازیکی گرنگی پرۆژه ی نه ته وه رۆنان و ده و نه ت رۆنان چاوی لیده کریت. ههر بۆیه ناسیونالیزمی فارس که به ده سه لات دهگا زمانه کانی دیکه قه دهغه دهکات. (٢) نه وه که شۆرشه مه شرووته له ده ستووری خۆیدا بۆ یه که مچار به شیوه ی فه رمی و یاسای باس له «نه ته وهی ئیران» له سه ره بنه مای زمان و کولتووری فارسی دهکات و حاشا له زمان و کولتووری نه ته وهکانی دیکه ی ئیران دهکات، نه م عه قلییه ته وه سه رچاوه ده کریت که پرۆژه ی

به نه‌ته‌وه کردنی «نیران»، واته دروستکردنی نه‌ته‌وه‌یه‌ک به ناوی «نه‌ته‌وهی نیران»، بهر له ههر هۆکارێکی دیکه پشت به زمان ده‌به‌ستیت. نه‌ته‌وه خه‌یالییه‌ی ناسیۆنالیسته فارسه‌کان و شۆفینیه‌کانی نیران، له زه‌ینی خۆیاندا دروستیان کردوه، زمانی فارسیی کردوه به توخمیکی سه‌ره‌کی له شوناسه‌که‌ی، دیاره له سه‌ر حیسابی حاشا کردن له زمانی نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌ی نیران! نموونه‌یه‌کی دیکه له رۆلی گرنگی زمان له به‌هێزکردنی شوناسی نه‌ته‌وه‌یی، زمانی عیبرییه. «پیش دامه‌زرانی ده‌وله‌تی ئیسراییل زمانیکی یه‌کگرتوو به ناوی زمانی عیبری ههر نه‌بوو، زمانی عیبرییان زیندوو کرده‌وه. زۆربه‌ی ههره زۆری جووله‌که‌کان به زمانیکی قسه‌یان ده‌کرد به ناوی یه‌دیش. یه‌دیش به قه‌ولی ئینگلیزییه‌کان تیکه‌لاویکی میژووئی ئالمانی و زمانه سلاقیه‌کان بوو.» (٣) به‌مجۆره زمانی عیبری، یه‌ک له هه‌ هۆکارانه‌یه که جووله‌که‌کانی پیکه‌وه به‌ستوه‌ته‌وه.

لیره‌دا، په‌وايه وه‌ک تاکیکی کورد نهم پرسیاره له‌خۆمان بکه‌ین بۆ ده‌بیته نه‌ته‌وه‌یه‌کی وه‌ک نه‌ته‌وه‌ی کورد که نه‌ته‌وه بوونی خۆی له درێژایی میژوویدا سه‌لماندوه و زمانه‌که‌ی خۆی پاراستوه، زمانه‌که‌ی بۆ به‌هێزکردنی هاوپیوه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی و شوناسی نه‌ته‌وه‌یی، به‌کار نه‌هینیت؟

بوواره‌خاندن بۆ دروستبوونی زمانی ستاندارد:

زۆر له زمانه‌وانان و شاره‌زایانی بواری زمان، په‌روه‌رده و فێرکردن و خویندن له قوتابخانه‌دا به‌یه‌کیک له به‌ستینه‌کانی دروست کردنی زمانی ستاندارد، ناو ده‌به‌ن.

خویندن به‌ زمانی دایک و به‌رده‌وامبوون له سه‌ری له قوناغه‌کانی دواتری خویندندا، واده‌کات که زمانه‌که په‌ره به‌ستینیت و گه‌شه بکات، له‌ناکامدا له‌ رینگه‌ی کۆمه‌ڵیک هۆکاری بابه‌تیه‌وه یه‌کیک له زاره‌کانی نه‌و زمانه رێچکه‌ی به‌ ستانداردبوون ده‌گریت. «سیسته‌می خویندن و په‌روه‌رده یه‌کیک له‌و بوواره گرنگانه‌یه که زمانی ستاندارد په‌ره پێ دده‌ات و به‌هیزی ده‌کات و ده‌یچه‌سپینیت.» (٤) دیاره نهم حوکمه نه‌وکاته راسته که خویندن به‌ زمانی، پشت به‌یه‌ک دیالیکت به‌ستیت، نه‌گینا نه‌گه‌ر خویندن به‌ چهند یا چهن‌دین دیالیکتی جیاواز بیته، نه‌مه نه‌ک ههر کۆمه‌ک به‌دروستبوونی زمانی ستاندارد ناکات، به‌ لکوو به‌زیانی پیکهاتنی زمانی ستاندارد ده‌شکیتوه و دیالیکته‌کانی زمانه‌که لیک دوور ده‌خاته‌وه. نه‌زموونی خویندن به‌ زمانی کوردی له کوردستانی عێراق له‌ پێشوو، پیمان ده‌یته خویندن و په‌روه‌رده ده‌توانیت یارمه‌تی پیکهاتنی زمانی ستاندارد بدن.

« له کوردستانی عێراقدا، له‌و رۆژه‌وه که مافی خویندن به‌ زمانی کوردی له‌ده‌ستووری عێراقدا چه‌سپیه، هه‌ریه‌ک شیوه

کراوته زمانی خویندن و ئەمەیش نەوویەکی خویندەواری دروستکرد، که له زۆر رووهوه یه‌گرتوو بوون. ئەنجامیکی گرنگی دیکهی ئەو سیستەمە نەووه بوو که هەستی خۆبه‌کورد زانین، واتە هۆشیاری نەتەوایه‌تی لای مروفی کورد به‌هیز کرد. « (۵)

له رۆژهلاتی کوردستانیش له‌وچه‌ندسائەدا که له سیبەری جوولانەوهی کورددا خویندن به زمانی کوردی هەبوو، هەردوو ئەزموونەکه (کۆری پەرورده و فێکردن و کۆمسیۆنی فێکردن و بارهێنان) له جیاتی خویندن به چەند دیالیکتی جیاواز، خویندن به زمانی نەدەبیی یه‌گرتوویمان رەچاو کرد.

ئەمەش به گۆیرەیی خۆی کاریگەری له سەر قەبوولکردنی ئەو زمانە وەک زمانی ستانداردی کوردی له نیو خەلکی رۆژهلاتی کوردستان و نەووکانی دوای ئەوکاتدا هەبوو.

دیاره ئەگەر رۆژیک کورد و نەتەوونافارسەکانی دیکهی ئێران دەرەتانی خویندن به‌زمانی خۆیان بۆ پیک بیت،

یه‌کێک لهو گرفتارانی بەرەرپرسی کورد دەبیتەوه، هەبژاردنی دیالیکتی تایبەت بۆ خویندنه. شتیکی سروشتییه ئەو هیزو دەسەلاتانەیی هەموو کات دژی رینگەدان به خویندن به‌م زمانە بوون، له جیاوازیی دیالیکت و زاراوەکانی ئەم زمانانە بۆ مەبەستە شۆقینستییه‌کانی خویان بۆ وینە چاندنی تۆوی ناکۆکی له نیوان ناخپوهرانی زمانیک، که‌ک وەرده‌گرن.

له داهاوتوشدا دوورنییه پشتگیریی سیاسەتی خویندن به چەند دیالیکتی جیاواز بکەن، بۆ ئەوهی زمانی هەرکام لهو نەتەوانە له جیاتی ئالقەیی یه‌گرتن بیت، ببیتە هەوینی لیکترازان و دا‌برانیان.

«بەو هۆیه‌وه که به شیوه‌یه‌کی گشتی ئەم تیگە‌یشتنه هەیه که زمانی نەتەوه‌یی یه‌کێک له کۆله‌که‌کانی شوناسی نەتەوه‌یییه، به ناچار دوولەتان و گرووپه نەتەوه‌پەرورەکانی هەر کۆمه‌لیک ناتوانن له ئاست بارودۆخی زمانی نەتەوه‌یی بیخەم بن.» (۶)

لایەنە بەرپرسی و پێوه‌نیدارەکان له رۆژهلاتی کوردستان، نابیت له ئاست داهاوتوی زمانی کوردی بیخەم بن و دەبیت له ئیستاهه‌وه‌له‌کانی پێوه‌نیدار به پەرەپێدانی زمانی کوردی، بهو ئاسۆیه‌دا بەرن، که ئەگە‌ل بەرژوه‌ندی نەتەوه‌یی کورد دا بگوجیت. پێویستە هەنگاوه‌کان له خزمەت درووستکردنی زمانی ستاندارد دا بن. ئەمەش پێویستی به بەرنامە‌پێژیی زمانی هەیه. له‌بەر رووناکایی بەرنامە‌پێژییه‌کی زمانیدایه که سەرەرای بوونی ئەلفوویی جیاواز و جوراواجوویی دیالیکتەکان سەرلیشی‌واوی، پیک نایه و ئامانجی سەرەکی پشتگۆی ناخریت. بۆیه له‌سەر کورد و هەر نەتەوه‌یه‌کی وەک

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

کوردە بەدوووربیبییەوه بو ئەم پرسە بچیت و خویندن و پەرورده له خزمەت پەرەپیدانی زمانی ستانداردا بەکار بهینیت. چونکە:

«ئەگەر باوەرمان بەوه هەبیت که کورد یەک نەتەوهیە و بەرهو هەموو چەشنە یەگرتنیکی دەروا و چاکە ی کۆمەلانی زەحمەتکێشی کوردیش لەو یەگرتنەدایە، دەبیت باوەرمان بەوهش هەبیت که زمانی ئەدەبی یەگرتووش دیتە کایەوه و هەموو کورد وای لیدیت بە زمانیک بنووسیت و بخوینیت و یەک زمان لەکاروباری رەسمیدا بەکار بهینیت.

که باوەرمان بەم راستی یەش بوو، دەبیت بە جۆریک بنووسین و هەول بدەین، که ئەگەر رێرهو و سەرەنجامی میژوودا بیت، دەبیت بیته هەولدهری دروستبوونی زمانی ئەدەبی یەگرتوو.» (٧)

سەرچاوه: مائپه‌ری کوردستان و کورد - ریکه‌وتی: ٢٦ ی فیه‌ریوی ٢٠١٢

مافی به کار بردنی زمان له دامه زراوه دهوڵتی و فهرمییه کان و ناوهندهکانی خویندنا:

به یاننامه‌ی جیهانی مافه زمانییه کان:

وه‌رگیان له فارسییه وه

ماده‌ی ۱۵: هه‌موو حه‌شیمه‌ته زمانییه کان مافیان هه‌یه، که زمانه‌کانیان له‌سه‌ر زه‌ویی پیشینانی خویندنا به فهرمی به‌کار بهینن

۱- هه‌موو حه‌شیمه‌ته زمانییه کان مافی نه‌وه‌یان هه‌یه، که هه‌موو به‌نگه‌نامه کارگێری، که‌سیتی و ده‌وله‌تییه‌کانیان به زمانی خویندنا بیت.

ماده‌ی ۲۲: فێرکردن و خویندن له هه‌ر سه‌رزه‌ویییه‌کدا، ده‌بیت له خزمه‌ت پاراستن و په‌ره‌پێدانی زمانی نه‌و حه‌شیمه‌ته زمانییه‌دابیت، که له‌وی ده‌ژین.

فێرکردن و خویندن ده‌بیت له خزمه‌ت بلا‌وبه‌وه‌وه و جو‌راوجو‌ری زمانی و کولتووری و پێوه‌ندی هه‌رمۆنیانه‌ی نێوان حه‌شیمه‌ته زمانییه جو‌راوجو‌ره‌کانی سه‌رانسه‌ری جیهاندا بیت.

ماده‌ی ۲۴: هه‌موو حه‌شیمه‌ته زمانییه کان، مافی نه‌وه‌یان هه‌یه له‌مه‌ر که‌نگه‌رگرتن له زمانه‌که‌یان له هه‌موو ئاستیکی خویندن (باخچه‌ی منداڵان، سه‌ره‌تایی، ناوه‌ندی، ئاماده‌یی، زانستگا و خویندنی گه‌وره‌سالان) له‌سه‌ر زه‌ویی خویندنا، به‌ریار به‌دن.

ماده‌ی ۲۹:

۱- هه‌موو که‌س مافی نه‌وه‌ی هه‌یه به زمانی تایبه‌تی سه‌رزه‌ویی خۆی، فێر بیت و بخوینیت.
۲- ئه‌م مافه، مافی فێر‌بوونی زاره‌کی و به‌نووسینی زمانیکی دیکه، که تاک له‌وانه‌یه وه‌ک زمانی پێوه‌ندی له‌گه‌ڵ حه‌شیمه‌ته زمانییه‌کانی دیکه به‌کاری به‌یت، زه‌وت ناکات.

چارنامه (چارتیری) نورووپا بۆ زمانه ناوچهیی و کهمایه تیبهکان:

مادهی ۸: پهروهده و فیترکردن

۱- له بهشی پهروهده و فیترکردندا، لایه نهکان پابه نده بن له و ناوچانه دا که نهم زمانه کاربانپیده کړیت، به له بهرچاوگرتنی هه لکه وتی تایبه تیی هه رکام له زمانه کان و به بی زیانگه یانندن به فیتربوونی زمان یان زمانه کانی ولات:

ا) **یهک:** پهروهدهی مندالان له قوناعی بهر له قوتابخانه (باخچهی مندالان) به زمانه کانی پیوه نیدیادار به و ناوچانه یان کهمایه تیبه نه ته وییه کان بیت یان،

دوو: به شیکی گرنگ له پهروهدهی مندالان له قوناعی بهر له قوتابخانه (باخچهی ساویان) به زمانه کانی ناوچهیی و کهمایه تیبه نه ته وییه کان بیت یان،

س: «یه کیک له دوو خالهی له ژیر به نده کانی یهک و دووی نهم به نده دا ناویان براوه، ده بی لانیکه م سه باره ت به و قوتابیانه به پیوه بیری که دایک و باوکیان خوازیارن و قوتابییه کانیش له رووی چه ندییه تیه وه به راهی پیویست گه یشتین،»

چار: نه گهر هاتوو نۆرگانه ده و ته تیبه کان هیچ بهر پر سایه تیبه کی راسته و خویان له پیوه ندی له گه ل فیترکردنی بهر له قوتابخانه دا له نه ستۆ نه بوو، لانیکه م پشتیوانی له هه نگاوانه ده کهن، که له به نده کانی یهک تا سیی نهم ماده ییه دا هاتوو. یان هانی نۆرگانه بهر پر سه کان بۆ جییه جیگر دنیان ده دن.

ب) **یهک:** فیترکردن له قوناعی سه ره تاییدا به زمانه کانی ناوچه کان یان کهمایه تیبه نه ته وه ییه کان پیشکەش ده کړیت یان

دوو: به شیکی گرینگ له فیترکردن له قوناعی سه ره تایی به زمانه ناوچه ییه کان و کهمایه تیبه کان پیشکەش ده کړیت یان س: خویندنن زمانه ناوچه ییه کان و کهمایه تیبه نه ته وه ییه کان ده خه نه ریزی بهر نامه ی خویندنن قوتابخانه سه ره تاییه کان یان

چار: نیوه روکی لانیکه م یه کیک له س به نده ی سه ره وه له باره ی نه و قوتابیانه جییه جی بکن، که دایکو با بیان داوای ده کهن و ژماره ی قوتابییه کانیش به شی نهم مه به سه ده کات،

ب) **یهک:** فیترکردن له قوناعی دووه می خویندن (له پۆلی پینجی سه ره تاییه وه تا وه رگرتنی دیپلۆم) به زمانه کانی نه و ناوچانه یان کهمایه تیبه کان پیشکەش ده کړیت یان

دوو: به شیکی گرنگ له فیرکردنی قۆناعی دووهه می خویندن به زمانه کانی ناوچه کان و که مایه تیبیه نه ته وه تیبیه کان پیشکەش ده کرت یان

سێ: خویندن زمانی ناوچه تیبیه کان و که مایه تیبیه نه ته وه تیبیه کان ده خریته ریزی به رنامه ی خویندن قوتابخانه کانی قۆناعی دووهه می خویندن یان

چار: لانیکه م یه کینک له وه ههنگاوانه ی له بنده کانی یهک تا سێ دا هاتوو له باره ی له قوتابیانه به رپوه ده بن، که دایک وبایان داوی (خویندن به و زمانه له و ئاسته یاندا بۆ) ده که ن و قوتابییه کانی له رووی چه ندییه وه به شی نه م به سته ده که ن.

نه م مافانه ی له م چه ند بنده دا هاتوو، له قۆناعه کانی دیکه شدا (خویندن تیکنیکی و پیشه یی، خویندن زانکۆ و خویندنگه به رزه کان، خویندن گه وره سالان) هه ر به و شیوه یه دوویات ده بنه وه.

ح: پیدایهستییه کانی فیرکردن و خویندن وانه ی میژوو و فهره نگ، که پێویسته به زمانه ناوچه تیبیه که مایه تیبیه نه ته وه تیبیه کان بیت، دابینه ده که ن.

خ: پیدایهستییه کانی پینگه یان و پهره پیدانی راهینانی مامۆستایان، که بۆ جیبه جیکردنی نیوه روکی بنده کانی له لف تا ح پێویستن و لایه نه کانی ریکه وتن قبوو ئیان کردوه، دابین ده که ن.

د: یهک یان چه ند ئۆرگانی چاوه دیر به مه به سته چاوه دیری له وه ههنگاوانه، که بۆ بنیاتان و پهره پیدانی فیرکردنی زمانه ناوچه تیبیه کان و که مایه تیبیه کان دهنرین، ههروه ها بۆ چاوه دیری به سه ر پاده ی پیشکەوتنه کان له م بواره دا، پیک ده هیترین. له م ئۆرگان یا ئۆرگانانه ده بیت به ریکو پیتی راپورته کانی خویندنه وه و بلاویان بکه نه وه.

به یاننامه ی مافه کانی تاکه کانی سه ر به که مایه تیبیه نه ته وه یی، ره گه زی، نایینی و زمانیه کان

ماده ی چوار:

۱- نه ته وه کانی نه نام، هه موو ههنگاویکی پێویست هه ل ده گرن بۆ دنیایی تاکه کانی سه ر به که مایه تیبیه کان له به رپوه چوونی مافه مروییه کانیان و نازادییه بنه ره تیبیه کان و یه کسانی له به رامبه ر قانوندا به بی هیج چه شنه سته م و جیاوازیانانیک.

۲- نه ته وه کانی نه نام، ههنگاوی پێویست به مه به سته پیکهینانی هه لومه رچی له بار بۆ تاکه کانی سه ر به که مایه تیبیه کان

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

هه ئه گرن، تا بتوانن له تاییه ته ندییه کانی خوین و کولتوو رو زمان، ئایین و جلوه رگی خوین گوزارشت بکهن، ته نیا له و جیگایانه نه بیته که له گه ل یاسا کانی ولات یان ستاندارده نیونه ته وه بییه کان له ناته باییدان.

۲- نه ته وه کانی نه ندام، نه گهر بۆیان ده ست بدات، ده بیته هه نگاوی پیویست هه ل بگرن بۆ نه وه ی تاکه کانی سه ر به که مایه تییه کان ده ره تانی پیویستیان به مه به ستی فیروونی زمانی رگماکی و هه بوونی یاسا و رپوشوین به زمانی رگماکیی خوین هه بیته.

۴- نه ته وه کانی نه ندام، نه گهر بۆیان بگوجیت، ده بیته پیویستییه کانی خویندن به زمانی دایک دابین بکهن وهانده ر بن بۆ به ده سه تهنانی زانیاری له سه ر میژوو، نه ریته کان و نه و زمان و که ل توورانه ی له نیو سنووره کانی نه و که مایه تییه کانه دا هه ن.

www.ostomaan.org سه رچاوه: . اعلامیه جهانی حقوق زبانی، ترجمه: علی دده بیگلو

- بیانیه حقوق افراد متعلق به اقلیت های ملی، نژادی، مذهبی و زبانی (مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد، په سند کراوی ۱۸ دیسامبری ۱۹۹۲، سایت ایران امروز <http://iran-emrooz.net>

له ژماره ۵۷۷ ی رۆژنامه ی "کوردستان" دا بلاو بۆته وه.

سه رچاوه: مائپه ری کوردستان و کورد - ریکه وتی: ۲۰ فیه ریویری ۲۰۱۲

خویندن به زمانی زگماکی، دانانه به بوونی میلله تیک



وتووێژ له گهڵ مامۆستا عهبدووللا حهسهن زاده

له خزمهت مامۆستا عهبدووللا حهسهن زاده داین بۆ ئهوهی چهند پرسیارکی له بارهی خویندن به زمانی کوردی له رۆژهلاتی کوردستان به تایبهتی لهو دهوریهدا که حیزبی دیموکراتی کوردستان و کۆری پهروهده و فیکردنی سهراسهری کوردستان ئهرکی خویندن به زمانی کوردییان له کوردستان بهرپوه دهبرد، ئی بکهین.

پرسیار: مامۆستا نهگهر ئیجازهت له سهر بێ پیمان خۆشه لهوهوه دهست پێ که بکهین فکهری خویندن به کوردی و کرانهوی خویندنگهکان به زمانی کوردی له حیزبی دیموکرات دا چۆن دروست بوو؟

عهبدووللا حهسهن زاده: ئهوه که لهو مهرحهلهیدا خویندنگه به کوردی بێ به ئیبتکاریک داناندری، چونکه له دهورانی زۆر کۆنترهوه له عیراق به کوردی خویندراوه و له دهورانی جمهووری کوردستان دا به کوردی خویندراوه، کهوابی ئهمه ئهلفوی بوو. بهلام با بینه سهر ئهوهی که بزاین چۆن بوو ئهوه فکهره کرایهوه. له سهرهتاکانی که باس کرا له دهفتهر سیاسی دا باس لهوهی کرا که ئیمه (من دهفتهر سیاسی نهبووم ئهوه وهختی) بیهین به کوردی بخوینین. چونکه ئهوه وهختی له ئیران کتیب به کوردی نهبوو، دهبوو سیستمی کوردستانی باشوور وهبرگیرین. بهلام دهفتهری سیاسی هاتبوو سهر ئهوه باوهره که دیسانهکه وهک زۆر شتی دیکه نهخشی ئهساسی هی شههید دوکتور بوو که . دهبێ سهعی بکهین بۆ خۆمان موتهناسب لهگهڵ شهراههتی کوردستانی رۆژهلات (کوردستانی ئیران) کتیب دابنیهین. ههر له ئهوه ئهوه له رۆژهکان یان بلیین له ههفتهو مانگهکانی سهرهتای دواي سهرکهوتنی ئینقلاب ئهوه فکهره هاته گۆری و تهرتیب درا که جهمیک بۆ ئهوه مهسهلهیه له مامۆستایان و لهوانه که تهجروبهیان ههیه و دهزانن کۆبنهوه بۆ دانانی کتیبی کوردی.

پرسیار: لهو بارهوه هیچ پیتان وا نهبوو که مهسهلهکه دهبێ لهگهڵ دهوڵهتی مهركهزی باس بكری یا نهسله نوه له بهر چاو نهگیرا؟

عبدوللا حسنه زاده: نهخهیر ئوسولهن ئيمه له زور شتدا نهو نهزهرمان ههبوو که باشتره ئيمه کارهکانمان بکەين، لهو پييه دا دهوڵهتی مهركهزی له موکابيل ئهمری واقيع دا دابنيين، نه وهک ئيمه داوا بکەين و [چاوهروان بين] داخوا دهوڵهتی مهركهزی موافقهت دهکا يان نا. پيموايه کارينکی زور باش بوو چونکه ئيمه نهگەر داوامان کردبا ئيستاشی لهگهڵ بئ موافقهتهکه ههر نهدههاتهوه. بويه نهسله ن بير لهوه نهکراوه، ههر وهکوو بۆ ئامادهکردنهکەشی و بۆ چاپکردنهکەشی و بۆ داير کردنهکەشی هيچ وهخت پرس به دهوڵهتی مهركهزی نهکرا. دياره له سهتجیکی پايينتر دا ئيمه له نيو حيزب دا دهستمان پئ کرد به ئاموزشی کوردی. نهو وهختی فيرکردنی کوردی زياتر بۆ گهورهسالان بوو، بۆ خویندهوارهکان بوو، نهوانه که خویندهواريان ههيه نهک بۆ سهرهتايی. نهوهمان ههر له دهورانی ئينقلاب دا دهست پئ کرد. يانی هيشتا مابووی دهوڵهتی شا پرووخت، من بۆ خۆم له مههاباد بووم جزويهکی چکۆلهم نووسيبوو. چهند دهورهمان کردنهوه له نهوئهوه نهمن بهشدار بووم و چهند کهسيگيش که بۆ خويان موعهليليم بوون و شارهزا بوون له ههموو شتيگدا له من شارهزاتر بوون، بهلام رهنگه به کوردی نووسينيان نهزانيبا. نهوانه بهشدار بوون له پاشانیش بۆ پيشمهههه و نهنامانی حيزبی دهستمان پئ کرد بۆ نهوهی فيری خویندنوه و نووسينی کوردييان بکەين. بهلام نههههه بۆ فيرکردنی سهرهتايی نهبوو. بۆ نهو کهسانه بوو که خویندهواری باشيان ههبوو. تهنا ته ديبلۆميان ههبوو، ههتا هی وا ههبوو ليسانيشی ههبوو.

پرسیار: مامۆستا! نهو کهسانهی راسپيێردران له فکری ئامادهکردنی کتیبی دهرسی دا بن يان به گشتی له فکری وهريختستی مهدرسهکان دا بوون کئ بوون؟

عبدوللا حسنه زاده: به داخهوه زور چاکم له بير نيه، بهلام نهوانهی که نهمن له بيرمن کاک رهسوول ئاريا که داويهش بۆ ماوهیهک بوو به مهسوولی کۆری پهروهده و فيرکردن، کاک نههمهه کاکه مهمی بوو، کاک نههمهه قازی بوو، له بهشیکي دا کاک قهسيم سهوجه بوو، نههههه وهکوو کهسيک که له کوردی دهزانم دهگهڵ بووم، له مامۆستا هههه بۆ يهک دوو جهلهسه ئيستفاده کرا.

پرسیار: له باری رینووس و ریزمانهوه چ شتيک رهچاو دهکرا؟ مهسهلهن ئايا ههول دهههه و شهی زاواوهکانی ديکهی تیکهلاو بئ يا مهسهلهن له باری رینووسهوه نهوهی له کوردستانی عيراق باو بوو، يانی تييينی و شت چ بوون لهو بارهوه؟

عبدوللا حسنه زاده: نهوندهی من بزانه لهوهدا هينديک شت ئوسولهن به فکرا نهدهههه. وهکوو نهوه با بلين وشه له

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژهه‌لاتی کوردستان

زاراوه‌کانی دیکه وه‌بگیرین. وه‌ک نه‌وه که بلێین کوردی ئێران و کوردی عێراق پیکه‌وه هه‌ماهه‌نگییه‌کیان هه‌بێ. نه‌وه‌ی که له‌وی دا مه‌دی نه‌زهر بوو ته‌نیا نه‌وه بوو سیستمی ده‌رسییه‌که و ته‌نزیم بکری که دوو شتی تێدا ره‌عایه‌ت بکری، یه‌کیان نه‌وه که له سیستمی فێرکردنه‌که‌دا وا بێ که له هه‌ر ده‌رسیکدا ته‌نیا یه‌ک حه‌رفی تازه بێ، که پیموایه له یه‌ک ده‌رسیشدا هه‌ ئه‌ کراوه، له یه‌ک ده‌رسدا حه‌رفیکی نه‌خویندراو هاتوه بێ نه‌وه‌ی هه‌ست پێ بکه‌ن. نه‌وه‌ی دیکه‌ش نه‌وه بوو که نه‌وه ده‌رسانه نه‌وه باسانه‌ی که دین، هه‌م له فکری مندال نزیک بن هه‌میش نه‌وه ته‌زاده که ئیجتهماله‌ن له به‌ینی شارو دێدا هه‌یه نه‌وه‌ش له به‌ر چاو بگیری. یه‌عنی سیستمه‌که بو هه‌مووانه، زیاتر بو مندالی دیشه، بو یه‌ نابێ شتیکی وا بینی مندال هه‌ر نه‌یدیوه. یه‌عنی من پیموایه نه‌وه وه‌ختی نه‌گه‌ر تو باسی ته‌له‌فیزیۆنت بو مندالی بکهدبایه، مندال له ته‌له‌فیزیۆن حالی نه‌ده‌بوون چونکه نه‌یدیوو له دیهاتی. نه‌وه، به‌رقی نه‌دیوو تا ته‌له‌فیزیۆن بیه‌نی، یه‌خچالی نه‌دیوو، یه‌عنی نه‌وه له نه‌زهر ده‌گیرا که ده‌بێ شتیکی وا بێ له فکرو له موخیتی ژبانی منداله‌کان بیگانه نه‌بێ. نه‌وه دوو شته‌م له بیره که ره‌عایه‌ت ده‌کرا.

پرسیار: مامۆستا! نه‌گه‌ر سه‌رنجیک له کتێبه‌که ده‌دی بریکیش هه‌تا له باری مه‌تن و مه‌وزوعاتیکی که باسی ده‌کا زۆتر هی نه‌وه به‌شه‌ی کوردستانه، جا نازانم له به‌ر نه‌وه‌یه که مامۆستاکیان خه‌لکی نه‌وه ناوچه‌یه بوون و یا نه‌سه‌ن ناوچه‌ی ژێر ده‌سه‌لاتی پێشمه‌رگه‌و حیزب نه‌وه ناوچه‌یه بوون که زۆتر ناوه‌ندی کوردستان بوون؟

هه‌بدوللا هه‌سه‌ن زاده: عه‌رزم کردی نه‌وه له نه‌زهر نه‌ده‌گیرا که بلێین له سه‌نه‌شی تێدا بێ، با له وه‌رمیشتی تێدا بێ، هه‌ر نه‌وه له به‌ر چاو ده‌گیرا که نه‌وه‌نه‌ن له حه‌رفیک زیاتر له ده‌رسدا تازه نه‌بێ، دووه‌م له نه‌فکاری منداله‌که نزیکی بێ. ئیدی هه‌ول بو نه‌وه‌ی که په‌ل به‌هوی بو نه‌وه ناوچه‌یه نه‌وه ناوچه‌یه‌ی تێدا نه‌بوو. له جێشدا بو نه‌وه‌ی زمانیک بیه‌ته زمانی خویندن و نووسین نه‌وه وانیه که تو مونتازیک بکه‌ی و هه‌ر لۆغه‌ته‌ی له جیه‌کی بیه‌نی. به‌ئێ ده‌بێ لۆغه‌تان بیه‌نی، به‌لام نه‌وه وه‌خته‌ی که له‌م له‌هجه‌یه‌دا نیته، ده‌بێ له له‌هجه‌کانی دیکه بیه‌نین.

پرسیار: مامۆستا! کۆری په‌روه‌رده و فێرکردنی سه‌رانسه‌ری کوردستان له کام یه‌ک له شارو ناوچه‌کاندا توانی قوتابخانه بکاته‌وه و مندالان فێری خویندن و نووسین بکا؟

هه‌بدوللا هه‌سه‌ن زاده: نه‌وه‌نده‌ی من بزانه‌م له‌م چهند شه‌ره‌ دا، که له مه‌ه‌باباده‌وه ده‌ستی پێ کرد، بو‌کان هه‌بوو، سه‌رده‌شت هه‌بوو، پیرانشار هه‌بوو، نه‌غه‌ده هه‌بوو، شنۆ هه‌بوو، سه‌قز زۆر موتمه‌ئین نیم که خویندنی کوردی تێدا دائیر کرا یان نا.

پرسیار: پاوه‌و هه‌ورامان چی؟

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

عبداللّاه حسەن زاده: پیموایه خویندنی کوردی تیدا دائیر نهکرا، یا نهگەر بووی من له بیرم نیه.

پرسیار: کۆری پهروهردە و فیکردن چ سائیک دامهزرا؟

عبداللّاه حسەن زاده: سائی ۵۹ کۆر دامهزرا، به لّام کتیبهکه، سائی ۶۰ هاتهوه.

پرسیار: یانی سائیک به بی کتیب! ئەی ئەو سائە (سائی ۵۹) له رووی چیهوه دەرسیان دهگوتەوه؟

عبداللّاه حسەن زاده: له رووی کتیبی فارسی، دەرسی کوردیشیان ههبوو (ئامووزشی ئەنفوی).

پرسیار: یانی خویندنهکه رهوائی قه‌دیم هەر به پیی کتیبه دەرسهکانی ئیران بوو. به لّام شەرحی دەرس به کوردی؟

عبداللّاه حسەن زاده: بۆ خۆت دەزانی هەتا ئەگەر کتیبه‌که‌ش چاپ بوو، ئەو وه‌ختیش ته‌نیا خویندنی کوردی هه‌بوو له مه‌درسه‌کاندا، ئەوی دیکه هەر به فارسی ده‌خویندرا. هەم کلاسەکانی دیکه، هەم دەرسەکانی دیکه‌ی کلاسی ئەوه‌ل هەر فارسییه‌که‌و له سیستمی کۆن ئیستفاده ده‌کرا.

پرسیار: مامۆستا هیچ ئاماریکت له زه‌هن دا هه‌یه ئیمه به گشتی چه‌ند مه‌درسه‌مان هه‌بوو؟

عبداللّاه حسەن زاده: ئیستا له زه‌هن‌دا نیه، به لّام پیموایه چاپ کراوه. ده‌بی موراجعه بکه‌ی به "کوردستان"، "کوردستان" تیبدایه که ئیمه چه‌ند مه‌درسه‌مان هه‌بووه، چه‌ند موعه‌لیممان هه‌بووه و چه‌ند قوتابیمان هه‌بووه.

پرسیار: مامۆستا! ئیمه کۆری په‌روه‌رده‌مان هه‌بوو که بۆ خوینده‌وار کردنی مندالانیش به‌رنامه‌ی هه‌بوو، بۆ گه‌وره‌سالانیش. چ جیاوازییه‌ک هه‌بوو له خویندنی ئەو دوو به‌شه‌دا؟

عبداللّاه حسەن زاده: جیاوازییه‌که‌ی فه‌قه‌ت متونی دەرسی بوو. که مه‌تنه‌ی دەرسییه‌کان ئیدی ئەوه‌ بوون که ده‌گه‌ل فکری گه‌وره‌سالان پتر ده‌هاتنه‌وه، دەرسه‌کان درێژتر بوون، مه‌فه‌ومه‌کانیان فه‌رقیان هه‌بوو. ئەگینا پیموایه له سیستمی ئاموزشه‌ی دەرسییه‌که‌ی و ئەن‌فاییه‌که‌ی‌دا فه‌رقیک نه‌بوو.

پرسیار: ئه‌دی بۆ گه‌وره‌سالان وا دانه‌نرابوو که گه‌وره‌ساله‌که خوینده‌واریه‌کی هه‌یه؟

عبدالوڵا هه‌سه‌ن زاده: نه‌خێر، ئه‌وه مه‌ریووت به گه‌وره‌سالان، گه‌وره‌سالانی نه‌خوینده‌وار بوو. ئه‌وه له نه‌زهر نه‌گیرا بوو، ئه‌وه هه‌ر وه‌ک مه‌رحه‌له‌ی پێشێ عه‌رزم کردی هه‌ر بۆ فێرکردنیان بوو. ئه‌گینا گه‌وره‌سالانی خوینده‌وار ئه‌وه‌یان پێویست نه‌بوو. مه‌سه‌له‌ن زۆر که‌سم ده‌دی به جه‌له‌سه‌یه‌ک، دوو جه‌له‌سه‌ فێر ده‌بوون. ئه‌وانه‌ی که قابیلیه‌تیان زۆر بوو. به‌لام مه‌به‌ست له خویندنی گه‌وره‌سالان ئه‌وانه‌ بوون که نه‌خوینده‌وار بوون.

پرسیار: ئه‌وه هه‌نگاه‌ی که حیزب یا بلێین کۆری په‌روه‌رده و فێرکردنی کوردستان نای، یانی چه‌ند سائیک به‌رپه‌رده‌ی قوتابخانه‌کان، خویندن به کوردی و له باری ئاموزشییه‌وه، له باری سیاسییه‌وه، له باری فه‌ره‌ه‌نگییه‌وه چه‌ ته‌ئسیریکی هه‌بووه؟ چونکه ماوه‌که به‌داخه‌وه هه‌موو سێ - چوار سائیک بوو، زۆر نه‌بوو!

عبدالوڵا هه‌سه‌ن زاده: له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی که ماوه‌که کورت بوو، به‌لام که‌لێنیک یه‌کجار زۆر گه‌وره‌ی پر کرده‌وه، چونکه ئه‌وه وه‌ختی [رێژیم] گه‌مارۆیه‌کی هه‌مه‌ لایه‌نه‌ی خستبووه سه‌ر کوردستان. مه‌به‌ستم کوردستان مه‌ناتقی ژێر ده‌سه‌لاتی پێشمه‌رگه‌یه. به هه‌ر حال له شاره‌کان که به ده‌ستی ده‌وله‌ته‌وه بوو خویندن و بێه‌داشت و .. دائیر بوو. به‌لام ئه‌وه هه‌وێ دابوو که کوردستان له هه‌موو شتیک بێه‌ش بکا. ئه‌وه که حیزبی دیموکراتی کوردستان زۆر به نا‌قیسیش بووی توانیبوو که مه‌درسه‌ دائیر بکاته‌وه پێش ئه‌وه‌ی کتیبی کوردیش دابنێ، توانیبوو ده‌گه‌ڵ هه‌موو سه‌ره‌تایی بوونه‌که‌ی له هه‌ر مه‌نته‌قه‌یه‌ک شتیک به ناوی کۆمه‌گی ده‌رمانی دائیر بکا، ته‌ئسیریکی یه‌کجار زۆری هه‌بوو له سه‌ر رۆحیه‌ی خه‌ک. حه‌تا ده‌کرێ بلێین به بێ موبالغه، قه‌دری حیزب و بزوو‌تنه‌وه‌شی له پێش چاوی خه‌کی بردبووه سه‌ر، چونکه خه‌ک پێی وابوو ئه‌وه حیزب وه‌کوو حکومه‌تیک ده‌توانێ عه‌مه‌ل بکاو ده‌توانێ ئیختیاجاتی خه‌کی جواب بداته‌وه. پێموايه کاریکی یه‌کجار زۆر گه‌وره‌ بوو و به‌تایبه‌تی که حیزب بواره‌کانی ژبانی هه‌موو له‌به‌ر چاوی گرت. هه‌موویان ئیبتداییان، هه‌موویان عه‌یبیان هه‌بووه، حه‌تا نه‌گه‌ر ئیستا بۆ خۆمانی بێنێن عه‌یبیان ئی ده‌گه‌رن. به‌لام هه‌ر ئه‌وه که حیزب قه‌وانینی دانا بۆ ئیداره‌ی وڵات، مه‌سه‌له‌ن قانونی سزادانی گشتی ب‌خه‌یته به‌ر ده‌ست قانونزانیان، رهنگه هه‌زار عه‌یبی ئی بگه‌رن، به‌لام هه‌ر بێرکردنه‌وه ئه‌وه که ده‌گه‌ڵ ئه‌وه هه‌موو شه‌ره سه‌خته‌ی به ملامانه‌وه بوو، حیزب بێر له‌وه بکاته‌وه ده‌بێ ئیداره‌ی وڵات بکا، ده‌بێ قه‌وانینی هه‌بێ، ده‌بێ رابیته‌ی نیوان کۆمه‌لانی خه‌ک، چین و توێژه جۆراوجۆره‌کان ته‌نزیم بکا، به مه‌سایلی جونجه و جینایه‌ت و ئه‌وه رابگات، ئه‌وه نیشانه‌ی فکری وه‌سیعی ئه‌وه حیزبه‌وه رێبه‌رایه‌تی ئه‌وه بزوو‌تنه‌وه‌یه بوو.

پرسیار: مامۆستا! له باری شتیک دیکه‌شه‌وه پێموابێ ته‌ئسیری هه‌بووه. له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی که داواو نیازی خویندن به کوردی هه‌میشه هه‌بووه له نیو میله‌ته‌که‌مان دا، به‌لام ئه‌وه نه‌سه‌لی که له مه‌درسه‌کانی کۆری په‌روه‌رده و فێرکردن خویندویه یا ئه‌وه

مامۆستایانێهێ که کۆری پهروهرده و فیترکردن کاری خویندنی کوردی پێ کردن، دوايه نهگهر نهشبووین به پيشمه رگه لهو جامعهیه دا بوون به ئینسانی رووناکییر، بوون به ئینسانی خویندهوار، شاعیر، تهئسیریان ههبووه له سهه نهوهی که نهو رهوته درپژه بدهن. نهگهرچی به شیوهیهکی نارهمی و به بێ نهوهی جههووری ئیسلامی بیههوی.

عبداللّاه ههمن زاده: دیاره بهشیک لهوانه ههر بو خویان له پيشدا ههبوون وهکوو شهخسیهتی فه رههنگی و نامووزشی و پهروهشی ههبوون، بهلام نهوانه بهشیکیان بوون. بهشیکیش نهوانه بوون که له بهر دهستی نهواندا پێ گهیشتن، که دوايه ههموو جوړه کهسیکیان تیدا ههکهوت: تیکۆشه ری گهورهیان تیدا ههکهوت، شاعیری گهورهیان تیدا ههکهوت، موعه لیمیان تیدا ههکهوت، مهسه لهن کاک نههمه دی کاکه مه می که پيشتریش ههر موعه لیم بوو، بهلام ئیستا له دهره وهش نهوه بوته مامۆستای دهرسی کوردی و کتیبی کوردی داناوهو یهعنی نهو رهچهیهی که لهوی گرتوویهته پيشی ورده ورده ته رهقی پیداووه ههر وا له سهه ری رۆیشتهوه.

پرسیار: مامۆستا! ههر ئیستاش فیترکردنی خویندنهوهو نووسینی کوردی له کوردستانی ئیران ههر ههیه. به شیوهی جوړاوو جوړ، بلین هیندیک ناوهند، هیندیک کۆرۆ کۆمه لی نهدهبی دهیکهن، جهنابت نهو ههولانه چون هه ل دهسهنگینی؟ یان وهک بزانی له چ ناوچهیهک له چ مهنتهقهیهک زۆرتن نهوانه؟

عبداللّاه ههمن زاده: پیموایه جارێ له پيش دا دهبی نهوه بلیننهوه نهوهی که ئیستا ههیه، لهو چهند سالی نهخیردا یا دهتوانین بلین لهو چهند ده سالی نهخیردا له راستی دا تازه نیه. دیاره ۲۰ سالیکه ههیه. بهو شیوهی نیه که له ئیبتدایی را مندانان دهرس بخوینن، له واقعدا خویندنهوهو نووسینی کوردییان فیتر دهکهن، تهنانهت به ههر دوو شیوه خهتیش. پیموایه ههولیکی زۆر بهجییه چونکه عهیبیکی گهوره دهبی تیکۆشه رانی کورد نهوانه که ههتا به شیوهی جوړاوو جوړو ههر کهسه له سهنگه ری خو ی موبارزه دهکا بو گهیشتن به نامانجهکانی میلهتی کورد بهلام نهزانن زمانهکهی خویان بنووسن. پیموایه شتیکی زۆر بهجییه، بهلام نهوهندهی من بزانه به شیوهی بهربلاو تهنیا هیندیک شاری گرتوتهوه، پیموایه "سۆما" له مههاباد دامهزرا، پاشان له بوکان زیاتر له مههاباد گهشهی کرد ههر چهند بناغهکهی له مههاباد دامهزرا، بهلام له بوکان پتر گهشهی کرد، بهرهو سهقزو بانهش رۆیشتهوه. نهوهی له سنه و لهویش موهمتر له کرماشان بووه ههر نهوه دهزانم که ههبووه، بهلام ئایا لهو سیستمی "سۆما" که لکیان وهگرتوه یان بو خویان سیستمی دیکهیان داناوه بو فیترکردنی خویندن و نووسینی کوردی لانیکهم نهمن ناگادارییهکی نهوتوم له سهه ری نیه. که دیاره زۆرم پینخۆشه که ههر لهو سیستمی "سۆما" ئیستفادهیان کردب بو نهوهی تا ههدیکی مومکین لیک نزیک بێ نهو شیوه نووسین و شیوه رینوس و ریزمانه. چونکه بهداخهوه ئیستایشی لهگه ل بێ له باشووری کوردستان دوا ی نزیک به سهه سال خویندن دیسانهکه نهو شیوه نووسین و خویندنهوه یهکی ههر نهگرتوه و ههر کهسهو ههر ناوچه به جوړیک دنووسن و به جوړیک

دهخویننهوه، مه‌به‌ستم له ناوچه ناوچهی به‌رین نیه، ناوچهی چووک به گه‌رک یا هه‌تا به رۆژنامه یا هه‌تا به نووسه‌ری یه‌ک رۆژنامه له‌گه‌ل نووسه‌ریکی دیکه‌ی هه‌مان رۆژنامه.

پرسیار: مامۆستا! له قانونی ئه‌ساسی جمهوری ئیسلامی دا ئه‌سلیک هه‌یه، ئه‌سلی پازده که باسی ئازاد بوونی خویندن به زمانی قه‌ومه ئی‌یرانییه‌کان له په‌نا زمانی فارسی دا ده‌کا. جارێ هه‌ر ئه‌وه که له قانونی ئه‌ساسی دا هه‌توه چۆنی هه‌لده‌نگینی؟ پاشان ئه‌وه که سه‌ره‌رای ئه‌وه هه‌موو داوایه‌ی که ده‌کری، کورد ده‌یکا، نازه‌ربایجانی ده‌یکا، به‌لام ئه‌وه ئه‌سله به‌ریوه ناچی، بۆ چی ده‌گه‌رینه‌وه؟

عه‌بدوڵڵا هه‌سن زاده: له راستی دا مه‌سه‌له‌یه‌کی کوردی هه‌یه ده‌ئین: "ئه‌وه‌نده قوهری ئه‌وه‌نده تۆزه هه‌ستی هه‌ر باشه" یا ده‌ئێ "له ئی‌وه هه‌موو تاریکایی دنیا به‌ دا شو‌عه‌لی شه‌میک هه‌ر دیاره"، ئه‌وه بۆ خۆی شتیکی باشه. به‌لام ئه‌وه ئه‌سله یا ئه‌سلی نۆزده هه‌ج قه‌یمه‌تیکی [...] ئیجباری و ئیجرا‌ییان نیه. ئه‌من پێم‌وايه قانونه‌که، (ئه‌وه به‌ندی ۱۵) جیه‌جی کراوه. چونکه خۆ ئه‌وه نائێ ئاموزش و په‌روه‌رش دائیر ده‌که‌م بۆ ئه‌وانه. ده‌ئێ ئازاده هه‌ر که‌س پێی خۆشه بۆ خۆی له مائی خۆی به‌وه بخوینی، ده‌ئێ ئازاده. له‌حائیکدا ئه‌مه به‌ مه‌عنای به‌ رسمی ناسینی حه‌قی ئاموزش و په‌روه‌رش ئه‌وه میلیه‌تانه به‌ زمانی خۆیان نیه. به‌ رسمی ناسین ئه‌وه‌یه ده‌ولت مه‌دره‌سه‌ی بۆ دابه‌زینی، مامۆستای بۆ ته‌ریه‌ت بکا، کتیبی بۆ چاپ بکا، حوقوقی مامۆستایه‌کان بدا. کولی شه‌که وه‌کوو بۆ سیستمی خویندن فارسی چۆنه بۆ ئه‌وانه‌ش بیکا. له‌ حائیکدا نه‌ قانونه‌که ئه‌وه‌ی کردوه، یانی نه‌ قانونی ئه‌ساسی ئه‌وه‌ی تێدا، نه‌ به‌ عه‌مه‌لێش ده‌ولت هه‌نگاوی هه‌ئیناوه. که‌وابی له راستی دا ته‌نیا ئه‌وه‌نده‌یه که ئاوردانه‌وه به‌وه، باسی ئه‌وه، ئیعترا‌فیکه له قانونی ئه‌ساسیدا به‌ جو‌راوجۆری کۆمه‌لی ئیران، ئه‌وه زیاتر به‌ش به‌ حائی خۆم بایه‌خیک تیدا نابینم، چونکی ده‌ولت هه‌ج ته‌عه‌هودیکی وه ئه‌ستۆ نه‌گرتوه به‌رامبه‌ر به‌ زمانه‌ غه‌یره فارسه‌کان.

پرسیار: مامۆستا نه‌گه‌ر قانونه‌که‌ش ده‌ولته‌ی مولزه‌م نه‌کردبێ، به‌لام خۆت ده‌زانی ئه‌وه داوایه هه‌یه و مه‌ره‌ته‌ب فشاری بۆ دێ، یانی هۆی جیه‌جی نه‌کردنه‌که‌ی ده‌بێ چی بێ؟ ئایا به‌راستی زمانی فارسی به‌وه زه‌ره‌ر ده‌کا که به‌ زمانه‌کانی دیکه بخویندری، به‌ قه‌ولی ئه‌وان ئه‌منیه‌تی ولات و نازانم ئه‌وه ده‌شیوی، بۆ؟

عه‌بدوڵڵا هه‌سن زاده: من پێم‌وايه نه‌گه‌ر له‌وه روانگه‌یه‌وه بۆی بچین که فه‌ره‌ه‌نگی ئیرانی (که‌میکی لیک جودا بکه‌ینه‌وه له‌گه‌ل فه‌ره‌ه‌نگی فارسی. ئه‌وه به‌شیک له شو‌ئینیسته فارسه‌کانن ده‌یان‌ه‌وێ بلین فه‌ره‌ه‌نگی ئیرانی یه‌عنی فه‌ره‌ه‌نگی فارسی) به‌لام نه‌گه‌ر باسی فه‌ره‌ه‌نگی ئیرانی بکه‌ین به‌ هه‌ج جو‌ر دا‌یره‌بوونی مه‌دره‌سه به‌ زمانه‌کانی دیکه، فه‌ره‌ه‌نگی ئیرانی فه‌قییر نا‌کا، به‌ ئه‌وه‌مه‌ندی ده‌کا. به‌لام نه‌گه‌ر بێینه سه‌ر ئه‌وه که فه‌ره‌ه‌نگی ئیرانی به‌ مه‌عنای فارسی

بزاین، دیسانهکه بۆ ئه‌ویش زهره‌ری نیه یا ئه‌گهر زهره‌ری بوو چ قه‌یدی هه‌یه؟ خۆ ناکرێ قازانجی فهره‌ه‌نگیک له‌ سهر ئه‌ساسی زیان گه‌یاندن به‌ فهره‌ه‌نگیک دیکه‌ ته‌ئمین بکرێ چ جایی ئه‌وه‌ی به‌ جارێ ئه‌و فهره‌ه‌نگه‌ی دیکه‌ له‌ به‌رچاو نه‌گیرێ و ون بکرێ و حه‌قی بفه‌وتێ. باشه‌ زهره‌ری پێ ده‌گا، با پێی بگا، خۆ ئه‌و زمانانه‌ نایانه‌وه‌ی زهره‌ر به‌وی بگه‌یه‌نن، ده‌یانه‌وه‌ی بۆ خۆیان بخوینن و بۆ خۆیان هه‌بن. که‌وابێ ئه‌وه‌ به‌ هیج جور موقه‌ده‌س نیه‌ که‌ له‌ به‌ر خاتری ئه‌وه‌ی زمانی فارسی هه‌ر پێش که‌وه‌ی ده‌بێ کوردو ئازهربايجانی و میله‌تانی دیکه‌ به‌ زمانی خۆیان نه‌خوینن. وه‌کوو ئه‌وه‌یه‌ بلێن ئینگلیزی ئیستا زمانیکی ده‌سه‌لاتدار له‌ دنیا‌دا، نابێ به‌ زمانه‌کانی دیکه‌ بخویندرێ چونکه‌ زۆر که‌س فێری ئینگلیزی نابن!

پرسیار: مامۆستا! خویندن به‌ زمانی زگمکی وه‌کوو مافیکی ره‌وا که‌ دانی پێدانه‌وه‌ی له‌ زۆر قانونی دنیا‌دا هاتوه‌، بێهه‌شی له‌و مافه‌ی چ ته‌ئسیریکی هه‌یه‌ له‌ سهر تاک و هه‌روه‌ها له‌ سهر نه‌ته‌وه‌یه‌ک و له‌ سهر زمانه‌که‌ی و، به‌رخورداری بوون له‌و مافه‌ی چ قازانجیک ده‌گه‌یه‌نێ به‌ زمانه‌که‌؟

عبداللّاه حه‌سەن زاده: هه‌ژار یا هه‌مین شتیکی هه‌یه‌ که‌ ده‌تێ "خویندن ئه‌گهر به‌ زمانی خۆم بێ زوی ده‌که‌م ره‌وان". پێش هه‌موو شتیکی وه‌کوو حه‌قی فێربوون بۆ مندالان، له‌ ته‌مه‌نی مندالی‌دا، فهرقیکی یه‌کجار زۆر هه‌یه‌ له‌ به‌ینی مندالی‌ک که‌ ده‌چێته‌ مه‌دره‌سه‌ی به‌ زمانه‌که‌ی خۆی بخوینن، یا به‌ زمانیکی بێگانه‌. چونکه‌ که‌ به‌ زمانه‌که‌ی خۆی ده‌خوینن ده‌زانین که‌ له‌ سهر ته‌خته‌ سیا یا له‌ کتێبه‌ ده‌رسییه‌کان دا، عاده‌ته‌ن کتێبی ئه‌وه‌تێ ئیبتدایی باسی هه‌ر شتیکی ده‌کرێ عه‌که‌سه‌که‌شی له‌گه‌ته‌. که‌وابوو مندال که‌ ده‌چێ بۆ مه‌دره‌سه‌ی له‌ ئه‌وه‌ل رۆژه‌کان و حه‌فته‌و مانگه‌کان دا، ئه‌گهر به‌ زمانی خۆی بخوینن ده‌نگه‌که‌ بۆ وی ئاشنایه‌، مه‌عنای شته‌که‌ی بۆ ئاشنایه‌، وینه‌که‌ی بۆ ئاشنایه‌، ته‌نیا شتیکی که‌ بۆی ئاشنا نیه‌ نووسینی ئه‌و ناوه‌یه‌. به‌لام ئه‌گهر زمانه‌که‌ زمانیکی غه‌یری خۆیه‌تی - با نه‌ئێین زمانی بێگانه‌، چونکه‌ مادام ه‌ی ولاتیکه‌ ره‌نگه‌ له‌ باری سیاسیه‌وه‌ دروست نه‌بێ به‌ بێگانه‌ی ناوه‌ریین. مادام ئێمه‌ ده‌ئێن هه‌موومان له‌ یه‌ک ولات داین و ئێرانیین - به‌لام هه‌موویان نا‌ئاشنان ئیلا وینه‌که‌ نه‌بێ. ده‌بێ ده‌نگه‌که‌ فێربێ، ته‌له‌فوزه‌که‌ فێربێ، نووسینه‌که‌ فێربێ، و هه‌موو شته‌کان فێربێ و کاره‌که‌ی یه‌کجار زۆر به‌ زه‌حه‌مت تره‌ له‌و حاله‌ دا مه‌علومه‌ روشدو پێشکه‌وته‌که‌ی وه‌دوا ده‌که‌وه‌ی. حه‌تا ئه‌گهر له‌ به‌ر زه‌کاوه‌تی زۆری وه‌دواش نه‌که‌وه‌ی لانیکه‌می ئه‌وه‌یه‌ که‌ قورساییه‌کی زۆر زیاتر ده‌بێ ته‌حه‌مول بکا. یانی وه‌کوو خه‌ئفیکی ناسکه‌ که‌ زۆر به‌ شکی له‌ واقعا ئه‌زییه‌تی ده‌درێ و وه‌کوو کورد ده‌تێ ده‌گه‌چلێ. بۆیه‌ به‌ باوه‌ری من به‌خۆرای نه‌گوتراوه‌ که‌ ئه‌و حه‌قه‌ وه‌کوو حه‌قیکی موسه‌له‌مه‌ بۆ هه‌موو میلییه‌ته‌کان هه‌یه‌ که‌ به‌ زمانی خۆیان بخوینن.

پرسیار: مامۆستا! ئه‌دی له‌ سهر خودی زمانه‌که‌ و له‌ سهر خودی میله‌ته‌که‌ چ ته‌ئسیریکی هه‌یه‌، ئه‌گهر پێی نه‌نووسرێ و پێی نه‌خویندرێ؟

عبدالواڵا حسەن زاہە: ھەر لە جێدا خویندن بە زمانی زگماکی بمانھەوێ و نەمانھەوێ بێ ئەوەی ئیعلام بکری، ئیعتراڤە بە مەوجودییەتی ئەو میلەتە. ھەر ئەوە بۆ خۆی تەئسییریکی زۆری ھەیە، جگە ئەوەش کە بە بێ شک لە بەر ئەوەی خویندنی ئینسانەکان، منداڵەکان ئاسانتەرە لە بەر ئەوەی بە زمانی خۆی دەخوینن و زمانەکی و ڤەرھەنگەکی و ئەدەبەکی و تاریخەکی گۆستەرش پەیدا دەکاو بۆ دەبیتەووە پەرە دەستین، دیسانە کە خزمەتیکی زۆر بە بەرھەنچوونی کوللی نەتەوێکە دەکا.

پرسیار: دیارە بە ولات ڤەرق دەکا، بەلام چۆن لە نێو چەند زمانان دا کە لە ولاتی کدا ھەن یەکیان زال دەبێ بە سەر ئەوانی دیکە دا، ھەندەبژێردری وەکوو زمانی رەسمی و زمانی خویندن و نووسین و، ئەوانی دیکە ڤەرماؤش دەکری؟

عبدالواڵا حسەن زاہە: من پینوایە ئەوەش دوو رەوتی ھەیە کە عادیەتەن زیاتر رەوتی یەکەمیانە. ئەویش ئەوێکە کە تاریخ وای دینن، ھەلومەرجی تاریخی، ھەلومەرجی دەسلالت، ھەلومەرجی ئابووری واکا کە یەکیک لەو زمانانە ئەولەویەت پەیدا دەکا، تەسەلوت پەیدا دەکا بە جۆریک لە جۆران وە پێش دەکەوێ. ئەوی دیکە ئەوێکە ئەگەر واکا ڤەرز بکەین نەخیر ھێچیان لە پێش ھێچیانەو نین، وەختیکی چەند میلەت لە ولاتیکی دا دەژین ناکری ھەموویان ھەموو زمانەکان ڤیرین، دەبێ یەکیکیان بکەنە زمانی موشتەرەکی ھەمووان بۆ لیک حالیبوون. لەو حالەتەدا دەبێ ئەو میلەتە ی کە لە ھەمووان پترە زمانەکی وان بکری [بە زمانی ھاوہەش]، بە دەلیلی ئەوەی کە وادانیین ولاتەکە ۲۰ میلیۆن جەمعیەتی ھەیە، ۱۰ میلیۆنی یەک زمانە، ۷ میلیۆنی زمانیکی دیکە و ۳ میلیۆنی زمانیکی دیکە، ئەگەر ڤەرار بێ زمانی ئەو میلەتە ی بکەین بە زمانی ھەمووان کە یەک میلیۆن جەمعیەتی ھەیە دەبێ ۱۹ میلیۆن زمانیکی غەیری زمانی دایکی خۆی ڤیرین. بەلام ئەگەر ئەوەی ۱۰ میلیۆنی بکەینە زمانی ھەمووان، تەنیا ۱۰ میلیۆن دەبێ زمانیکی غەیری زمانی زگماکی خۆی ڤیرین. ئەوەی کە مەربوتە بە ئیران دەزانین کە لە واقعدا ھەر دووکیانی تیدا ھەن، ھەم تاریخ وای ھیناوە، ھەمیش لە ئیراندا لە سەر یەک فارس بە تەنیا زیاتر لە ھەمووان نین بەلام گەورەترین میلەتە. ئەوەشمان لە بیر نەچێ کە زمانی فارسی ئەو شانسی بۆ ھاتۆتە پێش کە لە تاریخ دا (ئێستا) زۆر زیرەکتەر بوون یا زۆرتر خزمەتیان پێ کردووە [نازانم]، لە تاریخ دا چەند دەورە سیلسلە پاشای ئیرانی غەیرە فارس بوون، غەزەویەکان، سەلجوقییەکان، سەفەویەکان، زەندییەکان، ساسانییەکان ئەوانە ھەموو غەیرە فارسن بەلام ھەموویان زمانی دەرباریان، زمانی رەسمییان فارسی بوو. تەنانەت زمانی دەرباری ئیمپراتوری عوسمانی، فارسی بوو. زمان لە عێراقی عەرەبی، ماوہیەکی زۆر فارسی بوو. ھەر لە دەورانی مندائی من دا لە واقعدا رووناکییرانی ئەو وەختی لە عێراقیش و تەنانەت لە بەشینی زۆری ئیران فارسییان دەزانی. یانی رەخساوە کە ببیتە زمانی حاکم، زمانی گەورە، زمانی ئەوەی کە فارس پێی دەئێ بەرتەر لە مەنتەڤەدا.

پرسی خویندن به زمانی کوردی له پۆژههاتی کوردستان

نهم بابته له پاشکۆی رۆژنامهی کوردستان ژماره ۵۲۹، تایبته به رۆژی جیهانیی زمانی زگماکی بلاووتهوه.

سهراوه: مائپهري کوردستان و کورد - ریکهوتی: ۱۹ فیهريویری ۲۰۱۰

خزمه‌ته‌کانی کۆری په‌روه‌رده‌و فیڕکردن به خویندن به زمانی کوردی



یه‌کیک له چاوه‌پوانییه‌کانی گه‌لی کورد له رۆژهه‌لاتی کوردستان له شۆرشێ ئێران و ده‌سه‌لاتی سیاسی دوا‌ی سه‌رکه‌وتنی ئهم شۆرشه، دابین بوونی مافه نه‌ته‌وايه‌تی‌یه‌کانی بوو که له میژ سال بوو خه‌باتی بۆ ده‌کرد. گومانیشی تێدانیه به‌ره‌سمی ناسرانی زمانی کوردی و خویندن به‌م زمانه له قوتابخانه‌کاندا له ریزی پێشه‌وه‌ی ویست و داخوازه‌کانی ئهم گه‌له‌دا، هه‌ر له کۆنه‌وه بووه. "هه‌شتا بنکه‌کانی حیزبی دیموکراتی کوردستان له شاره‌کان بوون که حیزبی دیموکرات که‌وته فه‌کری دانانی کتیبی ده‌رسی به‌ زمانی کوردی. به‌ تایبه‌تی چونکه هه‌یوايه‌کی هه‌رچه‌ند زۆر که‌میش به‌وه هه‌بوو که رێژیم مافی خویندن به‌ زمانی زگماکی بۆ مندالانی کورد به‌ره‌سمی بناسێ. به‌لام کاتیک ده‌ولت، کوردستانی خسته ژێر گه‌مارۆی ئابووری و مه‌دره‌سه‌کانی لادیی داخستن و نه‌خۆشخانه و ده‌رمانگا‌کانی (که هه‌ر له جیش دا زۆر که‌م بوون) بێ دوکتور و ده‌رمان هه‌شتته‌وه، ئه‌رکی حیزب قورستر بووو بیه‌رکردنه‌وه‌ی خه‌را له وه‌رێ خستنی قوتابخانه‌کانی لادی و هه‌یندی نه‌خۆشخانه و ده‌رمانگا بۆ چاره‌سه‌ری نه‌خۆش و برینه‌داره‌کان پێویستی‌یه‌کی زیاتری په‌یدا کرد". (١)

کۆمیته‌یه‌کی سه‌رانه‌ری که پێشتر بۆ دانانی کتیبی ده‌رسی راسپێردرابوو، به‌رله ده‌رچوونی فه‌رمانی جیهادی خومه‌ینی له دژی خه‌لکی کوردستان له گه‌لاویژی ١٩٧٩ دا، هه‌یندیگ کۆبوونه‌وه‌ی کردبوو و پێشوووسی کتیبی‌یه‌کی ده‌رسیی ئاماده کردبوو. (٢) به‌لام به‌هۆی هه‌لگیرسانی شه‌ر له کوردستان و رووداوه‌کانی دواتر، له سالی خویندنی ١٣٥٩ - ١٣٥٨ دا، پرسی خویندن به‌ زمانی کوردی له قوتابخانه‌کانی کوردستان دوا که‌وت.

دامهزانی کۆری پهروهده و فیترکردنی کوردستان



سالی خویندنی ۱۳۶۰ - ۱۳۵۹ (۱۹۸۱ - ۱۹۸۰)، له دواى دهورهى دووهه می هیترشی کۆماری ئیسلامی بۆ سهر کوردستان دهستی پى کرد. ئەم شارو ناوچه و گوندانهى له ژێر كونترۆلى ریکخواه سیاسیهکان و هیزی پێشمهگه دابوون، له لایهن دهسهلاتی ناوهندییهوه گهمارۆیهکی هههه لایهنهیان خرایه سهر. قوتابخانهکان لهم شوینانه داخرا بوون، مامۆستاو قوتابی بى مووچه و کتیب له مالى خوینان، به نیگه رانییهوه چارهروانی کرانهوهی دهروویهک بوون و ئەم کاته به نرخانهی دهبوو له سهر پۆل به فیترکردن و فیتربوونهوه تیپهریان کردبا، به فیترۆ دهچوو. هومید به ریکهوتن له نیوان دهولهتی ناوهندی و هیزه سیاسیهکانی کوردستان نه مابوو. نهش دهکرا مندالانی ناوچه نازادهکان ههر وا له چارهروانی دا بهینهوه. لیتهدا بوو که حیزبی دیموکراتی کوردستان که بهرپرسایهتی یهکه می له بهرینهبردنی ناوچهکانی ژێر دهسهلاتی پێشمهگه دا هه بوو، "کۆری بهرینه بهری پهروهده و فیترکردنی سهرانسهری کوردستان" ی پیک هینا. (۳)

له ریگه ی ئەم کۆروهه، کۆمیسیۆنی کۆمه لایهتی حیزبی دیموکرات سهرپه رشتیی قوتابخانهکان و کارو باری پهروهده و فیترکردنی گرتنه ئهستۆ. "حیزبی دیموکرات له مەیدانه دا سهرکهوتنی بهرچاوی وه دهست هیناو خزمهتی باشی به په ره پیدانی زمان و فه رهنگی کوردی و وه ریخستنی قوتابخانهکان کرد. (۴)

سه دان لاوی چالاک و دلپاک به ده م بانگه وازی کۆری پهروهده و فیترکردنه وه هاتن و به ناوی "مامۆستاکانی شۆرش" ده رگای قوتابخانهکانیان له سهرانسهری ناوچه نازادکراوهکانی کوردستان دا کرده وه. (۵)

هاوینی ۱۳۶۰ ی هه تاوی (۱۹۸۱ ی زایینی) و به شوین په سندرانی گه لانه ی فیترکردن و بارهینانی کوردستان له کۆبوونه وه ی پووشپه ری هه مان سالی کومیته ی ناوه ندیی حیزبی دیموکراتی کوردستان دا، به مه بهستی خه بات دژی نه زانی و بیسه وادی و

په‌ره‌پیدانی عیلم و زانست له به‌شه‌ رزگارکراوه‌کانی کوردستان دا، له لایهن به‌رێوه‌به‌ریی کۆری په‌روه‌رده‌وه چه‌ندین خوولی پینگه‌یانندی "مامۆستای شۆرش" پینک هات. هه‌تا ۱۵ی خه‌رمانان ژماره‌ی نه‌و که‌سانه‌ی کلاسه‌کانی ۱۵ رۆژه‌ی باره‌ینانی مامۆستایانیان به‌ سه‌ر که‌وتوووی تێپه‌ر کرد بریتی بوون له:

* بانه: ۱۶ که‌س.

* بۆکان: ۵۰ که‌س.

* مه‌هاباد: ۷۳ که‌س.

* سه‌رده‌شت: ۹۰ که‌س.

* پیرانشار: ۶۴ که‌س،

* شنۆ: ۹۰ که‌س.

* نه‌غه‌ده: ۲۵ که‌س

* سه‌رجه‌م: ۴۰۸ که‌س له یه‌که‌م نۆبه‌ت دا ده‌وره‌ی مامۆستایه‌تی شۆرشیان دیت). (۶)

به‌م جو‌ره له سالی خویندنی ۱۳۶۱ - ۱۳۶۰ (۱۹۸۲ - ۱۹۸۱) دا، کۆری په‌روه‌رده‌وه فیکردنی سه‌رانسه‌ریی کوردستان سه‌دان قوتابخانه‌ی له شارۆچکه‌و گونده‌کانی ناوچه نازادکراوه‌کان کرده‌وهو سیاسه‌تی داخستنی قوتابخانه‌و نه‌خوینده‌وار هینشته‌وه‌ی خه‌لکی کوردستان له لایهن کۆماری ئیسلامیه‌وه‌ی پووچه‌ل کرده‌وه.

کتیبه‌ ده‌رسیه‌کان که له‌م سانه‌دا که‌تکیان لێ وه‌رگیراوه، هه‌ر نه‌و کتیبانه‌ بوون که له شارو ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی رێژیم دا خویندراون. دیاره کۆری په‌روه‌رده‌وه فیکردن هه‌ر بۆ نه‌م سانه‌ش، فیکردنی خویندنه‌وه‌و نووسینی کوردی وه‌کوو ده‌رسیک له به‌رنامه‌ی کاری مامۆستاکی شۆرش دا دانا. له یه‌که‌م خوولی پینگه‌یانندی مامۆستایانی شۆرش دا، ده‌رسیکی تایبه‌ت بۆ راهینانی مامۆستایان له‌گه‌ل خویندنه‌وه‌و نووسینی کوردی گونجاندا. مامۆستایانی شۆرش له سالی خویندنی ۱۳۶۱ - ۱۳۶۰ به یارمه‌تی نه‌و ده‌رسه‌و نامیلکه‌یه‌کی تایبه‌تی که له هیندیگ ناوچه بۆ نه‌م مه‌به‌سته ناماده کرابوو، وێرای وتنه‌وه‌ی ده‌رسه‌کانی دیکه به قوتابیانی، فیری خویندنه‌وه‌و نووسین به زمانی کوردییان ده‌کردن. له باره‌ی شیوه‌ی وتنه‌وه‌ی کتیبه‌ ده‌رسیه‌کان به قوتابیانی له‌گه‌ل نه‌وه‌ی کتیبه‌کان هی "وزارت ئاموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران" بوون و به زمانی فارسی نووسرابوون، به‌لام چونکه هه‌م مامۆستاکان و هه‌م قوتابیانی کورد بوون و خویندن به زمانی زگماکی یه‌کیک له ناواته له‌میژینه‌کان بوو، شه‌رح کردنی وانه‌کان له لایهن مامۆستا و ولادانه‌وه له لایهن قوتابیانی، به زمانی کوردی بوو.

بەم جۆره له دوای کۆماری کوردستان، "بۆ یەکەم جار منالانی کورد، بە کوردی دەرسیان خویند. مامۆستاو قوتابخانه له سەنگەری فەرھەنگی دا، لە بەرامبەر ھێرشی دوژمن راوەستان و لە ژێر بارانە ی گوللەبارانی ھەوایی و زەوینی دا، کۆلیان نەداو بەم جۆره خزمەتیکی باشیان بە زمان و ئەدەبیاتی کوردی کرد." (۷)

"خەنگی گوندەکانی کوردستانیش بە دانی یارمەتی و دابین کردنی بژیوو بەرپۆھچوونی مامۆستایانی شۆرش، ئەرکی نیشتمانپەرەری و نەتەوخوازی و ئینسانیی خۆیان بۆ رامالینی نەخویندەواری لە کوردستان دا دئسۆزانەو بەرپرسانە بەرپۆھ برد. ھەزاران کیژو کۆرۆ لاو و پیری نەخویندەواری کوردستان بە رۆژو بە شەو بەرەو قوتابخانەکان وەرئکەوتن و لە ژێر سیبەری دارو ئەشکەوت و کونەتەیارەو کە پرو دەوارو مزگەوت و کۆنە قوتابخانەکان دا، بۆ خویندن بە زمانی زگماکی خۆیان ئاوردوویان بۆ سەنگەری رووناکی دەبرد.

تەنانەت لە گەلێک گوندو شوین دا کە لە نیرامی دوو ھەزارو پینسەد ساڵی نیرامی شاھەنشاهی ئێران قەت خاوەنی فێرگەو قوتابخانە نەبوون، قوتابخانە ی شۆرشیان لە چەشنی خۆیدا ئی کرانەو.

پشتیوانیی خەنگی کوردستان لەو ھەرکەتە پیرۆزە بی وینە بوو. بەراستی ھەموو پینسەرگەکانی کوردستان، ئەوانە ی نەخویندەوار بوون، وێرای تەنگی سەر شانیان و فیشەکانی قەدیان و توورەکە نانی کۆلیان، کتییی خویندنی کوردیشیان لە کۆنە پستی دا بوو." (۸)

بۆ سالی خویندنی ۱۳۶۲ - ۱۳۶۱، ژمارە ی قوتاییان و ژمارە ی قوتابخانەکانیش زیادی کرد. لە گەل ئەو ی ھێرشی ئەرتەش و سوپای پاسدارانی کۆماری ئیسلامی بۆ سەر ناوچەکانی ژێر دەسەلاتی پینسەرگە بەردەوام بوو و لە گەل ھەر ھێرشیک دا، ژمارە یەکی دیکە گوندو ناوچە دەکەوتنە ژێر دەسەلاتی کۆماری ئیسلامی، بەلام پینسەرگە ی خەنگ لە کۆری پەرورەدەو خویندن بە زمانی کوردی و بایەخدان بە خویندنی مندالان و گەورە سالان لە پەرەگرتن دا بوو. خوولی تازە بۆ پەرورەدە کردنی مامۆستای نوێ و ھەرورەھا بۆ پتر پینگەیاندنی مامۆستایانی پینشو کرانەو.

مامۆستایانی شۆرش، زۆر بەیان کادرو پینسەرگە ی حیزب بوون و شانەشانی بەرپۆھبردنی ئەرکی پینسەرگایەتی، کاری مامۆستایەتیشیان دەکرد. لە زۆر شوین ھیندی فەق و مامۆستای ئایینییش وەک مامۆستای شۆرش دەرسیان دەگوتەو. "لەو خوولانەدا کە کۆری پەرورەدە بۆ پینگەیاندنی مامۆستای شۆرش کردبوونیەو [چۆنیەتی فێرکردنی خویندنیەو و نووسینی] کوردی، دەروونناسی، شیو ی ھەئسوکەوت لە گەل قوتابی، کۆمە ئناسی، شیو ی وتنەو ی وانە ی بیرکاری، ھەئسوکەوت لە گەل گوندنشینەکان، خو بە دوور گرتن لە بەکار ھینانی وشە ی کوردی داتاشراو، روونکردنەو لە سەر ھەئسوکەوت و

سیاسه‌ته‌کانی ریژیمه‌کان به مه‌به‌ستی تواندنه‌وه‌ی گه‌لی کورد و له‌نیو‌بردنی زمانی زگماکی، وه‌ک دهرس به مامۆستایان ده‌گوترا‌نه‌وه‌. یه‌کیکی دیکه له ماده‌کانی ئەم خوولانه، چۆنیه‌تی و تته‌وه‌ی کتیبی "خویندنی زمانی کوردی" بوو که له سهر میتۆدی "باغچه‌بان" داریژرابوو. (٩)

له سهره‌تای سالی خویندنی ١٣٦٢ - ١٣٦١ کتیبی "خویندنی زمانی کوردی" که حیزبی دیموکرات له ولاتی لو‌بنان چاپی کردبوو، گه‌یشه ده‌ست مامۆستایان و قوتابیان ناوچه ئازاده‌کان. کۆری په‌روه‌رده له نه‌بوونی کتیبه دهرسییه‌کان به زمانی کوردی، که ئکی له کتیبه‌کانی وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده‌وه‌ی فیکردنی ئیران وه‌رده‌گرت. به‌لام "ئاخونده‌[ده‌سه‌لاتداره‌]کان ته‌نانه‌ت نه‌یاندنه‌ه‌یشت کتیبی فارسی بگاته ده‌ستی قوتابی یه کوردی خویندنه‌کان و به هه‌موو تواناوه پیشیان به هاتنی ده‌گرت". (١٠)

کۆری په‌روه‌رده، به‌ره‌به‌ره کتیبی دهرسی دیکه‌ی به زمانی کوردی ئاماده کردن. ئەم کتیبانه بریتی بوون له:

١- "زانستی ئەزموونی" بۆ پۆلی یه‌که‌می سهره‌تایی

٢- "ئه‌ژمیر" بۆ پۆلی یه‌که‌می سهره‌تایی

٣- "خویندنی کوردی" بۆ پۆلی دووه‌می سهره‌تایی

٤- "زانستی ئەزموونی" بۆ پۆلی دووه‌می سهره‌تایی

٥- "ئه‌ژمیر" بۆ پۆلی دووه‌می سهره‌تایی

٦- "ژیان و خه‌بات (١)" فیکربوونی خویندنه‌وه‌و نووسین، تایبه‌تی گه‌وره‌سالان

٧- "رینۆینی مامۆستا" (بۆ کتیبی "ژیان و خه‌بات"، فیکردنی خویندنه‌وه‌و نووسینی کوردی به شیوه‌ی دا‌هینه‌ر)

چوار کتیبی یه‌که‌م له‌م کتیبه ناوبراوانه، سالی ١٣٦١ (١٩٨٢) یان له سهر نووسراوه. پیشه‌کیی ئەژمیر و زانستی ئەزموونی بۆ پۆلی یه‌که‌می سهره‌تایی له مانگی ره‌زه‌ری هه‌مان سالدا (یه‌که‌م مانگی کرانه‌وه‌ی قوتابخانه‌کان) نووسراون. پیشه‌کیی "خویندنه‌وه‌ی کوردی" و "زانستی ئەزموونی" بۆ پۆلی دووه‌می سهره‌تاییش له مانگی ره‌شه‌مه‌ی ١٣٦١ دا نووسراون.

کتیبی ئەژمیر بۆ پۆلی یه‌که‌می سهره‌تایی، وه‌رگێ‌ردراوی کتیبی "حساب"ی فارسیی پۆلی یه‌که‌مه.

کتیبی "زانستی ئەزموونی" بۆ پۆلی یه‌که‌می سهره‌تاییش وه‌رگێ‌ردراوی کتیبی "علوم"ی پۆلی یه‌که‌می فارسی یه که کراوه به کوردی. ئەحمه‌دی کاکه مه‌می ئەم دوو کتیبه‌ی کردوون به کوردی و، سه‌لاح وه‌هاب پوور و عومه‌ر ئه‌ورامی کاری وینه‌کێشان و خوشنوووسی ئەم دوو کتیبه‌یان کردوه. (١١)

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژهلاتی کوردستان

کتیبی "نەژمیر" و "زانستی نەزموونی" بۆ پۆلی دووهەمی سەرەتاییش، وەرگیردراوی کتیبی "حساب" و "علوم" ی پۆلی دووهەم بە زمانی فارسی. کاری وینەکیشان و خوشنوووسی "زانستی نەزموون" بۆ پۆلی دووهەم هەر دوو کەسەکە ی پیشوو سەلاح وەهاب پوور(سامرەند) و عومەر نەورامی (ناسۆ) کردووینانە. کتیبی "نەژمیر" بۆ پۆلی ۲ سەرەتایی تاریخی پوشپەری ۱۳۶۸ (۱۹۸۹) ی له سەرەو هیچ نامازەیهکیش بەو نەکراوه کە بۆچی چاپی ئەم کتیبە لەگەڵ کتیبەکانی تردا نەبوو.

دوو کتیبەکە ی تر (ژیان و خەبات و رینوونی مامۆستا)، سالی ۱۳۶۳ (۱۹۸۴) چاپ کراون.

سەرچاوەکانی ئەم وتارە له نەرشیقی "کوردستانگدا پارێزاون".

سەرچاوه: مائپهري کوردستان و کورد - ریکهوتی: ۱۹ ی فیهریویتری ۲۰۱۰

زمانی خویندن له سه‌رده‌می جمهوری کوردستان دا

گه‌شه کردنی بزوتنه‌وهی نه‌ته‌وهیی کورد، هه‌موو کات بایه‌خ دان به زمانی کوردیی به‌دواوه بووه. له رۆژه‌لاتی کوردستانیش، دواي خه‌رمانانی ۱۳۲۰ و لاوازبوونی ده‌سه‌لاتی رژیمی پاشایه‌تی له کوردستان که گه‌شه‌کردنی بزوتنه‌وهی نه‌ته‌وهیی کوردی له که‌وته‌وه، جارێکی دیکه ده‌ره‌تان بو بووژانه‌وهی زمانی کوردی پیک هات. پیشوازی ئوگرانی زمان و نه‌ده‌بیاتی کوردی له گوڤاری "نیشتمان"ی کۆمه‌له‌ی ژیکاف، تامه‌زرۆیی خه‌ئکی کوردستان بو خویندنه‌وه به زمانی نیشان دهدا که دوو ده‌یه بوو به توندی سه‌رکوت کرابوو.

بایه‌خدان به زمانی کوردی له‌لایه‌ن بزوتنه‌وهی نه‌ته‌وهیی کورد له‌وه‌سه‌رده‌مه‌دا به راده‌یه‌ک بوو که له یه‌که‌م به‌یاننامه‌ی حیزبی دیموکراتی کوردستان دا، گرنگییه‌کی تاییه‌تی به زمانی کوردی درا. له به‌ندی دووه‌می ئهم به‌یاننامه‌یه‌دا داواي مافی خویندن به زمانی زگماکی کراوه و گوتراوه ته‌واوی کاروباری ئیداره‌کان له کوردستان ده‌بی به‌هۆی زمانی کوردیه‌وه بی. (۱)

ئهمه به‌م مانایه بوو دامه‌زێنه‌رانی حیزبی دیموکراتی کوردستان ده‌یانزانی "زمان نیشانه‌ی هه‌ره گرنگ و هه‌ره نه‌سایه‌ی فه‌ره‌نگی هه‌موو نه‌ته‌وه‌یه‌که‌و به به‌رهمی ناسینی زمانی کوردی ریگا خوش ده‌کری بو ئه‌وه هه‌م گه‌لی کورد به مافی خۆی بگا و هه‌م بو په‌ره‌پیدانی فه‌ره‌نگی نه‌ته‌وه‌یه‌ش هه‌لومه‌رجیکی له‌بار پیک بی." (۲)

دواي نه‌وهی حیزبی دیموکراتی کوردستان له ۲ رێبه‌ندانی ۱۳۲۴، جمهوری کوردستان به سه‌رۆکایه‌تی پیشه‌وا قازی محهمهد دامه‌زراند، ئهم کۆماره ئاواتیکی له‌میزینه‌ی نه‌ته‌وهی کورد له‌م به‌شه‌ی نیشتمان‌ه‌که‌ی هینایه‌دی: زمانی کوردی کرا به زمانی ره‌سمی، کرا به زمانی خویندن و نووسین و له ئیداره‌کان دا کاری پیک کرا. ته‌نانه‌ت خوتبه‌ی رۆژانی جومعه‌ش کرا به کوردی. له ریگای رۆژنامه‌ی "کوردستان"ی زمانحالی کۆماره‌وه، له‌سه‌ر ئهمری پیشه‌وا داوا له خه‌ئکی مه‌هاباد کرا "هه‌ر که‌سێک کورو کچی هه‌بی که عومری ئیقینزای خویندن بکا، ده‌بی بینیریتته مه‌درسه" و راشگه‌یه‌ندرا که له‌مه‌ودا خویندن له مه‌درسه‌کان به کوردی ده‌بی: (۳)

جمهوری کوردستان باوه‌شی بو ئه‌و کوردانه کرده‌وه که له به‌شه‌کانی دیکه‌ی کوردستانه‌وه بو خزمه‌تی کۆمارو ئهم به‌شه‌ نازاده‌ی نیشتمان‌ه‌که‌یان روویان کردبووه مه‌هاباد. له‌م نیوه‌دا مامۆستایانیک که ئه‌زمون و پسپۆری وانه و تهنه‌وه به زمانی

کوردییان له باشووری کوردستان هه‌بوو، که‌لکی زۆریان لێ وه‌رگیرا. خویندن به زمانی کوردی، سنووری پایته‌ختی به‌زاند و شاره‌کانی دیکه به‌تایبه‌تی شاری بۆکانیشی گرت‌هوه.

ئارجیبالد رۆژقیلت له باره‌ی دهرسی وتنه‌وه‌ی ئه‌و رۆژانه‌ی مامۆستایان له قوتابخانه‌کاندا دهنوسی:

"سه‌ره‌تا مامۆستایانی کورد ناچار بوون له پۆله‌کانی دهرس گوتنه‌وه‌دا فارسی به‌زار بۆ خویندکاران وه‌رگیرن. به‌لام پێش رووخانی کۆمار کتیبی فێرکردنی زمانی کوردی بۆ خویندنی سه‌ره‌تایی چاپ کرابوون..... ته‌نانه‌ت خولی ئیواران کرابۆوه بۆ له‌ناوێردنی نه‌خوینده‌واری بۆ به‌ سالاچووه‌کان و، زمانی کوردیش بوو به‌ زمانی خویندن." (٤)

ده‌سه‌لاتی تازه دامه‌زراوی کورد، هه‌روا که خویندن به‌ زمانی زگمکی به‌ مافی بێ ئهم لاو نه‌ولای رۆله‌کانی نه‌ته‌وه‌که‌ی ده‌زانی، له‌ دابینکردنی ئهم مافه‌ بۆ که‌مایه‌تیبه‌ نه‌ته‌وه‌یی یه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی کۆمار غافل نه‌بوو.

له ٣ بانهمه‌ری ١٣٢٥ (٢٣ ئاویری ١٩٤٦) له شاری ته‌وریز په‌یمانیکێ دۆستایه‌تی و هاوکاری له‌ نیوان کۆماری کوردستان و حکومه‌تی میلیی نازه‌ربایجانی دا له‌لایه‌ن دوو هه‌ینه‌تی ره‌سمی‌یه‌وه به‌ سه‌رۆکایه‌تی پێشه‌وا قازی و جه‌عفهری پێشه‌روه‌ی مۆر کرا. له‌ به‌ندی ٦ ئه‌و په‌یماننامه ٧ به‌ندییه‌ دا هاتوه:

"حکومه‌تی میلیی نازه‌ربایجانی بۆ پێشخستنی زمان و فه‌ره‌نگی نه‌ته‌وه‌یی ئه‌و کوردانه که له خاکی نازه‌ربایجانی ده‌ژین و حکومه‌تی میلیی کوردستانیش بۆ پێشخستنی زمان و فه‌ره‌نگی نه‌ته‌وه‌یی ئه‌و نازه‌ربایجانی‌انه‌ی که له خاکی کوردستاندا ده‌ژین، به‌ پێی توانا هه‌ول ده‌ده‌ن." (٥)

..... هاوکات له‌گه‌ڵ دامه‌زراوی قوتابخانه و به‌ریوه‌ بردنی گه‌لیک چالاکیی دیکه‌ی فه‌ره‌نگی له‌ مه‌هاباد، قوتابخانه بۆ مندالانی جووله‌که‌ی نیشه‌جیی ئهم شاره‌ش ده‌سته‌به‌رکرا. بۆ ئه‌وه‌ی زمانی زگمکیی خۆیان فێربن و له هه‌موو قوتابخانه‌کانی فێرکاری و په‌روه‌رده‌یی‌دا له‌گه‌ڵ قوتابییانی دیکه‌ی نیشتمان یه‌کسان و بێ‌جیاوازی بن." (٦)

به‌ رووخانی کۆماری کوردستان چرای هومیدی کوردان ئهم به‌شهی نیشتمانه‌که‌یان کوژایه‌وه. جارێکی دیکه رۆژگارێکی ره‌ش له‌ میژووی کورددا ده‌ستی پێ کرده‌وه. نه‌ک هه‌ر کۆتایی به‌ خویندن به‌ زمانی کوردی هات، به‌ ئگوو نووسین به‌ کوردی و چاپه‌مه‌نیی کوردی قاچاغ بوونه‌وه. په‌له‌وه‌یی دووه‌میش وه‌ک باوکی سیاسه‌تی زانکردنی زمانی فارسی و سه‌پاندنی وه‌ک تاقه‌ زمانی خویندن له‌ ئێراندا درێژه‌دا. "سه‌پاندنی زمانی فارسی له‌ لایه‌ن حکومه‌تی په‌له‌وه‌یی‌یه‌وه به‌سه‌ر ته‌واوی

پرسی خویندن به زمانی کوردی له پۆژههاتی کوردستان

ناوچهکانی ئێراندا، جیاکردنهوهی زمانی خویندن له زمانی زۆرایهتی خه ئک، سه پانندی زمانی سییهکی خه ئکی ئێران به سه ر دووله سیی خه ئکی ولات بوو... ولات به هۆی راسیسم و دواکه وتووی ریژی می شایه تی په هله وی یه وه، به تایبه تی به هۆی دابرا نی دووله سیی حه شیمه ت له دایک و زمانی دایکیان، نوقمی به ره و دواگه رانه وه یه کی سه رسوریهینه ر بوو که نمونه که ی له سه رده می ئیستادا، له هیج ولاتی کدا ناتوانین به دی بکه یین." (۷)

سه رچاوه: مائپه ری کوردستان و کورد - ریکه وتی: ۱۹ فیه ریویری ۲۰۱۰

رۆژیک بۆ وه‌ده‌نگهاتن له سته‌م و سه‌رکوتی زمانی

۲۱ فێورییه، له میژ ساڵه به رۆژی جیهانیی زمانی دایک ناودێر کراوه.

بۆ ئه‌و نه‌ته‌وه‌و مرۆقانه‌ی به‌ دوور له ههر چه‌شنه به‌ریه‌ستو سه‌رکوتیک به‌ زمانی خۆیان ده‌دوین، ده‌خوینو ده‌نووسن، رۆژی جیهانیی زمانی دایک، رۆژی جیژنو و شادینواندن و شانازیکردن به‌ زمانه‌که‌یان. بۆ ئه‌و نه‌ته‌وه‌و مرۆقانه‌ش که زمانه‌که‌یان به‌ره‌سمی نه‌ناسراوه‌و ناتوانن به‌ زمانی خۆیان بنووسن، بخوینو له دامو ده‌زگای په‌سمی و ده‌وله‌تی و زانستی دا یی بدوین، ئه‌م رۆژه، واتاو رۆژیکه‌ی ده‌که‌ی هه‌یه. بۆ ئه‌وان رۆژی جیهانیی زمانی دایک، رۆژی به‌داخبوون له چاره‌نووسی خۆیان و زمانه‌که‌یان، رۆژی وه‌بیره‌یتانه‌وه‌ی بیمافی و سته‌م‌لیکراوییه‌کانیان، رۆژی ده‌نگه‌ ئېرین دژی هه‌لاوردن و به‌جیمان له کاروانی پێشکه‌وتن و ئازادژیانه‌.

به‌م پێیه، بۆ نه‌ته‌وه‌کانی ئێران که فارسیمان نین و هه‌تا ئیستاش له سه‌ره‌تایه‌ترین مافه‌ نه‌ته‌وه‌ییه‌کانیان، یه‌ک له‌وان مافی به‌ره‌سمی ناسرانی زمانه‌که‌یان بیه‌ه‌ش، رۆژی ۲۱ فێورییه‌ی ههر ساڵیک، یانی رۆژی نوێبوونه‌وه‌و

دوو پاتبوونه‌وه‌ی ئه‌م په‌رسیاره‌یه که ئه‌م بیه‌ه‌شی و بیمافییه هه‌تا که‌ی؟ تایی به‌ره‌وو بوونه‌وه له گه‌ڵ ئه‌م په‌رسیاره له‌وه دایه که بزانی و ببینین رێژیمه‌ ده‌سه‌لاتداره‌کانی ئێران، خاوه‌نی ههر سیسته‌مو ناوه‌رۆکیک بن، له ئاست په‌رسی مافه نه‌ته‌وه‌یی و زمانه‌که‌کانی نه‌ته‌وه‌کانی ئێران، ههر یه‌ک سیاسه‌ت و روانین و گوتاریان هه‌یه. چ رێژیمی شایه‌تی هه‌نگری ئیددیعی میراتی شارستانیه‌تی چهند هه‌زار ساڵه له سه‌ر کار بن، چ نیزامی ئیسلامی به‌ رواه‌ت لایه‌نگری عه‌دلی ئیلاهی، به‌شی نه‌ته‌وه‌کانی ئێران ههر ئه‌وه‌یه که ئه‌گه‌ر داوا به‌ په‌رسی ناسرانی مافه‌ نه‌ته‌وه‌ییه‌کانیان بکه‌ن، له گه‌ڵ سه‌رکوت به‌ره‌وو ده‌بن.

ئێران، سه‌ره‌رای ئه‌و هه‌مووه پێهه‌ لگوتنه‌ی شوڤینییه‌ په‌نگاوه‌نگه‌کانی به‌ شارستانیه‌ت و میژووی ولاته‌که‌و پێشه‌نگایه‌تی ئێرانییه‌کان، له رووبه‌ر بووبوونه‌وه‌و چاره‌سه‌رکردنی په‌رسی نه‌ته‌وه‌یی و زمانه‌ی دا، له داواوه‌ی هه‌موو ولاتانی دراوسی خۆشییه‌تی. هه‌موو ولاتانی دراوسی ئێران که له‌وانیش دا، نه‌ته‌وه‌و زمانی جیاواز پیکه‌وه‌ ده‌ژین، ملیان بۆ به‌ره‌سمی ناسینی زمانه‌ جوراوجۆره‌کانی ولاته‌که‌یان و قبوولی مافه‌کانی تابه‌ت به‌ ههر زمانیک راکێشاوه‌.

لهم بارهیهوه دهتوانین عیراق، پاکستان و ئهفغانستان به نموونه بیئینهوه. له عیراق، دوو زمانی کوردی و عه رهبی، ههر دوویان وهک زمانی رسمی له ئاستی هه موو عیراقدا ناسراون و زمانهکانی تورکمانی و ئاشورییش له شوینو ناوچهی ژبانی ئهو کهمایهتییه نهتهوه بیاندها، رهسمیهتیان ههیه. له پاکستان، دوو زمانی ئوردووو ئینگلیسی، زمانی رسمی و سهراسه رین و زمانهکانی پهنجابی، بهلووچی، پهشتوون، سیندی و سرائیکی له ئاستی ناوچهکان دا، بهرهسمی ناسراون.

له ئهفغانستان زمانهکانی دهری و پهشتوون ههر دوویان له ئاستی ولاتدا، زمانی رهسمین و کۆمه ئیک زمانی دیکهش له ئاستی ههریم و ئهیهالهتهکان دا، به رهسمی ناسراون. ولاتیکی دیاری دیکهی ناوچه که دراوسی ئیرانیشه و نهتهوهو زمانی جۆراوجۆری تیدایه و سالانیکی زۆر وهک ئیران سیاسهتی زانکردنی یهک زمان به سهرا زمانهکانی دیکه دا و سهراکوتکردنی نهتهوهو زمانهکانی دیکهی بهرپوه بردوه، ولاتی تورکیایه. بهلام تورکیاش ریگای چاوخشاندهوه بهو سیاسهته له میژینهیهی گرتووهته بهرو چاوهروان دهکری ئهم کیشه دیرینهیه به سهرا نجان به ریوشوینهکانی پهیماننامهکانی یهکیهتی ئوروپا که تورکیه له میژه ههولئ په یوهستبوون بهوانی ههیه، چاره سهرا بکا.

ریژی می ئیران، له روویه روویوونهوه له گه ل کیشهی له میژینهی سهراکوتی نهتهوهیی و زمانی له نیو ئهو ولاتهکهی دا، که بهردهوام سهراچاوهی ناکۆکی و شهرو ئالۆزی نیوان نهتهوه بندهستهکان و دهسهلاتی ئهو ولاته بووه، ههتا ئیستاش ههر له سهرا سیاسهتی ئینکارو هه ئخه له تانندن و خۆبوردن دهروا. ته نیا له سهرا بهندی هه ئبژاردنهکان دا به ریژیرهکانی سهرا بهو ریژی مه سووکه ئاوریک لهو کیشهیه دهدهنهوه، ئه ویش نهک بۆ گه ران به دوا ی چاره سهرو دابینکردنی ویستی له میژینهی نهتهوه بندهستهکان و ئاخپهرانی زمانهکانی دیکه، به لکوو بۆ پاکیشانی دهنگدهرانی سهرا بهو نهتهوانه بۆ سهرا سندوو قهکانی دهنگو بۆ وهگرتنی دهنگهکانیان به قازانجی سهراکوتی خۆیان. ئهوه که دهنگدهرانی سهرا بهو نهتهوانه، ئاوردانهوهو بایه خدانی به ریژیرهکانی هه ئبژاردنی سهراکوتی و پارلمانی له پرسه نهتهوهیی و زمانیهکان، دهکهن به مهرج و پیوهریک بۆ هه ئویستی خۆیان له هه ئبژاردنهکان دا، شتیکی دروستو له جیی خوی دایه. بهلام ئهوه که دوا ی هه ئبژاردنهکان، ههم ئهوانه ی بهم ناوه دهنگی خه لکیان وهگرتهوه ههم ئهو دهنگدهرانهی به نیازی پیکهینانی گۆران له سیاسهتی نهتهوهیی و زمانی دهسهلاتی ولات دهنگیان داوه، به ئین و چاوهروانی خۆیان له بیر ده به نهوه، شیایوی توندترین رهخنه ن. سهراکوتی، نوینه رانی مه جلیسو ههر که سیک له ههر ناوهندیکی قانوندانان و سیاسه تدانان و بهرپوه به ریتی ولاتدا، ئه گه ر پیشت هر هیچ دروشم و به ئینیکیشیان له باره ی پرسیکی گرنگی وهک سهراکوتو هه لواردن نهتهوهیی و زمانی نه دابی، له ئاست کیشه و گرفته له میژینهکان و داوا ره واکانی خه لکی ولاتدا، ههر به پرسیارن. بهلام ئه گه ر کار به دهسته که، وهک سهراکوتی ئیستا به به ئینی دابینکردنی به شیک له مافه پشتگوی خراوهکان، زۆرترین دهنگی له نیو نهتهوه بندهستهکانی ئیران دا کۆ کردیتهوه، بهر پرسیاره تییه که ی له ئاست پرسی نهتهوهیی و زمانی، زۆر زیاترو، ههر بهم پییه له

بیربردنهوهو خۆبواردنیشی، شتیکی زۆر قورس دهبی.

سه پاندنی بیبهشی له مافی نهتهوهییو، سه رکوتو ههلاواردنی نهتهوهییو زمانی به سه ر خه لکدا، نهگهر بۆ دهسه لاتداران، مایه ی نهنگو شوورهیین و مه حکوومن، قه بوو لکردنیشیان به تایبته له لایهن ئه و خه لکه ی به ره ورپووی ئه و جوړه بیبهشی و سته مو ههلاواردنانه دهبنه وه، شیایو لومه و ره خنه یه. رۆژی جیهانیی زمانی دایک، دهتوانی و پیویسته بکریته دهرفه تیک بۆ نا گوتنه وه به قبوولی سووکایه تی به زمان و شوناسی نهته وهییمان.

له رۆژی جیهانیی زمانی دایکدا، پیرۆزبایی له هه موو نه وانه دهکهن که ریز له زمانه که ی خویانو زمانه جیاوازه کان دهگرن. سلاو بۆ نه وانه ده نییرین که له ئاست سه رکوتو ههلاواردنی نهته وهییو زمانی له ئاستی ئیراندا، بیدهنگ و بیته لویست نین. ده سخۆشی و پیزانینیشمان بۆ هه موو ئه و که سانه هه یه که له سه ختترین هه لومه رجه کانیشدا، ساتیک له پاراستن و خزمه تی زمانی کوردی غافل نین.

له ژماره ٦٧٤ ی رۆژنامه ی "کوردستان" دا بلاو بۆته وه

سه رچاوه: مائپه ری کوردستان و کورد - ریکه وتی: ٢٤ ی فیه ریه یی ٢٠١٦

پرسی خویندن به زمانی دایک له ئێران دا به سه رهاتی تالی چاوهروانییهکی رهوا!

٢ سالی دیکه چل سالی تهواو به سهر سه رکهوتنی شوڤشی گهلانی ئێران و هاتنه سه رکاری رێژی می کۆماری ئیسلامی دا رادهبری. گه لی کورد له کوردستانی ئێران که رابردوو یه کی دوو درێژی له خه بات له گه ل رێژی می پاشایه تی دا هه بوو، چالاکانه له شوڤشی سه رانه سه ری گهلانی ئێران دا به شدار بوو، چونکه ده یه و یست به گۆرانی رووخانی رێژی می پاشایه تی، کۆتایی به بیبه شی له مافه نه ته وایه تیبه کانی بئو له سه ر خاکو نیشتمانی خو یو له چوارچیوه ی ئێران دا مافی به رێوه بردنی کاروباره کانی بدریته وه به خو ی، جارێکی دیکه وه ک سه رده می کۆماری کوردستان زمانی کوردی له کوردستان بیته وه به زمانی ره می و له قوتابخانه کان پێی بخویندرئو له ئیداره و دامه زراوه ره سمییه کانی نه و ناوچه یه قسه ی پێ بکری و کۆمه لیک مافی دیکه که له دوای رووخانی کۆماری کوردستان له م گه له نه ستیندرابوو، بۆی بگه ریتیندرینه وه. هه ر له ژێر رووناکایی نه م رابردوو پێ له خه باتو قوربانیدانه و هه ر وه ها له ژێر کاریگه ری نه م چاوهروانییه ش دابوو که حیزبی دیموکرات به تایبه تی و گه لی کورد به گشتی له رۆژی یه که می هاتنه سه ر کاری کۆماری ئیسلامی، داخوازه کانی خو یان به روونی هی نایه گۆری و وه بی ر

ده سه لاتدارانی تازه یان هی نایه وه که ناتوانن ده ست له م مافانه یان هه ل بگرن و چاوپۆشیان لێ بکه ن. چونکه به بئ وه دیه اتنی نه م مافانه و مانه وه یان له بیبه شی و له ژێر سه رکو تی نه ته وه یی دا شوڤش ناکام و مانایه کی نه ده بوو.

بناغه کانی کۆماری ئیسلامی له هه لومه رچیکدا پێک هاتن و دامه زراوه کانی له بارودۆخی ک دا بنیات نران که به شیکی به رچاوی خه لکی ئێران که شوڤشیان کردبوو، له سه ر داوا و چاوهروانییه کانی خو یان پیداکر بوون و به شیوه ی جوړاو جوړ نه م پیداکری به ی خو یان نیشان ده دایه وه. کۆنترۆلی که شه وه وا سیاسی ئێران له دوو سالی یه که می هاتنه سه رکاری ناخونده کان دا، هیشتا به ته وای نه که وتبووه ده ستی ده سه لاتدارانی نو ی. حیزب و ریکخواه سیاسییه کان و رۆژنامه و بلاکراوه ی نازاد، سه ره رای پیناخۆشبوونی تاقمی به ده سه لات گه یشتوو، هه بوون و وه ک ده لێن : نه مری واقع " بوون. له کوردستانیش جگه له پیداکری له سه ر داوا و چاوهروانییه له میژینه کان، خه لک له ده وری حیزبی دیموکرات و هیزه سیاسییه کانی دیکه کۆ بوونه وه و پشتیوانیی هه موو لایه نه یان لێ ده کردن بۆ نه وه ی له رینگای وتووێژو دانوستانه وه بئ یا له رینگای خو راکری و به رگری کردن له خو یان، نه م مافانه یان به ده سه لاتی تازه سه له مینن. پینکاته ی یه که م مه جلیسه کان یا ده وری یه که می مه جلیسه کانی دامه زرتنه ران (که ناوی نرا خو بره گان) و مه جلیسی شوو رای میلی (که نه ویش ناوی مه جلیسی شوو رای ئیسلامی لێ نرا) به جوړیک بوون، که هیشتا مه جالییکو مه یدانیک بۆ هی نانه وه گۆری چاوهروانییه کانی خه لکی

شۆرش کردوو، مابۆوه. له ژێر كهشوههوايهكى سياسى و شۆرشگيرانهى لهم چهشنه دا كاتيک ياساى بنه رته تىيى ولات (دهستورى) ئيران دا پيژراو په سندا كرا، كۆمه لێك له مافه كانى خه لك له بواری جۆراوجۆر دا، دياره به كلكو گوینگراوى و نیوه چلی، له دهستورده دا رهنگيان دا به وهه دانيان پیدانرا. ويستی خویندن به زمانی پيگهاته نه ته وه ييه جۆراوجۆره كانى خه لکی ئيران له قوتابخانه كان يهك له مافانه بوو كه به جۆریك له جۆره كان له نه سلې ۱۵ ی دهستورى ئيران دا رهنگی دا به وه.

چاره نووسی ئهم ويستهى نه ته وه ی کوردو نه ته وه نافر سه كانى ديكه ی ئيران، له زۆر باره وه شياوى هه لئويسته له سه ر كرده. خودی ويستی خویندن گه لێك، نه ته وه يهكو پيگهاته يهكى نه ته وه يى و زمانى چه ند ميليۆنى به زمانی خۆی، به شيكى كه مو بچوو كه له كو مافه سياسى و نه ته وه ييه كانيان. به تايبه تى ئه گه ر له وهش ورد بينه وه كه ئه و مافه له چاره وروانى "به ره سمى ناسران" و "مافى خویندن به و زمانه له هه موو قوتابخانه كانى خویندن دا" بووه به "ئازاد بوونی خویندن ئه ده بياتى ئه و زمانه له ته نيشت زمانی فارسی له قوتابخانه كان دا"! ئه و كات پتر هه ست به بچوو كى و كلكو گوینگراوى مافه كه ده كه ين. به و حالهش پاشى تپيه رينى نزيكه ی ۴۰ سال به سه ر ته مه نى كو ماری ئيسلامى و په سندا كرانى دهستورى نو ئى دا، نهك هه ر ئه م ئه سه له جيبه جى نه كرا وه به ريوه نه چوو، به لكو وه تا ئيستاش هه ر كان ديدايه كى سه ركۆماری و هه ره ره بژيريكى مه جليسى شو ورا ی ئيسلامى كه بيا نه وه ی دهنگى نه ته وه نافر سه كانى ئيران بو لای خۆيان رابكيشن، ئه م ئه سه ليه ان وه بيه ر ديه وه به به ئينى جيبه جي كرده كه ی، بازار گه رمييه ك له جه نگه ی مه لانيى هه لبژاردن دا بو خۆيان وه ی ده خه ن. ناخۆشتر لهم گانته كرده به هه ستو عه قلى خه لگيش ئه وه يه هه ر كه بازا رى هه لبژاردن كو كرا يه وهه كه ريان له جۆگه ی "چاره وروانيه قه ومييه كان" ی دهنگه رى نه ته وه نافر سه كانى ئيران په ريه وه، يا به ئينه كه ی خۆيان له بيه ر ده به نه وهه هه تا سه ره به ندى هه لبژاردنيكى ديكه، ئاو ريكيشى ئى ناده نه وه، يا ئه گه ر له تو یى هيم او ئيشاره يه كيش دا، باس" پيويستى خویندن زما ن و نه ده بياتى قه وميه ته كانى ئيران له قوتابخانه كان دا "كرد، ده سه جى نافر هه نگستان و كۆمه لێك نا وه ندو دامه زرا وه ی ديكه دینه سه ر خه تا و مه ترسيى "شيوانى ئه منيه تى نه ته وه يى" و لاوا زبوونى زمانی فارسی وهك هه ودا ی برا يى و پيگه وه به ستنه وه ی نه ته وه سه رده ستو بنده سته كانى ئيران و "ئه نجامه خرا په كان" ی ديكه جيبه جي كرده ئه سه له ۴۰ سال پشتگو يخوا وه كه يان، وه بيه ر دینه وه. به جۆرىك ده يكه ن به ها تو ها واره وه ها دا واكاران و لايه نگرانى ئه م جۆره ويستو دا ويا نه ده ده نه به ر په لامار، كه له ترسى تا وانباركران به خه يانه تى سياسى و ئه منيه تى، سه ريان به رنه وه نيو قاييلكى خۆيان و قسه كه يان ده جيى خۆى بكه نه وه!

زۆر تائه كه ده بينين دوا ی نزيكه ی ۴۰ سال هه و لدا ن و به دا ودا چوونى دئسو زانى زمانی زگما كى و نه ته وه يى له نيو نه ته وه كانى كورد، تورك، به لووچ، عه ره بو هتدى ئيران و دوا ی ئه و هه مو وه كايه ی سياسى و "گه مه ی هه لبژاردن" ی ده سه لاتداران به و ئه سه لى دهستورى ئيران، سه ره نجام كيو ی دا بين كرده چاره وروانيه كى ره وای نه ته وه نافر سه كانى ئيران،

له سهردهمی کلیله گۆیا سێجراوییهکهی حهسهن رۆحانی دا ترهکی و جرجه مشکیکی بوو، بهلام چ جوره جرجه مشکیکا؟! لهو ناوچانهی ئێران که خهکی نافرسیان ئی دهژین، له هیندیک قوتابخانه، دهکری قوتاییان به دلخوازی خوین له تهنیشته دهرسو خویندنی رۆژانهی خوین، نهدهبیاتی یهکیک لهو ۳ زمانه (عهرهبی، ئینگلیزی و زمانی دایکیان) بخوینن!! ئیستا وای دادهنیین حکوومهت کتیبو مامۆستاشی له رادهو ناستی ئهم بپارهدا بو خوازیاران دابین کرد، ئایا لهم جوره به دهنگهوههاتنی ویستیکی لهمیژینهو مافیکی رهوای کۆمهتیک نهتهوهی چهند میلیونی ئێران، بو خوی گهورهترین بیژی به ههستو شووورو مافهکانی ئهوان نیه؟! ئههه نهک جیگای پیزانینو دهسوخشی نیه به لکوو شایانی ئهوهیه به راشکاوی به حهسهن رۆحانی و ریژیمی کۆماری ئیسلامی بگوتری مافی زمانی و نهتهوهیی ئیمه شتیکی زور لهوه گهورهتره. نه بهو ههمووه ماندوو کردو له چاوهروانی دا هیشتنهوهمان دهست له مافی رهوای خۆمان ههڵ دهگرین، نه بهوجوره "کردنهوهی قفل" و ئهم چهشنه به دهنگهوههاتنه شهرمیونانهیهتان، چاومان دهنوووس.

له ژماره ۶۹۸ ی رۆژنامهی "کوردستان" دا بلاو بۆتهوه

سهچاوه: مانیپهری کوردستان و کورد - ریکهوتی: ۱۸ ی فبیریوتی ۲۰۱۷

کۆری پهروهده و فیگردنی سهراسهیری کوردستان



به پریوایهتی نه مر هه مه ره سوول هه سه نیوور

له نه ریشی خۆمه وه (١٠)

یه کیک لهو شته گرنگانهی حیزبی دیموکراتی کوردستان له پیش دامه زانی کۆماری کوردستان و له ماوهی دهسه لاتاری کۆمار و دواتر له هه ره له لومه رچیک دا که دهستی رۆیشتوو هه می لی خواردوه، بایه خدان به زمانی کوردی و خزمه تکردنی بووه. وه ریخستنی خویندن به زمانی کوردی و پشتگیری و هاندانی فیگردنی خویندنه وه و نووسین به و زمانه، بۆ ئه م حیزبه ئه رکیکی هه میشه یی بووه.

دوای شهرداسه پاندنی ریژی می خومه ینی به سه ر خه لکی کوردستان دا و گه مارۆی هه مه لایه نه ی شار و ناوچه کانی ژیر دهسه لاتی پیشمه رگه که داخستنی قوتابخانه کان و خۆ بیخوا وه نکردن ریژی می تازه له مامۆستایان و قوتاییانی ئه و ناوچانه شی گرتوه، حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئیران، "کۆری پهروهده و فیگردنی سهراسهیری کوردستان" ی پیک هیئا و، هه ره وه زیک ی گه وره و هه ر له و کاته دا به نرخ ی بۆ وه ریخستنه وه ی قوتابخانه کان و خویندن به زمانی کوردی له و قوتابخانه دا ده ست پیکرد. چه ندین خولی پهروه ده ی مامۆستایانی شۆرش ی پیک هیئا و چه ندین کتیبی ده رسی به زمانی کوردی چاپ کرد. دیاره کۆمه له ش له ناوچه ی بۆکان و چه ند ناوچه ی دیکه هه نگاویکی له و چه شنه ی نا (که به به راوهرد له گه ل ه ی حیزبی دیموکرات، زۆر به رته سکتز بوو). من له نامه ی ماسته ری خۆم "خویندن به زمانی کوردی له رۆژه لاتی

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژهلاتی کوردستان

کوردستان" که سالی ۲۰۱۰ ناماده و پیشکەشم کرد، وردتر باسی نهو ههولانهه کردوه.



ئەمڕۆ به دەرفەتی دەزانم دەسخەتییکی نەمر مامۆستا حەمە رەسوول حەسەنپوور که یەکیک له کەسایەتییە شۆیتدانه رەکانی کۆری پەرورده و فیڕکردنی سەرانسەری بوو، بلأو بکەمەوه. ئەو دەسخەتە کاک حەمەرەسووی زیندەبیاد، ولامدانەوهن به کۆمەڵیک پرسپاری ئەز له بارە کاردوباری کۆری پەرورده و فیڕکردن که کاتی خۆی له توپژینەوهکە خۆم دا، سوودم لی وەرگرتوون. دیارە له ئیستاه تا رۆژی ۲۱ی فیوریە که رۆژی جیهانیی زمانی دایکە، به دەرفەتی دەزانم کۆمەڵیک لهو جۆرە زانیاری و دەسخەت و دۆکیۆمێنتانە بلأو بکەمەوه. داواي لیپووردنیش دەکەم که ناتوانم سەرلەنوێ بە لگە نامەکان تاپپ بکەمەوه. چونکە جگە لهوێ بارودۆخی جەستەیییم یارمەتیم نادا، له راستی دا ئەوهندهش کاتی به تالم نیه.

هەر بۆ نموونه بپواننە ناماری سالی ۱۳۶۱ - ۱۳۶۲ (۱۹۸۲ - ۱۹۸۳) زایینی و پاش وردبوونهوه له ژمارە قوتابخانە و مامۆستا و قوتابیانی ئەو سائە، لای خۆتان هەلۆستەیهک بکەن لهسەر شۆیتەواره درێژخایەنەکانی خویندن به زمانی کوردی له سەر ئەو قوتابیانه و خەتک به گشتی. بزانی زۆر ئەو کەسانە دواتر له نیو حیزبی دیموکرات و تەنانەت له نیوخۆی رۆژهلاتی کوردستان، بوون بهکەسه دیارەکانی بواری ئەدەب و رۆشنییری، گەرای کوردایەتی و شوناسخوازی و هۆگری به زمانەکە خۆیان هەر لهو قوتابخانانە، له لای مامۆستایانی شۆرش و له فەر و بەرەکەتی ئەو کتیبە کوردییانە قوتابخانەکانی شۆرش چوووه نیو هەست و نەست و میشکەوه. ئەمەش دەیسەلمینن ئەو شتە پی دەوتری "نەتەوه سازی"، له رێرەوی کار و کردەوهی ئەم چەشنە بنیاتنەردا، له میژە دەستی پی کردوه وشتیکی تازه نیه.



ئهم یادکردنه وهیهم له پێشدا پێشکەش بۆ بە گیانی کاک حەمەرەسوول حەسەنپوور که مامۆستایەتی و کتیب و قوتابخانە و خویندن و پێگەیاندن، گەورەترین و گەرتترین دڵخۆشی و شانازی و سەرمایه‌کانی ئهو له ماوهی نزیک بە ٦٠ ساڵ تیکۆشانی له ریزه‌کانی جیزی دیموکراتادا بوون، ههروه‌ها به خاتوونی خۆراگر و سەرپەرژ هوما خانم، هاوسەر و گەورەترین پشتیوانی رهوانشاد کاک حەمەرەسوول له سه‌خته‌ری خه‌بات له هەر دوو سه‌رده‌می رێژی می شایه‌تی و رێژی می ناخونده‌کان دا.

له داهاووش دا ئهم باره‌یه‌وه بابەت و به‌نگەم ده‌بی که پێشکەشتانی بکه‌م:

زۆر به‌ریز کاک قادر وریا

وێرای سلاو!

داوات کرد بوو هیندی زانیاریت له سەر مامۆستایانی شۆرش و قوتابخانه‌کانی سەر به کۆری په‌روه‌ده بۆ بنووسم، ئه‌وه له خواره‌وه تا ئه‌وه جییه‌ی ناگادارم هیندی شتت عه‌رز ده‌که‌م:

١- کتیبی ژيان و خه‌بات دوو به‌رگ بوو، به‌لام به‌رگی دووه‌میان که له لایهن خوایینخۆشبوو (طه عتیقی) یه‌وه ئاماده‌ کرا بوو به هۆی که موکووری که ئکی لێوه‌نه‌گیرا.

- ۲- کتیبی خویندنی زمانی کوردی "رینویتی ماموستا" ی نه‌بوو، ماموستاکان به ئیبتکاری خوینان وانەکه‌یان ده‌گوتوه و زۆریش تێیدا سهرکه‌وتوو بوون.
- ۳- سائی خویندنی (۶۱ - ۱۳۶۱) له زۆریه‌ی ناوچه‌کانی کوردستان قوتابخانه‌کانی شۆرش له سهر داواکاری حیزب به تاییه‌ت له شاروچه‌کە و گونده‌کاندا (ئهو جیانیه‌ی له ژێر کۆنتڕۆلی هیزی پێشمه‌رگه‌ دابوون)، کرا بوونه‌وه. (ناماری ئهو ساڵه‌ هاوینچی ئهم نووسراوه‌یه‌).
- ۴- پێش ئه‌وه‌ی کتیبه‌ کوردیه‌کان بگه‌نه‌ ده‌ست ماموستایان (ته‌نیا خویندنی کوردی بو پۆلی یه‌که‌م گه‌یشته‌بوو). باقی کتیبه‌کان تا پۆلی سیه‌مه‌ی (راهنمایی) هی (ئاموزش و پرورش)ی رێژیم بوون و ماموستاکان به‌ کوردی له سهر پۆله‌کان وه‌ریان ده‌گێرایه‌وه‌ ده‌یانگوتوه‌وه‌.
- ۵- ئهو ناوچه‌ و گونده‌کانی کۆری په‌روه‌رده‌ قوتابخانه‌ی تێدا کردبوونه‌وه‌ له‌گه‌ڵ ئاماره‌که‌یاندا هاوینچی ئهم نووسراوه‌یه‌.
- ۶- ئهو خولانه‌ی کۆری په‌روه‌رده‌ بو پینگه‌یاندنی ماموستای شۆرش کردبوونه‌وه‌ وانەکانی: (کوردی، ده‌روونناسی، شیوه‌ی هه‌ ئسووکه‌وت له‌گه‌ڵ قوتابی، کۆمه‌ ئناسی، شیوه‌ی وتنه‌وه‌ی دهرسی بیرکاری، هه‌ ئسووکه‌وت له‌گه‌ڵ گوندنشینه‌کان، خو به‌ دوور گرتن له‌ به‌کار هیئانی وشه‌ی کوردی داتاشراو، رپونکردنه‌وه‌ له‌ سهر هه‌ ئسووکه‌وت و سیاسه‌تی رێژیمه‌کان سه‌باره‌ت به‌ تواننده‌وه‌ی گه‌لی کورد و له‌ نێو بردنی ئاسه‌واری زمانی زگماکی گه‌لی کورد و ... بوون.
- ۷- تا سائی ۱۳۶۸ زۆریه‌ی کتیبه‌کانی تا پۆلی پینجه‌می سه‌ره‌تایی کران به‌ کوردی و له‌ لایهن حیزبه‌وه‌ چاپکران و دران به‌ قوتابیان و ماموستایان.
- ۸- کتیبی ئه‌لف و بی کوردی که‌ بو پۆلی یه‌که‌م دانرا بوو ته‌نیا خائیکی لاوازی که‌ تێیدا بوو ئه‌وه‌ بوو که‌ به‌ پیتی سیلسیله‌ مه‌راتیبی پیته‌کان دانه‌به‌زیبوو و پاش و پێشی پیته‌کان به‌رچاو بوو نه‌گینا نه‌ بواره‌کانی دیکه‌ دا باشبوو، (یه‌که‌م جار له‌ ولاتی لوبنان چاپکرا).
- ۹- ناماری سائی خویندنی ۶۲ - ۱۳۶۱ له‌گه‌ڵ ئهم نامه‌یه‌ دایه‌، ژماره‌ی خوله‌کانی ماموستایان زۆر بوون. یه‌که‌م خول له‌ گوندی دیگه‌ی ناوچه‌ی سه‌رده‌شت کرایه‌وه‌. پاشان هه‌ر له‌ سه‌رده‌شت له‌ دیی مووسالان و له‌ ناوچه‌کانی دیکه‌ش کرانه‌وه‌ به‌لام هه‌موویانم له‌بیر نییه‌.
- ۱۰- هه‌روه‌ک باسکرا له‌ زۆریه‌ی ئهو ناوچه‌کانی له‌ ژێر کۆنتڕۆلی هیزی پێشمه‌رگه‌ دا بوون کۆری په‌روه‌رده‌ تیکۆسانی هه‌بوو (له‌ ئاماره‌که‌ دا به‌ روونی ئهمه‌ ده‌رده‌که‌وئ). له‌ ناوچه‌ی سنه‌ کاک دوکتۆر خه‌ئیقی (که‌ تازه‌ هاتبو ریزی حیزبه‌وه‌) هه‌ول و ماندوو بوونی زۆری نواند، هه‌روه‌ها له‌ ناوچه‌ی مه‌ریوان کاک عه‌لی مێهر په‌روه‌ر هه‌ولێ زۆری بو کردنه‌وه‌ی قوتابخانه‌کان داوه‌. ئه‌ندامانی کۆری په‌روه‌رده‌ی سه‌رانسه‌ری کوردستان له‌ سه‌ره‌تاوه‌ بریتی بوو: له‌ (که‌مال خالیدی، محمد قادری شنۆ، خۆم "سه‌رده‌شت"، پاشان عومه‌ری امیر خضری).

شهید غه فووری هه مزهیی له ناوچهی بانه بو کردنهوهی مه دره سهکان هه وئی زوری دا و کتیبی دهرسی بو کۆر پهیدا کرد.

سوپاس

حه مه ره سوول حه سه ن پوور

۱۲ - ۱۱ - ۱۳۸۸

تیبینی:

له خانی ۳ نامه که تدا باسی گه ماروی ریزیم له سه ر کوردستان ده که ی (سائی خویندن ۶۰ - ۵۹) نه و کات خویندن هه بوو و ئیستا کۆری په روه رده پیک نه هاتبوو، به لام زور گهرم و گور نه بوو و حکومه ته بوو.

۱- رۆژی ۱۲ ی پووشپه ری ۱۳۵۹ حیزب له به یان نامه یه کدا داخستنی (آموزش و پرورش) ی نه ستانی کوردستانی (بیجگه له سارهکانی قروه و بیجار) ی مه حکووم کرد بوو.

۲- ریکه وتی ۷ خه زمانانی ۱۳۵۹ له ژیر ناوی (فراخوان حزب دمکرات کردستان ایران به مناسبت نزدیک شدن سال تحصیلی ۶۰ - ۱۳۵۹) بلاو کرده وه و له ویدا داوا له خه لکی کوردستان کرابوو له رینگای پیکهینانی شۆراکان خه رجی په روه رده و فیکردنی گه لیبی دا بین بکه ن ...

۳- ریکه وتی رۆژی یه که می په زبه ری ۱۳۶۰ حیزب له ژیر ناوی "ئاگاداری ده سفته ری سیاسی ح.د.ک.ا" به بۆنه ی سه ره تای سائی تازه ی خویندن بلاو کردبووه و له ویدا له کۆتایی یه که ییدا نووسرا بوو: "هیوادارین له سائی داها توودا بتوانین کلاسهکانی دهرسی له هه لوومه رجیکی باشتتر و له بارتردا نامه بکهین ...

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژهلاتی کوردستان

ناماری تهرتیبی مامۆستا و قوتابیان سەر به کۆری پهروهرده بۆ سالی خویندنی ۶۳ - ۱۳۶۱

پرز	ناوی ناوچهکان	پادە قوتابخانە	پۆل	قوتابی	مامۆستا	قوتابخانە	پۆل	قوتابی	مامۆستا
۱	ناوچهی ورمی	۱۱	۱ تا ۵	۱۳۵	۱۳	۵	۱ تا ۳	۶۵	۵
۲	ناوچهی شنۆ	۱۹	۱ تا ۵	۲۱۵	۱۹	۳	۱ تا ۳	۷۵	۶
۳	ناوچهی نهغهده	۶	۱ تا ۵	۷۵	۸	۱	۱ تا ۳	۴۵	۳
۴	ناوچهی پیرانشار	۲۱	۱ تا ۵	۳۸۰	۱۸	۸	۱ تا ۳	۶۸	۹
۵	ناوچهی سهردهشت	۲۵	۱ تا ۵	۳۴۵	۱۹	۵	۱ تا ۳	۵۷	۷
۶	ناوچهی مههاباد	۳۵	۱ تا ۵	۴۲۵	۱۶	۷	۱ تا ۳	۷۴	۸
۷	ناوچهی بانه	۱۴	۱ تا ۵	۱۵۲	۱۹	۳	۱ تا ۳	۶۸	۶
۸	ناوچهی سهقز	۱۷	۱ تا ۵	۱۲۶	۱۴	۳	۱ تا ۳	۴۵	۴
۹	ناوچهی ههوشار	۷	۱ تا ۵	۹۶	۴	۱	۱ تا ۳	۱۸	۳
۱۰	ناوچهی مەریوان	۱۹	۱ تا ۵	۲۵۶	۱۴	۴	۱ تا ۳	۳۴	۳
۱۱	ناوچهی کامیاران	۷	۱ تا ۵	۹۵	۵	۱	۱ تا ۳	۳۵	۲
۱۲	ناوچهی دیواندەرە	۵	۱ تا ۵	۶۸	۴	۱	۱ تا ۳	۲۵	۲
۱۳	ناوچهی سنه	۱۹	۱ تا ۵	۳۲۵	۲۲	۹	۱ تا ۳	۱۰۹	۱۱
۱۴	ناوچهی بۆکان	۲۱	۱ تا ۵	۲۲۰	۱۶	۷	۱ تا ۳	۷۴	۸
	کۆی گشتی	۲۲۶		۲۹۰۳	۲۰۲	۶۲		۸۱۰	۶۳

تیبینی:

- ۱- مامۆستاكان زۆربهیان كادریان پیشمه‌رگه‌ی حیزب بوون و له‌گه‌ڵ به‌رپه‌رده‌ی نه‌ركی پیشمه‌رگایه‌تیدا کاری مامۆستاییشیان له سهر شان بوو. له زۆر شوین هیندی فه‌قی و مامۆستای ئابینیش دهرسیان ده‌گوته‌وه.
- ۲- قوتابیه‌كان بێجگه له مندالان م پیشمه‌رگه‌ی نه‌خوینده‌وار و بنه‌ماله و خه‌لكی ئاوابی‌یه‌كان بوون.
- ۳- مامۆستای نه‌وتو هه‌بوون كه دهرسی سه‌ره‌تایی و (راه‌نمایی) شیان ده‌گوته‌وه.



کۆری پهروهرده (که نهو کات له ژێر ناوی کۆری پهروهرده و بارهینان) دا کاری دهکرد، پاشان ناوی (بارهینان) له لایه ن هیندئ دۆستی روائهتی کرابوو به (بارهینان)، نهوه بوو حیزب کردی به، کۆری پهروهرده و فیڕکردنی سه رانسهری کوردستان و به په سه می له رۆژی یه که می په زبه ری ۱۳۶۰دا دهستی به کار کرد. له هاوینی ۱۳۶۱دا ئاماده کاری زۆری بو کردنه وهی مه دره سه کان له لایه ن کۆری پهروهرده وه له زۆربه ی ناوچه کانی کوردستان کرا و رۆژی ۱ په زبه ری نه و سه له به سه روودی نه ته وایه تی: "ئه ی ره قیب" کاری مه دره سه کانی سه وش دهستی پی کرد، له هیندئ مه دره سه ی ده وره به ری شه رکان که له لایه ن (آموزش و پرورش) ی حکومه ت به ریوه ده چوون مندا لآن به بی گویدان به راسپارده ی حکومه ت به رگی کوردییان ده پۆشی و سه روودی ئه ی ره قیب یان ده خوینده وه و پاسان حکومه ت پێشی پینگرتن.

نووسینه ی دهقی نامه کان: مائه ری گیارهنگ

دهقی نامه کان به ده ست خه تی ره وان شاد کاک جه مه ره سه وول جه سه ن پوو ره خواره وه وه ک خۆیان داندرا و نه وه و هیوادارین که خویننه ران که لک له م ئامار و زانیاریانه وه ر بگرن.

نووسینه وه: جه مه ره سه وول که ری می

سه رچا وه: مائه ری گیارهنگ - ریکه وتی: ۱۰ ی جانویه ری ۲۰۱۹

هه‌ئێبه‌ یه‌شین له گه‌ڵ به‌رێز ره‌سوول ئاریا

(یه‌کیک له به‌رێوه‌به‌رانی کۆری په‌روه‌رده و فێرکردنی سه‌رانسه‌ریی کوردستان)



له نه‌رشیقی خۆمه‌وه (١٤)

ئهم وتووێژه‌ش، ساڵی ٢٠١٠ به مه‌به‌ستی سوود وه‌رگرتن له زانیارییه‌کانی به‌رێز کاک ره‌سوول ئاریا یه‌کیک له به‌رێوه‌به‌رانی کۆری په‌روه‌رده و فێرکردنی سه‌رانسه‌ریی کوردستان، بۆ ئاماده‌کردنی نامه‌ی ماسته‌ری خۆم له سه‌ر "خویندن به زمانی کوردی له رۆژه‌لاتی کوردستان" کراوه. ئهم بابه‌به‌ت‌ش ده‌خه‌مه به‌ر سه‌رنجی هۆگرانی پرسی خویندن به زمانی کوردی. سپاس بۆ به‌رێز کاک جه‌مه‌ره‌سوول که‌ریمی که زه‌حمه‌تی دووباره تایپکردنه‌وه‌ی کیشا. ده‌توانن له سایته‌ی گیاره‌نگیش ئهم بابه‌ته بخویننه‌وه:

پرسیار: کتیبی ژبان و خه‌بات هه‌ر به‌رگێک بوو یان دوو؟ چونکه له سه‌ر به‌رگی ئهم کتیبه‌ی تایبه‌ت به‌ فێربوونی خویندنه‌وه و نووسینی گه‌وره سالان (ساڵی ١٣٦٣) چاپ بووه نووسراوه: "ژبان و خه‌بات" (١)؟

وه‌لام: کتیبی ژبان و خه‌بات تا ئهو جیگایه‌ی من له بیرمه‌ خانمی مریه‌می ئه‌رده‌هالی که خۆی فارسی زمانه و کوردیشی نه‌ ده‌زانی به یارمه‌تی خانمی په‌روین جه‌سه‌نخالی که له ده‌فته‌ری سیاسی دانیشتبوون نوسراو و بۆ نه‌زهر له سه‌ردان ناریدیانه کۆری سه‌راسه‌ری بۆ نه‌زهر له سه‌ردان. دواي ئه‌وه‌ی ئه‌وکات کور چاوی پینداخشانده‌وه بریار درا که بۆ ده‌سپیک له هیج



باشتره بریار درا که په سندن بکړی. من له بیرمه که گرفتی عهسلی به رای من نهوه بوو که مریهم خانم له نهزریاتی سیمینی باغچه بان بو دابه شکردنی زمانی کوردی که لکی وهرگرتبوو که به نهزهری من (په سوول ناریا) غه له ت بوو. بو وینه نووسیوو له کوردیسا وهک فارسی وشه ی بـ بزوین نیه! به لام من چند وشه ی بـ بزوینم له کۆبوونه وهدا باسکرد که تهنانهت نه ندامانی کۆریش سهریان سوپما. وشه کانی وهک کزن، بزن که له موکریاندا من دهمزانی که بزوین ناگرن. به لام به هوی نهوهی که نه مانده زانی نهو دیاردهیه له ناو دیالیکته کانی دیکه شدا ههیه یا نا، شته که پیوستی به لیکۆینه وهی زۆرتر هه بوو که شته که مان زۆر زوق نه کردهوه.

نهو کات تازه بهرگی یه که می گه لانه کرا بوو نه دوو بهرگ.

پرسیار: ئایا هه روا که "ژیان و خهبات" کتیبی "رینۆینی مامۆستا" ی هه بوو، کتیبی خویندنی زمانی کوردی (۱)، (تایبته به مندالان) یش کتیبی "رینۆینی مامۆستا" ی هه بوو؟

وهلام: نا رینۆینی بو گوتنه وهی وانه کان نه بوو. به لام که سانیک که وهک مامۆستای شۆرش وهرده گیران هه روا به گوتره کاری نه بوو. له کاتی پشوودانی هاوین و بهر نه وهی مامۆستا وهرگیرابا، ده بوو به شداری دهوره کانی تایبته کردبا. نهو کورشانه دا: نه ندامانی کۆر که زۆربه یان پسپۆرئ شیوازی وانه گوتنه وه، دهرووناسی، ماته ماتیک، سرووشتناسی، فیزیک، شیمی، ته بیعی و نه ده بیات بوون، مامۆستا کانیان راده هینا که تا رادهیه کی زۆر کهم و کوریه کانی کهم ده کردهوه.

پرسیار: سانی خسویندنی ۱۳۶۰ - ۱۳۵۹ که ریزیمی کۆماری نیسلامی گه مارۆی خستبووه سه ر ناوچه نازاده کانی کوردستان، ئایا خویندن له ناوچه نازاده کان هه بوو؟ له کام ناوچه هه بوو؟ له چ ناستیک دا هه بوو (سه ره تایی، ناوه ندی و...)?

وهلام: ریزیم له ساری مه هاباد و ناوچه ی موکریان و زۆربه ی ناوچه کانی که ده سه لاتی به سه ریدا نه بوو، ده ستووری داخستنی قوتابخانه کانی دهرکرد. له ساری مه هاباد مامۆستا کانی هه موو دهوره کان خویان ته رخان کرد که بـ وهرگرتنی مووچه حازرن دهرس بلین نهو بریاره ش له نهنجومه نی (کۆری) فه ره نگیانه وه دهرکرا و قوتابخانه کانی کرانه وه. له دیهاته کانی که هیزه سیاسییه کان مه جبوور به دامه زراندنی کۆری په روهرده و فیکردن بوون. ناوچه ی موکریان که من خۆم به شداری بووم، اوچه کانی دیکه نازانم.

پرسیار: پيش نهوهی کتیبه کانی "کۆری په روهرده و فیکردنی سه ره ساری کوردستان" بگه نه ده ست مامۆستایان، خویندنی

کوردی و زانستهکانی دیکه (زانستی نهموون، بیرکاری و....) به هوی (به یارمهتی) چ جوره کتیبیک تهدریس دهکران؟

وهلام: کتیبی کوردییهک که تایبهتی راهاتن به کوردی بوو. ههر نهو کاتی که تازه ریژیم رووخا بوو، ژئیمه ههر له نهنجوومهنی فهرههنگیدا له مههاباد خهریکی ریک و پیک کردنی نهو کتیبه بووین و تهناهت هاته هانامان و کاتیکی باش بوو که کهوتینه تهنگانه کهکی لی وهرگیرا. له سارهکاندا ههروهک رابردوو له پۆلی ۲ بۆ سهروهه له کتیبه فارسییهکان کهئکمان وهردهگرت. بهلام له پلی ۱ کوردییهک له جیگای فارسی ۱ دهخویندرا. دهمان ویست سال به سال تا کلاسی ۴ به کاوهخو کوردی جینشیننی فارسی بکهین و له سالی ۵ وه فارسیش بخویندری.

پرسیار: نکایه نهو ناوچانه و نهو گوندانهی که کۆری پهروهده، قوتابخانهی لی کردبوونهوه، ویرای ژمارهی تهقربیی قوتاییانیان، ناوبهره؟

وهلام: من به تهواوی ناتوانم وهلامی بدهمهوه، من که کۆرم تهحویل دا تهقربیهن کۆر هاتبوه لای گهلای لی و کۆنفرانسی ئال و کۆر لهوی پیکهات و مهسئولی بهشی مالی کۆر کاک نهگیری قادری بوو که بهداخهوه فهوتی کردوو. بهلام نهو سوینانهی من له بیرم بی و بهریوهبهرم بۆ کۆر دیاری کرد بی و بیرم یارمهتیم بکا بۆت دهنووسم. ناوچهی سنه (کاک نه میر پاساخانی) ناوچهی مههاباد (حوسین رهحمانی) ناوچهی سهردهشت (خواییخوشبوو مهلا محهممههه، محهممههه قادری) ناوچهی بۆکان، نهغهده، پیرانشار، دیواندهره، ساین قهلا، سهقز و کامیاران، بانه و مهریوان و رهنگه زۆری تریش بی که بهداخهوه نهمتوانی ناوی مهسئولی کۆرهکان له ناو () بنووسم.

پرسیار: لهو کلاسه تایبهتییانهدا که کۆری پهروهده بۆ پینگهیانندی مامۆستا پینکی دینان، چ نامووزشیک دهردا؟

وهلام: ههروهک له سهروهه باسم کرد، نهندامانی کۆر ههموویان ههئبژارده و شیواوی نهو کاره بوون که یهکیان فهوق لیسانسی وانهگوتنهوه بوو، دووهه می لیسانسی ریازی و دهوهی یهکسالهی تهربیته موعلیمی دیتبوو که شیوازی وانه گوتنهوه، رهوانناسی منال خویند بوو، ۳ ههیان لیسانسی ریازی ۴ لیسانسی تهبیعی ۵ لیسانسی علوم اجتماعی، ههر کام لهوانه بۆ راهینان و بهرز کردنهوهی زانستی مامۆستایانی شۆرش وانهکانی تایبهت به بواری خوینان (شیوازی دهرس گوتن، پوانناسی منال، ریازی، شیمی، فیزیک، تهبیعی، نهدهبیات و نابووری) دهرس دهگوترا و به تایبهت له کاتی پنیوستدا له پسپۆرانی ناو حیزب و کوردستان و ناو شارهکان کهئکمان وهردهگرت. به تایبهت له بیرمه بۆ کورشی هاوینی له گاکهش بۆ گوتنهوهی ریژمانی کوردی له حیزب یارمهتیمان وهرگرت.

پرسیار: کۆری پهروه ده تهینا کتیبهکانی پۆلی یهکهه و دووهمی سه رهتایی و کتیبی "ژیان و خهبات" ی نامادهو چاپ کرد. نه دی خویندن له پۆلهکانی سههههه و چوارهه و پینجهه دا چۆن بووه کتیبهکان ئایا هه مان کتیبهکانی "آموزه و پرورش" ی ئیران بوون؟ شه رحی ده رس به کوردی یان به فارسی بووه؟

وهلام: به ئی وابوو.

پرسیار: ئیستا که ئاور له سه ره ده می مامۆستایه تی خو ت ده ده یه وه، له سه ر شیوازی نه وه کاتی خویندن به کوردی به تایبه تی له پۆلی یه که ه دا چ تبیینی یه که ت هه یه؟ (مه به ستم له فی کردنی نه ل فوی و ریتووس به گویری کتیبهکانی نه وه کاته). خا نه لاواز و به هیزهکانی کتیبی ناماده کراو یا کتیبه ناماده کراوهکان چ بوون؟

وهلام: نه ئیستا و نه نه وکات له نه ل فوی ناو کتیبهکان را زی بووم، کوردی یه کی که له زمانه پر دهنگهکانی تاقانه ی دنیایه که من له دانشگاهی سنید ده رسیکم هه ئبژارد که تایبه ت به دهنگهکان بوو، بو وینه ئوساتده که ی من دهیتوانی دهنگی ئا به ٥ شیوه ده ربیری ته نیا من وه ک کورد ده متوانی لاسایی بکه موه و ٣ یا ٤ ده م لاسکه بکه م، که نه وه خو ی سرنج را کیشه. نه روانه کوردهکان چۆن خه ریکن که دهنگهکان هه ئپه رتیون یا بیانسر نه وه.

دهیان هوی بلین ع . غ . ح . خ ... کورد پینوستی پی نیه، نازانن که دهنگهکان چ پله یه کیان هه یه. کورد ٢ جوړ ل: ل - ر: هه یه به هه مان شیوه دوو جوړ ک هه یه وه ک کارت و کیرد که کاف له موکریاندا وه ک یه ک نایه نه وه یان دوو جوړ گاف هه یه وه ک گیر و گر، گورگ، کینوردی تایبه ت به کوردی نیه، لایان وایه نه وه موشکی فره دهنگی زمانی کوردی یه. هیوام وایه که کورد و کوردی زاناکان دهنگه نزاوهکانی ناو کوردی ببینه وه و نه هیلن نه وه زیاتر سه ر و گوئلاکی بشکی.

نه کتیبی ای کوردی که خو شم بو نووسینی کو نه سوچیکم به ده ست بوو به دل مه نه کتیبهکانی ئیستا، کتیب بو منالان و قوناخهکانی ته مهن، ده بی شیوا ی وینه ی سرووشتی ناوچه ی ژیان، هه نس و کهوتی ره وتی میژوو و کولتور یسه رده م و بابه ت، جوئینه ری هه ست و بزوینی تافکه ی هیز، گه مه ی دابه زینی مه به ست بی.

دروشان هوی جه وهه ری زانست بی له بنه ره ته وه یانی له پۆلی ١ تا ئاخ هه مووی پیگه ی هه ئینجاو بی له سرووش ت بو تیگه یشتن و پیگه یشتن، که نه وه ره چاو نا کرئ و زور تر فاتیجا به خویندن ه بو رووحا نه تی زانست و عیلم.

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

پرسیار: نهگەر له سهر رووبهري ناوچهی تیکۆشانی کوری پهروهرد، ژمارهی مامۆستایان و قوتابخانهکان و قوتابیییهکان، ژمارهی دهورهکانی پینگهیانندی مامۆستا و له ناستی کوردستانیش دا، زانیاریت ههیه بۆم بنووسه.

وهلام: نهوهم تا نهو رادهی دهمزانی وهلام دایهوه.

پرسیار: ئایا له ناوچهکانی دیکه (جگه له موکریان) کوری پهروهرد، تیکۆسانی ههبوو؟ (مههستم له سهقز بۆ خوارهوهیه: سهقز، سنه، مهريوان، دیواندهره، سنه کامیاران و ههورامان و....)

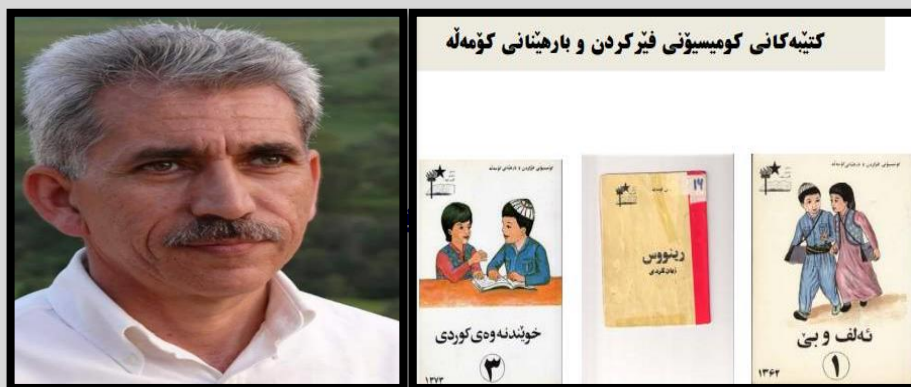
وهلام: به ئی تهنا ته ناوی بهریوه بهری کۆری پهروهرد و فیرکردنی سنه له ناو پهراوتیزدا نووسراوه یانی کاک نه میر پاشاخانی بوو.

نووسینهوه: جهه ره سووئ کهریمی

سه رچاوه" مائپه ری گیارهنگ - ریکهوتی: ۱۵ یانینویری ۲۰۱۹

وه ریخستنی خویندن به زمانی کوردی له لایهن کۆمه له وه

له هه قه یه یه نیک له گه ل به ریز ناسر حیسامی دا



له نه ریشی خۆمه وه (۱۴)

۹ سال له مه وه بهر که خه ریکی نووسینی نامه ی ماسته ری خۆم له ژیر ناوی "خویندن به زمانی کوردی له رۆژهه لاتی کوردستان" بووم، پێوه ندیم به کۆمه لیک که سی پێوه ندیدار به خویندنی زمانی کوردیه وه گرت. یه ک له وه که سانه به ریز کاک ناسر حیسامی بوو که کاتی خۆی نه ندامی "کۆمیسۆنی فێرکردن و بارهێنانی کۆمه له" و له پێشه نگانی وه ریخستنی خویندن به کوردی له لایهن کۆمه له وه بووه. من له توێژینه وه که ی خۆم دا جگه له وه ولامانه ی کاک ناسر به پرسیاره کانه، له بیر وه ریبه کانی نه ویش له وه پێوه ندیه دا که له وێبلاگه که ی خۆی بلاوی کردوونه وه، سوودم وه رگرتوه. به لام دیاره نه مده توانی هه موو له وه وتوێژانه ی کردبووم و هه موو له وه زانیاریانه ی وه ده ستم هینابوون، له توێژینه وه که م دا بگوجینم.

له میژ بوو له ده رفه تیک ده گه رام بۆ بلاو کردنه وه یان بۆ نه وه ی بیانه مه بهر سه رنجی هۆگران و خوازیارانی زانیاری له باره ی هه ره که تی پیرۆز و جیی شانازی خویندن به زمانی کوردی له ناوچه نازاده کانی پارێزراو به هۆی پێشه مرگه وه. سپاسی کاک ناسر ده که م که فایلی وۆردی له هه قه یه یه نیه ی لای خۆی پاراستبوو و زه حمه تی دووباره تایپکردنه وه ی له کۆل کردمه وه. (سه رنجراکیش نه وه یه نه مشه وه که له م بابه ته م بۆ بلاوکردنه وه نامه ده کرد، دیتم ریک ۹ سال له مه وه بهر له م تاریخه دا ۱۴ - ۱ - ۲۰۱۰، کاک ناسر له م ولامانه ی بۆ ناروو مه وه!):

کاک قادر وریای بهرینزا! سلاویکی گهرم. وهلامی پرسیارهکان که بو ئیوهم ناردبوو، بو کاک رهشادی مستهفا سوتانیشم ناردبوو. له کۆتایی نووسراوهکهدا، کاک رهشادا چهند تیبینیسی خۆی نووسیوه. نهوه دیسان وهلام و پرسیارهکانت به تیبینییهکانی کاک رهشادیشهوه بو دهنیرم. من نووسیبووم، کتیبهکان به چاپی رهنگی له عیراق چاپ کران. کاک رهشاد دهئی له عیراق چاپ نهکران و له ئالمان چاپ کران. نهوهم به تهواوی له بیر نییه. رهنگه ههروای که کاک رهشاد نووسیویهتی. تکایه له کۆتاییدا، تیبینییهکانی کاک رهشاد چاو لی بکه.

برات ناسر

پرسیار: فکری خویندن له ناوچهی ژێر دهسهلاتی پیشمههرگه، له نیو کۆمهله دا چۆن دروست بوو؟

وهلام: وهکوو فیکر، تیکۆشهراخی سیاسی چهپ، ههر له زووترهوه، بایهخیان به چۆنیهتی پهروهدهکردنی خویندکاران دهدا. زۆر له تیکۆشهراخی چهپ ههویان دهدا بینه مامۆستای خویندنگه به تاییهت له ئاوییهکان و گهرهکه ههژارنشینهکانی شارهکان. له مبابهتهوه، ژمارهیهک له تیکۆشهراخی ناسراوی کۆمهله که مامۆستای خویندنگهکان بوون، له سهردهمی شادا و دواتر له سهروهندی راپهڕیندا، بهوه بهنیو بانگ بوون که ههول دهدهن بو کارکردنی دئسۆزانه له نیو خویندنگهکان و بو فیکردن و پهروهدهکردنی خویندکاران. بهلام له سهردهمی دهسهلاتی پیشمههرگهدا، نهو کاره کاتیک به شیوهی سههرکی چوووه قۆناعی جیبهجیکردن که له شاری بۆکان و ئاوییهکانی ناوچهکه، سالی خویندنی ۱۳۶۰ی ههتاوی، حکومهت خویندنگهکانی داخست. "جهمعیهتی دیموکراتیکی موعهلیمانی تیکۆشهرا بو داکۆکی له مافی فههرههنگیانی" که لهو سهروهنده دا بو داکۆکی له مافی نهو موعهلیمانه بیکهاتبوو که به بۆنهی تیکۆسانی سیاسی "پاکسازی" کرابوون و حکومهت له خویندنگهکان دهی کردبوون، بریاری دا خویندنگهکانی بۆکان بکاتهوه. نهندامانی جهمعیهت، به شیوهی سههرکی لایهنگری کۆمهله بوون، بهلام کهسانی سهربهخۆ و ناحیزبی و ههروهها لایهنگر و نهندامی حیزبهکانی دیکهش، لهوانه حیزبی دیموکراتی کوردستان و چریکه فیداییهکان و هیدیکهش ههبوون که نهندامی "جهمعیهت" بوون. جهمعیهتهکه، پاییزی سالی ۱۳۵۹ی ههتاوی خویندنگهکانی بۆکانی کردهوه.

پرسیار: کۆمیسۆنی فیکردن و بارهینانی کۆمهله چ سائیک و، چۆن دامهزرا؟

وهلام: پاییزی سالی ۱۳۶۱ی ههتاوی دامهزرا. شاری بۆکان پاییزی پیشتر، گیرابوووه. نهندامانی "جهمعیهت" دوا

ئوهوی له بۆکان هاتنه‌دهر، تا رادهیهکی زۆر، بلاو بوونه‌وه. ئه‌وانه‌ی حیزبی بوون، هه‌رکەس له گه‌ڵ حیزبی خۆی، چوونه شوین و ناوچه‌ی جۆراوجۆر. به‌رێوه‌به‌ریتی "جهمعیه‌ت" تا ماوه‌یه‌ک له ئاجیکه‌ند بوو. هه‌ندیک مه‌درسه‌ی له ناوچه‌کانی سه‌قز، بانه، بۆکان، مه‌هاباد و سه‌رده‌شت کرده‌وه. "جهمعیه‌تی دیموکراتیک" به‌شیک گه‌وره‌ی مه‌یدانی کاری خۆی که داکوکی له مافی فه‌ره‌ه‌نگییان بوو له ده‌ست دا‌بوو. ئه‌ندامه‌کانی زۆریه‌یان، له‌گه‌ڵ هی‌زی پێشمه‌رگه‌ی حیزبه‌کان که‌وتبوون. پاییزی ۱۳۶۱ی هه‌تاوی، ناوه‌ندی کۆمه‌له‌ بریاری دا "کۆمسیۆنی فێرکردن و باره‌ینانی کۆمه‌له" پێک به‌یئری.

پرسیار: کتێبه‌ ده‌رسییه‌کان چۆن ئاماده‌ کران؟ نێوه‌رۆکی کتێبه‌ ده‌رسییه‌کان له‌به‌ر رووناکیی چ ئامانجیک دا، دارێژران؟ ده‌سته‌ی ئاماده‌کار چ که‌سانیک بوون؟ ئه‌ریکیان چ بوو؟

وه‌لام: پێشتر کاتیک هێشتا له بۆکان بووین، کتێبیک "ئه‌لفوی" بو پۆلی یه‌که‌می سه‌ره‌تایی ئاماده‌کرا‌بوو، به‌لام پێم وایه چاپ نه‌کرا. له ئاجیکه‌ند، ژماره‌یه‌کی زۆر له مامۆستایان له بنکه‌ی ناوه‌ندی "جهمعیه‌ت" کۆبوونه‌وه و ده‌سته‌یه‌ک بو نووسینی کتێبه‌ده‌رسییه‌کان دانا. پێی ده‌گوترا "هیئت تدوین کتابه‌ی درسی". ئه‌ندامه‌کانی زیاتر له بیست که‌س بوون. به‌ چه‌ندگرووپ دابه‌ش بوون:

۱- گرووپی خویندنی کوردی: ده‌بوو کار له‌سه‌ر ساغکردنه‌وه‌ی رێنووسی کوردی بکا و کتێبی خویندنی کوردی بنووسی. بو پۆلی یه‌که‌م، دووه‌م و سێه‌می سه‌ره‌تایی کتێبی خویندنی کوردی نووسی.

۲- گرووپی گه‌وره‌سالان: ده‌بوو کتێبی درسی بو گه‌وره‌سالانی نه‌خوینده‌وار بنووسی. بریار درا کتێبه‌کانی فێرکردنی گه‌وره‌سالان به فارسی بنووسین. گرووپه‌که‌ دوو کتێبی بو ئاستی یه‌که‌م و دووه‌می فێرکردنی گه‌وره‌سالان، به فارسی نووسی.

۳- سی گرووپی زانستی، ماتماتیک و کۆمه‌لایه‌تی: ده‌بوو کار بکه‌ن له سه‌ر نووسینی کتێبی په‌یوه‌ندی‌دار به هه‌ر بواریک بو قۆناعی سه‌ره‌تایی.

ژماره‌یه‌ک له ئه‌ندامانی ده‌سته‌ی نووسین، ئیستا له شارن و ناتوانم ناویان بینم. چه‌ند که‌سمان که له "جهمعیه‌تی موعه‌لیمان" ئه‌ندامی ده‌سته‌ی نووسینی کتێبه‌ ده‌رسییه‌کان بووین و دواتر له کۆمسیۆنی فێرکردن و باره‌ینانی کۆمه‌له‌شدا کاره‌که‌مان درێژه‌ پێدا، ئه‌وانه‌ بووین:

ره‌حیمی تلووعی‌فه‌ر، ره‌شادی مسته‌فا سو‌لتانی، هاوکاریکی دیکه و من. دوو که‌سی دیکه‌ش له ده‌سته‌ی نووسینی جهمعیه‌ت

بوون و نههاتنه دهستهی نویسی کۆمیسۆن که بریتی بوون له کهسیک که به ناوی (جهمید) دهمانناسی، پیم وایه خه ئکی خوراسان و نهندامی ریکخراوی چریکه فیداییهکان بوو. ههروهها خانمی شههلا ئیلخانی زاده.

له کۆمیسۆنی فیکردن و بارهینانی کۆمهله، ئهم کهسانه نهندامی دهستهی نووسینی کتیبه دهرسیهکان بوون:

مهممهدی میسری (خه ئکی مهاباد)، عهتای خولقی (سنه)، شههلا دانیشفه (تاران)، رهشادی مستهفا سولتانی (مهرویوان)، نادری قازی ناسراو به نازاد (مهاباد)، رهحیمی تلووعی فه (بوکان)، (...). خه ئکی ناوچهی موکوریان و، ههروهها من.

عهتا و شههلا به شیوهی سههرکی وانهی کتیبی فارسی بو گهورهسالانیان دهنووسی، بهلام له کۆبوونهوی دهستهی نووسیندا له سههر ناوهروکی وانه کوردییهکانیش به شداربوون. رهحیم، به تایبهتی شارهزای شیوهی دارشتنی وانهی پۆلی یه کهم بوو.

له کۆبوونهوهکاندا، هیلی گشتی نووسینی کتیبهکان و چوارچیوهی ههر وانیهک دیاری دهکرا و، ههرکهس گه لانهی وانیهکی ناماده دهکرد. دوایی له کۆبوونهوی دهستهی نووسیندا، گه لانهکه قسهی له سههر دهکرا و دوای دهکارکردنی تیبینییهکان په سندا دهکرا. کتیبی "ئهلفوی" بو پۆلی یه کهم، زۆربهی ههروهزوری وانهکانی، به ههمومان له کۆبوونهوی دهستهدا کارمان له سههر دهکردن.

بو ناوهروکی دهرسهکان ههولمان ئهوه بوو روخساری کۆمهنگای کوردستان وهک کۆمهنگایهکی شاری بهرچاو بخری، یهکسانی ئن و پیاو له بهرچاو بگیرن، نابین له خویندن و پهروهده جیا بکریتهوه، ژبانی چینه ژێردهست و چهوساوهکان وجیاوازی چینیایهتی بناسینن و، ههروهها کوردستان وهک ولاتیکی داگیرکرا و دابهشکراو پیناسه بکری.

پرسیار: کۆمیسۆنی فیکردن و بارهینانی کۆمهله، کام یهک لهم دوو نهزمونهی له کاری خوی دا زیاتر وهبهرچاو گرتبوو: نهزمونی خویندن به کوردی له کوردستانی عیراق یا خویندن به مندالان له نیزانی ناموزشی ئیران دا؟

وهلام: بو شیوازی راهینان و دارشتنی دهرسهکان، ئهو شیوازه رهچاو دهکرا که له سیستمی خویندن ئیراندا باو بوو، بهلام بو هه ئبژاردنی بابهتهکان و ناوهروکی کتیبهکان، له سههرچاوهی جوراوجۆرمان دهروانی و لهوانهش کتیبهکانی خویندن له کوردستانی عیراق.

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژهلاتی کوردستان

وهلام: مامۆستاكان پيشمه‌رگانه كاريان ده‌كرد و، خه‌رجيان هه‌ر نان و جلو به‌رگ بوو، وه‌ك هه‌ر پيشمه‌رگه‌يه‌كي دي‌كه. خویندنگه‌كان، زۆربه‌يان، پيشتریش ناوه‌دان بوون و ناوه‌دان‌کردنه‌وه‌يان خه‌رجیگی وای نه‌ده‌ویست. سووته‌مه‌نی و خه‌رجی قه‌له‌م و کتیب، خه‌لکی ناواییه‌كان و، خانه‌واده‌ی خویندکاران خویان دابینیان ده‌کرد. کتیبه‌کانی پۆلی یه‌که‌م و دووه‌م و سیه‌میش سه‌ره‌تا له چاپخانه‌ی کۆمه‌له به‌ره‌ش و سپی و دواتر له عیراق به‌چاپیکی باش، چاپ کران. خه‌لک له زۆر جیگه، به‌دلگه‌رمی پيشوازبانان له‌کردنه‌وه‌ی خویندنگه‌كان ده‌کرد و، خه‌رجی دابینکردنی سووته‌مه‌نی و قه‌له‌م و ده‌فته‌ری خویندکارانان ده‌گرتنه‌ستو.

پرسیار: ئیستا که ئاور له‌م هه‌ولته‌ ده‌ده‌یه‌وه، چۆنی هه‌لده‌سه‌نگینی؟ هه‌ر له‌ شیوازی فیکردن تا نیوه‌رۆکی کتیبه‌كان و هتد؟

وهلام: پیم وایه‌ یه‌کیک له‌ کاره‌ هه‌ره‌ به‌نرخه‌کانی ده‌وره‌ی ئەمدواییه‌ی بزوتنه‌وه‌ی ئازادیخوازانه‌ی کوردستانه، به‌تایبه‌تی له‌به‌ر ئه‌وه‌ی سه‌لماندبووی خویندن له‌ کوردستانی ئازاد ده‌بی به‌ کوردی بی.

شیوازی فیکردن و ناوه‌رۆکی کتیبه‌كان، گه‌رچی له‌ چاو رابوردوو باشتر بوون و په‌یوه‌ندیکی زیاتریان له‌ گه‌ل ژبانی خه‌لکی کوردستان هه‌بوو، به‌لام بی‌عه‌یبیش نه‌بوون. گه‌رفته‌که‌ ئه‌وه‌ بوو که به‌هۆی هه‌لومه‌رجی بزوتنه‌وه‌که‌ و کۆمه‌نگاکه‌، حیزبه‌كان نه‌یان‌توانی له‌ هیزی فیکری و توانایی هه‌موو رووناکییران و پيسپۆرانی کۆمه‌نگاکه‌ بۆ نووسینی کتیبه‌كان و بناغه‌دانانی شیوازیکی نویی په‌ره‌ورده‌ و فیکردن که‌لک وه‌رگرن. کاره‌که‌، وه‌ك زۆر کاری دی‌که‌ی ئه‌و سه‌رده‌مه‌، پيشمه‌رگانه‌ کرا، دوايه‌ش چوو به‌ر سیه‌ری هه‌ندیکی شتی دی‌که‌ له‌ روانینی حیزبه‌کاندا. هه‌ل‌به‌ت گه‌رفتی سه‌ره‌کی ئه‌وه‌ بوو که ناوچه‌كان داگیر کرانه‌وه، به‌لام پيش نه‌وه‌ش، مملاتی ده‌سه‌لاتی کۆمه‌له‌ و دیموکرات و سه‌ره‌تاکانی شه‌ری ناوخۆ، ورده‌ورده‌ جیگه‌یان به‌ کاری فیکردن و باره‌ینان له‌ ناوچه‌ ئازاده‌كان لیژ کردبوو.

١٤ - ١ - ٢٠١٠

سهرنجهکانی کاک رهشاد مستهفا سولتانی له سهر وهلامهکانی کاک ناسر حیسامی:

کاک ناسری هیژا و خوشهویستا!

سلاو و رۆژ باش.

من نمتوانی هه له، یان کهم و کوریک له وهلامهکاندا پهیدا کهم. وهلامهکان له بار و گونجاوان. بهلام پیم وایه نه مانه له قهلهم داگهوتبون و وهک پینشیار بهراوردی بکهن.

* چونکوو نهم مهتله به چاپ دهکریتا، باشره بنوسری ناوایی ناجیکه نهد.

* نه لئوپی پۆلی یه کهمی سهرهتایی چاپیش کرا، بهلام له بوکان به جی ما و له ناو چوو. ته نانهت نوسخه یه کی نه گه یشته دهستی کۆمه له. من وام له بیهره، ئیتتر خۆتان خاوهن مهتله بن.

* تکایه له وتاره کهدا، له باتی وشه ی "من" بنوسری ناسر حیسامی. من نیگه ران ده بزم رهنگه ناوه کهت له بیهر

بجیت. با قسه یه کیش بو دز بکهین. زه حمهتی ههره زۆری نوسینه کان له سهر شانی تو که وتبوو. نه گهر چی من له کتیبی کاک فوناد ناماژه ی ته واوم پیکردوو. له و کۆبونه وانهدا، ته وا زوعی جه نابتان ههرگیز له بیهر ناکریتا.

* کتیبهکانی پۆلی یه کهم، دووههم و سیهه میس سهرهتا کۆمه له به رهش و سپی و دواتر به یارمهتی لایهنگریکی دلسۆزی کۆمه له له ولاتی نا ئمان به رهنگی سوور و رهش چاپ کران. تا ئیستا نه میبستوه له به غداد چاپ کران.

سپاس بو روونکردنه وه کانت و ئیتتر خوشیتان

رهشاد

۹ - ۲ - ۲۰۱۰ *

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژهلاتی کوردستان

(*) دياره به سهرنجدان به تاريخی وهلامهکانی کاک ناسر حیسامی دهبن کاک رهشاد مانگی ۹ی مانگی ۱ ئه و نامهیهی بۆ

کاک ناسر نارديت نهک ۹ی مانگی ۲. (قادر وریا)

وارستای کاک ناسر حیسامی دهبن کاک

کاک قادر وریای بهریزا ئه وه وهلامی پرسیارهکانت بۆ دهئیرمه وه. ئه گهر پرسیاری دیکه لا دروست بوو، ئاگادارم بکه. ئه پرسیار وهلامانه بۆ بهکوهی هاوکاری دیکهش دهئیرم بزانه چی لی زیاد دهکن.

برات ناسر

۱. فکهری خویندن له ناوچهی ژێر دهسلاتی پێشعهرگه. له نێو کومه له دا چۆن دروست بوو؟ وهکو فیکر، تیکۆشهرانی سیاسیی چهپ، ههر له زووتره وه، باههخیان به چۆنیهتی پهره و دهکردنی خویندکاران دهدا. زۆر له تیکۆشهرانی چهپ ههولیان دهدا بینه مامۆستای خویندنگه به تاپهت له ئاوابهکان وه گهرهکه ههزارنشینهکانی شارهکان. له مابهته وه، ژماره یهک له تیکۆشهرانی ناسراوی کومه له که مامۆستای خویندنگهکان بوون. له سهردهمی شادا و دواتر له سهرۆپهندی راپهڕیندا، به وه بهنویانگ بوون که ههول دهدهن بۆ کارکردنی دلسۆزانه له نێو خویندنگهکان و بۆ فیکرکردن و پهره و دهکردنی خویندکاران. بهلام له سهردهمی دهسلاتی پێشعهرگه، ئه وه کاره کاتیک به شینوی سهرهکی چوه قوتای جبهه جیکردن که له شاری بۆکان و ئاوابهکانی ناوچهکه، سالی خویندنی ۱۳۶۰ی ههتای، حکومهت خویندنگهکانی داخست. چه مهبهتی دیموکراتیکی موعالمیانی تیکۆشهر بۆ داکۆکی له مافی فهرهنگیان، که له سهرۆپهنده دا بۆ داکۆکی له مافی ئه موعالمیانه پیکهاتبوو که به بۆنه ی تیکۆسانی سیاسی 'پاکسازی' کرابوون و حکومهت له خویندنگهکان ده ی

۲۰۱۰/۱/۱۴

خانوادهی خویندکاران خویان دایهیان دهکرد. کتبهکانی بۆلی یهکهم و دوهم و سهپه میش سهرهتا له چاپخانهی کومه له به رهش و سهی و دواتر له عیراق به چاپی باش، چاپ کران. خهک له زۆر جیهکه، به دلگهرمی پێشوازییان له کردنهوی خویندنگهکان دهکرد و، خهرجی دایهینکردنی سووته مانی و قهلام و دهفتاری خویندکارانیان دهگرته ههستق.

۱۰. ئیستا که ئاوه له ههوله دهدهیه وه، چۆن ههلامه سهنگین؟ ههر له شینوای فیکرکردن تا ئێوه روکی کتبهکان و ههتا؟

پێم وایه یهکێک له کاره ههره به مێرخهکانی دهوهری شه موعالمیاتی بزووتنهوی ئازادخوارانهی کوردستان، به تاپهتی له بهر ئه وهی سهلماندنی بۆی خویندن له کوردستانی ئازاد دهیی به کوردی بی.

شینوای فیکرکردن و ئاوه روکی کتبهکان، گهرچی له چاو رابوردوو باشتر بوون و په یوه فیکری زیاتریان له گه ی زینتی خهکی کوردستان هه یوو، بهلام بی عه بییش نه یوون. گرتنه که ئه وه بوو که به هوی ههلو مهرجی بزووتنه وه و کومه لگه که، حیزه کان نه یان توونی له هیزی فیکری و توانایی هه موو بوو ناکه یان و په یو زانی کومه لگه که بۆ نووسینی کتبهکان و بناغه دانانی شینوای زینی نوینی پهره و ده و فیکرکردن که لک و ده گرن. کاره که، وهک زۆر کاری دیکه ی ئه سهرده مه، پێشعهرگانه کرا، دوا ییش چوه بهر سه یه ری هه ندیک شتی دیکه له روانی حیزه به کاندای هه لیهت گرتنی سهره کی ئه وه بوو که ناوچه کان داگیر کرانه وه، بهلام پێش نه وهش، مللانی ده سلاتی کومه له و دیموکرات و سهرهنگانی شه ری ناوخر، رده و ده و ده جیه گیان به کاری فیکرکردن و باره یان له ناوچه ئازاده کان لێز کر بوو.

۵ - ئه و ناوچه و ناوچهکانی کوردی پهره و ده و ده جیه گیان هه ندیک شتی دیکه له روانی حیزه به کاندای هه لیهت گرتنی سهره کی ئه وه بوو که ناوچه کان داگیر کرانه وه، بهلام پێش نه وهش، مللانی ده سلاتی کومه له و دیموکرات و سهرهنگانی شه ری ناوخر، رده و ده و ده جیه گیان به کاری فیکرکردن و باره یان له ناوچه ئازاده کان لێز کر بوو.

۶ - ئه و ناوچه و ناوچهکانی کوردی پهره و ده و ده جیه گیان هه ندیک شتی دیکه له روانی حیزه به کاندای هه لیهت گرتنی سهره کی ئه وه بوو که ناوچه کان داگیر کرانه وه، بهلام پێش نه وهش، مللانی ده سلاتی کومه له و دیموکرات و سهرهنگانی شه ری ناوخر، رده و ده و ده جیه گیان به کاری فیکرکردن و باره یان له ناوچه ئازاده کان لێز کر بوو.

۷ - ئه و ناوچه و ناوچهکانی کوردی پهره و ده و ده جیه گیان هه ندیک شتی دیکه له روانی حیزه به کاندای هه لیهت گرتنی سهره کی ئه وه بوو که ناوچه کان داگیر کرانه وه، بهلام پێش نه وهش، مللانی ده سلاتی کومه له و دیموکرات و سهرهنگانی شه ری ناوخر، رده و ده و ده جیه گیان به کاری فیکرکردن و باره یان له ناوچه ئازاده کان لێز کر بوو.

۸ - ئه و ناوچه و ناوچهکانی کوردی پهره و ده و ده جیه گیان هه ندیک شتی دیکه له روانی حیزه به کاندای هه لیهت گرتنی سهره کی ئه وه بوو که ناوچه کان داگیر کرانه وه، بهلام پێش نه وهش، مللانی ده سلاتی کومه له و دیموکرات و سهرهنگانی شه ری ناوخر، رده و ده و ده جیه گیان به کاری فیکرکردن و باره یان له ناوچه ئازاده کان لێز کر بوو.

۹ - ئه و ناوچه و ناوچهکانی کوردی پهره و ده و ده جیه گیان هه ندیک شتی دیکه له روانی حیزه به کاندای هه لیهت گرتنی سهره کی ئه وه بوو که ناوچه کان داگیر کرانه وه، بهلام پێش نه وهش، مللانی ده سلاتی کومه له و دیموکرات و سهرهنگانی شه ری ناوخر، رده و ده و ده جیه گیان به کاری فیکرکردن و باره یان له ناوچه ئازاده کان لێز کر بوو.

۱ - ئه و ناوچه و ناوچهکانی کوردی پهره و ده و ده جیه گیان هه ندیک شتی دیکه له روانی حیزه به کاندای هه لیهت گرتنی سهره کی ئه وه بوو که ناوچه کان داگیر کرانه وه، بهلام پێش نه وهش، مللانی ده سلاتی کومه له و دیموکرات و سهرهنگانی شه ری ناوخر، رده و ده و ده جیه گیان به کاری فیکرکردن و باره یان له ناوچه ئازاده کان لێز کر بوو.

۲ - ئه و ناوچه و ناوچهکانی کوردی پهره و ده و ده جیه گیان هه ندیک شتی دیکه له روانی حیزه به کاندای هه لیهت گرتنی سهره کی ئه وه بوو که ناوچه کان داگیر کرانه وه، بهلام پێش نه وهش، مللانی ده سلاتی کومه له و دیموکرات و سهرهنگانی شه ری ناوخر، رده و ده و ده جیه گیان به کاری فیکرکردن و باره یان له ناوچه ئازاده کان لێز کر بوو.

۳ - ئه و ناوچه و ناوچهکانی کوردی پهره و ده و ده جیه گیان هه ندیک شتی دیکه له روانی حیزه به کاندای هه لیهت گرتنی سهره کی ئه وه بوو که ناوچه کان داگیر کرانه وه، بهلام پێش نه وهش، مللانی ده سلاتی کومه له و دیموکرات و سهرهنگانی شه ری ناوخر، رده و ده و ده جیه گیان به کاری فیکرکردن و باره یان له ناوچه ئازاده کان لێز کر بوو.

۴ - ئه و ناوچه و ناوچهکانی کوردی پهره و ده و ده جیه گیان هه ندیک شتی دیکه له روانی حیزه به کاندای هه لیهت گرتنی سهره کی ئه وه بوو که ناوچه کان داگیر کرانه وه، بهلام پێش نه وهش، مللانی ده سلاتی کومه له و دیموکرات و سهرهنگانی شه ری ناوخر، رده و ده و ده جیه گیان به کاری فیکرکردن و باره یان له ناوچه ئازاده کان لێز کر بوو.



پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

پرسی		پرسی		پرسی		پرسی		پرسی	
پرسی	پرسی	پرسی	پرسی	پرسی	پرسی	پرسی	پرسی	پرسی	پرسی
۱	داوچەمی ورسە	۱۱	۱۳۵	۱۳	۵	۶۵	۳ تا ۱	۵	مەمۆستا
۲	داوچەمی شوق	۱۹	۲۱۵	۱۹	۳	۷۵	۳ تا ۱	۳	مەمۆستا
۳	داوچەمی ئەمەدە	۶	۷۵	۸	۱	۴۵	۳ تا ۱	۱	مەمۆستا
۴	داوچەمی پیرانشان	۲۱	۳۸۰	۱۸	۸	۶۸	۳ تا ۱	۸	مەمۆستا
۵	داوچەمی سەردەشت	۲۵	۳۴۵	۱۹	۵	۵۷	۳ تا ۱	۵	مەمۆستا
۶	داوچەمی مەهاباد	۳۵	۴۲۵	۱۶	۷	۷۴	۳ تا ۱	۷	مەمۆستا
۷	داوچەمی پانە	۱۴	۱۵۲	۱۹	۳	۶۸	۳ تا ۱	۳	مەمۆستا
۸	داوچەمی سەقز	۱۷	۱۲۶	۱۴	۳	۴۵	۳ تا ۱	۳	مەمۆستا
۹	داوچەمی هەرشان	۷	۹۶	۴	۱	۱۸	۳ تا ۱	۱	مەمۆستا
۱۰	داوچەمی مەریوان	۱۹	۲۵۶	۱۴	۴	۳۴	۳ تا ۱	۴	مەمۆستا
۱۱	داوچەمی کامیاران	۷	۹۵	۵	۱	۳۵	۳ تا ۱	۱	مەمۆستا
۱۲	داوچەمی دیواندەرە	۵	۶۸	۴	۱	۲۵	۳ تا ۱	۱	مەمۆستا
۱۳	داوچەمی سنە	۱۹	۳۲۵	۲۲	۹	۱۰۹	۳ تا ۱	۹	مەمۆستا
۱۴	داوچەمی بۆکان	۲۱	۲۲۰	۱۶	۷	۷۴	۳ تا ۱	۷	مەمۆستا
	کۆی گشتی	۲۲۶	۲۹۰۳	۲۰۲	۶۲	۸۱۰			

نووسینەوه: جەمەرەسوون کەریمی

سەرچاوه: مانیپەری گیارەنگ - ریکەوتی: ۱۴ی جانیویری ۲۰۱۹

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

پرسیار: کتیبی ژیان و خهبات هه بهرگیک بوو یان دوو؟ چونکه له سهه بهرگی ئەم کتیبه‌ی تایبته به فیروونی خویندنهوه و نووسینی گه‌وره سالان (سالی ۱۳۶۳) چاپ بووه نووسراوه: "ژیان و خهبات" (۱)؟

وه‌لام: دوو بهرگ بوو.

پرسیار: ئایا هه‌روا که "ژیان و خهبات" کتیبی "رینوینی ماموستا"ی هه‌بوو، کتیبی خویندنی زمانی کوردی (۱)، (تایبته به مندالان) یش کتیبی "رینوینی ماموستا" ی هه‌بوو؟

وه‌لام: به‌ئێ هه‌یبوو.



پرسیار: سالی خویندنی ۱۳۶۰ - ۱۳۵۹ که رینوینی کۆماری ئیسلامی گه‌مارۆی خستبووه سهه ناوچه نازاده‌کانی کوردستان، ئایا خویندن له ناوچه نازاده‌کان هه‌بوو؟ له کام ناوچه هه‌بوو؟ له چ ئاستیک دا هه‌بوو (سه‌ه‌تایی، ناوه‌ندی و)؟

وه‌لام: به‌ئێ هه‌بوو، له هه‌موو ناوچه نازادکراوه‌کان هه‌بوو، وه‌ک پیرانشار (ناوچه‌کانی پیران، لاجان، نه‌ئین، به‌ری میرگان و گه‌ده). دیاره له ناوچه‌کانی مه‌هاباد، بۆکان، ورمی، شنۆ، نه‌غه‌ده، سه‌رده‌شت و هه‌ورامان که‌م و زۆر مه‌درسه و ماموستامان هه‌بوو. دیاره له زۆر جیگا بو دهرس گوتنه‌وه له مالان و جارجار له مزگه‌وته‌کانیش که‌ک وه‌رگیراوه و ده‌رسی تیندا گوتراوه‌ته‌وه.

له‌و کاتیدا ته‌نیا ده‌رسی سه‌ه‌تایی ده‌گوتراوه‌وه.

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

پرسیار: پێش ئەوەی کتێبهکانی "کۆری پەرورده و فێرکردنی سەراسەری کوردستان" بگەنە دەست مامۆستایان، خویندنی کوردی و زانستهکانی دیکە (زانستی ئەزموون، بیرکاری و ...) بە هۆی (بە یارمەتی) چ جۆره کتێبیک تەدریس دەکران؟

وهلام: کتێبهکانی فارسیی نیزیامی شاهه‌نشاھی

پرسیار: تکایه ئەو ناوچانه و ئەو گوندانهی که کۆری پەرورده، قوتابخانهی ئی کردبوونهوه، وێرای ژماره‌ی ته‌قربیبی قوتابیانیان، ناوبه‌ره؟

وهلام: ئەگەر ئارشیفی کۆری پەرورده مابێ پەنگه وهلامی درووستر لای ئەوان بێ، بهلام لام وابێ نزیک به ۱۰۰۰ قوتابی هه‌بوو.

پرسیار: لهو کلاسه تابه‌تیاندا که کۆری پەرورده بو پێگه‌یاندا مامۆستا پێکی دینان، چ ئاموزشیک ده‌درا؟

وهلام: ئاموزشی شیوازی دهرس گوتنه‌وه.



پرسیار: کۆری پەرورده تهنیا کتێبهکانی پۆلی یه‌که‌م و دووه‌می سەرته‌تایی و کتێبی "ژیان و خه‌بات" ی ئاماده‌و چاپ کرد. ئەدی خویندن له پۆله‌کانی سیه‌هم و چواره‌م و پینجه‌م دا چۆن بوو؟ کتێبه‌کان نایا هه‌مان کتێبه‌کانی "آموزش و پرورش" ی ئێران بوون؟ شەرحی دهرس به کوردی یان به فارسی بوو؟

وهلام: لهو پۆلانه‌دا کتێبی ئاموزش و پەرورده‌شی ئێرانی ده‌گوترانه‌وه، بهلام به کوردی شەرح ده‌کران.

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

پرسیار: ئیستا که ئاور له سهردهمی مامۆستایهتی خۆتان دهدهنهوه، له سهر شیوازی نهو کاتی خویندن به کوردی به تایبهتی له پۆلی یهکههه دا، چ تییینییهکتان ههیه؟ (مهبهستم له فیرکردنی نه لئوبی و رینوس به گویری کتیبهکانی نهو کاته). خاله لاواز و بههیزهکانی کتیبی نامادهکراو یا کتیبه نامادهکراوهکان چ بوون؟

وهلام: ئیمه پیمان وایه کتیبی کوردی پۆلی یهکهمی سهرهتایی که کۆری پهروهده و فیرکردنی سهراسهری دهی دهکرد، به شاهیدی مامۆستا عیراقتیهکانیش که نهگه ل ئیمه کاریان دهکرد، له زۆر بارهوه کتیبی خۆمان تهئید کراوه و زۆر هاسانتر مندال فیری دهبی، به تایبهتی نهگهر به گویری رینوینییهکهی کار بکری.

پرسیار: نهگهر له سهر رووبهیری ناوچهی تیکۆسانی کوری پهروهده، ژمارهی مامۆستایان و قوتابخانهکان و قوتابیییهکان، ژمارهی دهورهکانی پیگهیااندنی مامۆستا و له ئاستی کوردستانیش دا، زانیاریت ههیه بۆم بنوسه.

وهلام: له سالی ۱۳۵۹ را ههموو سالیک له هاوینان دا کلاسی (بازاموزی) مان ههبوو. دهتوانین به تهقربیی بلیین نزیک به ۱۰۰ مامۆستا و ۱۰۰۰ قوتابی ههبوو، بهلام ناتوانین بلیین که چهند قوتابخانهمان ههبووه، دیاره نهگهر ئارشویی کۆری پهروهدهمان ههبی نهو باشتتر.

پرسیار: ئایا له ناوچهکانی دیکه (جگه له موکریان) کوری پهروهده، تیکۆسانی ههبوو؟ (مهبهستم له سهقز بۆ خوارهوهیه: سهقز، سنه، مهريوان، دیواندهره، سنه کامیاران و ههورامان...)

وهلام: له ههورامان ههمان بوو، دهرسی سهرهتایی و ناوهندیشی لی دهگوترايهوه، ئیمه بۆ خۆمان لهوی دهرسی سهرهتایی و ناوهندیمان دهرس داوه.

دیاره نهگهر دهتهووی به درووستی له باسو خواستی کۆری پهروهده ئاگادار بی یان دهبی له ئارشویی کۆر یان نهگهر وهگیر کهون زانیاری لهم بهرێزانهی خوارهوه وهربگری:

۱	کهمال خالیدی	۴	رهحیم نه میری	۷	حهمه رهسوول حهسه ن پوور	۱۱	جه عفر مهنگوری
۲	جهمال شهربی	۵	هاشم رۆسته می	۸	مسته فا موسهوی	۱۲	عهبدوئلا رهحیمی
۳	نهحمه د کاکه مه می	۶	دوکتور خه لیتی	۱۰	سهکینه حوسینی	۱۳	نه بووبه کر لاوچاک

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

١٤	سه‌یفوور بزمونه	١٥	مسته‌فا دادار	١٦	مجمه‌مه‌د نه‌جمه‌دیان	١٧	مجمه‌مه‌د نه‌جمه‌دی
١٨	نه‌سرین هه‌داده	١٩	مامۆستا عه‌زیم	٢٠	گه‌لاویژ هه‌سه‌ن‌زاده	٢١	شوعله قادری
٢٢	عه‌زیز ره‌مه‌زانی	٢٣	گه‌لاویژ قادری	٢٤	که‌ریم سو‌فی‌زاده	٢٥	هه‌مه‌عه‌لی سو‌فی‌زاده
٢٦	سالح نه‌ئۆسی	٢٧	سوهه‌یل هه‌داده	٢٨	قادر هه‌مه‌مه‌دگۆل	٢٩	مه‌جید سو‌لتانپوور
٣٠	قاسم قاره‌مانی	٣١	سالم عه‌فووری	٣٢	په‌یمان هه‌مه‌مه‌دگۆل	٣٣	مسته‌فا مه‌عرووفی
٣٤	سو‌لیمان نیکنام	٣٥	که‌ژال عه‌یزی	٣٦	سه‌لاح مێهرپه‌روه‌ر	٣٧	کامران قازی
٣٨	مسته‌فا قه‌لاتی	٣٩	ره‌جمان سه‌ه‌یی	٤٠	ئالماسی سه‌ه‌ید نه‌جمه	٤١	رووناک مێهرپه‌روه‌ر
٤٢	په‌روین بزمونه	٤٣	فه‌ریده قادری	٤٤	قه‌سیم خان نه‌رزیه	٤٥	مجمه‌مه‌د سو‌فی‌زاده
٤٦	خالی‌د گه‌ردی	٤٧	جه‌مال شه‌ریفی	٤٨	سه‌ه‌ید نه‌بووبه‌کر توره‌جی	٤٩	باسیت عه‌زیزی
٥٠	مامۆستا قادر کۆمیتته‌ی سه‌رده‌شت			٥١	که‌مال حوسینی برای سه‌کینه حوسینی		
٥٢	ه‌یوا بیتووشی کۆمیتته‌ی سه‌رده‌شی نه‌ندامی کۆر						

براگیان هه‌تا ئێره جاری هه‌ر نه‌و ناوانه‌مان له‌بیر ما‌بوو

له‌گه‌ڵ سو‌پاس خالی‌د و شوعله

٥- ٢- ٢٠١٠

نووسینه‌وه: هه‌مه‌ره‌سوول که‌ریمی

سه‌رچاوه: ما‌ئپه‌ری گیاره‌نگ - ریکه‌وتی: ٢٧ی جانیویری ٢٠١٩

ولامهکانی مامۆستا لاوچاک له بارهی خویندنی کوردی



ولامهکانی مامۆستا لاوچاک له بارهی خویندنی کوردی له لایهن کۆری پهروهرده و فیڕکردنی سه‌رانسه‌ریی کوردستان

نامازە: مامۆستا نه‌بوو لاوچاک، خه‌ئکی ناوایی "سه‌وزی" ناوچه‌ی چۆمی مه‌جید خان، یه‌کێک له‌و لاوانه‌ بوو که له‌ رێگای خو تهرخانکردن بۆ وانه‌وتنه‌وه له قوتابخانه‌کانی ناوچه‌کانی ژیر ده‌سه‌لاتی شوێش، قوڵی خزمه‌ت به‌ خه‌ئکی کوردستانیان هه‌ئمانی. له‌ خواره‌وه ولامه‌کانی نه‌و مامۆستا به‌ شوێش به‌ پرسیاره‌کانی قادر وریا له‌ له‌ بارهی خویندنی کوردی له‌ لایهن کۆری پهروهرده و فیڕکردنی سه‌رانسه‌ریی کوردستانه‌وه، ده‌خویننه‌وه. ئامانج له‌م وتووێژه‌ش سوود وه‌رگرتن له‌ روونکردنه‌وه‌کانی مامۆستایانی شوێش له‌ توێژینه‌وه‌یه‌کی زانستی له‌ ژیر ناوی "خویندنی کوردی له‌ رۆژهللاتی کوردستان" دا بوو که ساتی ۲۰۱۰ نه‌ئجام درا.

- کتیبه‌ی ژیان و خه‌بات هه‌ر به‌رگیک بوو یان دوو؟ چونکه له‌ سه‌ر به‌رگی نه‌م کتیبه‌ی تاییه‌ت به‌ فیڕبوونی خویندنه‌وه و نووسینی گه‌وره‌ سالان (ساتی ۱۳۶۳) چاپ بووه‌ نووسراوه: "ژیان و خه‌بات" (۱)؟ ته‌نیا یه‌ک به‌رگ بوو.



پرسیار: ئایا ههروا که "ژیان و خهبات" کتیبی "رێنوینی مامۆستا"ی ههبوو، کتیبی خویندنی زمانی کوردی (۱)، (تایبته به مندالان) یش کتیبی "رێنوینی مامۆستا" ی ههبوو؟

وهلام: نهخیر، ههچهند بریار درابوو بنووسری بهلام به دهستیگکردنی هیرشی نیزامی بو سهر کوردستان و گواستنهوه له شار بو شاخ نهو فورسهته له دهست چوو. شیاوی باسه کتیبی پۆلی یهکهمی سههرهتایی کاتی خۆی له لوبنان به هۆی فهلهستینییهکان چاپ کرا.



پرسیار: سالی خویندنی ۱۳۶۰ - ۱۳۵۹ که رێژی می کۆماری ئیسلامی که مارۆی خستبووه سهر ناوچه نازادهکانی کوردستان، ئایا خویندن له ناوچه نازادهکان ههبوو؟ له کام ناوچه ههبوو؟ له چ ئاستیک دا ههبوو (سههرهتایی، ناوهندی و)؟

وهلام: له سالی ۱۳۵۹ له ناوهندی کوردستان هیندیگ قوتابخانه کرانهوه بهلام له سالی ۱۳۶۰ دا سهر بانگهوازی حیزبی دیموکراتی کوردستان و له رینگای رادیووه له زۆریه هه ره زۆری ناوچه نازادکراوهکانی کوردستان کلاسی تایبتهتی بو پهروهده و پیگه یاندنی مامۆستایان پیکهات به تایبتهتی له ناوچهکانی مههاباد، بۆکان، سهردهشت و پیرانشار ...

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

پرسیار: پێش ئەوەی کتێبهکانی "کۆری پەرورده و فێرکردنی سهراسهری کوردستان" بگههه دهست مامۆستایان، خویندنی کوردی و زانستهکانی دیکه (زانستی ئەزموون، بیرکاری و ...) به هۆی (به یارمهتی) چ جۆره کتیبیک تهدریس دهکران؟

وهلام: ئیمه پێش ئەوەی ئەو کتیبانهمان پێ بگا شتیکی ئەستاندارد و یهک جۆرمان له بهر دهست نهبوو، به لکوه له ههر ناوچهیهی به شێوهیهک ئەو ئهرکه جێبه جێ دهکرا وهک هینانی کتیب له باشووری کوردستان و یان کار کردن له سههر رینووسی کوردی بوو به تایبتهت ناساندنی پیتتهکانی کوردی و سازکردنی وشه و رسته و لهو بابتهانه بوون.

پرسیار: تکایه ئەو ناوچانه و ئەو گوندانهی که کۆری پەرورده، قوتابخانهی لێ کردبوونهوه، وێرای ژمارهێ تهقیری قوتابیانان، ناوبههه؟

وهلام: رهنگه ناویردنی ههموو ئەو گوند و ناوچانهی که قوتابخانهکانی شۆرشیان لیکرابوونهوه ئاوا ئاسان نهبی. به لام له ساڵی ۱۳۶۰، ۱۳۶۴ له شیمال ههتا جنووبی کوردستان قوتابخانه کرانهوه. لهو قوتابخانه دا نیزیک به ۸۰۰ مامۆستا و ۵۰۰۰ قوتابی بهشدار بوون.

پرسیار: لهو کلاسه تایبتهتیانهدا که کۆری پەرورده بۆ پینگهیانندی مامۆستا پێکی دینان، چ ناموزشیک دهههرا؟

وهلام: ریزمانی کوردی، شیوهی وانه گوتنهوه و هه لسهکوت لهگه ل قوتابی، فه لسهفه، په رهستاندن (تکامل)، میژووی حیزب و جوولانهوهی کورد و ئەخلاقێ شۆرشگیرێ.

پرسیار: کۆری پەرورده ته نیا کتیبهکانی پۆلی یهکهه و دووهی سه رهتایی و کتیبی "ژیان و خهبات" ی نامادهو چاپ کرد. ئەدی خویندن له پۆلهکانی سه ههه و چوارهه و پینجهه دا چۆن بوو؟ کتیبهکان ئایا هه مان کتیبهکانی "آموزش و پرورش" ی ئیران بوون؟ شه رحی ده رس به کوردی یان به فارسی بوو؟

وهلام: له پۆلی سه هههه بۆ سه رهتر وێرای رینووسی زمانی کوردی کتیبهکانی (آموزش و پرورش) ی ئیرانیش به کوردی دهگوترا نهوه. ئە ته بهت بابتهکان گۆچین دهکران و هیندیکیان وه لاده نران.

- ئەوهی راست بی ئیستا ئەو کتیبه مان له بهر دهست دانییه که وردتر له جارن کهه و کورپیهکانی ده ستنیشان کهین، به لام شیکردنه وه و راهینان له سههر رینووسی کوردی و ناساندنی پیتتهکان، شتیکی گه لیک به سوود بوون.

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

پرسیار: ئایا له ناوچهکانی دیکه (جگه له موکریان) کوری پهروهرد، تیکۆسانی ههبوو؟ (مههستم له سهقز بۆ خوارهوهیه: سهقز، سنه، مهريوان، دیواندهره، سنه کامیاران و ههورامان و ...)

وهلام: به ئی. له ههموو ئهو ناوچهکانه تیکۆشان ههبوو تهنا تهنا ت چهندين سال له لایهن کۆری پهروهرد و فیكردنهوه ژمارهیهکی بهرچاو له مامۆستایان ناوهندی کوردستان بۆ جیبه جیکردنی ئهو ئهرکه پیرۆزه رهوانهی شیمالی کوردستان کران.

له گهڵ ریز و سلاو هیوادارم جیگای رهزانهندی به ریزتان بی.

به سوپاسهوه

لاوچاک

۳ - ۲ - ۲۰۱۰

نووسینهوه: حهمه رهسوول کهریمی

سهرچاوه: مائپهری گیارهنگ - ریکهوتی: ۳۰ ی جانوییری ۲۰۱۹

وه‌لامه‌کانی مامۆستا گه‌لاویژ هه‌سه‌ن‌زاده



قادر وریا له ئارشویی خۆمه‌وه (١٦).

وه‌لامه‌کانی مامۆستا گه‌لاویژ هه‌سه‌ن‌زاده به پرسیاره‌کانی قادر وریا له باره‌ی کۆری په‌روه‌رده و فیڕ کردنی کوردستان گه‌لاویژ هه‌سه‌ن‌زاده، نزیک به ٣٠ ساڵ رابردوو و نه‌زموونی وانه‌وتنه‌وه و تیکۆشان وه‌ک مامۆستایه‌کی شۆرشێ له قوتابخانه‌کانی کۆری په‌روه‌رده و فیڕ کردنی کوردستان هه‌یه. جگه له مامۆستایه‌تی له گونده‌کانی کوردستان، نزیک به ٢٥ ساڵیش له قوتابخانه‌کانی "نیشتمان" و "ئازادی" و "رۆژه‌لات" که تایبه‌ت بوون به خویندنی بنه‌مائه‌کانی سه‌ر به حیزبی دیموکراتی کوردستان له بنکه‌ی ده‌فته‌ری سیاسی حیزب، کاری مامۆستایه‌تی کردوه. گه‌لاویژ خانم یه‌کیک بوو له‌و مامۆستایانه‌ی ساڵی ٢٠١٠، بۆ ده‌وه‌مه‌مه‌ند کردنی توێژینه‌وه‌که‌م له باره‌ی "خویندنی کوردی له رۆژه‌لاتی کوردستان" کۆمه‌لیک پرسیارم پوو‌په‌روو کرده‌وه. نه‌مه‌ش ده‌قی وه‌لامه‌کانی:

پرسیار: کتیبی ژیان و خه‌بات هه‌ر به‌رگیک بوو یان دوو؟ چونکه له سه‌ر به‌رگی نه‌م کتیبه‌ی تایبه‌ت به فیڕبوونی خویندنه‌وه و نووسینی گه‌وره ساڵان (ساڵی ١٣٦٣) چاپ بووه نووسراوه: "ژیان و خه‌بات" (١)؟

وه‌لام: کتیبی ژیان و خه‌بات قه‌رار بوو له دوو به‌رگ دا چاپ بێ. به‌رگی دووه‌می نووسراش به‌لام چاپ نه‌کرا.

پرسیار: ئایا هه‌روا که "ژیان و خه‌بات" کتیبی "رینۆینی مامۆستا" ی هه‌بوو، کتیبی خویندنی زمانی کوردی (١)، (تایبه‌ت به مندالان) یش کتیبی "رینۆینی مامۆستا" ی هه‌بوو؟

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

وهلام: کتیبی خویندنی زمانی کوردی بۆ منداڵان رینوینی مامۆستای لهگهڵ نهبوو، بهلام دهوهری تایبهتی بۆ مامۆستاكانی شۆرش دانرابوو تا له چۆنیهتی دهرس دانی نهو کتیبه دا رینوینی بکرین.

پرسیار: سالی خویندنی ۱۳۶۰ - ۱۳۵۹ که ریزی کۆماری ئیسلامی گه مارۆی خستبووه سهر ناوچه نازادهکانی کوردستان، ئایا خویندن له ناوچه نازادهکان ههبوو؟ له کام ناوچه ههبوو؟ له چ ئاستیک دا ههبوو (سهرهتایی، ناوهندی و....)؟

وهلام: قوتابخانهکانی شۆرش تا نهو وهختهی له ناوچه نازادهکانی کوردستان بووین ته نیا دهوهری سهرهتاییان ههبوو. دواي نهووه دهفتهری سیاسی گوێزرایهوه بۆ نهو دیوی سنوور، قوتابخانهکانی شۆرش دهوهری راهنمابیشیان ههبوو و بۆ ماوهیهکی کورتیش سالی یهکی نهزهری له قوتابخانهی نیشتمان له ئیندزی تهدریس دهکرا.

پرسیار: پيش نهوهی کتیبهکانی "کۆری پهروهرده و فیکردنی سهراسهری کوردستان" بگه نه دهست مامۆستایان، خویندنی کوردی و زانستهکانی دیکه (زانستی نهزموون، بیرکاری و...) به هۆی (به یارمهتی) چ جۆره کتیبیک تهدریس دهکران؟

وهلام: پيش نهو وهخته فارسی دهخویندرا و کوردی ته نیا له رووی هیندیک نامیلکهوه دهخویندرا.

پرسیار: تکایه نهو ناوچانه و نهو گوندانهی که کۆری پهروهرده، قوتابخانهی لی کردبوونهوه، ویرای ژمارهی تهقریبی قوتابییان، ناوبه ره؟

وهلام: لهو ناوچه نازادانهی کوردستانی ئیران دا خویندن ههبوو: سهردهشت، بانه، پیرانشار، مههاباد، شنۆ، نهغهده و بۆکان و هتد. جگه له موکریان له ناوچهی دیکهش کۆری پهروهرده تیکۆشانی ههبوو، بهلام کهمتر. له ههورامان، نۆدشه و پاوه ههبوو. راپۆرتی کۆنگرهی شهش، لاپه ره ی ۴۲، (دهلی) پيش هیرشى نه مسال ۲۵۰ مه دره سه و ههشت ههزار ساگرد (هه بوو). ته نیا له ناوچهی مههاباد زیاتر له ۱۴۰ قوتابخانهی شۆرش هه بوو (راپۆرتی کۆمیتهی ناوهندی بۆ کۆنگری پینج لاپه ره ی ۶۵).

پرسیار: لهو کلاسه تایبهتیاندا که کۆری پهروهرده بۆ پیگه یاندنی مامۆستا پینکی دینان، چ ناموزشیک ده درا؟

وهلام: گرینگترین بابته که دهگوترایه وه نه لئوویبی کوردی بوو و کلاسی یهک گرینگیهکی زۆرتی پیده درا. ههروهها هه ندیک بابتهی دیکهش وهک رهوانشناسیی منداڵ و به گشتی پیداکۆژی یان زانستی پهروه ره دهش هه بوو.

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

پرسیار: کۆری پهروهده ته نیا کتیبه کانی پۆلی یه کهم و دووه می سه ره تای و کتیبی "ژیان و خه بات" ی ناماده و چاپ کرد. نه دی خویندن له پۆله کانی سه هم و چواره م و پینجه م دا چون بوو؟ کتیبه کان نیا هه مان کتیبه کانی "آموزش و پرورش" ی ئیران بوون؟ شه رچی ده رس به کوردی یان به فارسی بوو؟

وه لام: به فارسی بوو و له رووی کتیبه کانی ناموزش و پهروه شی ئیرانه وه بوو.

پرسیار: میتۆدی نه و کات که به رهوشی باخچه بان ناسراو بوو بریتی بوو له فیئرکردنی مندالان له ریگای که رت و دهنگ و سه رکه وتوو تره. ده کری بلیین که هه م کتیبی کلاسی یه کی خویندن زمانی کوردی و هه م سیستی ده رس گوته وه ی نه و کتیبه که له به راورد له گه ل کلاسه کانی سه رتردا به به ره م تر و سه رکه وتوو تر بوو. بو نمونه کتیبی کلاسی دوو زور سه خت بوو و نه و ده می بو خومان ده مانگوت که هیندیگ مه تتی بو دانشگا ده بوو. له چاپیشیدا کتیبه کانی کلاسه کانی سه رو که موکوریان به تایبه تی له وینه کاندا هه بوو.

نیا له ناوچه کانی دیکه (جگه له موکریان) کۆری پهروه ده، تیکۆشانی هه بوو؟ (مه به ستم له سه قز بو خواره وه یه: سه قز، سه، مه ریوان، دیوانده ره، سه کامیاران و هه ورامان...)

وه لام: موکریان ناوه ندی سه ره کیی چالاکی و تیکۆشانی کۆری پهروه ده بوو. به لام له ناوچه ی دیکه ی کوردستانیش نه گه رچی به په یه کی که م تر به لام قوتابخانه ی شو رشم ان هه بوو له و په یوه ندی یه دا ده کری به تایبه ت ئیشاره به ناوچه ی هه ورامان بکه ین.

نووسینه وه: جه مه ره سوول که ریمی

سه رچاوه: ما ئپه ری گیاره نگ - ریکه وتی: ۳ فینبویوری ۲۰۱۹

مامۆستایان گۆران ئەمیری و مستهفا ئەمیری له باره‌ی کۆری په‌روه‌رده و فیكرکردنی كوردستانه‌وه ده‌دوین:

له ئەرشیفی خۆمه‌وه (١٧)

سالی ٢٠١٠، به‌و هۆیه‌وه ده‌زمانی كه كاك گۆران ئەمیری یه‌كێك له ئەندامانی به‌رپه‌وه‌به‌ری كۆری په‌روه‌رده و فیكرکردنی سه‌رانسه‌ری كوردستان بووه، چه‌ند پرسیارێكم له باره‌ی كاروباری ئه‌و كۆره‌ بۆ ره‌وانه‌ كرد. دیار بوو كاك گۆران، كاك مسته‌فای برای كه ئه‌ویش پێشینه‌ی مامۆستایه‌تی شۆرش هه‌بوو، له جیاتی خۆی بۆ ولامدانه‌وه راسپاردبوو. له‌م كورته‌ نامه‌یه‌ دا كه ئه‌و كات بۆی ناردووم، ناوی كاك ره‌سوول (ده‌بی مه‌به‌ستی كاك ره‌سوول ئاریا بووب) یشی هینابوو. كه دیاره‌ من پرسیارێ پێوه‌ندیدارم بۆ ئه‌ویش ناردبوو كه به‌ خۆشیه‌وه هه‌ر ئه‌و كات كۆمه‌له‌ ولامیكی پر له زانیاری باشی دامه‌وه. ولامه‌كانی كاك ره‌سوول ئاریام له رۆژانی رابردوو دا، بلاو كرده‌وه. ئه‌مڕۆش ولامه‌كانی كاك مسته‌فا ئەمیری ده‌خه‌مه‌ به‌ر سه‌رنجتان كه هه‌ ئه‌ت به‌كاله‌تی كاك گۆران ئەمیری یشی هه‌یه‌.

كاك قادری ریزدار سلاو!

من بۆ خۆم به‌ راست پر كارم. هه‌رچی هینام و بردم بۆم نه‌ده‌كرا زوو وه‌لامت بده‌مه‌وه. ناچار بووم ده‌ست به‌ دامینی خاوینی كاك مسته‌فا و كاك ره‌سوول بم، جا خۆیان و خاویان، پیموایه‌ دوای هه‌نگرتنی هه‌له‌ و په‌له‌ شتیکی ئی ده‌ست ده‌كه‌وی.

به‌ریزه‌وه: گۆران

پرسیار: كتیبه‌ی ژیان و خه‌بات هه‌ر به‌رگیك بوو یان دوو؟ چونكه‌ له سه‌ر به‌رگی ئه‌م كتیبه‌ی تایبه‌ت به‌ فیتربوونی خویندنه‌وه و نووسینی گه‌وره‌ سالان (سالی ١٣٦٣) چاپ بووه‌ نووسراوه: "ژیان و خه‌بات" (١)؟

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

وهلام: ههر بهرگیک بوو.

پرسیار: ئایا ههروا که "ژیان و خهبات" کتیبی "زینوینی ماموستا"ی ههبوو، کتیبی خویندنی زمانی کوردی (۱)، (تایبهت به مندالان) یش کتیبی "زینوینی ماموستا" ی ههبوو؟

وهلام: نه خیر نهیبوو، خهریک بوون چاپی بکهن بهلام به هوی گوازتنهوهی شوپش له شار بو شاخ نهم نهرکه وهپشت گوئ خرا.

پرسیار: سالی خویندنی ۱۳۶۰ - ۱۳۵۹ که رژیمی کۆماری ئیسلامی گه مارۆی خستبووه سهر ناوچه نازادهکانی کوردستان، ئایا خویندن له ناوچه نازادهکان ههبوو؟ له کام ناوچه ههبوو؟ له چ ئاستیک دا ههبوو (سه رهتایی، ناوهندی و...)?

وهلام: سالی ۱۳۵۹ له ناوچهی موکریان هیئدیگ مهدرسه کرانهوه، بهلام سالی ۱۳۶۰ حیزب رهسهن بو هوی رادیو کوردستان رایگه یاند که له هه موو ناوچهکانی کوردستان دهبی نهم کاره بکردریت.

پرسیار: پیش نهوهی کتیبهکانی "کۆری پهروهرد و فیکردنی سهراهری کوردستان" بگه نه دهست ماموستایان، خویندنی کوردی و زانستهکانی دیکه (زانستی نهزمون، بیرکاری و...) به هوی (به یارمهتی) چ جۆره کتیبیک تهدریس دهکران؟

وهلام: له ههر ناوچهیهک به شیوهیهک بوو. هیئدیگ له باشووری کوردستان را کتیبیان هینابوو. یان ماموستایان بو خویان نهم شتهیان دهگوتوه که نهزمونیان تینیدا ههبوو که له دهورهی ماموستایهتی دا فیری ببوو.

پرسیار: تکایه نهو ناوچانه و نهو گوندانهی که کۆری پهروهرد، قوتابخانهی لی کردبوونهوه، ویرای ژمارهی تهقریبی قوتاییان، ناوبه ره؟

وهلام: نهم ناوچانه زۆر بوون، شیمال، جنووب و ناوهند، نهوهندهی من بزانه تهنیا له ناوهند له شارهکانی مههاباد، سهقر، سهقر، بوکان، بانه سهردهشت و شنۆ کۆری پهروهرد مهدرسهی دانابوو، تهقریبه ن ۵ تا ۶ ههزار قوتابی ههبوو.

پرسیار: لهو کلاسه تایبهتییانهدا که کۆری پهروهرد بو پیگه یاندنی ماموستا پینکی دینان، چ ناموزشیک ده درا؟

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژهاتی کوردستان

وهلام: ته کامول و نه خلاقى شۆرشگيرانه، رينوسى كوردى و فهلسهفه.

پرسیار: كۆرى پهروهردە تەنیا كتیبهكانى پۆلى يەكەم و دووهمى سەرەتایی و كتیبى "ژيان و خەبات" ى نامادەو چاپ كرد. ئەدى خویندن له پۆلهكانى سێهەم و چوارەم و پینچەم دا چۆن بوو؟ كتیبهكان نایا هەمان كتیبهكانى "آموزش و پرورش" ى ئیران بوون؟ شەرحى دەرس به كوردى یان به فارسى بوو؟

وهلام: بە ئى هەمان كتیبهكانى ئیران دەگوترانەوه. بەلام به كوردى ئەو سۆنانهى پيوست با سانسۆر دەكرا.

پرسیار: ئیستا كه ئاور له سەردەمى مامۆستایەتى خۆتان دەدەنەوه، له سەر شیوازی ئەو كاتى خویندن به كوردى به تاییهتى له پۆلى يەكەم دا، چ تیبىنى یەكتان هیه؟ (مەبەستم له فیكرى ئەلضوی و رینوس به گویری كتیبهكانى ئەو كاتە). خائە لاواز و بههیزهكانى كتیبى نامادەكراو یا كتیبه نامادەكراوهكان چ بوون؟

وهلام: سەرەرای موشكالاتیكى زۆر بەلام رینوسى كوردى شتیكى زۆر به كەلك بوو. دەكرى بلیین ئەم ماوهیه بۆ قوتابان هەبوو. راندوومانى كارى مامۆستایان له سەرەوه بوو، وانە گوتنەوه لەسەر پیتی كوردى كه ئێكى زۆرى هەبوو، بەداخهوه چوونكه كتیبهكانم لەبەر دەست نین ناتوانم له سەر خائە لاوازهكان بدویم، تەنیا دەتیم ئەم كتیبانه لەبەر ئەوهى به كوردى بوون زۆر زۆر به قازانج و به كەلك بوون.

پرسیار: ئەگەر له سەر رووبەرى ناوچهى تیکۆشانى كۆرى پهروهردە، ژمارەى مامۆستایان و قوتابخانهكان و قوتاییهكان، ژمارەى دەورەكانى پینگەیاندى مامۆستا و له ئاستى كوردستانیش دا، زانیاریت هیه بۆم بنوسه.

وهلام: كۆرى پهروهردە له هەموو كوردستان دا تیکۆشانى هەبوو نيزيك به ۸۰۰ مامۆستا و ۶۰۰۰ قوتابى هەبوو، ژمارەى دەورەكان زۆر بوون، من تەنیا دەتوانم به چەند دانە له ناوچهى مەهاباد وەك لاجین، كولیجه و كامەم ئیشاره بكەم.

پرسیار: نایا له ناوچهكانى دیکه (جگه له موكریان) كۆرى پهروهردە، تیکۆشانى هەبوو؟ (مەبەستم له سەقز بۆ خوارهوهیه: سەقز، سنه، مەریوان، دیواندەرە، سنه کامیاران و هەورامان و...).

وهلام: بە ئى هەبوو، تەنانەت كۆر له ناوهند را به شیوهى تیم ماۆستای بۆ ناوچهى شیمال بۆ دەرس گوتنەوه بەرى

برات مستهفا ئەمیری

۲۰۱۰ - ۲ - ۱۲

نووسینهوه: جەمەرەسوول کەریمی

سەرچاوه: مانیپەری گیارەنگ - ریکهوتی: ۶ فینبوییری ۲۰۱۹

فێرکردنی زمانی دایک له خزمهت به هیزکردنی شوناسی نه‌ته‌وه‌ییدا

زمانی دایک، زمانی نه‌ته‌وه‌یی

زمانی دایک بو ئیمه‌ی کوردستانی له نیوخۆ و دهره‌وه‌ی ولات، زمانی کوردییه. واته زمانی دایک بو ئیمه، زمانی نه‌ته‌وه‌ییمان. چونکه تیکه‌لاوی و ژبانی هاوبه‌ش پیکه‌وه نان له نیو خه‌لکی ئیمه له گه‌ل ژن و پیاو له زمان و نه‌ته‌وه‌کانی دیکه، به هۆی کولتووری، ئایینی و هتد نه‌وه‌نده زۆر نییه و زمانی دایکی له سه‌تا ۹۰- نه‌گه‌ر نه‌ئیم زیاتری-ئیمه زمانی نه‌ته‌وه‌که‌مان واته زمانی کوردییه.

خویندن به زمانی دایک

مه‌به‌ست له خویندن به زمانی دایک، به فه‌رمی ناسرانی زمانیک یا چهند زمانی دیاریکراو له لایه‌ن ده‌سه‌لاتی ولات و، ملدان و هاوکاری کردنی دام و ده‌زگا فه‌رمییه‌کانی ولات به ئامانجی به‌رپه‌وه‌چوونی سیسته‌می په‌روه‌رده و فێرکردن واته خویندن به‌و زمانانه، له جو‌غرافیا یا هه‌ریم و ناوچه‌ی دیاریکراو دایه.

نه‌گه‌رقبوون بکری کوردی بیته زمانی خویندن، پێویسته کتیبی خویندن به کوردی هه‌بی، مامۆستای کورد یا کوردیزان وانه بلینه‌وه، وانه گوته‌وه به کوردی ده‌بی، تیچووی خویندنه‌که‌ش له دایینکردنی قوتابخانه‌وه هه‌تا ده‌گاته چاپی کتیب و راهینانی مامۆستا، حکومه‌ت ئی به‌رپرسیار ده‌بی. نه‌ک هه‌ر له قو‌ناغی سه‌ره‌تایی به‌لکو له قو‌ناغی ناوه‌ندی و زانکۆشدا نه‌وه به‌رده‌وام ده‌بی. نه‌م خویندنه، شتیک نابێ له دهره‌وه‌ی سیسته‌می په‌روه‌رده‌ی ولات، به‌لکو به‌شیک ده‌بی له سیسته‌می په‌روه‌رده و فێرکردنی ولات. بو نه‌وه‌ش پریدیکی پێوه‌ندی هه‌بی بو لیک تیگه‌یشتن له نیوان ناخپوه‌ری نه‌و زمانه و خه‌لکی نه‌و هه‌ریم و ناوچانه‌ی به‌و زمانه ده‌خوینن، له گه‌ل دام و ده‌زگای حکومه‌تی، په‌روه‌رده‌یی و زانستی سه‌رانسه‌ری ولات و هه‌ر وه‌ها له گه‌ل خه‌لکی به‌شه‌کانی دیکه‌ی نه‌و ولاته که زمانیکی دیکه‌یان هه‌یه، عاده‌ته‌ن زمانیک که پیشتر له‌و ولاته وه‌ک زمانی هاوبه‌ش به‌کار هاتووه، یا تاکه زمانی فه‌رمی بووه، له په‌نا زمانی خه‌لکی ناوچه‌که ده‌خویندری. دیاره پرسێ چهند زمانی و به فه‌رمی ناسینیان یه‌ک جو‌ر چاره‌سه‌ری نییه و، به پێی ولات و سیسته‌می سیاسی، مۆدیلی جیاوازی هه‌یه.

خویندن به زمانیک باشتیرین جۆری به فەرمی ناسینی زمانیکه، چونکه:

* زمانه‌که له رووی زانستی و په‌روه‌ده‌یه‌وه گه‌شه ده‌کا، ناچاره خۆی ئه‌رکدار بکا که وه‌لامده‌ری پیداو‌یستییه زانستی و فێرکاریه‌کان بێ. که خویندن به کوردی بوو، زمان پهل ده‌کێشی بۆ هه‌موو بواره‌کان وه‌ک ئه‌ده‌بیات، زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کان بۆ نمونه میژوو، جۆگرافیا، زمانه‌وانی و هتد، هه‌ر وه‌ها زانسته‌کانی وه‌ک زینده‌وه‌رناسی بێرکاری، کیمیا، فیزیا، ئه‌ندازیاری، بیناسازی، کۆمپیوتیر و هتد.

* پێگه و جیگه‌ی زمان لای ئاخپوه‌ری زمانه‌که ده‌چیته سه‌ر. چونکه ده‌بینی وه‌ک زمانه‌کانی دیکه پێی ده‌خویندری و برونانه به‌و زمانه ئیعتیباری هه‌یه. ئه‌و بپروایه‌ی له لا دروست ده‌بی که گرنگیی زانستی و سیاسیی له زمانه‌کانی دیکه که‌متر نییه.

* به‌و هۆیه‌وه که زمانه‌که پێی ده‌خویندری، ده‌چیته نیو هه‌موو چینیکی و لای هه‌موو تاکیک. نه‌ک هه‌ر له رووی زانستی و فێرکاریه‌وه ده‌وڵه‌مه‌ند ده‌بی و گه‌شه ده‌کا، به‌ئکوو له رووی چه‌ندایه‌تییه‌وه، له رووی ژماره‌ی ئه‌و که‌سانه‌ی ناچار ده‌بن به‌رده‌وام له گه‌ل ئه‌و زمانه‌دا بژین، په‌ره ده‌ستین.

* خویندن به زمانیک له ده‌سپێکی چوونه قوتابخانه‌وه، له رووی ده‌روونی و عانتفیه‌وه، به‌ستراوه‌یی و هۆگری و سۆزداری به‌رامبه‌ر ئه‌و زمانه و خه‌ئیک که به‌و زمانه قسه ده‌که‌ن، له‌و که‌سه‌دا که پێی ده‌خویند دروست ده‌که‌ن. واته به‌ شیوه‌یه‌کی نه‌رم و به‌ره به‌ره، خۆشه‌ویستی زمانه‌که و هۆگری به‌و سه‌ره‌زویه‌ی زمانه‌که هی ئه‌وییه و خه‌ئیک که به‌م زمانه قسه ده‌که‌ن، له هه‌ست و نه‌ستی خوینده‌واره‌که‌دا ده‌چین.

دیاره ئه‌م خاله ئه‌رینیانه لایه‌نی نه‌ته‌وه‌یی و شوناسخو‌ازانه‌یان هه‌یه. به‌لام له رووی زانستی و په‌روه‌ده‌یه‌وه، خویندن به‌ زمانی دایک ده‌بیته هۆی خیراتربوونی پرۆسه‌ی وه‌رگرتن و فێربوون لای فێرخواز، که‌مبوونه‌وه‌ی خۆدزینه‌وه له چوون بۆ قوتابخانه و ده‌سته‌ه‌نگرتن له خویندن، هه‌ر وه‌ها زیاتربوونی ژماره‌ی ده‌رچووان و چوونه‌سه‌ری پاندومانی خویندن و فێرکردن.

به‌رده‌وامیی بێهه‌شی نه‌ته‌وه‌ی کورد له مافی خویندن به‌ زمانه‌که‌یان و نه‌رکمان:

له دوو پارچه‌ی کوردستان، رۆژه‌لات و باکووری کوردستان، خویندن به‌ زمانی کوردی، هه‌ر وا قه‌ده‌غه‌یه. له‌و دوو به‌شه‌ی

کوردستان، مندالی کورد له هه موو قوناغهکانی خویندندا له و مافه بیبهشه که به زمانی خۆی بخوینن. ئەمەش له کاتیک دایه که هیچ بریارنامه و پهسندکراونکی نیودهوئەتی، رهوایی بهو بیبهشکردنه نادەن و به پیچەوانهوه، پهیماننامه نیودهوئەتیبهکان، ئەم مافه (خویندن به زمانی دایک و له بازهیهکی گهورهتردا، خویندنی نهتهوهیهک یا کهمایهتیبهکی نهتهوهیی به زمانهکهی خۆی)، به مافیکی مرۆیی و سهراوهگرتوو له پهسندکراوه نیودهوئەتیبهکان دهزانن. دیاره ئەم بیبهشکردنه له سیاسهتیکی شۆفینستی و رهگهزپهستانهی دهسهلات و رێژیسی سیاسی ئەو ولاتانهوه سهراوه دهگری که کوردستانیان به سهر خۆیان دا دابهش کردوه.

دیاره وهنهبی ئەو رێژیمانە ههر تهنیا مافی خویندن به زمانی کوردییان به رهسی نهناسی، ههر له جیدا ئەمهیان قبول نیه که کوردیش نهتهوهیهکه و ئەو مافهی ههیه له سهرنیشتمانهکهی خۆی - تهناهت له چوارچیوهی ئەو ولاتهی بهسهریدا دابهش کراوه - خۆی بهریوه ببا، حکومهتی ناوچهی خۆی ههبی، کاروباری خۆیهریوهبردنی به زمانی خهکی ناوچهکه بی و هتد. جا دیاره کاتیک مافی ئەوهی پی رهوا نهبینن که شار و ناوچه و خهکی خۆی بهریوه ببا، له دهسهلاته گشتی و سهرانسهریبهکهشدا، رێگای هاویهشیکردن و گرتنه دهستی پۆستی سهرهکی پی نادەن. ئیران و تورکیه ئەگەر له زۆر شتیشدا لیک جیاواز بن، لهوهدا وهک یهکن که حاشا له بوونی نهتهوهی دیکه له ولاتهکهیاندا دهکن. له روانگهی رێژیمهکانی ئەو دوو ولاتهوه، ئیران ولاتی نهتهوهیهکه به ناوی ئیران که زمانهکهی فارسییه. تورکیهش ولاتی نهتهوهی تورکه که زمانهکهی تورکییه!

له عیراق ههر له کۆنهوه مافی خویندن به زمانی کوردی ههبووه، واته له سهردهمی رێژیسی شایهتیبهوه، دواتر لهگهڵ ئەو هه مووه سیاسهتی درێندانەش که حکومهتی بهعس بهرامبەر به کوردستان و نهتهوهی کورد ههییوو، بهلام مافی خویندن به زمانی کوردی ههر مایهوه. له دواي راپهڕینی ۱۹۹۰ و پینگهاتی حکومهت و پارلمانی کوردستان، زمانی کوردی دهرهتانی ئەوهی بۆ پیک هات که له هه موو بوارهکاندا، کاری پی بکری و گهشه بکا و وهک زمانی سهرهکی دهسهلات و دام و دهزگای رهسی، زۆرتین پیشکهوتن به خۆیهوه بیینی.

دیاره له سووریهش لهو کاتهوه که ئەو ولاته هاتووته سهر نهخشهی سیاسی جیهان، ههر عهقلیهتیکی لهو چهشنه زال بووه: سووریه، ولاتیکی عهدهبییه و یهک نهتهوهی لی دهژی و یهک زمانی ههیه ئەویش زمانی عهدهبییه! تهنیا ئەم سالانهی دوايیدا، که به هۆی شهپی نیوخۆیی له سووریه، دهستی حکومهت له ناوچه کوردییهکان کورت بووتهوه و هیزی کوردی رۆژاقای کوردستان بهریوه دهبن، دهرهت بۆ مندالانی کورد رهخساوه به زمانی خۆیان بخوینن.

نایا گۆرانیک به رینگاوهیه؟

له ماوهی ۷۵ سالی رابردوودا حکومهتەکان له ئێران و تورکیه چ ئالوگۆریکیان لهم بارهیهوه له سیاسهتی خویندا پینک هیناوه؟

له ئێران و رۆژهلاتی کوردستان، له لایهن حکومهتەوه گۆرانیک به سەر ئەم بێبەشیهی نەتەوهکان له خویندن به زمانی خویندا پینک نەهاتوو. رێژیکی کۆماری ئیسلامییش له سەر هەمان سیاسهتی رێژیکی پێشوو دەروا که دژایهتییه لهگهڵ مافی نەتەوهیی کورد و نەتەوهکانی دیکه. دژایهتییه لهگهڵ خویندن به زمانەکانی دیکه جگه له زمانی فارسی. تەنیا ئالوگۆریک که له دواي هاتنه سەرکاری ئەو رێژیکی پینک هاتوو ئەم بارهیهوه ئەوهیه که سالی ۱۹۷۹ که بۆ یهکەم جار یاسای بنهڕهتی یا دهستووری ئەم نيزامه نوێیه (کۆماری ئیسلامی) پهسند کرا، ئەسلیکی تیدا گونجا (ئەسلی ۱۵ قانونی ئەسلی)، که دهلی: «زمان و خهنتی رەسمی و هاوبهشی خەلکی ئێران زمانی فارسییه. به لگه نامهکان، نامه نووسین، دهقه رەسمیهکان و کتیبی دەرسی بهو زمان و خهنتەن. بهلام خویندن زمانه خوجیئی (محللی) و قهومییهکان له چاپه مەنی و راگهیه نه گشتیهکان و خویندن ئەدهبیاتی ئەوان له فوتابخانه له تەنیشتی زمانی فارسییهوه نازاده.» (*)

له باکووری کوردستانیش گۆرانیک که دەبی ئاماژە ی پێ بکهین ئەوهیه ئەم سالانە ی دوا ییدا (۱۰ سالی رابردوو)، وشە ی کورد که جارێ به کارهینانی وشهکەش قەدەغه بوو، ئیستا قەدەغه ی له سەر هه لگیراوه، رینگه ی چاپی کتیبی کوردی دراوه، تەله فیزیۆنی حکومهتی بهرنامه ی به زمانی کوردی هیه. بهلام نه تەنیا دان بهوه دانەراوه که کورد نەتەوه ی دووهمه له وولاته و مافهکانیشی به فەرمی نەناسراوه، خویندن به زمانی کوردیش هەر وا قەدەغه یه.

چی بکهین بۆ ئەوهی له نامانجی خویندن به زمانی کوردی دوور نه که وینه وه؟

ئەم پرسیاره کۆمه ئیک پرسیاره دیکه به دواي خویدا دینێ. بۆ وینه مه بهستمان مندالانی کورد له کوردستانه یا دەرەوه ی ولات؟ ئەگه رنیوخوی کوردستانمان مه بهسته که له وێ مندالی کورد مافی بی ئەم لاو ئەو لای خوێهتی به زمانی دایکی بخوینێ، وهک ده بینین ئیستا له دوو پارچه ی کوردستان لهو مافه بێبەشه و به کردهوه ناتوانی بهو زمانه بخوینێ. ئەدی وهک کورد له هەر به شیکی کوردستان بۆ گه یشتن بهو مافه چ بکهین؟ ههتا بهو مافه دهگهین، چ ئەرکیکی پیوست هیه، ئیستا لێ غافل نه بین و ئەنجامی بهین؟ ئەم بارهیهوه بۆ بنه ماله کوردهکان له دەرەوه ی کوردستان، له پیوهندی له گه ل مندال و زمانه که یان چ ئەرکیکی دیاری دهکەین؟ به سەدان ههزار کورد له دەرەوه ی کوردستان، له هه ندران، یا هه رله

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژهه‌لاتی کوردستان

تورکیه و ئیران و عیراق و سووریه، بهلام دوور له کوردستان ده‌ژین. به سهرنجدان به دوورکه‌وتنه‌وه‌یان له کۆمه‌لی کوردی و تیکه‌لاوییان له گه‌ل زمانی دیکه و ناچاربوونیان به خویندن و قسه‌کردن به زمانی دیکه، نه‌وانیش مه‌ترسیی تایبه‌ت به خۆیان له سهره که له بیرچوونه‌وه‌ی به‌ره‌به‌ره‌ی زمانه‌که‌یان.

له نیوخۆی کوردستان، به تایبه‌تی رۆژهه‌لاتی کوردستان

هه‌لف: خه‌بات بۆ وه‌ده‌سته‌یه‌نانی مافه نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانمان، وه‌کوو به‌سته‌یه‌کی گشتی

بۆ به‌ره‌سه‌می ناسرانی نه‌و مافانه له لایهن ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندییه‌وه پێویسته له سهرخه‌بات به‌رده‌وام و ته‌نانه‌ت شینگیرتر بین. دیاره‌ حیزب و ریکخواه سیاسییه‌کان، به تایبه‌تی حیزبی دیموکراتی کوردستان له رۆژی یه‌که‌می دامه‌زرانییه‌وه هه‌تا ئیستا، به فه‌رمی ناسرانی زمانی کوردی و به‌کارهاتنی له خویندن و کارو باری حکومه‌تی و به‌رپه‌به‌ری له کوردستان، له به‌رنامه‌یدا هه‌بووه. نه‌گه‌ر له قۆناغیک یا چه‌ند قۆناغیکیدا بۆ خۆی ده‌سه‌لاتی به‌ده‌ست بووی، له سهر ریککه‌وتن و به‌ فه‌رمی ناسین و دانپێدانانی حکومه‌تی ناوه‌ندی، رانه‌وه‌ستاوه و بۆ خۆی نه‌م مافه‌ی به‌ کرده‌وه جیبه‌جی کرده‌وه. وه‌ک سهرده‌می کۆماری کوردستان و سهرده‌می دوا‌ی هاته‌سه‌ر کاری کۆماری ئیسلامی که خویندن به زمانی کوردی وه‌رێ خست.

ب: داوای مافی خویندن به زمانی کوردی وه‌ک داوایه‌کی دیاریکراو

به‌و هۆیه‌وه که: ١) له نیو نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌ش، نه‌م داوایه‌ هه‌یه، ٢) ده‌ستووری ئیران و نه‌سلی ١٥ قانونی نه‌سالی، مه‌جالیکن بۆ به‌دواداچوونی نه‌و داوایه، و ٣) نه‌م داوایه پتر نیوه‌رۆکیکی حقووقی و کولتووری هه‌یه تا سیاسی، پێویسته به شینوه‌ی «مه‌وریدی» یش خه‌باتی بۆ بکری. به تایبه‌تی بۆ خه‌باتی مه‌ده‌نی و پارلمانی، نه‌م داوایه ده‌توانی داواکارییه‌کی گونجاو بی.

ج: فیرکردنی خویندنه‌وه و نووسین به زمانی کوردی

کاریک که به خۆشییه‌وه چه‌ندین سا‌له له شارو ناوچه‌کانی رۆژهه‌لاتی کوردستان ده‌ستی پیکردوه و به‌هه‌زاران که‌س له‌م رینگایه‌وه فیری کوردی خویندنه‌وه و کوردی نووسین بوون و به زمان و نه‌ده‌بیاتی کوردییه‌وه گری دراون. نه‌مانه به هیممه‌تی چالاکانی فه‌ره‌هنگی و که‌سانی دلسۆزی زمان و نه‌ده‌بیاتی کوردی و به پشتیوانیی خه‌نگ و به بی یارمه‌تی حکومه‌تی کراون. هه‌م لاوه‌کانی له زۆر شتی خراپ گیراوه‌ته‌وه، هه‌م فیری خویندنه‌وه و نووسینی زمانه‌که‌ی خۆی کردوون، هه‌م گیان

و باوەر و هۆگری نهتهوهیی له نیودا دروست کردوون. ئەمەش ئەگەرچی خویندن به زمانی کوردی نییه، بەلام جوړیکه له خۆبه‌خاوەن کردن له زمانه‌که و نامادهیی پینگهینان بۆ خویندن به زمانی کوردی له یه‌که‌م دهرفته‌دا.

نهرکی زمانی بنه‌مانه کورده‌کانی دوور له کوردستان

ئهو مندائه کوردانه‌ی دوور له کوردستان گه‌وره ده‌بن، ئەگەر له کۆمه‌ل و ولاتیکی ئازادیش بژین، پتر له مندالانی کوردستانی بنده‌ست و بی‌به‌ش له مافی نهتهوهیی و خویندن به زمانی دایک، له رۆوی زمانه‌وه مه‌ترسییان له سه‌ره. مندالانی کوردستان ئەگەر به‌زمانی خۆشیان نه‌توانن بخوینن، چونکه له نیو نهته‌وه‌یه‌کی له حالی خه‌باتدا گه‌وره ده‌بن، به‌وه‌یه‌وه که رۆژانه سووکایه‌تی به‌ زمانه‌که‌یان و به‌ شوناسه‌که‌یان ده‌کرێ، هه‌ستی توند پینوه‌نووسان به‌ شوناسی خۆیان تیدا پیک دێ و به‌رده‌وام سۆز و هۆگرییان بۆ زمانه‌که‌یان زیاد ده‌بێ. لانیکه‌م رۆژانه قسه‌ی پێ ده‌که‌ن هه‌م له مائه‌وه، هه‌م له نیو کۆمه‌ل. بەلام مندالی بنه‌مانه‌ی دوورکه‌وتووه له کوردستان، دۆخیکسی جیاوازیان هه‌یه. جگه‌ له‌وه‌ی که‌مندائه‌که‌یان به‌ زمانیکی دیکه‌ ده‌خوینن، له‌ ده‌ره‌وه‌ی مال ناچارن به‌ زمانیکی دیکه‌ قسه‌ بکه‌ن. به‌ره‌ به‌ره‌ که‌ کۆر و کۆمه‌لی کوردی داده‌برین. ئەوانه‌ی له ئوروپا و ئەمریکا و کانا‌دا و ئوسترا‌لیان، له مائه‌وه‌ش که‌متر ئەندامانی بنه‌مانه‌ ده‌توانن به‌ یه‌که‌وه‌ بن. به‌ره‌ به‌ره‌ له‌ مۆسیقا و گۆرائی کوردی و به‌رنامه‌ی ته‌له‌فیزیۆنی کوردی دوور ده‌که‌ونه‌وه. سا‌ل به‌ سا‌ل له ئەلفووبیی کوردی و نووسین و خوینده‌وه‌ی کوردی پتر نامۆ ده‌بن. ئەوه‌شمان له‌بیر بێ مندالی ئەم رۆژگاره ئەوه‌نده‌ی چه‌زی له‌ ته‌نیایی و کات به‌سه‌ربردن له‌ گه‌ل موبایل و ئایپاده‌که‌یه‌تی، ئەوه‌نده‌ چه‌زی له‌ دانیشتن لای دایک و باب و میوان نییه. به‌م جو‌ره ئەگەر ئەم وه‌زعه‌ بیخه‌م بین دا‌وی ما‌وه‌یه‌ک ده‌بینین مندالانی کورد له‌ ده‌ره‌وه‌ی ولات به‌ ته‌وا‌وی له‌ زمانه‌که‌ی خۆیان داده‌برین. ئەمه‌ کیشه‌یه‌که‌ که‌ من به‌ داخه‌وه‌ مشوورخواردنیکسی جیددی بۆ رۆوبه‌روو بوونه‌وه‌ی نابینم.

ده‌توانین چ بکه‌ین؟

هه‌لف: سوود وه‌رگرتن له ماف و نیما‌کی خویندنی زمانی دایک که‌ له ولاتانی پۆزا‌وا‌یی هه‌یه

زۆر له‌و ولاتانه‌ مافی خویندنی زمانی دایکیان بۆ مندالانی گرووپه‌ زمانی و نه‌ته‌وه‌یییه جیاوازه‌کان به‌ ره‌سمی ناسیوه و ناماده‌ن تیچو‌وی ئەم خویندنه‌ دا‌بین بکه‌ن. بەلام خۆ ئەو ولاته‌ به‌ زۆر ئەم مافه‌ت به‌ سه‌ر دا‌نسه‌ پینن. بنه‌مانه‌ کورده‌کان ده‌بێ بۆ خۆیان له‌ ناست دا‌هاتو‌وی زمانه‌که‌یان و نامۆبه‌بوونی منداله‌کانیان له‌گه‌ل زمانی نه‌ته‌وه‌که‌یان، هه‌ست به‌ به‌رپرسیایه‌تی بکه‌ن. به‌دا‌وا‌چوون بکه‌ن، دا‌وی ما‌مۆستا و قوتابخانه‌ بکه‌ن بۆ ئەوه‌ی له‌ رۆژانیکسی دیاریکرا‌وی چه‌وتوو‌دا، منداله‌کانیان فێری خویندنه‌وه‌ و نووسین به‌ زمانی کوردی بن.



ب: دانەپران له کۆپو کۆمەڵی کوردی و بنەمانە کوردەکان

بۆ ئەوەی منداڵی کورد لەز و ھۆگری قسەکردن بە زمانی دایکی و فیروونی خویندن و نووسین بەو زمانە تیدا بھێنێ، پێویستە ئەو بۆنە و بوارانە ئەو بەو زمانە و ئاخیوەرانی ئەو زمانە دەبەستتەو بەو پێک بھێنێ. جیژن و بۆنە کولتورییە کوردییەکانی ھەک نەورۆز و ٢ی رێبەندان کە بە بەشداریی بنەمانە کوردەکان پێک دێ، زەماوەند و بەرنامەیی ھونەری جۆراوجۆر، ھاتوچۆ و تیکەلاییی بنەمانە کوردەکان، سەفەر بۆ کوردستان، قسەکردن بە زمانی کوردی لە مائەو، ھەر یەک لەمانە دەتوانن ئەو منداڵانە تا رادەپەیک لە بازنەیی زمانی کوردی دا بھێنن.

ج: پیکھێنانی خۆشەویستی زمان و شوناسی نەتەوایی لە منداڵان و مێرمنداڵاندا نەرکە لە سەر دایک و باب و گەورەکان.

ھۆگری و خۆشەویستی نەتەو و نیشتمانی کورد و زمان و کولتوری کوردی لە منداڵان و مێرمنداڵاندا بە ھێز بکەن. ئەمەش بەشێکی لە رێگای ھەتسوکەوتی رۆژانە و ئەو پێوەندییە تایبەتیە لە نێوانیاندا ھەیە، دەکرێ. خۆبەواری گەورەکان لە زێدەرپویی لە سەر قامەدانان لە کەموکووری و دیاردە نەرنییبەکانی دەسەلاتی کوردی و جیزی کوردی و کۆمەڵگەیی کوردیی دەتوانن رێگایەکی دیکە بێ بۆ زیان نەگەیاندن بەو خۆشەویستی و ھۆگرییە.

(*) اصل پانزەھم (١٥) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران:

زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد ولی استفاده از زبانهای محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس، در کنار زبان فارسی آزاد است.

سەرچاوه: مائپەری کوردستان و کورد - رێکەوتی: ٧ مارچی ٢٠١٩

به رپر چدانه وهی روانگه یه کی شوئینیستی له باره ی "سیاسه تی زمان" وه

پیشه کی:

هه ئسوکه وتی سیاسی دهولته تان له گه ل زمان، میژوهه که ی بۆ پیش سه ده ی بیستیش دهگه رپته وه، به لام به کارهینانی چه مکی "سیاسه تی زمان" یا سیاسه تی زمانی" بۆ نه و سیاسه ت و ریوشوینانه ی دهولته تان و ناوه نده کانی بریار له باره ی زمان یا زمانه کانی ناوچه ی ژیر دهسه لاتی خوین هه یانه، له سه ده ی ۱۹۲۰، دا که وت.

له ئیران، وا دیته به رچاو گوڤاری "یادگار" به سه رنووسه ری "عباس اقبال آشتیانی" له یه که م چاپه مه نییه کان بی که چه مکی "سیاسه تی زمان" یان به کار هیناوه، واته رچه شکین بووه له وه دا که له ژیر ناوی نه و چه مکه واته "سیاست زمان" له چۆنیه تی سیاسه تی دهولته تی ناوه ندی ئیران به رامبه ر به زمانه کانی ولات بدوی. نه م گوڤاره له ژماره ی شه شه م، سالی دووهه م، رپه ندانی ۱۳۲۴ (ژانویه، فیه ریه ی ۱۹۴۶)، سه روتاره که ی خو ی له ژیر ناوی "سیاست زمان" بۆ باس له سیاسه تی زمان له ئیراندا ته رخان کردوه. "یادگار" له و گوڤار و چاپه مه نییه ی ئیران بووه که دا کوکیان کردوه له "ناسیونالیزمی ئیرانی" و "دهولت - نه ته وه ی ئیران" که بناغه که ی له سه ر پیناسه کردنی ئیران وه ک ولاتی یه ک نه ته وه که زمانه که ی فارسییه، دامه زراوه.

هه ر له و سه رده مدا هه وتوونامه یه ک له تاران له ژیر ناوی "کوهستان" به زمانی فارسی ده رچوه (شیر و بابه تی نه ده بییشی به کوردی تا راده یه ک تیدا بلا و کراوه ته وه). سه رنووسه ری "کوهستان" کوردیک به ناوی دوکتور ئیسماعیل نه رده لان، خه لکی سه نه بووه. نه م هه وتوونامه یه هاوکات له گه ل تیکۆشانی کۆمه له ی ژیا نه وه ی کوردستان و دواتر پینکه اتنی حیزبی دیموکراتی کوردستان و کۆماری کوردستان، بلا و بووه ته وه. سه روتار و بابه ته کان و لاپه ره کانی نه و هه وتوونامه یه سه لمینه ری نه و راستییه ن که "کوهستان" تریبون و سه نگه ری به رگری له خه لکی کوردستان و له قه وده ری سته م و پیلانی کاربه ده ستان و داموده زگا دهولته تییه کان له دژی خه لکی کوردستان بووه. به رگری له میژوو و نه ده بیاتی کوردی کردوه و، له هه ر ژماره یه کدا به شیکی به رچاوی لاپه ره کانی بۆ نه م مه به سه ته ته رخان کردوه. له پینهندی له گه ل کۆماری کوردستانیشدا، به گوته ی دوکتور عه بدوللا مه ردوخ، "به تاقی ته نیا نه رکی به رگری له و کۆماره جوانه مه رگه ی له به رامبه ر رۆژنامه کۆنه په رسته کانی نه و سه رده مه ی گرتبووه نه ستو".

سەروتاری گۆقاری "یادگار" له بارەى سیاسەتى زمان له ئێراندا، کە لە روانگەییەکی شۆقینیستیانه نووسراوە، دەکەوتتە بەر رەخنە و بەرپەرچدانەوى بەجیى سەرنووسەرى "کوھستان". لۆژیکی "عباس اقبال آشتیانی" ئەفشار، سەرنووسەرى گۆقاری "یادگار"، ئەوویە کە زمانەکانی دیکەى ئێران، زمان نین و لەهەجن و، پێویستە هەموویان پشتگوێ و پەرەویز بخەین بۆ ئەووی لە هینز و توانای زمانی فارسی کەم نەبیتهوه و ئەو زمانە توانای پارێزگاری لە شکۆ و مەزنایەتیى ئێرانى لە ناستی ناوچە و جیھاندا هەبێ. ناوبراو داوای بەرەسى ناسین و خویندن بەو زمانانە گری دەداتەو بە دنەدانى بێگانەکان. لۆژیکی سەرنووسەرى "کوھستان"، رێک بە پێچەوانەییە و، پێى وایە سیاسەتیک دەتوانێ مەزنایەتی و یەکیارچەیی ئێران پارێزێ و ئەو ولاتە بکا بە رووگەى نەتەوەکانی دیکە لە ولاتانی دراوسێ، کە زمانە نەفەرسییەکانی ئێران بەرەسى بناسێ و رێگە بەدا ئەو زمانانە لە قوتابخانە پێیان بخویندرێ و هتد.

ئەووی لە درێژەى ئەم بابەتەدا دەیخویننەو، هەلبژاردەیهک لە هەر دووی ئەم نووسینانەییە کە کردوومن بە کوردی و، دەیخەمە بەر سەرنجی خوینەرەن:

سیاسەتى زمان بە گوێرەى روانگە و ویستی سەرنووسەرى گۆقاری "یادگار":

سەرنووسەرى "یادگار" داوای پێشەکیەک لە بارەى گرنگیی زمان بۆ ولاتیکی وەک ئێران دەنووسێ:

... "بە پێى ئەم پێشەکییە ئەگەر مەملەکەتى ئێمەش بیهوێ زیندوو بێنیتەو، لە مەیدانى خەباتی سیاسەتى زماندا، لانیكەم بتوانی بەرگری لە خوێ بکا، دەبێ سیاسەتیکى زمانی هەبێ و بۆ ئەم کارەش نەخەشیەکی ژیرانە دا برێژێ و بە ئێرادەییەکی پتەو، تێکەل بە تەدبیر و دووربینیەو، بەرپوێی ببا، بۆ ئەووی ئەم مەیدانەدا نەشکی، چونکە ئەگەر خوانەخواستە ئەم قوناغەدا بشکی و زمانیکى دیکە لە ئێران بە سەر زمانی فارسیدا زال بیت، فاتحجا بۆ ئێران و ئێرانى دەنێدرێ. مەترسییەکی گەورە کە ئەمڕۆ هەرەشە لە زمانی فارسی دەکا، بێجگە لە مەبەستە ئیستیعمارییەکانی دەوڵەتە قازانج پەرستە زێدەخوازەکانی ئوروپایی کە هەرکات بیانەوێ بەهۆی هینزی لە پادەبەدەری ئەوان و لاوازی ماددی ئێمە، لەوانەییە ولاتى ئێمە داگرێ و بە زۆر زۆردارى، زمانی خوێان بە سەر ئێمەدا بسە پینن، دنەدانى ئەو دەوڵەتانە بە مەبەستى زیندووکردنەوى لەهەجە خوچیەکان وەک زمانی رەسى و گرنگیدان بە زمانی کەمایەتیەکان لە بەرامبەر زمانی رەسمى دەوڵەتى کە هەم زمانی زۆرایەتیى خەلکە و هەم زمانیکە کە بەشیک لە بەرزترین هزر و زوقەکانی جوړى مرقى پێ دارێژراوە. هەر ئەو کارەى کە لە ئەفغانستان بە دنەدانى تورکانى عوسمانى بۆ قوتکردنەوى لەهەجەى "پەشتوو" لە بەرامبەر زمانی فارسی کردیان و ئیستاش لە سەرى بەردەوامن، هەر ئەو کارەش کە لە کوردستان و نازەربایجان بە مەبەستى رەسمىیەتدان بە کوردی و تورکی کردوویانە، هەموویان یەک شتن و زۆرتر بە مەبەستى پچراندنى هۆگری

حاشالینه کراوی ئەو قەومە ئێرانییانە لەگەڵ برا فارسیزمانەکانیانە کە پێکەوه لەژێر ئالای دەولەتی ناوەندی ئێراندا دەژین. لە بەرپۆڵەبەردنی سیاسەتی زمان و کردەوی پێوهندیادرا، دەولەت دەبێ دوو پەهەندی له بهرچاو بی: یەكەم دەرەکی و دووھەم نیوخۆیی.

لە بلاوکردنەوێ زماڤی فارسی لە دەرەوی ئێران، دەولەت دەبێ راست ئەو نەخشەییە بیگانەکان بۆ بلاوکردنەوێ زماڤی خۆیان لە ولاتی ئێمە جیبەجیبی دەکەن، بگرتتە بەر. ئەو پێوهندییەشدا دەبێ زیاتر ئەو ولاتانەمان مەبەست بی کە پیشتر بەشیک بوون لە ئێران و هەتا ئەمڕۆش بەشیک گرنگ ئە خەنگەکیان بە زماڤی فارسی قسە دەکەن و هۆگری دەروونی و رەگەزی خۆیان بە ئێرانیان پاراستوو، ئە پاش ئەوان ولاتانی ئیسلامی کە خەنگەکیان رۆژگاریکی دووردریژ ئەگەڵ ئێرانییەکان پێوهندیان هەبوو و ئەژێر سیبەری جۆریک حکوومەت و جۆریک شارستانەتی و رێوشویندا ژیاون و، ئە راستیدا ئەندامی یەک بنەمانی گەرە بوون”....

نووسەر پاش ناماژە بەو ولاتانە (تورکیە و قەفقازبە و تورکستان) کە ئەلفوویی لاتینیان هەبژاردو و بەم جۆرە لە نووسینی فارسی بە ئەلفوویی عەرەبی دایانبریون، هەر بۆیەش کارکردن بۆ پەرەپێدانی زماڤی فارسی لە ئێراندا، زەحمەتە، دەپڕژیتە سەر عێراق و ئەفغانستان و بەلووچستان و هیندوستان و تەنانەت تەبەت و پاشان مەملەکەتەکانی شام و لوبنان و میسر و حیزاز کە سەرەرای ئەوێ زماڤیان عەرەبییە، هۆگری دینی و میژووویی ئەگەڵ ئێرانییەکاندا هەیه و کۆمەتیک ئە زانیانی ئەوان فارسی دەزانن یا مەزەبیان شیعیە، هەر بۆیە کارکردن لە ئێراندا زۆر هاسانە. “دەولەت دەبێ بە هۆی مەئموورانی سیاسی و مەئموورانی دیکە کە تاییبەتی دەبێ بۆ ئەو مەبەستە پەوانە بکریڤ، هەول بەدا زماڤی فارسییان لە ئێراندا بلاو بکاتەو، خەنگ بۆ فێربوونی ئەو زمانە بە شیوەی تاییبەت هان بەدا، گۆفاری جوان و هەرزان بە زماڤی فارسی بخاتە بەردەستیان، کتیبی فارسی بە چاپیکی شان، بۆ فرۆش یا بەخۆرای پەوانە ئەو ولاتانە بکا، مامۆستا و رۆژنامەنووس و زانا و هەنگەوتەیان رابکیشی بۆ نیو ئێران و ئە بەرامبەردا هەر ئەو جۆرە کەسانەش بنیڤ بۆ نیو ئەوان و، بەردەوام ئە گەڵ ئەو مەملەکەتانە لە پێوهندی کەلتووری و ئەدەبیدا بی”.

عەبباس ئیقبال ئاشتیانی، سەرنووسەری “یادگار”، دواتر دیتە سەر پەهەندی نیوخۆیی سیاسەتی زماڤی پێشنیارکراوی خۆی بۆ دەولەت. خالی جیگە سەرنج ئەو باسەیدا، جگە ئە بە “لەهجه” ناوێردنی زمانەکانی کوردی و تورکی و بەلووچی و تاوانبارکردنیان بەو کە ئەدەبیاتیکی ئەوتویان نییە، جیاوازی دادەنێ ئە نیوان ئەو زمانانە لە دەرەوی سنوورەکانی ئێران بەفەرمانی ناسراون و پێیان دەخویندری، ئەو زمانانەش کە لە دەرەوی سنوورەکانی ئێرانیش هەر وەک ئێران لەژێر سەرکوتدان و بە پەسەمی نەناسراون و رینگەیان پێ نادری پێیان بخویندری. ئەو بارەیهو دەنێ: “ئەو زمان و لەهجانە لە ئێران باون و هەر کامیکیان کەم و زۆر ناخپوهریان هەیه، هیندیک لەهجهی ئێرانییان تێدایه وەک تەبەری و گیلەکی و

هه ئسوکهوت بکهن که خه ئک بهرهبهره مندائی خویمان ناچار بکهن واز لهو زمانانه بینن و ورده ورده ئاوی رۆیشتوو بگه ریننهوه ئیو جۆگه ی.”

بهره رچدانه وه ی بۆ جوونه کانی سهر نووسه ری گۆقاری “یادگار” له لابه ن هه وتوونامه ی “کوهستان” وه:

وینده چی یه کهم به کارهاتنی چه مکی “سیاسه تی زمانی” له چاپه مه نیی سهر به کورده کانی رۆژهه لاتیش، ههر ئه و ولامه بی که سهر نووسه ری هه وتوونامه ی “کوهستان” دوکتور ئیسه مه عیل نه رده لان، به م نووسینه ی گۆقاری “یادگار” ی داوه ته وه. دوکتور نه رده لان له سهر وتاری ژماره ٤٥، سائی یه کهم، دووشه مه ١٥ ربه نه دانی ١٣٢٤ (فیوریه ی ١٩٤٦) ی هه وتوونامه ی “کوهستان”، ههر له ژیر سهر دیپری “سیاست زبان” به رپه رچی هیئدیگ له بۆ جوونه کانی مه حموود نه قشاری ده داته وه و ده ئی:

“له وانیه به ریزی سه به ارت به هۆگریه کی زۆر که به برایانی کوردی ئیرانیی خۆی هه یه تی، نه یویستوو مه سه له که به و جۆره که شیوا بووه، شی بکاته وه، له وان شه نه گه ر زیاتر چووبایه ئیو باسه که، ناچار بوایه هه ق به وانیش بدا ههر وه ک برایانی نازه ریا جانی که “هه موو کات تورکی” (به و هۆیه وه که باشتر لیی تی ده گه ن و هاسانتر قسه ی پی ده که ن) له فارسی به گرنه کتر بزانی، یا وه ک “ناخیوه رانی زمانی عه ربه ی له خوزستان و به حره یین و دوورگه کانی خه لیج”، مافی پی ده دان و ره زامه نیدی ده فه رموو “له قوتابخانه هه تا ته مه ئیکی دیاریکراو، به زمانی خۆجیی خویمان، مندالانیان فیر بکه ن”.

له و سهر وتاره ی “کوهستان” دا هه روه ها هاتوو: “زۆر جیگه ی داخه کاتیگ یه کیگ له زاناکانی ولات ده ست ده داته قه ئه م و ده یه وئ له به ره ی پرسیکی گرینگ رینونی بدا، له حاشاکردن له راستیه روونه کانه وه ده ست پی ده کا و، له به ره ی پرسیکی ناشکرای وه ک نه ده بیاتی کورد وه ک بابایه کی بی خه به ر بیرو را ده رده برئ. بۆ ئیعتیباری نه ده بیاتی و زمانی کوردی به ئگه ی زۆر هه ن. میژوونامه، دیوانی شاعیران و کتیبی جۆراوجۆر زۆرن، به لام بۆ نه وه ی کاک ی نووسه ر زه مه تی گه ران له ئیو کتیبخانه کانی نه که ویته به ر، بگه ریته وه سهر ژماره ی رابردوو رۆژنامه کان و، ئه م ژماره یه ی ئیستاش و بابه تی “چاوخشاندن به شیعر و نه ده بیاتی کوردیدا” بخوینیته وه که نووسه ره که ی ژنیکی فه رانسه ییه و ویشده چی بیلایه ن بیئ (چونکه ناکرئ بلیی داوای سهر به خۆیی کوردی کردوو)، بیخوینته وه بۆ نه وه ی بۆت ده رکه وئ نه ده بیاتی کوردی هه رنه بی که میک ئیعتیباری هه یه.

به لام نه وه که “ده وئته ناتوانی سیاسه تیکی تایبه تی له و باره وه هه بی” به برۆای ئیمه ئه م بیرو رایه له حاشاکردن له نه ده بیاتی کوردی، خراپتره. به پیچه وانه وه ئیمه له و برۆایه داین که ده وئته ده بی ئه م باره یه وه سیاسه تیکی دیاریکراوی

هه‌بی. سیاسه‌تیکی هه‌بی که به چاوی کراوه، به روانینی ورد له ده‌وربه‌ر و له‌ملاوئه‌و لا و، به ئاگاداری له په‌وتی رووداو‌هکانی رۆژ دیاری کرابی.

ئهم‌پۆ له به‌شی رۆژا‌وای ئیران ژماره‌یه‌کی زۆر به زمانی کوردی ده‌په‌یشتن. ئهو زمانه‌یان خوش ده‌وی، له‌وانه‌شه ئهم خوشه‌ویستییه به‌هوی ئهو گوشاری زۆری بۆ به‌رته‌س‌ک‌کردنه‌وه‌ی زمانه‌که‌یان ده‌خ‌ریته سه‌ریان، چه‌ند قات زیاد کردبی. ئیوه به هیچ هیزیک ناتوانن ئهم هۆگریه‌یان لی بستیننه‌وه. ئهو شاعیره‌ی به کوردی شیعر ده‌لی، ئه‌گه‌ر بخ‌ریته کونجی زیندان، ئه‌وجار سته‌مه‌کانی ئیوه ده‌خاته تویی شیعره‌کانی، ئه‌گه‌ر بشیبه‌نه بن سیداره، به شیعریکی کوردی ده‌چینه پیشوازی مردن.

ئهو نابی له‌بیرت بچی که له‌و ناوچانه‌ی سه‌رسنوری رۆژا‌وای ئیرانی ئیمه ، خه‌لکێک هه‌ن که له‌گه‌ڵ دانیش‌تووانی ئهو دیوی سنوور، له هه‌ر باریکه‌وه هاوخوین، هاو‌ره‌گه‌ز و هاو‌زمانن. ئه‌وانیش کوردن و ته‌نانه‌ت هیندیکیان سه‌ر به یه‌ک بنه‌مانه، یه‌ک تایفه یا یه‌ک هۆزن. ئه‌وانه خویان له یه‌کتر به‌جیا نازانن، بی ئه‌وه‌ی یه‌کتریان دیتبی، یه‌کتریان خوش ده‌وی و خویان به‌ برای یه‌کتر ده‌زانن. ئه‌وان راسته به‌ رواله‌ت گوترایه‌لی ده‌وله‌تیکی دیکه‌ن و به‌ خه‌لکی مه‌مله‌که‌ت یا ولاتنیکي دیکه‌ ناو ده‌برین، به‌لام له‌ ده‌روونیاندا کوردن و خوینی کورد له‌ ده‌ماره‌کانیاندا دیت و ده‌چن.

پێوه‌نووسان به‌وه که کوردی له‌هه‌جیه، ئقیکی فارسییه، ئه‌ده‌بیاتیکی موعته‌به‌ری نییه و هتد، قسه‌ی مندالانه‌ن. ئه‌وانه‌ی من و تو و که‌سانی وه‌ک ئیمه‌ بیچاره‌یان ده‌سخه‌رۆ کردووه، به‌و بی‌خه‌به‌ری و ترسه‌ی ئیمه‌ گائته‌یان دی. ئهم قسه‌ مندالانه‌ بیجگه‌ له‌ پرکردنه‌وه‌ی لا‌په‌ره‌ی رۆژنامه و گو‌قاره‌کان، بیجگه‌ له‌ دلی خو‌ پی‌خوش‌کردن یا با‌ش‌تر بلیم فریودانی خۆمان، به‌ که‌لکی هه‌چی دیکه‌ نایه‌ن. ده‌بی ترس وه‌لا بنیین، ده‌بی راستیه‌که‌ بلین ئه‌گه‌ر چی تال بی، چونکه‌ هه‌تا ددان به‌ راستیدا نه‌نین، رینگای دروست نادۆزینه‌وه.

له‌ رووس ده‌ترسین، له‌ ئینگلیس ده‌ترسین، له‌ ئه‌مریکا ده‌ترسین، له‌ تورکیه و عیراقیش بترسین و، له‌ خۆشمان هه‌ر بترسین، ئه‌دی که‌ وایه‌ بۆ زیندووین؟ بۆچی هه‌میشه‌ ده‌بی بیرمان بچووک بی؟ بۆچی به‌رده‌وام له‌وه بترسین که‌ کوردستانمان له‌ ده‌ست ده‌ریچی... بۆچی نالین با ئیرانیکی گه‌وره‌ بنیات بنیین؟... ئهم‌پۆ ئه‌گه‌ر ده‌بیستن که‌ له‌ هیندیکی ناوچه‌ی کوردستان، خه‌لک خودموختارییان ده‌وی، ئومه‌یان مه‌که‌ن، چونکه‌ ئه‌وان له‌و حکومه‌تانه‌ وه‌زاله‌ هاتوون، هه‌رچی هاوار ده‌که‌ن که‌س گوێ له‌ هاواریان ناگرێ. تا که‌نگی ته‌حه‌ممول بکه‌ن، چاوه‌ری چی بن؟ چاوه‌روانی ئه‌وه که‌ دانیشه‌ندیکی راست بیته‌وه و پیشیار بکا چونکه‌ ده‌وله‌تیکی به‌هیز به‌ ناوی تورکیه له‌ جیهاندا هه‌یه، با

نازەربایجانییەکان لە قوتابخانەی سەرەتاییدا تورکی بخوینن؛ چونکە کوردیش، دەوڵەتییکی بەهیزی کوردی لە پشت نییە، دەوڵەت ناتوانی سیاسەتییکی لە ناست ئەوان هەبێ؟ واتای ئەم پیشنیاره چیه؟ واتە کوردهکان! ئەگەر دەتوانی مندالانتان لانیكەم لە قوتابخانەی سەرەتایی بە کوردی بخوینن، دەبێ هەوڵ بەدەن دەوڵەتییکی بەهیزی کورد پشتیوانتان بێ. هەر ئەو دەلیلی که تۆ بۆ رێگەپیدانی خویندن بە زمانی تورکی دەپهینییەوه و دەتایی لەبەر ئەوەی زمانی رەسمیی دەوڵەتییکی بەهیزە، پیشنیارهکەیی خۆت رەت دەکاتەوه، سانسۆرەکەشت بۆ ئەوەی لەسەر سنوورەکان پیش بەو کتیب و گۆڤارانه بگرن که پڕۆیاگەندەیی دژی ئێرانیان تێدايه، ناگاتە هیچ کۆی و، زۆری پێ ناچێ بیروباوەری پان تورانیزم نازەربایجان دەخاتە ژێر کاریگەریی خۆی و ناکام و ئەنجامەکەشی چاوهروانکراوه...

ئێستا با بزانی مەترسیی نازادبوونی زمانی کوردی بۆ مەملەکەتی ئێمە چ دەبێ؟ بەو هۆیهوه که کوردستانیکی سەرەخۆ نییە، خویندن بە زمانی کوردی نابێتە مەترسیی دابرانی بەشیک لە مەملەکەت، بە لکۆو بە پێچەوانەوه، تەبلیغی زمانی کوردی لە کوردستانی ئێران، بەمانهوی و ئەمانهوی دەبێتە هۆی راکێشانی سەرنجی کوردانی دیکەیی جیهان و ئەگەر ئەم بانگەشیه، سیاسەتییکی ریفۆرمخوێزانهی ئەو ناوچانه لە گەلدابن، دوور نییە هەوڵی پێکھێنانی ئێرانیکی گەوره بگاتە ناکام. چونکە ئەگەر ئێرانیکی بەهیز هەبێ و کوردستانیکی سەرەخۆ نەبێ، هیچ گومانی تێدا نییە کوردانی جیهان بەر لە قبوڵکردنی شارومەندیی هەر دەوڵەتییکی دیکە: تورک یا عەرەب دەیانەوی لە ژێر ئالای ئێرانیکی گەورەدا بژین. با لە لایەکی دیکە ئەو مەسەلەیهش ورد بینهوه. وای دادەنێن کوردستانیکی سەرەخۆ پێک دێ. ئەو کوردستانه بەو هۆیهوه که دەوڵەتییکی ساوايه، هەموو هۆش و بیری بۆ بەرێوهبردن و رێکخستنی کاروباری ئێخۆییی خۆی تەرخان دەکا و ماوهیهک دەخایەنێ تا ببێتە دەوڵەتییکی بەهیز و بۆ وێنە وەک ئێستای دەوڵەتی تورکیهیی ئێ. لە بارودۆخیکی ئاوادا ئێران باشترین هەلی بۆ هەل دەکەوی بۆ راکێشانی سەرنجی ئەو دەوڵەتە نوێیه و، وەک دەوڵەتییکی هاوڕهگەز دەتوانی پێوهندییهکی زۆر دۆستانهیی لەگەڵی هەبێ، چونکە هاوخوازی و هاوپیوهندیی میژوویی و بوونی چەند میلیۆن کورد لە ئێران، رێشویی دۆستایهتییهکه پتەو دەکا. هەر بەم هۆیهوه کوردستانی سەرەخۆ نەک زیان بە ئێران ناگەیهنێ، بە قازانجیش دەبێ....

سەرچاوهکان:

گۆڤاری "یادگار"، سالی دووهەم، ژماره شهشەم، رێبهندانى ۱۳۲۴، ژانویه - فېوریهى ۱۹۴۶
"نامه هفتگی کوهستان"، ژماره ۴۵ (۱۷ رەشەمههه ۱۳۲۳-۱۲ رەشەمههه ۱۳۲۵)، لە لایەن بنکەیی ژین چاپ کراوتهوه،

۲۰۱۰

سەرچاوه: مانیپەری کوردستان و کورد - رێکەوتی: ۷ نۆفەمبەری ۲۰۲۱

هه‌لۆیسته‌یه‌ک له سه‌ر نیوه‌رۆکی کتیبی: زمانی کوردی له ئێران، دانپێدانانی سنووردار و چاوه‌دی‌یکراو

نماژه: "زمانی کوردی له ئێران، دانپێدانانی سنووردار و چاوه‌دی‌یکراو"، کتیبیکه له نووسینی پروفیسۆر د. جه‌عه‌هر شیخ‌ولئیسلامی. عه‌بدولخاق یه‌عه‌قوبی له ئینگلیزییه‌وه وه‌ریگیراوه‌ته‌وه سه‌ر زمانی کوردی. ساڵی ۲۰۱۸، له هه‌ولێر له لایه‌ن نه‌کادیمیای کوردی، چاپ و بلاو کراوه‌ته‌وه.

ئه‌م کتیبه ئینگلیزییه‌وه‌یه‌که به هه‌ر دوو زمانی ئینگلیزی و کوردی. له راستیدا توێژه‌ر ئینگلیزییه‌وه‌که‌ی ساڵی ۲۰۱۱ به زمانی ئینگلیزی بو‌ ژماره‌یه‌کی تایبه‌ت به زمانی کوردی گۆڤاری زانستی نیونه‌ته‌وه‌یی کۆمه‌لناسی زمان (IJSL) نووسیوه. وه‌رگیراوی کوردیه‌که‌ی له ۲۰۱۸ وێرای ئینگلیزییه‌که‌، له توێی کتیبیکی ۱۲۰ لاپه‌ریدا بلاو بووه‌ته‌وه.

نیوناخی کتیبه‌که له‌م باب‌ه‌تانه پیک هاتوه:

- پێشه‌کی نووسه‌ر و پوخته‌ی ئینگلیزییه‌وه‌که
- باب‌ه‌ته تیۆریکه‌کان
- زمانی کوردی له ئێران
- سیاسه‌تی زمانی ئێران: ره‌زاشا ۱۹۴۱ - ۱۹۲۵، محهمه‌د ره‌زاشا ۱۹۴۱ - ۱۹۷۹، کۆماری ئیسلامی ئێران له ۱۹۷۹وه، به‌کارهێنانی زمانی کوردی له میدیا، په‌روه‌رده
- مژار و نه‌نجام.

هه‌لۆیسته‌یه‌ک له سه‌ر پێشه‌کی نووسه‌ر بو‌ وه‌رگیراوی کوردی توێژینه‌وه‌که:

له پێشه‌کی کتیبه‌که‌دا، توێژه‌ر نماژه به هیندیك ئانگۆری هه‌ر چه‌ند بچووک به‌لام نه‌رینی له ئێران له پێوه‌ندی له‌گه‌ڵ زمانی کوردیدا ده‌کا، وه‌ک کرانه‌وه‌ی خولیکی به‌کالۆریای زمان و نه‌ده‌بیاتی کوردی له ۲۰۱۵ له زانکۆی کوردستان و پێشوازی ژماره‌یه‌کی زۆر له خویندکاران بو‌ به‌شداري له‌م خوله‌دا. له درێژه‌ی ئه‌و باسه‌دا و به سه‌رنجدان به‌و راستیه‌که چاوه‌روان ناکرێ رێژی ئێران مل بو‌ داوای خویندن به زمانی کوردی که‌چ بکا، توێژه‌ر کۆمه‌لێک پێشنیاری خستوه‌ته‌ به‌ر

سهرنجی هۆگران و دئسۆزانی زمانی کوردی له رۆژهلاتی کوردستان. د. جعفر ئهوهنده دهرفهتهش (کرانهوهی جاروبارهی خولی بهکالۆریای زمان و ئهدهبی کوردی، یا خویندنی چهند یهکهیهکی زمان و ئهدهبیاتی کوردی له ئاستی ناوهندی و زانکۆدا) به گرنگ دهزانی: “رهنگه چاره ههر ئهوه بی که ئهوهندهی دهکری جاری زمانی کوردی بچیته نیو فیرگه و زانکۆکانهوه. واته رهنگه ئهوه ههنگاویکی بهسوود بی که جاری لانی کهم بوونی زمانهکه وهکوو وانیهک، یا چهند وان، بۆ نموونه وانیهک لهسهر ریزمان و بابهته زمانیهکانی کوردی و وانیهکیش لهسهر ئهدهبی کوردی) له فیرگهکانی کوردستان بگوتریتهوه. بهو مهرجهی که ئهوه وانانه دئسۆزانه وئیزانانه بگوتریتهوه، دهتوانن ههم ئاستی زمانهکه بیهنسه و ههم له لای ناخپههرانی زمانهکهشوهه خۆشهویستتری بکهن.” (لاپهری ۱۳)

خۆشهویستتر کردنی زمانهکه لای ناخپههرانی به تایبهتی مندالانی ئهوه نهتهوهیهی که له خویندن به زمانی خۆیان بیههش کراون، ههر وهها دروستکردنی ئهوه باوهره که زمانهکهی ئهوانیش ههچی له زمانهکانی دیکه کهمتر نییه و دهتوانی زمانی پهروهده و فیرکردن بیت، لهو خالانهن که توپژهر وهبیر ناخپههرانی زمانی کوردی له رۆژهلاتی کوردستانیان دینیتهوه. هاوکات پێویسته نوخبهی نهتهوهی بالادهستیش دیالوگی لهگهڵ بکری و تێگهیهندری که خویندنی نهتهوه نافارسهکان، نهک ههر شتیکی خراپ نییه بهئکوو له زۆر بارهوه به قازانجه. به تایبهتی بۆ پتهوکردنی یهکگرتووی ولات و پیکهوهمانهوهی بهناشتی پیکهاته جیاواز و جۆراوجۆرهکانیان. “دهمراستهکانی زمانی بالادهست پێیان وایه که دانی مافی زمانی دهبیته هوی لیکه ئهوهشانهوهی ولاتیک. نازانن که دانی مافی زمانی به باسکهکان و کاتالۆنهکان له سپانیا و، به کۆبهکیهکان له کهندها، به ویلزیهکان له ئینگلیستان، جوولانهوهی جیاوازیخوازی له نیو ئهوه که میناندا نهک بههیز نهکردوه، بهئکوو کزی کردوه.” (لاپهری ۱۴)

زیندوو راگرتنی پرسی داوای خویندن به زمانی دایک له ئیران به تایبهتی له پێوهندی لهگهڵ رۆژی جیهانیی زمانی دایک (۲۱ فینویه) و بهشداریی چالاکانی چالاکانی کولتوریی سی نهتهوهی تورک (ئازهری)، کورد و بهلووچ که نووسهری کتیبی “زمانی کوردی له ئیران، دانپیدانانی سنووردار و چاوهدیریکراو”، ئاماژهی پێ کردوه، گۆرانیکی جیهانی هیوايه. “ئهمه بۆ خۆی زۆر باشه. له لایهکهوه بابهتهکه له نیو خودی ناخپههرانی زمانه کهم دهسهلاتهکانهوه، وهکوو کوردی و ئازهری، به زهقیی سهره ئهدهداتهوه. له لایهکی دیکهوه، نووسهر و رووناکییرانی فارس دینه نیو گفتوگۆکان و لهسهر بابهتهکه گفتوگۆ دهکن. واته، بۆنهکه بۆ له ئارادا ههستنهوهی بابهتهکه و درێژهدانی گوتارهکه کاریگه ره.” (لاپهری ۱۵)

خانیکی جیهانی سهرنج که توپژهر لهم پێشهکییهدا روونی دهکاتهوه، نیگه رانی و خراپ حالیهی بوونی فارس زمانهکان و لایهنگرانی زالبوون و بالادهستی زمانی فارسی له ئیران له ئاکامهکانی پهروهده و خویندنی چهند زمانه له ئیران دایه.”

دهستراگه‌یشتن به زمانی یه‌که‌م بۆ هه‌موو مه‌به‌سته‌کان مافیکی ئینسانییه. هه‌روه‌ها دهستراگه‌یشتن به زمانی “نه‌ته‌وه‌یی” و هاوبه‌شی ولاتیکیش مافیکی ئینسانی و زمانییه. نه‌مه به‌و واتایه‌یه که دهستراگه‌یشتن به مافی زمانی زگماکی یان یه‌که‌م، نابج به واتای دووره‌په‌ریزی له زمانی ولاتیکی بچ، وه‌کوو زمانی فارسی له ئیران. بیبه‌شکردنی مندالی کورد له زمانی فارسی بیبه‌شکردنیانه له پیشکه‌وتنی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری له ولاتیکیدا که فارسی زانه. ” (لاپه‌رکانی ۱۷ و ۱۸)

له کۆتایی ئه‌م پێشه‌کییه‌دا، پرسیاریک وروژتیندراوه. ولامیک که توێژهر به‌و پرسیارهی داوه‌ته‌وه، یارمه‌تیده‌ره بۆ ئه‌و که‌سانه‌ی خه‌ریکی نووسین و توێژینه‌وه له‌باره‌ی سیاسه‌ت و پلانی زمانی بۆ رۆژه‌لاتی کوردستان و ئیران. پرسیاره‌که ئه‌مه‌یه: “ئایا هه‌ر ئه‌وه که له ولاتیکی وه‌کوو ئیران خویندن به زمانی کوردی رینگا بدری، هه‌موو شت راست و دروست ده‌رده‌چی؟” توێژهر دوا‌ی ئامازه به‌و هه‌مووه چه‌رمه‌سه‌ری و قوربانیدانه‌ی کورد له پیناوی زمانه‌که‌ی، وریایی ده‌دا نه‌گه‌ر رۆژیک ده‌روویه‌کی نه‌ختیک رووناک بۆ خویندنی زمانی کوردی و خویندن به‌و زمانه‌ بکریته‌وه، پینویسته له سه‌ره‌تاوه هه‌نگاوه‌کان شینگیرانه و به‌ زانیارییه‌وه هه‌لبگیرین. له‌م باره‌یه‌وه ده‌تی: “بۆ ئه‌وه که سیسته‌میکی سه‌رکه‌وتوو بۆ خویندن به زمانی دایک بیته ئاراوه، پینویسته زۆر لایه‌ن وه‌کوو ئه‌کته‌ره‌کان (مندال، بنه‌مائ، جقات، نه‌ته‌وه، ولات و هتد)، پرۆگرامه‌کان، یاساکان و بواره ئابووری و کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌به‌رچاو بگیرین.” (لاپه‌ری ۱۹) توێژهر بۆ هه‌ر یه‌ک له‌م ئه‌کته‌رانه کۆمه‌لیک بپه‌رکه و ئه‌رکی خستووته‌ روو که پینویسته له‌ نه‌گه‌ری هاتنه‌ کایه‌ی ده‌رفه‌تیکی ئه‌وتۆدا، جیبه‌جی بکه‌ن و بخرینه چوارچێوه‌ی به‌رنامه و پلانیان.

له‌باره‌ی کرۆک و نیوه‌رۆکی توێژینه‌وه‌که:

توێژینه‌وه له سه‌ره‌تادا له ده‌لاقه‌یه‌کی تیۆریکه‌وه ده‌روانیته‌ جو‌ری گه‌لا‌نه‌بوونی سیاسه‌تی زمانی له ئیران. نیوه‌رۆکی سیاسه‌تی زمانی له ئیران، پینوهندی راسته‌وخوی هه‌یه به پینکهاتنی ده‌ولته‌تی نوێ له ئیران و ئه‌و ئایدۆلۆژی و ناسیۆنالیزمه‌ی ده‌ولته‌ت- نه‌ته‌وه‌ی ئیرانی له‌سه‌ر بنیات نراوه. ده‌ولته‌ت نه‌ته‌وه‌ی ئیرانی که له سه‌ده‌ی بیسته‌مدا سه‌ری هه‌لدا “وه‌ک زۆربه‌ی ده‌ولته‌ت- نه‌ته‌وه‌کانی ئه‌و سه‌ده‌یه، پرۆژه‌گه‌لی نه‌ته‌وه‌چیکه‌ری خویان له پرۆژه‌ گه‌لی ولاتانی ئه‌وروپیییه‌وه وه‌رگرت به‌ تایبه‌تی فه‌رنسه، له به‌ر ئه‌وه‌ی فه‌رنسه وه‌ک یه‌ک له یه‌که‌م پرۆژه‌گه‌لی نه‌ته‌وه‌چیکه‌ری سه‌رکه‌وتوو مودێن له فه‌لم ده‌دری که تیییدا پرۆسه‌ی یه‌کپارچه‌سازی به “هیوری و بی‌گیروگرفت” چووته‌ پینشی.” (لاپه‌ری ۳۱)

له سه‌ده‌ی بیسته‌م، زمانه‌کانی کاتالان و باسک له ماوه‌ی ده‌سه‌لاتی فرانکۆ له ئیسپانیا فه‌ده‌غه کران، و کوردی له تورکیه بۆ ماوه‌ی نزیکه‌ی سه‌ده‌یه‌ک ڕی پیندراو بوو. ئیرانی زمانگه‌لی که‌مینه‌کانی فه‌ده‌غه کرد، یه‌ک له‌وان کوردی، لانیکه‌م له

ماوهی دهسهلاتداریی رهزاشادا، ۱۹۲۵-۱۹۴۱” (لاپه‌ری ۳۲).

له چوارچیوهی ئه‌و باسه تیورییه‌دا، پابوچوونی کۆمه‌لیک له زمانه‌وانه به ناویانگه‌کان له باره‌ی سیاسه‌تی تاک‌زمانی و ئامانجه‌کانی، هه‌روه‌ها رۆئی سیسته‌می په‌روه‌ده و سیاسه‌تی زمانی به‌کارهاتوو له‌و سیسته‌مه له جیگیرکردنی ئایدۆلۆژی سیسته‌می سیاسی و لاتدا ده‌خوینینه‌وه. بۆ نمونه ئه‌م بۆچوونه‌ی “سکۆت‌تاب کانگاس”: ” له ولاتیکی فره‌زماندا، داسه‌پاندنی یه‌ک زمان به‌ سهر ته‌واوی خه‌نگدا و به‌ قیমে‌تی وه‌په‌راویز خسته‌نی زمانه‌کانی‌تر به‌ واتای شه‌رعییه‌تدانه به‌ ده‌سه‌لاتیکی سیاسی تایبه‌ت، شیوازیکی دیاریکراوی چاوه‌دیتری و کۆنترۆلی کۆمه‌لایه‌تی، و ریگایه‌کی ئایدۆلۆجیکی به‌ کۆمه‌لاتیکردنی جه‌ماوه‌ر که ده‌بیته هۆی ملکه‌چکردنیان بۆ، که‌م‌وزۆر، تاکه یه‌ک شیوازی تیروانین، تیگه‌یشتن، و شه‌رقه‌کردنی جیهان، تاکه یه‌ک شیوازی تیروانین له خویان و ئه‌وانی‌تر، و هه‌ر بۆیه پیم‌ل‌بوون به‌ ناسنامه‌یه‌کی یه‌کسان و هاویه‌ش، واته ناسنامه‌ی گرووی بالادس [و خاوه‌ن ده‌سه‌لاتی سیاسی.] یه‌ک له شیوازه کاریگه‌ره‌کانی تواندنه‌وه و یه‌کده‌سته‌تکردنه‌وه ” په‌روه‌ده‌ی په‌سه‌می بووه. ” (لاپه‌ری ۳۴)

تویژهر، به‌شیک سهره‌کی تویژینه‌وه‌که‌ی بۆ باس له سیاسه‌تی زمانی له ئی‌ران له دوو سهرده‌می جیاوازا ته‌رخان کردوو. سهرده‌می رێژیمی شایه‌تی و ده‌سه‌لاتداریتی ره‌زا شا و دواتر کوره‌که‌ی. هه‌روه‌ها سیاسه‌تی زمانی له دوا‌ی سهره‌که‌وتنی شو‌رشی گه‌لانی ئی‌ران و هاتنه‌سهر‌کاری کۆماری ئیسلامی ئی‌ران. خانی سهرنجراکیش ئه‌وه‌یه نه‌ک هه‌ر به‌ گۆرانی ده‌سه‌لاتداران، ته‌نانه‌ت به‌ گۆرانی رێژیمه‌ سیاسییه‌کانیش، جه‌وه‌ه‌ری سیاسه‌تی سهرکوتکه‌رانه‌ی تاک‌زمانی له ئی‌ران نه‌گۆراوه. دیاره ئه‌وه به‌و مانایه‌ نییه که له ئیوان سیاسه‌تی زمانی له‌و دوو سهرده‌مه‌ سیاسییه‌ جیاوازه‌دا، هیچ جیاوازییه‌ک پیک نه‌هاتوه. بۆ وینه‌ جه‌مه‌ره‌زاشا “هه‌ر چه‌ند تواندنه‌وه‌ی زالمانه‌ی که‌مینه‌کانی، به‌ کوردیشه‌وه که‌م کرده‌وه، به‌لام فارساندن وه‌ک سیاسه‌تی سهره‌کی حکومه‌تی ناوه‌ندی و دام‌وده‌زگا خۆجییی و ناوچه‌یه‌کان مایه‌وه، هه‌ر له دام‌وده‌زگای سهر‌بازییه‌وه بگه‌ر تا ده‌گاته په‌روه‌ده. ” (لاپه‌ری ۴۲)

له سهرده‌می ده‌سه‌لاتداریتی جه‌مه‌ ره‌زا‌شا، کرانه‌وه‌یه‌ک به‌ رووی زمانی کوردی و زمانه‌ نافراییه‌کانی دیکه‌ش له هیندی‌ک بواردا هه‌بووه وه‌ک ریگه‌دان به‌ بلا‌بوونه‌وه‌ی چه‌ند گۆفار یا چاپی هیندی‌ک کتیب و هتد. به‌ وته‌ی تویژهر (د. جه‌عفر شیخو‌نی‌سلامی) ئه‌م لادانه‌ چ په‌یوه‌ندییه‌کی به‌ گۆرانکاری بنه‌ره‌تی له سیاسه‌تی ده‌وله‌تدا نه‌بوو، به‌ لک‌وو پتر حاس‌لی گۆرانی کۆمه‌لایه‌تی- سیاسی ئه‌و سهرده‌مه‌ بوو. زمانی کوردی هه‌ر وه‌ک زاراوه‌یه‌کی زمانی فارسی ده‌هاته ئه‌ژمار. له فیرگه‌کان پیی نه‌ده‌خویندرا، ته‌نیا له‌نیو بنه‌ما‌ه و له شه‌قامدا قسه‌ی پچ ده‌کرا. له ئاکامدا “نیشانه‌کانی گۆرانی زمانی له کوردییه‌وه بۆ فارسی له ناوه‌نده شارشینه‌ گه‌وره‌کانی له چه‌شنی ئیلام، کرماشان و سنه دیار بوون...” (لاپه‌ری ۴۳)

پاش رووخانی ریژییمی شایهتی و هاتنه سهرکاری کۆماری ئیسلامی ئیران، ماف و داواکانی کورد که به فهرمی ناسرانی زمانی کوردی و خویندن به زمانه له کوردستان، یهک له گرینگترینیان بوو، گوئی پی نه درا. "حکومهتی دینی نوئ هیج تیگه یشتنی بۆ بابتهگهلی فهومی تایبهت نه بوو که ولاتی فرهقهومی نهوان پیناسه بکات، و بارگرژییه که خیرا ته شه نهی سه ند." (لا په ری ٤٥)

ئیا له ئیران دان به فره زمانیدا نراوه و زمانهکانی نهو ولاته، هیج مافیکیان پیدراوه؟ ناوی توئیژینه وه که له راستیدا بووه به ناوی کتیبه کهش، دهسته واژهی "دانپیدانانی سنووردار و چاوه دیریکراو"، زور له جیی خۆی دایه. له ئیران ههر لهو کاته دا که ته نانهت له دهستوری ولاتیشدا باس له جۆراوجۆری زمانی له ئیران دهکری و دان به زمانه ناوچهیی و خۆجیبیهکان دهئری و، ته نانهت له نه سلی ١٥ ی قانونی نه سایی ولاتدا هاتوو "زمانه ناوچهیی و خۆجیبیهکان له راگه یاندن و ماس میدیا، ههر وه ها بۆ گوته وهی نه ده بیات به وانه له فیرگهکان ویرای زمانی فارسی ریگیان پی ده دری"، به لام به وتهی تویره: "دهکری بگوتری دانپیدانانیکی له مجوره چ نیبه جگه له ده مامیکی لیبراوانه."

ههر له درێژی نهو باسه دا، به کارهینانی زمانی کوردی له ئیران له بوارهکانی میدیا و پهروه ده دا شی کراوه وه. دهسه لات له ئیران له رادیو و ته له فیزیۆن زمانی کوردی بۆ بانگه شهی سیاسیهکانی خۆی به کار دینیت. به لام چون به کارهینانیک؟ "زۆربهی رۆشنییران، رۆماننووسان، شاعیران، و رۆژنامه نووسان لهو زمانه کوردییهی نه م ویستگانه به کاری دهینن، رازی نین، و پینان وایه هه ندیک هه وئی به نه نهقه ست بۆ تیکدانی زمانی کوردی له ژیر چاوه دیریی وردی کاربه دهستان دایه، زۆربهی جار له ریگای وه رگی رانی بابتهکان یان شیوه زاری تروهه، چونکی زۆربهی به پرس و به ریوه به رانی ویستگهکانی رادیو و ته له فیزیۆن خه لکی ناوچهکانی تری ئیران و به کوردی نا په یشن. به هه مان شیوه هه موو بلاو کراوهکان ده بی له لایهن وه زارهتی کولتور و رینمای ئیسلامییه وه په سند بکرین." (لا په ری ٥٠). سه ره پای نهو کۆنتروۆل و چاوه دیریکردنه، گو قاری "سروه" که به ئیمکانات و ئیجازه ی حکومهت در ده چوو، بهو هویه وه که که سانیکی دئسۆز و به نه زمونی وهک مامۆستایان هینم موکریانی و نه حمه د قازی سه ره په رستییان ده کرد، توانیی رۆئی گرنگ له راکیشانی خه لکی کوردستان به تایبهتی لاوان بۆ لای فیروونی خویندنه وه و نووسین به زمانی کوردی وه نه ستۆ بگری.

به لام له دره وهی ئیرادهی دهسه لاتی ولات، هیندیک هه ول هه بوون که توئیژینه وه گرنگی باشی پیداون. چالاکی نه جومه نه نه ده بییهکان، ههروه ها هه وئیکی به رچاو له هه موو پاریزگهکانی رۆژهلاتی کوردستان و له زانکۆکانی ئیران بۆ بلاو کردنه وهی گو قار و بلاو قووک و کتیب به زمانی کوردی هه بووه. به تایبهتی له سه ره تای دهیهی ١٣٩٠ که هه ری می کوردستان دوا ی راهه رین گۆرانی سیاسی به سه ردا هات، دواتریش له سه رده می بزوتنه وهی ریفۆرمخوازی و هاتنه سهرکاری

محهمهد خاتهمی وهک سهرکۆماری ئێران، نهم جۆره تیکۆشانه زیاتر بوون.

تویژینهوه له باسی به کارهاتن یا نههاتنی زمانی کوردی له بواری پهروه‌رده‌شدا ناماژه به کۆمه‌لیک ههول دهکا بۆ جیبه‌جیبه‌بوونی نیوه‌رۆکی ماده‌ی ۱۵ ده‌ستووری ولات که ده‌سکه‌وتیکی نه‌وتویان لی نه‌که‌وتۆته‌وه. ده‌سکه‌وته‌که له راده‌ی ملدانی حکومه‌ت بۆ خویندنی دوو په‌که‌ی زمان و نه‌ده‌بیاتی کوردی له زانکۆی کوردستاندا بووه. به‌لام بزووتنه‌وه‌یه‌کی به‌رفه‌هوان له رۆژه‌لات به به‌شداریی نووسهران و رۆشنییران به شیوه‌ی خۆبه‌خش بۆ فێربوونی خویندنه‌وه و نووسین به زمانی کوردی له شار و گونده‌کان وه‌ری که‌وتوووه. تویژینه‌وه‌که ناماژه‌یه‌کی ده‌وله‌مه‌ند له باره‌ی نه‌و بزووتنه‌وه‌یه‌ی تیدا‌یه هه‌ر چه‌ند به “بزووتنه‌وه” ناوی نه‌بردوووه.

نه‌نجام:

ئایا کۆماری ئیسلامی له پرسی رووبه‌رووبوونه‌وه له گه‌ل زمانه ناهارسییه‌کانی ئێراندا به رینگه‌ی رێژی‌می شایه‌تیدا رۆیشتوه؟ ده‌توانین ولامی نه‌و پرسیاره له به‌شی کۆتایی یا “مژار و نه‌نجام” ی تویژینه‌وه‌کاندا بخوینینه‌وه:

“کۆماری ئیسلامی ئێران به شیوه‌یه‌کی به‌رچاو له سیاستگه‌لی زمانی سه‌رده‌می پاشایه‌تی لای نه‌داوه (a) په‌روه‌رده‌ی فره‌زمانی به ته‌واوی فه‌رامۆش کراوه و وه‌ک هه‌ره‌شه‌یه‌ک بۆ سه‌ر په‌گرتوویی خاک و ولات چاوی لی ده‌کری؛ (b) به‌کاره‌یتانی زمانه ناهارسییه‌کان سنووردار و چاوه‌دێریکراوه؛ (c) سه‌ره‌تی و بالاده‌ستی زمانی فارسی وه‌ک پی‌گه‌یه‌ک بۆ په‌که‌ده‌ستکردنی سیاسه‌تی په‌یکه‌ره‌یه‌کی هاوشیوه و په‌گرتوو له باره‌ی قه‌ومی و زمانییه‌وه ره‌چاو ده‌کری، نه‌ویش نه‌ک هه‌ر له لایه‌ن داموده‌زگا‌کانی حکومه‌ته‌وه، به‌لکوه هه‌ر وه‌تر له لایه‌ن زۆربه‌ی هه‌ره زۆری نه‌و نه‌کادیمییه ئێرانیانه‌ی که له سه‌ر بابه‌تی سیاسه‌ت و پلاندانی زمانی نووسیویانه، یان نه‌وانه‌ی له بواری سینه‌مادا کار ده‌که‌ن، و هه‌روه‌ها چاپخانه‌کان و میدیا جۆرا‌جۆره‌کان.” (لا په‌ره‌ی ۶۹)

سه‌رچاوه: مائپه‌ری کوردستان و کورد - ریکه‌وتی: ۶ دێسه‌مه‌ری ۲۰۲۱

چاوخشاندنیک به کتیبی "سەدهیبک خەبات له پیناوی زمانی کوردیدا: تیۆری، سیاسەت و نیدەنۆلۆژی"

"سەدهیبک خەبات له پیناوی زمانی کوردیدا: تیۆری، سیاسەت و نیدەنۆلۆژی"، کتیبیکە له نووسینی زیندەبیاد پروفیسۆر ئەمیرحەسەنپوور، ۲۵۶ لاپەرە و سالی ۲۰۱۵ له لایەن "بنکە ی ژین" هه چاپ و بلاو کراوهتهوه.

نیوهرۆکی کتیبیکە له مبابه تانه پیک هاتوه:

- سەرەتا: زمانی کوردی وهک گۆرەپانی خەباتی سیاسی و نیدەنۆلۆژی،
- پێشەکی: تەقەللا بێسوودەکانی دوتنی و ئەمرو،
- وتووێژیک له گەڵ توفیق وهبی
- محەممەد ئەمین زەکی: دوو تەقەللا بێسوود.

گرنگی نەم کتیبیکە:

کتیبی "سەدهیبک خەبات له پیناوی زمانی کوردیدا..." ئاوردانهوهیهکه له میژووی زمانی کوردی له یهک سەدهی رابردوویدا. هەم ئاماژە بهو دەرڤەتانه دەکا که له ماوهی سەدهیهکدا بۆ بووژانهوهی زمانی کوردی، پیک هاتن، هەم ئەو رووداو و ئاڤۆگۆرانه که دۆخیک سیاسی و گشتیی نهخواراو و نالهباریان بۆ زمانی کوردی دروست کردوو. ئەو کیشانهش که له رۆژگاری ئەمرودا زمانی کوردی بهرهوروویان بووتهوه و بۆچوونهکانی نووسەر له بارهیانوه رههاندیکی دیکه له گرنگیی ئەو کتیبیک دینن.

زمانی کوردی له سەرەتاکانی سەدهی بیستدا:

میژوویهک که پروفیسۆر حەسەنپوور ئاوری لی داوتهوه له ۱۹۱۸هوه دەست پی دەکا. لهو سانهوه "زمانی کوردی تووشی سیاسەتی زمانی جۆراوجۆر بووه، له زمانکوژی (linguicide) تورکیه و ئیران را بگره ههتا گهشه پیدانی له یهکیهتی سۆڤیهت له سالانی ۲۰هوه ههتا ۱۹۳۷. له نیوان ئەو دوو سیاسهتهدا، له عیراق دهولتهتی ئینتیداب و پاش ئینتیداب له گەڵ

زمانی کوردی هه‌تیان ده‌کرد، به‌لام ریگه‌یان نه‌ده‌دا گه‌شه‌ بکا و په‌ره‌ بستینی. فارسی و تورکی و عه‌ره‌بی بوون به‌ زمانی په‌سمی و ده‌وڵه‌تی و کران به‌ نامرازی دارشتنی نه‌ته‌وه‌-ده‌وڵه‌تی تورکی، ئێرانی، عێراقی و سوورییه‌یی و توانده‌وه‌ی گه‌لی کورد. ”(لاپه‌ره‌ی ۷)

دوای دامه‌زرانی ده‌وڵه‌تی عێراق، زمانی کوردی له‌ چا‌په‌مه‌نی و خویندنی سه‌ره‌تایی و کاری ئی‌داره‌یی‌دا که‌م و کورت ده‌کار هات. له‌ ساڵی ۱۹۲۱، رێژی‌می ئینتیداب له‌ پرۆسه‌ی سه‌ربه‌خۆکردنی عێراقدا، بو‌ پارێزکردنی کورد و ئاسۆ‌ی و تورکه‌من، “قانونی لۆغاتی مه‌ه‌لی” ی به‌ سه‌ر به‌غدا داسه‌پاند و کوردی وه‌ک “زمانیکی مه‌ه‌لی” به‌ شیوه‌یه‌کی قانونی ناسرا.

زمانی کوردی له‌ سه‌ره‌تا‌کانی دامه‌زرانی ده‌وڵه‌تی داتاشراوی عێراقدا:

پرۆفیسۆر سه‌ه‌نپوور له‌ سه‌ره‌تا و پێشه‌کییه‌ ده‌وله‌مه‌ند و تیر و ته‌سه‌له‌که‌ی بو‌ ئه‌م کتێبه‌دا، رووداو‌ه‌کانی پێوه‌ندیدار به‌ جیه‌ جێ‌کردن یا له‌ راستیدا جیه‌ جینه‌کردنی ئه‌م بریاره‌ و کۆمه‌ ئیک بریاری دیکه‌ی پێوه‌ندیدار به‌ مافه‌کانی کورد له‌ وڵاتی عێراقدا باس ده‌کا. هه‌م هه‌وڵه‌کانی رێژی‌می شایه‌تی بو‌ به‌رته‌س‌ک‌کردنه‌وه‌ی ئه‌و به‌ ئینانه‌ و به‌ره‌ به‌ره‌ خو‌ لێ‌دزینه‌وه‌یان شی ده‌کاته‌وه‌، هه‌م تیشک ده‌خاته‌ سه‌ر ته‌قه‌لای رۆشنی‌یرانی کورد بو‌ چه‌سپاندنی ئه‌و مافانه‌ و ده‌نگ هه‌ت‌برینیان دژی په‌یمان‌ش‌کێ‌تییه‌کانی به‌غدا. توفیق وه‌ه‌بی و ئه‌مین زه‌کی به‌گ دوو له‌و رۆشنی‌یرانه‌ن. له‌ باس‌کردنی ته‌قه‌للا‌کانی ئه‌و دوو رۆشنی‌یره‌ش پشت به‌ چه‌ند به‌ لگه‌نامه‌یه‌ک ده‌به‌ستی. یه‌ک له‌و دۆکیۆمێنتانه‌، وتووێژی‌کی خو‌ی (ئه‌میر سه‌ه‌نپوور) له‌ گه‌ڵ توفیق وه‌ه‌بی له‌ ۲۸ تهمووزی ۱۹۷۶ له‌ نه‌نده‌نه‌. سه‌ه‌نپوور ئه‌م وتووێژه‌ی به‌و مه‌به‌سته‌ بوو که‌ له‌ پێوه‌ندی له‌ گه‌ڵ باروودۆخی زمانی کوردی له‌ ده‌وڵه‌تی تازه‌دامه‌زراوی عێراق و تیگۆشانی ئه‌و بو‌ ستاندارد‌کردنی کوردی، زانیاری ئی وه‌ر‌ب‌گری. دووه‌م دۆکیۆمێنت نامیله‌که‌یه‌که‌ له‌ ژێر ناوی “دوو ته‌قه‌لای بی‌سوود” له‌ نووسینی ئه‌مین زه‌کی به‌گ.

”زه‌کی وه‌ک میژوونووس ناسراوه‌. هه‌له‌به‌ت زه‌کی خه‌ریکی زمان و ئه‌ده‌بی کوردی‌ش ده‌بوو، و له‌ میژووی به‌رنامه‌رۆانی (Language Planning) زمانی کوردی گه‌لله‌ کرد، به‌لام ده‌وڵه‌تی ئینتیداب ده‌نگی کپ کرد. له‌ زانستی زماندا، به‌رنامه‌رۆانی‌ز زمان ده‌کرێته‌ دوو به‌ش: به‌رنامه‌رۆانی پله‌ و پایه‌ی زمان (Status Planning) و به‌رنامه‌رۆانی جه‌سته‌ یان که‌ره‌سته‌ی زمان (Corpus Planning) زه‌کی له‌و دوو عه‌ریزه‌یه‌دا که‌ له‌ ۱۹۳۰ و ۱۹۳۱ بو‌ مه‌لیک فه‌یسه‌ل و مه‌ندووبی سامی نووسی، ره‌خنه‌ی له‌ “لایحه‌ی لۆغاتی مه‌ه‌لی” گرت و پێشانی دا که‌ ئه‌و به‌ لگه‌یه‌ پله‌ و پایه‌ی زمانی کوردی نزم ده‌کا و ده‌بیته‌ “مانعی ته‌ره‌قی و ته‌کامولی زمانی کوردی” و “عه‌دل و عوود ته‌ئهمین نا‌کا”. (لاپه‌ره‌ی ۱۰)

له‌ ۲۰ کانوونی دووه‌می ۱۹۳۰ ئه‌مین زه‌کی به‌گ له‌و پێوه‌ندییه‌دا عه‌ریزه‌یه‌ک بو‌ مه‌لیک فه‌یسه‌ل ده‌نێری. له‌ ۲۰ مایسی

۱۹۳۱ یشدا رهنه‌کانی خۆی له عهریزه‌یه‌کدا بۆ مه‌ندوبی سامی نارد که دیاره لایه‌نه پیوه‌ندی‌داره‌کان به دهنگیه‌وه نه‌هاتن. سالی ۱۹۳۵ نه‌وه دوو عهریزانه له ژێر ناوی "دوو ته‌قه‌لای بیسود" له به‌غدا له چاپخانه‌ی مه‌ریوانی چاپکران، به‌لام ده‌ولته‌تی به‌غدا ریگه‌ی بلا‌وبوونه‌وی نه‌داوه.

رینفۆرمی زمانی بن پشته‌ستن به تیۆری و میتۆدی زانستی:

ههر وهک له ناوی کتیبه‌که‌یه‌وه دیاره، هه‌سه‌نپوور له ره‌وتی باسکردنی رووداوه‌کانی پیوه‌ندی‌دار به مافه‌کانی کورد و زمانی کوردی له عێراق، زۆر پرس و بابته‌تی گرتگی دیکه‌ی پیوه‌ندی‌دار به زمانی کوردی باس ده‌کا. له راستیدا "سه‌ده‌یی‌ک خه‌بات له پیناوی زمانی کوردیدا" له میژووی تیکۆشان بۆ چاککردن، رینفۆرمکردن یان ستانداردکردنی زمانی کوردی ده‌دوێ. به‌گوته‌ی هه‌سه‌نپوور "یه‌کی‌ک له تایبه‌تییه‌کانی نه‌وه‌خه‌باته‌ بۆ چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌کانی زمانی کوردی نه‌وه‌یه که پشت‌نه‌ستوور به تیۆری و میتۆدی زانستی و تیپینی میژوویی نییه." نه‌وه زمانه‌وانه کورده له گه‌ل باسکردنی هه‌ولته‌کانی پیوه‌ندی‌دار به چاککردنی نه‌لفوویی کوردی، ستانداردکردنی زمانی کوردی، په‌تیگه‌راییی و ده‌رهاویشتنی وشه‌ عه‌ره‌بییه‌کان له زمانی کوردی، هه‌له و بۆچوونه‌ چه‌وته‌کان و ئاکامه‌ زیانباره‌کانیان ده‌ستنیشان ده‌کا.

ده‌ستپێکردنی سه‌رده‌میکی نوێ له میژووی زمانی کوردیدا:

"له ۱۹۹۱ حکومه‌تی هه‌ریه‌می کوردستان دامه‌زرا و نه‌وه کو‌ت و زنجیره‌ی ده‌ولته‌تی عێراق و قانۆنه‌که‌ی له ده‌ست و پیتی زمانی کوردیی به‌ستبوو، له به‌ر یه‌ک ترازاند و زمانه‌که ئازادیی سیاسی وه‌ده‌ست که‌وت، و له سالی ۲۰۰۵دا، دوا‌ی رووخانی رێژی به‌عس، بوو به زمانیکی ره‌سمیی هاوشانی زمانی عه‌ره‌بی له کۆماری عێراقدا. نه‌گه‌ر پێش ۱۹۹۱ ناکۆکی سه‌ره‌کی له نیوان زمانی کوردی و ده‌ولته‌تی عێراق (یان کوردی و عه‌ره‌بی) دا بوو، لێره‌پاش ناکۆکی دیش به‌دی ده‌کری- نه‌وه جار له نیوان ناخپوه‌رانی کوردی (له‌هه‌جه‌کان و ناوچه‌کان) و له‌نیوان کوردی له لاییک و ئینگلیسی، تورکی و فارسی و سوریانی له لاییکی دی. میراتی له‌ت و کو‌ت بوونی کوردی له ۱۹۱۸دا، له گه‌ل نه‌وه‌شدا باری ژنۆستراتژی ناوچه‌ گۆراوه، هیشتا له چاره‌نووسی زمانه‌که‌دا ده‌ور ده‌گێری. له تورکییه و سوورییه، کورمانجی سه‌ری هه‌لیناوه، و له گه‌ل نه‌وه‌شدا له قه‌قاز دوا‌ی تیکچوونی یه‌کی‌تی سۆقیه‌ت نوشوستی کردوو، له نه‌وانه‌یه جیگه‌ی پێشینی خۆی، وه‌کوو له‌هه‌جه‌ی سه‌ره‌کیی کوردی بگه‌ریته‌وه. به‌کو‌رتی نه‌ورۆ ده‌سه‌لاتی زمانی به‌ شێوه‌ییکی ئا‌لۆزتر دابه‌ش بووه و ناکۆکی نوێ هاتوونه‌ته‌ گۆرێ و چاره‌سه‌رکردنیان پێویستی به تیۆری و زانستی و سیاسه‌تی ئا‌لۆزتر له‌ جارانه." (لا‌په‌ره‌ی ۹)

زمانه‌وانیکی کورد به روانگه‌یه‌کی جیاوازه‌وه:

زینده‌یاد هه‌سه‌نپوور له‌و زمانه‌وانه کوردانه‌یه که له باره‌ی کۆمه‌لیک کێشه‌ی پێوه‌ندیدار به زمانی کوردی روانگه‌ی جیاوازیان هه‌یه. یه‌ک له‌و کێشانه‌ پرسی زمانی ستاندارد له‌نیو کورددا‌یه. باسه‌کانی ئەم کتێبه‌ش، دهرفته‌ بو‌ نه‌و زمانه‌وانه ده‌خولقی‌ننه‌وه که بیرو‌رای خۆی له‌و باره‌وه، هه‌روه‌ها له باره‌ی نه‌لفو‌بێ، رینوس، فه‌رهه‌نگ‌نووسی، نه‌ده‌بیاتی زا‌ره‌کی، ئی‌دئۆلۆژی زمانی و هت‌د بێ‌نیته‌وه گۆ‌پێ. ئەو زمانه‌وانه کورده له گه‌ڵ دیاری‌کردن و سه‌پاندنی دیالیکتیکی زمانی کوردی وه‌ک زمانی ستانداردا نییه و بر‌وای به‌ بوونی دوو ستاندارد بو‌ زمانی کوردی هه‌یه. ئەم رایه جیاوازه‌شی بووه به‌ هۆی نه‌وه بکه‌و‌یتته به‌ر هێرشێ زۆر له‌وانه‌ی کورمانجیی ئی‌وه‌راستیان وه‌ک زمانی ستاندارد قبو‌وله و، دژایه‌تی‌ی راو بو‌چوونه‌کانی ده‌کهن. هه‌سه‌نپوور له “سه‌ده‌یی‌ک خه‌بات له پیناوی زمانی کوردیدا... ” ده‌نووسێ:

”من ره‌خنه له‌ سیاسه‌ت و ئی‌ده‌ئۆلۆژی‌یی‌ک ده‌گرم که کێشه‌ی سه‌ره‌کیی زمانی کوردی به‌ کێشه‌ی (بی‌گانه و خۆمائی) داده‌نی و به‌ دوو‌به‌ری‌تی وه‌کوو (پاک و نا‌پاک)، (ناریایی و سامی) و (کورد و دژ‌کورد) و به‌ پێ‌وانه‌ی وا چاو له‌ کۆسپ و گه‌رفته‌کانی زمانی کوردی ده‌کا. ئەوه ئی‌ده‌ئۆلۆژی‌یه پشته‌ستوور به‌ زانسته نییه و بگه‌ به‌ لای زانستی زمانناسیدا نه‌رۆ‌یوه. ئاواتیکی ئەو ئی‌ده‌ئۆلۆژی‌یه “پاک‌کردنه‌وه‌ی زمانی کوردی له‌ زمانی “بی‌گانه‌”‌یه و نه‌و بی‌گانه‌یه‌ش زۆرتر عه‌ره‌بییه؛ هه‌روه‌ها ناره‌زوو ده‌کا به‌ ره‌سمی کردنی له‌هه‌جه‌یی‌ک هه‌ر چی کورده بی‌کا به‌ نه‌ته‌وه‌یی‌کی یه‌ک ده‌ست و یه‌ک زمان و یه‌ک له‌هه‌جه. به‌لام ئی‌ده‌ئۆلۆژی زمانی و هه‌یه که سه‌ره‌بایه‌ بایه‌خدا‌نی به‌ نا‌کوکی ده‌سه‌لات و بێ‌ده‌سه‌لاتی، سه‌ره‌کو‌نگه‌ری و سه‌ره‌کو‌نگه‌راوی، یان زمان‌کوژی و زمان گه‌شاندنه‌وه، دژایه‌تی هێچ زمان و له‌هه‌جه و نه‌لفو‌بێ و ده‌نگ و هه‌رفیک نا‌کا، و بو‌ به‌را‌به‌ری زمانه‌کان تێده‌کو‌شی، و ده‌یه‌و‌ی زمان بگه‌شینیته‌وه و ئاماده‌ بێ بو‌ به‌ره‌نگه‌ربوونی دنیا‌ی ئا‌لۆزی نه‌رو‌... بیری زمانیکی ستاندارد خۆی ئی‌ده‌ئۆلۆژی‌یی‌کی زمانیه‌ که له‌گه‌ڵ بارودۆخی ئی‌ستا نایه‌ته‌وه. له‌ سه‌ده‌ی بیست‌دا، زمانی گه‌وره و گرینگی وه‌کوو ئینگلیسی، فارسی، عه‌ره‌بی و ئی‌سپانیایی هه‌ر کامه‌ی چهند ستانداردیانی په‌یدا بووه. له‌ بارودۆخیکی وادا، بو‌چوون و سیاسه‌ت سه‌باره‌ت به‌ به‌رنامه‌رۆ‌نانی زمانی کوردی، نه‌گه‌ر بکری به‌رنامه‌ی بو‌ دابنایی، ده‌بی رێ‌بازیکی نو‌یی هه‌بی، و وه‌پێشیان بکه‌و‌یتته‌وه. هه‌م بارودۆخی می‌ژوویی گۆ‌راوه و هه‌م زمانه‌که و ئاخیه‌رانی. له‌ پێشه‌کی‌دا باسی نه‌وه‌م کردووه که کێشه‌ی زمانی کوردی کێشه‌ی ره‌گه‌ز و ناسنامه نییه، و ده‌ردی زمانه‌که‌مان تا کاتیکی باش نه‌ناسری ده‌رمانیکیشی بو‌ نابیندریته‌وه.” (لا‌په‌ره‌کانی ٦٤-٦٥)

په تکرندی زمانه که مان به سه:

حه سه نپوور له گه ن په تیگه ری، گۆرینی نه لئووی نه نه لئووی ئارامییه وه بو لاتینی و، ههروه ها چاککردن و ههنگاونانی نازانستیانه دا نییه و لهم باره یه وه دهنوس:

داوای من له نه وانه ی خه ریکی چاککردنی زمانی کوردین نه وه یه:

به ربینگی نه لئووییه که به ربده ن! په تیگردن به سه! په تکرندی زمانه که مان به سه! چیدی زمانه که مان هه ژار و کۆله وار مه که ن! ده ست له نه ویستا و په هله وی و ماسی سوراتی و سومیری هه لگرن و وه داوی لیکۆئینه وهی زمانناسییانه ی له هجه کان و زمانی نه ده یی کوردی بکه ون! نه گه ر به رژه وه ندیی زمانه که تان ده وی، تیبکۆشن بو چاککردنی رینوس، بو ریککه وتووی نۆرمیی، خوئقاندن و وه رگێرانی زانستی نوویا، دانانی فه رهنگی جوراوجور (به تایبته فه رهنگی تیروته سه لی کوردی- کوردی)، دانان و وه رگێرانی زانستی نووی بو خویندنی بالا، لیکۆئینه وه و کۆکردنه وهی نامار سه بارته به زمان و له هجه کانی و چۆنیته و چه ندیته ده کارهینانیان، دانانی نه تله سی زمانی، دۆزینه وه و چاپکردنی هه رچی به ره می ده ستنوسه، کۆکردنه وه و بلاوکردنه وهی که له پووری زا ره کی گشت له هجه کان، لیکۆئینه وه سه بارته به ده کارهینانی کوردی له نامرازه کۆمه لیبیه کان و پێوه ندییه کانی کوردی و زمانی دی له بارودۆخی نیسته دا، و زۆر بابه تی ناوا.

نه وانه نه رکی گرانن به لام به ربینگی نه لئووی گرتن کاریکی هاسان، ساکار، پیرزه ره ر و بیفایده یه. کوردی پیش نه وه ی له دنیا ی مۆدیرن دا پێ هه لگه ری و بتوانی به ره نگاری ژیا نی مۆدیرن بی، تووشی زمانکوژی چوار ده و له تان بوو و پشووی لی برپا. زمانیکی وا بریندار به په تیگردنی ده نگ، حه رف، وشه، و ده ستتیوه ردان و گۆرینی نه لئووییه که ی نابووژیته وه و کۆله وارتر ده بی. (لا په ره کانی ۶۵-۶۶)

د. نه میر هه ر له و کاته دا نه و خزه تانه ش که شیای ناو رلیدانه وه و بایه خپیدانن، له بیر ناکا. له په راویزی لا په ره ی ۱۶۶ دا نووسیونتی:

“نموونه ی نه رکی گران و گرینگ به ره می سه لاح پایانیانی، فه رهنگی زا ره کی مۆکریانه که به بی یارمه تی هیج ده رگایه کی ده و له تی یان ناده و له تی تا نیسته چوار به رگی به ریکوینیکی بلاو کردۆته وه.” دیاره نه م زانیاریه هی نه و کاته یه که حه سه نپوور نه م کتیبه ی نووسیوه و، نیسته به خو شیبه وه ژما ره ی به رگه چاپکراوه کانی نه و فه رهنگه

دۆخیک که نووسەر بو نه‌مرۆی زمانی کوردی وینای کردوو:

خویندنه‌وهی ئەم کتێبه بو هه‌موو نه‌وانه‌ی هۆگر و تینووی سه‌برده‌ی تال و شیرینی میژووی زمانی کوردی له ماوه‌ی سه‌د ساڵی رابردوودان پێویسته. چونکه نووسەر وێرای وه‌بیره‌یتانه‌وه و شیکردنه‌وه‌ی گرتگترین ده‌رفه‌ته‌کان و هه‌ره‌شه و کۆسپه‌کانی ئەو سه‌ده‌یه له به‌رده‌م زمانی کوردی و قامکدانان له سه‌ر کاریگه‌رییه‌کانیان، سه‌رنجت بو لای پرسیکی نه‌مرۆی ئەو زمانه راده‌کیشی. هه‌سه‌نپوور ئەم پرسه به‌م جو‌ره وینا ده‌کا:

”زمانی کوردی، له ناوه‌وه یه‌خسیری جیهانبینی ناسیۆنالیستییه، و له ده‌ره‌وه تووشی ناسیۆنالیسمی زمانکوژانه‌ی نه‌ته‌وه – ده‌وله‌ته‌کان بووه (تورکیه، ئێران، سووریه) و ده‌بی له هه‌مانکاتدا به‌ره‌نگاری “ئیمپریالیسمی زمانی” له نه‌زمی زمانی جیهانی بیی. ” (لا په‌ری ١٤٥)

سه‌رچاوه: مائپه‌ری کوردستان و کورد - ریکه‌وتی: ٢١ دیسه‌مه‌ری ٢٠٢١

سهرکوت و سرینهوه له سیاسهتی زمانی ئێراندا

“نهم توێژینهوهیه، دهیهوی چیهتی “سیاسهتی زمانی” له ئێراندا که سیاسهتی تاکزمانیه و بناغهکهی لهسهر سهرکوت و سرینهوهی زمانهکانی دیکه دامهزراوه، روون بکاتهوه. ئامانجیکی دیکه توێژینهوهکه ولامی نهم پرسیارهیه که ئایا نهم سیاسهته زمانیه توانیوتی “نهتهوهی ئێرانی” که زمانهکهی فارسییه، دروست بکا؟ ههروهها سیاسهتیک که بناغهکهی لهسهر تیۆرییهکی چهوت و ناتهبه لهگهڵ واقعی سیاسی، نهتهوهیی و زمانی کۆمهڵ و ولاتی ئێران دامهزرا، له پرۆسهی جیهه جیکردندا بهرههرووی چ جوهره کیشه و گرفتیک دهبیتهوه.”

پوخته

زمانی کوردی له سهرهتاکانی سهدهی بیستم و به دواي نهم ناکامانهی له شههری یهکهمی جیهانی کهوتنهوه، بهرههرووی چارهنووسیکی تال بووهوه. سیستهمی نوێ دهسهلاتارهتی سیاسی لهو ولاتانهی کوردستانیان بهسهردا دابهش کراوه، به پشتبستهن به تیۆری “دهولت - نهتهوه” ولاتانی ئێران، تورکیه، عێراق و سووریا، وهک ولاتی یهک نهتهوه که خاوهنی زمانی نهتهوهیی تایبته بهخۆیهتی پیناسه کرد. سهرخستن و جیگیرکردنی نهم پیناسهیهش، سرینهوهی شوناسی نهتهوهیی پیکهاته نهتهوهیییهکان له شوناسی نهتهوهی سهردهستی نهم ولاتانهدا و، حاشاکردن له فرهزمانی و گرتنه بهری سهرکوت و سرینهوهیان له پیناوی زالکردنی زمانی نهتهوهی سهردهستی نهم چهند ولاتهیدا پیناست بوو. له ئێرانیش له سۆنگهی نهم گۆرانه سیاسییهوه، زمانی کوردی و زمانه غهیرهفارسییهکانی دیکه بهرههرووی سهرکوت و پهراویزخستنی بهئهقهست و بهردهوام بوونهوه.

نهم توێژینهوهیه، دهیهوی چیهتی “سیاسهتی زمانی” له ئێراندا که سیاسهتی تاکزمانیه و بناغهکهی لهسهر سهرکوت و سرینهوهی زمانهکانی دیکه دامهزراوه، روون بکاتهوه. ئامانجیکی دیکه توێژینهوهکه ولامی نهم پرسیارهیه که ئایا نهم سیاسهته زمانیه توانیوتی “نهتهوهی ئێرانی” که زمانهکهی فارسییه، دروست بکا؟ ههروهها سیاسهتیک که بناغهکهی لهسهر تیۆرییهکی چهوت و ناتهبه لهگهڵ واقعی سیاسی، نهتهوهیی و زمانی کۆمهڵ و ولاتی ئێران دامهزرا، له پرۆسهی جیهه جیکردندا بهرههرووی چ جوهره کیشه و گرفتیک دهبیتهوه.

بۆ ئەم توێژینهوهیه سوود له شیوازی (میتۆد) وهسفی شیکاری وهگرارهوه. توێژینهوهکه بریتییبه له دوو بهش. له بهشی یهکههدا، دواى ناساندنی دوو چه مکی سیاسهتی زمانی و پلانی زمانی، چۆنیهتی له دایکبوونی "سیاسهتی زمانی" له ولاتی ئێران و هۆیهکانی درێژه پیدانی له رێژمهکانی دواتردا باس کراوه. له بهشی دووهه میشدا، تیشک خراوهته سهر ویستی نهتهوه غهیره فارسهکانی ئێران بۆ گۆڕینی ئەو سیاسهته سهکونکه رانهیه و، پینداگری و مکوربوونی دهسهلاتی سیاسی ولات بۆ بردنه پێشی ئەم سیاسهته زمانیه. "نهجم" ی توێژینهوهکهش له بهر رووناکایی باسهکانی ههر دوو بهش و هه ئینجانی ئاکام لییان، کۆمه ئیک خالی خستوونه روو.

وشه سه ره کیه کان: سیاسهتی زمانی و پلانی زمانی، سه رکوتی زمانی، تاک زمانی، فره زمانی.

1- میژوو یه ک پراوپر سه رکوت و س پرینه وه:

سه رکوتی زمانی و س پرینه وهی شوناسی کورد و نهتهوه بندهستهکانی دیکه لهو ولاتانهی کوردستانیان به سه ردا دابهش کراوه، پیه ونیدی راسته وخۆی له گه ل پیکه اتنی دهو نه تیکی ناوه ندیی به هیز و مو دیرن له ههر گام له واندا هیه. ئەمهش دهگه رپته وه بۆ دواى شه ری یه که می جیهانی. ئەو دهو نه ته نوێیانه، له سه ر بناغه ی ئایدۆلۆژیای یه ک ولات - یه ک نهته وه دادمه زرین. به و هۆیه شه وه که واقعی پیکه اته ی دانیشته ووانیان فره نه ته وه یی بووه نه ک تاک نه ته وه یی، رینگه ی تواندنه وه ی نه ته وه کان دیکه له نه ته وه ی سه رده ستدا و س پرینه وه ی زمانی ئەوانیان گرتووه ته بهر. ئەمه وای کردووه "سیاسهتی زمان" و پلانی زمان" یان له خزمهت ئەو ئایدۆلۆژیایه دا بۆ.

1-1 کورته یه ک له به ره ی دوو چه مکی "سیاسهتی زمانی" و "پلانی زمانی"

زاراوه ی "سیاسهتی زمانی" زاراوه یه کی تا راده یه ک نوێیه. یه که م کتیب به م ناوه سالی 1945 بلاو بووه وه. زۆر جاریش ئەم زاراوه یه له گه ل "پلانی زمانی" به هه ئه به یه ک واتا به کار ده برین. باله دۆف له و بره وایه دایه که له نیوان سیاسهتی زمانی و پلاندانانی زمانی جیاوازی هیه. پلانی زمانی بۆخۆی به شیکه له جیه جیگردنی سیاسهتی زمانی.

"پلان و سیاسهتی زمان" سه رباری بنه ما ئەکادیمییه که ی، تا راده یه ک نوێیه، به جۆریک له سالانی دواى جهنگی دووه می جیهانیدا هاته ئاراوه. به لām ره گه فه لسه فی و پراکتیکییه کان له ولاتانی رۆژئا وادا بۆ سه رده می ناپلیون، له فره نسا دهگه رپته وه. کاتیک ناپلیون هه ستی به وه کرد، که زمانیکی یه کگرتووی بۆ به ریوه بردنی سوپا پیویسته. کۆتایی سه ده ی نۆزده یه م و سه ره تای سه ده ی بیسته م کاتیک که بیرمه ندانی زمانه وانى به دواى ئامرازه چه مکداره کانددا دهگه ران، بۆ

تیگه‌یشتن و شه‌ری بوونی دامه‌زاندنی ده‌ولته‌تی نه‌ته‌وه‌یی، نه‌و پرۆژه رۆشن‌بیرییه گه‌وره‌یه به بایه‌خه‌وه ده‌رکه‌وت و گه‌شه‌ی سه‌ند. پشتیوانیکردن له نه‌فسانه‌ی یه‌ک نه‌ته‌وه و یه‌ک زمان، تا ئیستاش مه‌سه‌له‌یه‌کی کاربگه‌ره له نه‌خشان‌دنی زمانه‌وانی، له ناستی نیشتمانیدا (Baldauf, 2012: 233).

بهم پێیه: “سیاسه‌تی زمانی به یه‌کیک له سیاسه‌ته گرنه‌گه‌کانی هه‌ر ولاتیک ده‌ژمێردی و، به شیوه‌یه‌کی گشتی ناماژه به سیاسه‌تیک ده‌کا که ده‌ولته‌ت ده‌رباره‌ی زمانی نه‌ته‌وه‌یی، زمانه‌ خو‌جیبییه‌کان، زمانی ئایینی و زمانی جیهانیدا به گۆیره‌ی به‌رژه‌وه‌نده‌کانی ولات، ده‌یگریته به‌ر.” (احمدی پور، ۱۳۹۰: ۱-۱۶) نهم راستییه‌ش جیگه‌ی بایه‌خ پیدانه که زۆر له ولاتان و نه‌ته‌وه‌کان، “به‌رژه‌وه‌ند” یان له زالکردنی تاکه‌زمانیک و، په‌راویزخستن و سه‌رکوتی زمانه‌کانی دیکه‌ی ولاته‌که‌یان و خه‌نگه‌که‌یاندا ده‌بینن. “نه‌ته‌وه‌کان له میژوودا، زۆر جار سیاسه‌تی زمانییان بو نه‌وه دارشتووه که زمانیک له‌سه‌ر حیسابی زمانه‌کانی دیکه‌ پیش بخهن.” (جامباز، ۲۰۱۴: ۷) به‌لام له‌و ولاتانه‌ی ریز له مافه‌ نه‌ته‌وه‌یی و زمانییه‌کانی پینکاته‌هه‌ جۆراوجۆره‌کانی خه‌لکی خۆیان ده‌گرن، سیاسه‌تی زمانییان به‌ جۆریکی دیکه‌ داده‌ریژن. “ئیستا زۆر له ولاتان سیاسه‌تی زمانییان بو پیشخستنی دارشتووه، نه‌و زمانه‌ خو‌جیبی و نه‌ته‌وه‌یی‌یانه‌ی هه‌ره‌شه له‌سه‌ر مانه‌وه‌یاندا هه‌یه. حکومه‌ت به‌ فه‌رمی سیاسه‌تی زمان داده‌ریژیت له‌ریگه‌ی یاساکاری یان بیره‌هه‌ داده‌رییه‌کان بو نه‌وه‌ی دیاری بکریته‌ چون زمانه‌کان به‌کار بین؟ یان نه‌و توانا زمانه‌وانییه‌ ببو‌ژیند‌ریته‌وه، که پێویستن بو نه‌وه‌ی پرسه‌ هه‌ره له‌پیشه‌ نیشتمانییه‌کان به‌رپوه‌ ببه‌رن، یان بو دیاریکردنی مافی تاکه‌ که‌س یان گرووپه‌کان له به‌کاره‌ینان و پارێزگاریکردن له زمانه‌کانیان.” (سه‌رچاوه‌ی پێشو، هه‌مان لاپه‌ره‌)

زاراوه‌ی “پلانی زمانی” له زاراوه‌ی “سیاسه‌تی زمانی” نوێتریشه. نهم زاراوه‌یه یه‌که‌م جار له سالی ۱۹۵۹ له لایه‌ن زمانه‌وانی نه‌میریکی، “هۆگن” له میانه‌ی وتاریکدا که تایبته‌ت بوو به‌ ره‌وشی زمان له نۆروێژ، به‌کار هینرا. نهم زاراوه‌یه له ماوه‌ی نیو سه‌ده‌ی رابردوودا، بو‌وه‌ته به‌شیک یان لقیک له لقه‌کانی زمانه‌وانیی پراکتیکی یان زمانه‌وانیی کۆمه‌لایه‌تی. “لویس جان کالفی” له‌باره‌ی پێوه‌ندی نیوان سیاسه‌تی زمانی و پلاندانانی زمانی ده‌لی: “ئیمه‌ سیاسه‌تی زمانی به‌وه‌ لیک ده‌ده‌ینه‌وه که بریتییه‌ له سه‌رتاپای نه‌و ریگایانه‌ی ده‌گیرینه به‌ر له بواری پێوه‌ندییه‌کانی نیوان زمان و ژبانی کۆمه‌لایه‌تی، به‌تایبه‌تیی له‌نیوان زمان و ژبان له ولاتدا. هه‌روه‌ها پلاندانانی زمانی بریتییه‌ له گه‌ران به‌ دوا‌ی هۆکاری پێویست بو‌ پیداه‌کردنی سیاسه‌تی زمانی و چۆنیتی جیبه‌جی کردنی نه‌و هۆکارانه.” (کالفی، هه‌ولێر، ۲۰۱۲: ۱۵۱-۱۵۲) نهم باس و پیناسانه‌وه‌ بۆمان ده‌رده‌که‌وی که سیاسه‌تی زمان، بریتییه‌ له جه‌وه‌هر و ئیوه‌رۆکی روانینی ده‌سه‌لات و سیسته‌میکی سیاسی به‌رانبه‌ر به‌ زمان و، پلانی زمانیی، پرۆگرام و هه‌نگاوه‌ کرده‌کییه‌کانی جیبه‌جی‌کردنی نه‌و سیاسه‌ته‌ زمانییه‌ن.

ئێران ولاتیکی گه‌وره‌یه که دانیشتووانی له نه‌ته‌وه‌ی جوراوجۆر پینک هاتوون و به زمانی جیاواز ده‌دوین. تورکی (نازه‌ری)، کورد، به‌لوچ، لور، عه‌رب و تورکمان، له‌و نه‌ته‌وانه‌ن که رێژه‌یه‌کی به‌رچاو له خاکه‌که‌یان و حه‌شیمه‌ته‌که‌یان له چوارچێوه‌ی جوگرافیای ئه‌و ولاته‌دان. رۆژهه‌اتی کوردستانیش که له چوار پارێزگه‌ی ئیلام، کرمانشاه، کوردستان و ورمی پینک هاتوو، که‌وتووته‌ ئیو جوگرافیای سیاسی ولاتی ئێران. جگه‌ له‌وه‌ی زۆریه‌ی هه‌ره‌ زۆری دانیشتووانی ئه‌و ٤ پارێزگه‌یه‌ کوردن، رێژه‌یه‌کی گه‌وره‌ له دانیشتووانی باکووری خوراسانیش له کوردزمانان پینک هاتوو. به‌و هۆیه‌وه‌ که له ئێران رینگه‌ به‌ سه‌رژمیری به‌ وه‌به‌رچاوترتی زمان و به‌ستراوه‌یی نه‌ته‌وه‌یی تاکه‌کان نادری، ئاماری وردی کورد له‌و ولاته‌ روون نییه‌.

”به‌راورد ده‌کری که ١٢ میلیۆن کورد له ئێراندا ده‌ژین که له سه‌دا ١٥ تا ١٧ دانیشتووانی ئه‌و ولاته‌ پینک دینن. ئه‌وان به‌ زۆری له چوار پارێزگه‌ی نازه‌ربایجانی رۆژاوا، کوردستان، کرمانشاه و ئیلام، له رۆژاوا و باشووری رۆژاوا و ولاته‌ ده‌ژین. زۆر له کورده‌کانیش چوونه‌ تاران و شاره‌ گه‌وره‌کانی دیکه‌. کۆمه‌لێکی کوردیش له باکووری پارێزگه‌ی خوراسان هه‌یه‌.” (ئه‌منیستی، ٢٠٠٨: ٥) دیاره‌ ئه‌و کوردانه‌ له سه‌رده‌می شا ته‌هماسبی سه‌فه‌وی و نادرشاه ئه‌فشار له کوردستانه‌وه‌ بو‌ ئه‌و ناوچه‌یه‌، راگۆنزاوان. ئه‌وان چه‌ندین شار و ناوچه‌ی گه‌وره‌ی ئه‌و پارێزگه‌یان داگرتوو و ژماره‌یان به‌ پیتی هیندیگ به‌راورد له ١١ میلیۆن که‌س تیده‌په‌ری. ”کورده‌کانی خوراسان له سه‌دا ٤٦ دانیشتووانی پارێزگه‌ی خوراسانی باکووری پینک دینن.” (خراسان، ٢٤٦) له چه‌ند پارێزگه‌ی دیکه‌ی ئێرانیشدا حه‌شیمه‌تی کورد به‌ رێژه‌ی جیاواز هه‌ن.

سه‌ره‌رای بوونی نه‌ته‌وه‌ و زمانی جیاواز له ئێران و، له هه‌لومه‌رجیکدا که حه‌شیمه‌تی نه‌ته‌وه‌ غه‌یره‌فارسه‌کان، نزیک به‌ نیوه‌ی دانیشتووانی ئێران پینک دینن (سیف الدینی، ٢٠٠٥: ٣) ته‌نیا یه‌ک زمان، زمانی ره‌سمی ئه‌و ولاته‌یه‌ که ئه‌ویش زمانی فارسییه‌. له‌گه‌ڵ هاتنه‌ سه‌رکاری ره‌زاشای په‌هله‌وی له سه‌ره‌تاکانی سه‌ده‌ی بیسته‌مدا، پرۆسه‌ی زانکردن و جیگیرکردنی زمانی فارسی وه‌ک زمانی ره‌سمی ولاته‌، ده‌ستی پێ کرد. دیاره‌ به‌ر له هاتنه‌ سه‌رکاری ره‌زاش، له کۆتایی‌یه‌کانی ته‌مه‌نی رێژیمی قاجاره‌کان و له سه‌رده‌می شوێشی مه‌شرووته‌دا، له‌نیو رووناکبیران و سیاسییه‌ فارسه‌مانه‌کانی ئێراندا، ناسیۆنالیزمی ئێرانی که ولاتی ئێرانی وه‌ک ولاتی نه‌ته‌وه‌یه‌ک به‌ ناوی ”نه‌ته‌وه‌ی ئێران” و زمانه‌که‌شی وه‌ک زمانی فارسی، پیناسه‌ ده‌کرد، سه‌ری هه‌ڵدا‌بوو. (ناظمی، ١٣٩٧: ٢٤٣) ئه‌م جو‌ره‌ باوه‌ره‌ له چاپه‌مه‌نییه‌کانی ئه‌و سه‌رده‌می ئێراندا ره‌نگدانه‌وه‌ی زۆری هه‌بووه‌. به‌لام هه‌تا هاتنه‌ سه‌رکاری ره‌زاشا ئه‌م بیره‌ بواری بو‌ نه‌ره‌خسا که ده‌ولت و ده‌سه‌لاتی ولاتی له‌سه‌ر دا‌به‌ه‌زی. ”ره‌زاشا زۆر سه‌رسام بوو به‌ مسته‌فا که‌مائی دامه‌زرینه‌ری تورکیای هاوچه‌رخ و هه‌وتی ده‌دا شوین پێی ئه‌و هه‌نگری له سیاسه‌ته‌ سه‌رکوتکاریه‌کان و ئه‌و هه‌نگاوه‌ ریشه‌یی‌یانه‌ی که ناوی چاکسازی ئی نابوو. بۆیه‌ له دوا‌ی دامه‌زرانی بناغه‌ی ده‌سه‌لاته‌که‌ی له ١٩٢٥دا زنجیره‌یه‌ک یاسا و بریاری ده‌کرد- که

به پێی بۆچوونی خۆی دهبنه هۆی هاتنه کایهێ ئه و دهوڵهتهی له ئهنڤیشهی خۆیدا نه خسهی بۆ کیشابوو. ” (ههروتی، ۲۰۰۷ : ۱۰۴)

رهزا شا له درێژهی سیاسهتی نهتهوه سازیدا و به نیازی پتهوکردنی شوناسی “نهتهوهی ئێران” کهوته جیهه جیکردنی چهند پرۆژهیه کهوه. داسه پاندنی زمانی فارسی وهک زمانی فهرمیی ولات، یهک له و پرۆژانه بوو. له ئاکامی ئه و سیاسهتهدا تهنا ته قوتابخانه دهرهکی و تایبهتیهکانیش له ساڵی ۱۹۲۸ هه داویان لیکرا به زمانی فارسی وانه بلینهوه و پرۆگرامی پهروهدهیی قوتابخانهکانی ولات پیرهو بکهن. بهم جوړه فارسی، نه ته نیا بوو به زمانی “نهتهوهیی” (نهتهوهی ئێران)، به ئکوو هه موو زمانهکانی دیکه ی ولات قهدهغه کران و ئیزنی چاپی کتیب و رۆژنامهش ته نیا بۆ زمانی فارسی بوو. زمانهکانی ئازهری، کوردی، به لووچی و تورکهمانی وهک زاراوهی فارسی دانران. (سه عید، ۲۰۰۹ : ۱۱۶)

بۆ نوێکردنه وهی ئێران به گوێره ی ئه و بیرکردنه وهیه ی خۆی، رهزاشا چهند سیاسهتیهکی گرته بهر که جیهه جیکردنی دوو سیاسهتی “متجدال شکل” (یهک جلوه بگ) و “متجدال زبان” (یهک زمان) کردنی خه ئکی ئێران، له وان بوون. هه و ئی ئه م دهوڵه ته ئه وه بوو له لایه نی رهگه زییه وه هه موو دانیشه توانی ئه و ولاته به ریته وه سه ر یهک رهگه ز که ئه ویش رهگه زی فارس بوو. ئه م ئاواته ش له هه سته شو قینیه یانه ی رهزاشا و نیازه رهگه ز په رسته نه که یه وه سه رچاوه ی ده گرت. “ئه وه تا ئه م هه ست و نیازه نه بوونه سیاسهتیهکی فهرمیی رژی می رهزاشا و له ئه نجامدا نه ته وه غهیره فارسه کان تووشی درنده ترین جوړهکانی سته م و چه وسانه وهی نه ته وه یی بوونه وه. له چوارچیه ی ئه م سیاسه ته دا به رنامه یه کی درێژ خایه ن هه بوو بۆ سه رینه وه ی کولتووری نه ته وه یی و رۆشنی بیری و، ههروه ها دیره وکی ئه م گه لانه به مه به سته تواندنه وه یان له بۆ ته ی فارسی دا. له کوردستان ده سه لاتداران هه و ئیان دا ته گه ره بخه نه به رده م به کاره یانی زمانی کوردی، له راستی شدا به کردار له قوتابخانه کان و له فه رمانگهکانی حکومه تدا قه دهغه کرا. ههروه ها هه و ئی زۆر درا بۆ قه دهغه کردنی له بهر کردنی جلوه بگه نه ته وه یی بۆ له نیو بوردنی ئه و دیاردانه ی که هه بوونی نه ته وه غهیره فارسه کان له ولاتدا به دیار ده خه ن..” (ههروتی، ۲۰۰۷ : ۱۰۵)

ئاشکرایه که له دیاری کردنی زمانی فارسی وهک زمانی فهرمیی ده سه لات و خه ئکی ئێران، گوێ به ویست و په زامه ندی نه ته وه غهیره فارسهکانی ئێران نه درا. هه ربویه ئه و سیاسه ته و ههروه ها هه و ئهکانی دیکه بۆ سه رینه وه ی شوناسی ئه و نه ته وانه له گه ل ناره زایه تی و به ره ئسته ئه وان به ره وروو بوون که دیاره ئه نجامه که شیان سه رکوتی خویناوی ئه و به ره ئسته نه له لایه ن ره زاشا وه و، سه رکوتکردنی ویسته نه ته وه یی به کانیان بوو. نموونه که ی کوشتنی سمکۆی شکاک له رۆژه لاتی کوردستان و تیکشکاندننی راپه رینه که ی، سه رکوتکردنی شیخ خه زعه ل له خوزستان (سه رزه ویی عه ره به کانی ئێران) و، ژماره یه ک راپه رین و به رهن گار بوونه وه ی نه ته وه یی دیکه له لایه ن ره زاشا وه بوو.

شانبه‌شانی سه پاندنی زمانی فارسی له بواره‌کانی په‌روه‌ده و فێرکردن، له داموده‌زگای حکومه‌تی و ده‌وڵه‌تی، له چاپه‌مه‌نی و هتددا، زمانه‌ غه‌یره‌فارسییه‌کانی ئێران به‌ شێوه‌ی جو‌راوجۆر له‌گه‌ڵ سه‌رکوت به‌ره‌وو بوون. “که‌لکوه‌رگرتن له‌ زمانی کوردی له‌ ته‌واوی قوتابخانه‌کان و چاپه‌مه‌نی کوردیدا، هه‌روه‌ها له‌ ته‌واوی کاروباری ده‌وڵه‌تیدا له‌گه‌ڵ مه‌ترسیی حوکمداران به‌ زندانی درێژخایه‌ن به‌ره‌وو کرایه‌وه، ته‌ناه‌ت به‌کاربردنی وشه‌ی کوردستان له‌ چاپه‌مه‌نی و کتێبه‌کاندا قه‌ده‌غه‌ کرا.” (میکه، ۲۰۱۹: ۴۳۰) وێرای ئه‌و جو‌ره‌ سه‌رکوت و ته‌نگ پێهه‌چنینه‌ی زمانه‌ غه‌یره‌فارسییه‌کان، هه‌وڵیش دهدرا ئه‌و زمانانه‌ به‌تایبه‌تی زمانی کوردی وه‌ک ئقیق له‌ لقه‌کانی زمانی فارسی بناسیندێرن.

له‌ دوا‌ی له‌سه‌ر کاروه‌لانرا‌نی په‌زاشا و هاتنه‌سه‌رکاری محه‌مه‌ده‌زای کورپی، گۆرانیکی جه‌وه‌ه‌ری له‌ سیاسه‌تی سه‌رکوتی زمانی له‌ ئێراندا رۆوی نه‌دا. دوو ده‌سه‌لاتی کورتخایه‌نی ناوچه‌یی و نه‌ته‌وه‌یی (“حکومه‌تی میلیسی نازه‌ربایجان” و “جه‌هووری کوردستان”) که‌ له‌ نازه‌ربایجانی ئێران و رۆژهه‌لاتی کوردستان له‌ نیوه‌راستی چله‌کانی سه‌ده‌ی پێشوو‌دا هاتنه‌ سه‌رکار (۱۹۴۵-۱۹۴۶)، زمانه‌کانی تورکی نازه‌ری و کوردییان له‌ ناوچه‌ی ژێر ده‌سه‌لاتی خۆیاندا کرده‌ فه‌رمی. خویندن له‌ قوتابخانه‌کان و هه‌روه‌ها فه‌سه‌کردن له‌ داموده‌زگاکانی دوو حکومه‌تی جه‌هووری کوردستان و حکومه‌تی میلیسی نازه‌ربایجان به‌ زمانی خه‌لکی ئه‌و دوو ناوچه‌یه‌ بوو. به‌لام کاتیک رێژی می‌شایه‌تی به‌ هێزی سوپایی، ئه‌و دوو ده‌سه‌لاته‌ی رۆخواند، به‌ فه‌رمی ناسینی زمانه‌کانی کوردی و تورکی و، خویندن به‌و زمانانه‌ی وه‌ک جیا‌ییخوازی و تاوانیکی گه‌وره‌ی رێبه‌ران و کاربه‌ده‌ستانی ئه‌و دوو ده‌سه‌لاته‌ دانا. له‌ سالانی دواتری ده‌سه‌لاته‌رتی محه‌مه‌زه‌شادا، ته‌نیا گۆرانییک که‌ له‌باره‌ی ئه‌و زمانانه‌ هاتیته‌ کایه‌وه، رینگه‌ پیندرانیان له‌ به‌رنامه‌کانی چه‌ند رادیۆیه‌کی خۆجییی و، بلا‌بوونه‌وه‌ی کاتی و سنوورداری رۆژنامه‌ یا بلا‌وکراوه‌یه‌کی هه‌وتووانه‌ (مه‌به‌ست بلا‌وکراوه‌ی کوردستان، چاپی تاران له‌ ماوه‌ی ۱۹۶۲ - ۱۹۵۹) به‌ زمانی کوردی له‌ هه‌لومه‌رجیکی سیاسی دیاریکرا‌وا بوو.

۳-۱ به‌رده‌وامی سه‌رکوتی زمانی له‌ دوا‌ی شو‌رشی گه‌لانی ئێران

شو‌رشی سالی ۱۳۵۷ه‌تاوی (۱۹۷۸ه‌ زایینی)ی خه‌لکی ئێران، کۆتایی به‌ رێژی می ۲۵۰۰ ساله‌ی شایه‌تی له‌ ئێران هێنا. ده‌سه‌لاتیکی سیاسی نوێ که‌ له‌ ئێران هاته‌ سه‌رکار، به‌ره‌وو‌ی زۆر له‌و داخو‌ازانه‌ بووه‌وه‌ که‌ له‌ رێژی می شایه‌تیدا سه‌رکوت کرابوون. خه‌لکی رۆژهه‌لاتی کوردستان له‌ پێشه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌ غه‌یره‌فارسه‌کانی ئێراندا بوون که‌ داوا‌ی به‌ فه‌رمی ناسرانی مافه‌ نه‌ته‌وه‌یی‌یه‌کانی خۆیان، به‌تایبه‌تی به‌ فه‌رمی ناسرانی زمانی خۆیان له‌ ناوچه‌ و شو‌ینی ژانیان کرد. له‌ کاتی ناماده‌کردن و نووسینی ده‌ستووری نوێ بۆ ئێران، له‌ لایه‌ک به‌و هۆیه‌وه‌ که‌ ده‌سه‌لاتی نوێ هێشتا باش خۆی جیگیر نه‌کردبوو، له‌ لایه‌کی دیکه‌وه‌ به‌ هۆی بوونی ته‌وژم و هه‌ست و ویستی شو‌رشیگێری له‌نیو کۆمه‌لدا و کاریگه‌ری ئه‌و ته‌وژمه

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژهلاتی کوردستان

له سه‌ر یه‌که‌م مه‌جلیسی دامه‌زیننه‌ران (که ناوی ئی نرا مه‌جلیسی خیره‌گان)، پرسى داننان به زمانه‌ غه‌یره‌فارسییه‌کان و خویندن به‌و زمانه، له‌و مه‌جلیسه‌دا ره‌نگدانه‌وه‌ی هه‌بوو و ته‌نانه‌ت له‌ ده‌ستووری نوینی و لاتیشدا، کاربگه‌ریی دانا. (ئه‌حمه‌د، ۲۰۱۰: ۸۰) له‌ ئه‌سلی ۱۵ ده‌ستووری و لات که‌ له‌و که‌شوه‌وه‌ا سیاسیه‌دا په‌سند کرا، هاتوو:

”زمان و خه‌تی ره‌سمی و هاوبه‌شی خه‌ئکی ئیران فارسییه. به‌لگه‌نامه‌کان و نامه‌نووسین و ده‌قه‌ ره‌سمیه‌کان و کتیه‌کانی خویندن ده‌بی به‌و زمان و خه‌ته‌ بن، به‌لام که‌لکوه‌رگرتن له‌ زمانه‌ خوچییی و قه‌ومه‌یه‌کان له‌ چاپه‌مه‌نی و راگه‌یه‌نه‌ گشتیه‌کان و خویندنی ئه‌ده‌بیاتی ئه‌وان له‌ قوتابخانه‌کان، له‌ته‌نیه‌ت زمانی فارسی ئازاده.” (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۸: ۶)

سه‌ره‌رای داننان به‌ فره‌یی و جو‌راوجو‌ریی زمانه‌کان له‌ ئیران، وه‌ک له‌ نیوه‌رۆکی ئه‌م ماده‌یه‌ی ده‌ستوور ده‌رده‌که‌وه‌ی، نه‌ته‌وه‌ غه‌یره‌فارسه‌کانی ئیران وه‌ک “قه‌وم” نه‌ک نه‌ته‌وه‌، ناویان هاتوو، و زمانه‌که‌شیان وه‌ک “زبانهای قومی و محلی” (زمانه‌ قه‌ومی و خوچیه‌کان) نه‌ک زمانی سه‌ره‌به‌خۆی چه‌ند نه‌ته‌وه‌ی جیاوان، دانیان پیدانراوه. ئاشکرایه‌ روانینی زان به‌سه‌ر ئه‌م ده‌ستووره‌دا، هه‌مان ئه‌و روانینه‌یه‌ که‌ جه‌وه‌ری ناسیۆنالیزمی ئیرانیی پیک هیناوه‌ که‌ ئه‌ویش بریتیه‌ له‌ پیناسه‌ کردنی خه‌ئکی ئیران وه‌ک یه‌ک نه‌ته‌وه‌ (نه‌ته‌وه‌ی ئیران) که‌ زمانه‌ فره‌می و سه‌رانسه‌رییه‌که‌ی زمانی فارسییه‌ و هه‌ر ده‌شیی زمانی فارسی بی.

خائیکی دیکه‌ی جیگای له‌سه‌ر وه‌ستان له‌م ماده‌یه‌ی ده‌ستووری و لاتدا، ئه‌وه‌یه‌ که‌ مافی خویندن به‌و زمانانه‌ له‌ قوتابخانه، به‌ فره‌می نه‌ناسراوه‌ و دانی پیدانه‌نراوه، به‌لکوو وتراوه “خویندنی ئه‌ده‌بیاتی ئه‌و زمانانه‌ له‌ته‌نیه‌ت زمانی فارسی” ئازاده. ئه‌مه‌ش زۆر جیاوازه‌ له‌ مافی خویندن به‌ زمانه‌ غه‌یره‌فارسییه‌کان له‌ قوتابخانه‌دا. چونکه‌ “ئازادبوونی خویندنی ئه‌ده‌بیاتی ئه‌و زمانانه‌ له‌ته‌نیه‌ت زمانی فارسی” ئه‌رکی دابینه‌کردنی پیدایسته‌یه‌کانی خویندن به‌و زمانانه‌ ناخاته‌ سه‌ر ده‌سه‌لاتی و لات. ئه‌م ماده‌یه‌ی ده‌ستوور ته‌نیا رینگه‌ به‌ که‌لکوه‌رگرتن له‌و زمانانه‌ له‌ چاپه‌مه‌نی و، خویندنی ئه‌ده‌بیاتی ئه‌وان له‌ قوتابخانه‌دا، ده‌دا. ئه‌مه‌ش زۆر جیاوازه‌ له‌ ئه‌رکدارکردنی ده‌سه‌لات و سیسته‌می ده‌سه‌لاتداره‌تی و وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده‌ و فی‌کردن به‌ گو‌رینی سیاسه‌تی تاک‌زمانی و قبوو‌ئکردنی به‌ ره‌سمی فره‌زمانی و، دابینه‌ کردنی پیتویه‌ستییه‌کانی خویندن به‌و زمانانه‌ که‌ چاپی کتیه‌یی خویندن به‌و زمانانه، په‌روه‌رده‌ و پینگه‌یاندنی مامۆستای تایبه‌ت و کۆمه‌لێک شتی دیکه‌ ده‌گریته‌وه‌.” ئه‌و دوو ماده‌یه‌ش به‌ هیج جو‌ریک به‌و مانایه‌ نییه‌ که‌ ددان به‌وه‌دا نراوه‌ که‌ زمانی کوردی یان زمانی تورکی ئازهریاجانی یان به‌لووچی ده‌کرئ بۆ پی خویندن به‌کار به‌یندیرین. له‌ویدا باسی ئه‌وه‌ کراوه‌ که‌ هاوشانی زمانی فارسی ئه‌و زمانانه‌ش ده‌کرئ ئه‌ده‌بیاتی خویندن به‌کار به‌ینن. هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌شه‌ له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا که‌

دهگوتری ئه‌و مادانه جیبه‌جی نه‌کراون، به‌لام له پراتیکدا کراوه، هه‌م نه‌شرییه هه‌یه به زمانی تورکی نازهربایجانی، به کوردیش هه‌یه. ده‌هه‌وی بلیم ئه‌و ته‌سه‌وره نابی بیته گۆری که له چوارچیوهی ئه‌و مادانه‌دا ده‌کری مه‌سه‌له‌ی زمانی جیبه‌جی بکری. ” (قازی، ۲۰۱۷)

سیه‌هه‌م خال له‌و پێوه‌ندییه‌دا که شیایو باسکردنه، پشتگۆیخرانی ته‌نانه‌ت نه‌وه‌نده مافه که‌م و کرچوکال و ناته‌واوه‌ی پێوه‌ندی‌دار به زمانه‌ غه‌یره‌فارسیه‌کانی ئێران. سه‌ره‌رای داواکاری به‌رده‌وامی جموجۆله مه‌ده‌نییه‌کانی رۆشن‌بیران و چالاکانی مه‌ده‌نی کوردستانی، نازهربایجانی، به‌لووچستانی، عه‌ره‌بی خوزستانی و هتد بۆ خویندنی مندالانیان به زمانی دایکیان و پێداگریان لانیکه‌م له‌سه‌ر ئه‌و مادده‌یه‌ی ده‌ستور، هه‌تا ئێستاش، ده‌سه‌لاتی سیاسی و‌لاتی ئێران، ناماده نه‌بووه ته‌نانه‌ت نیوه‌رۆکی ئه‌م مادده‌یه‌ش بخاته‌ بواری جیبه‌جی‌کردنه‌وه.

۲: سیاسه‌تی تاک‌زمانی. له‌نیوان پێداگری و دژایه‌تیدا:

له ئێرانی سه‌رده‌می ده‌سه‌لات‌داره‌تی کۆماری ئیسلامیدا، هیج هه‌وئیکی جیددی بۆ چاوخاندنه‌وه به‌و سیاسه‌ته‌ زمانیه‌ سه‌رکوتکه‌رانه و له‌میژینه‌یه نه‌دراوه. له ناستی مه‌جلیسی ئێران، ئه‌نجومه‌نی ناسایشی نه‌ته‌وه‌یی و ده‌وله‌ت‌دا، ئه‌م پرسه نه‌خراوته ده‌ستووری کار و به‌ شایانی ئه‌وه نه‌زانراوه، قسه‌ی له‌سه‌ر بکریته‌وه. په‌سندکراوه‌کانی ده‌وله‌تی و حکومه‌تی له‌و پێوه‌ندییه‌دا هه‌ر وه‌ک خۆیان ماونه‌وه.

۱-۲ م‌گۆر بوونی ده‌ستور و ده‌زگا پێوه‌ندی‌داره‌کانی و‌لات له‌سه‌ر سیاسه‌تی تاک‌زمانی

بۆ ناسینی سیاسه‌تی زمانی ده‌وله‌ت‌یک ده‌بی برواینه‌ بریاره‌کانی ئه‌و ده‌وله‌ته‌ له‌باره‌ی زمان که له به‌لگه‌نامه‌کانیدا ره‌نگیان داوه‌ته‌وه. ده‌ستووری و‌لات گرنگترین به‌لگه‌نامه‌ی هه‌ر و‌لاتیه‌که. ئه‌و مادده و بنه‌مایانه‌ی که ده‌ربه‌ری زمان له ده‌ستووری و‌لات‌دا هه‌ن، یه‌ک له پێوه‌ره‌کانی ناسین و هه‌سه‌نگاندنی سیاسه‌تی زمانی ئه‌و و‌لاته‌ن. پێره‌وی نیوخۆ و په‌سندکراوه‌کانی دامه‌زراوه پێوه‌ندی‌داره‌کانیش بۆ جیبه‌جی‌کردنی مادده‌کانی ده‌ستور، به‌تاییه‌تی فه‌ره‌ه‌نگه‌ستانه‌کان، پێوه‌ریکی دیکه‌یه. له ئێران چهند به‌لگه‌نامه‌ی دیکه‌ش هه‌ن که درێژه و ته‌واوکه‌ری روانین و سیاسه‌تی ده‌وله‌ت و ده‌سه‌لات‌داریتی له‌مه‌ر پرسی زمان. ئێره‌دا هه‌ول ده‌دری به‌ کورتی ناماژه به‌ ژماره‌یه‌ک له‌و دامه‌زراوانه و په‌سندکراوه‌کانیان بکری:

له دستووری ولاتی ئێراندا ۳ مادده هه ن که پێشاندهری سیاسهتی زمانی کۆماری ئیسلامین. ماددهکانی ۱۵(که له سهرهوه نهماژهی پێدرا) ماددهی ۱۶ و ماددهی ۱۹. ماددهی ۱۶ نهماژه بهوه دهکا "بهو هۆیهوه که زمانی قورئان و مهعاریفی ئیسلامی، عهربهیییه و ئهدهبیاتی فارسی به تهواوی لهگه ئیان تیکه لاو بووه، ئهم زمانه دهبن پاش قوناعی سهرهتایی ههتا کۆتایی قوناعی ناوهندی له ههموو پۆلهکان و له تهواوی لقهکاندا بخویندری".

له ماددهی ۱۹یشدا هاتوه: "خه ئکی ئێران له ههر قهوم و هۆزیک بن، مافی وهک یهکیان ههیه و پهنگ، نهژاد، زمان و شتی لهو چهشنه نابن به هۆی ئیمتیاژ". ئهگهر له ماددهی ۱۵ی ئهو قانونه دا، فارسی، وهک زمان و خهتی پهسمی و هاویهشی خه ئکی ئێران پێی له سههر داگیرابوو و تیییدا هاتبوو که "به لگه نامهکان و نامه نووسین و دهقه پهسمیهکان و کتیبهکانی خویندن دهبن بهو زمان و خه ته بن"، له ماددهی ۱۶ هه میشدا، زمانی عه ره بی، بهو هۆیهوه که زمانی قورئان و مهعاریفی ئیسلامیه، په ی دووه می گرنگی پێدرا نی له سیاسهتی زمانی کۆماری ئیسلامیدا ههیه. (قانون اساسی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۸: ۷-۶)

به لام زمانی نه ته وه غهیره فارسهکانی ئێران، که زۆربه شیان له بنه مائه ی زمانه ئێرانییهکانن، له دستووری ولاتدا، وهک زمانی خۆجییی و قهومی چاویان ئیکراوه و ته نیا "بوونی چاپه مه نی بهو زمانانه و خویندن له ئه ده بیاتیان له قوتابخانه له ته نیشت زمانی فارسی" ریگهی پێ دراوه.

فه ره هه نگستانه کان به تاییه تی فه ره هه نگستانه کان تاییه ت به زمان له هه موو ولاتان له و دامه زراوانه ن که رۆ ئیکی گرنگیان له به ره و پێشبردنی سیاسه تی زمانیدا هه یه. ئه وان بۆ به رنامه دارپێژی زمانی راده سپێردرین و مافی بێراردان له به ره ی په رسه زمانییهکانیان پێ ده درئ. "فه ره هه نگستانی زمانی فارسی" له ئێران که میژوویهکی ۱۰۰ ساله ی هه یه، گرنگترین دامه زراوه ی به رنامه دارشتنی زمانییه. ئه و فه ره هه نگستانه ی له سه رده می ده سه لاتداره تی کۆماری ئیسلامیدا هه یه، فه ره هه نگستانی سیپه مه (فه ره هه نگستانی یه که م هی سه رده می موزه فقه ره دین شای قاجار و، فه ره هه نگستانی دووه می ش هی سه رده می رێژی می په هله وی بوو) و سائی ۱۳۶۹ (۱۹۸۰) دوا ی ۱۳ سال داخران، به رنامه دارشتنی زمانی ده ست پێ کرده وه.

ئامانجه کانی ئه و فه ره هه نگستانه بریتین له:

۱- پاراستنی به هیزی و په سه نایه تی زمانی فارسی وهک یه کیک له کۆ له که کانی شوناسی نه ته وه ییی ئێران و زمانی دووه می جیهانی ئیسلام و هه لگری مه عاریف و کولتووری ئیسلامی؛

۲- په روره کرده کردنی زمانیکی خاوین و گهیه نهر بۆ دهرپرینی هزره زانستی و ئەدهیبییهکان و پیکهینانی هۆگری به “مآثر” (شته باشهکانی) مه عاریفی میژوویی له نهوهی نیستا و نهوهکانی داهاتوودا؛

۳- برهوپیدانی زمان و ئەدهیبیاتی فارسی و بهرینکردنهوهی پانتاییی قه له مهرویان له نیوخوی ولات؛

۴- پیکهینانی ههوینی ههولندان و کرانهوه له زمانی فارسیدا به گویرهی پێویستییهکانی سهردهم و ژیان و پێشکهوتنی زانست و هونهره مرۆیییهکان و پراستی رهسه نایه تیبیه کهی؛ (اساسنامه فرهنگستان زبان و ادب پارسی)

له بهشی ئهرکهکانی ئهو فهرههنگستانهش له پێرهوی نیوخویدا ۹ ئهرک گونجیندراون که به پێی ئهوان، فهرههنگستان، هیچ ئهرک و خزمه تیکی زمانه غهیره فارسییهکانی ئیرانی نه خستوهته سهرشانی خۆی. ته نیا له یه کێک لهو ئهرکهکانه دا ئاور له “زمانه خۆجیبیهکان” دراوه تهوه، ئه ویش وهک سهرچاوه یهک بۆ دهو له مه نندکردن و خزمه تی زمانی فارسی:

“که لکوه رگرتنی دروست له زمانه خۆجیبیهکان (له نیوخۆ و دهرهوهی ئیران) به مه بهستی به هیزکردن و ته یارکردنی ئهم زمانه و دهو له مه نندکردن و بهرینکردنهوهی پانتاییی ئهرکهکانی؛” (سهرچاوهی پێشوو)

۲-۲ جۆر و شیوازهکانی دزایهتی له گهڵ زمانه غهیره فارسییهکان

دهزگا و دامه زراوه دهو له تیبیهکانی دیکه ی ئیران، و پرا ی رینگه نه دان به خویندن بهو زمانانه، به شیوهی جۆراوجۆر دزایه تییه بوورژانه وه و گه شه کردنی زمانه غهیره فارسییهکان دهکهن. “ئاسته نگهکانی زمانی کوردی له ئیران له سه ر پله به ندییهکی ناهاوشانی زمانهکان، دهسه لات و بهکارهینانی سهرچاوهکان دامه زراوه و زۆر به چپری پێوه ندییان به سیاسه تی داگیرکاریانهی دهو له ت- نه ته وهی ئیرانه وه ههیه و کۆمه لێک هۆکاری لێکگریندراو به ئایدۆلۆژیای زمانی داگیرکاریانه تیوهی گلاون.” (سورخی، ۲۰۱۹: ۶۱)

ئه گه ر زمانیک - وهک زمانی کوردی، له ئاکامی خه بات و پیداکری ناخپوه رانیدا - دهره تییهکی بۆ بلاو کردنه ی چاپه مه نی بهو زمانه بۆ ره خساوه، یا رینگه ی پێ دراوه بهرنامه ی رادیویی و ته له فیزیۆنیی پێ بلاو بیته وه، به ئه نقه ست سیاسه تییه مه به ستداریان له چۆنیه تییه بهکارهینانیدا گرتوه وه بهر که ئامانجه که ی لاوازکردن و دابه زاندنی ئاست و سهنگی ئهو زمانه یه.

“به هاتنه سه رکاری حکومه تی ئیسلامی له ئیراندا، حکومه ت هه ولێ دا، وا بنوینێ که زمانی کوردی به گشتی، شاعیرانه، گوندی و فۆلکلۆرییه و له م روانگه یه وه پشتگیری له جۆریکی تایبه ت له فره زمانی کردوه. بۆ نموونه له کوردستان به دانی ئیمتیازی فره نهنگی وهک دامه زراندنی ناوه ندی بلاو کردنه وهی فره نهنگ و ئه ده بی کوردی (ئینتیشاراتی سه لاحتی)

ئەبوی، گوڤاری “سروه” و چەند گوڤاریکی دیکە (ناوینە، ئامانج و...)، کە لە ناوەرۆک و ستافی نووسەرانی، زۆر لە سروه جیاواز بوون، لەلایەک، زمانی کوردی تەنیا لە بوارە ئەدەبی و فۆلکلۆرییەکییدا سنووردار بکات (بە شێوەیەک کە تەنیا ڕینگە بە بابەتە فەرھەنگی، ئەدەبیەکان بەدا بە شێوەیەک تەواو کۆنترۆڵکراو)، و لەلایەکی دیکەو، نیگەرانییەکانی ڕۆشنبیران و ئەدیبانی کورد و ڕیکخراوە نێودەوتەتییەکانیشی لەمەر ڕەچاوکردنی مافی زمانی کەم کردبیتەو. بەلام لەراستیدا، مەبەستی ئەو بوو ئەو توێژە ئەو هیزە سیاسییانی هەوڵی مسۆگەرکردنی مافی نەتەوایی کوردیان بە شێوەیەک سیاسی دەدا، دوور بخاتەو، یان هەر نەبیت ئەم بابەتە لە ئاستی فەرھەنگی کانییەکراو کۆنترۆڵ بکات. ” (سورخی، ۲۰۱۶)

هەتە ئەمە بەو مانایەش نییە کە ئە شیعەر یان ئەدەبدا بەرگری نییە، یان لێرەشدا ڕەوتەکە تەواو بەو ئاراستەیه ڕۆشتوو کە دەسەلاتی ناوەندی بە شێوەیەک “هیژمۆنی” مەبەستی بوو، چونکە هیژمۆنی بەرگری و مقامووتی بەرانبەر دروست بوو، و کورد و ئەدیبانی کورد تا رادەیک ئەم هەلەیان قوستوووتەو.

ئامانجی سیاسەتی ڕینگە پێدانی بوونی چاپەمەنی کۆنترۆڵکراوی کوردی لە بنەچەدا ولامدانەوویەکی لانیکیەمی بە داوا و چاوەروانییە نەتەوایی و کۆلتووورییەکانی خەڵک و، لە ئاکامدا دوور خستەوویان لە حیزب و ڕیکخراوەکانی کوردی بەرھەتستکاری کۆماری ئیسلامی، نەک سیاسەتیکی زمانی دیموکراتیک و سەردەمییانە. هەرۆیە لە پەنا ئەم سیاسەتە ڕوالتی و فریوکارانەیدا، دژایەتیکردن لەگەڵ بە فەرمی ناسین و برەوپێدانی زمانەکە لە ئاست و بواری جیاوازا، بە زۆر شێوە درێژە هەبوو. ئەم جۆرە سیاسەتە “سەر زمانی کوردی و زمانی نەتەوکانی دیکەیش، تەواو بی کاریکەری نەبوو. ئەم تەسککردنەووی زمان، بەدووور لە پێوستییە کۆمەلایەتیەکانی سەردەمی قسە پێکەرانی زمانەکە، بوو هۆی ئەووی کە فەرھەنگی زاراوی کەم (بەتایبەتی لە ئاستی زاراوە زانستی و تەکنیکیەکان)، کە لەسەر ڕەچە ئەکی فەرھەنگی کشتوکالی دامەزراوە، جیاوازییە ناوچەییەکان، نفووزی بەهیزی زارە ناوچەییەکان، یاسای ڕێزمانی نەمیو (نەنووسرانەووی بە شێوەی ڕێزمانیکی ستاندارد)، بێنە تاییەتەندی ئیستای زمانی کوردی ئەم سەدەیدا. ” (سەرچاوەی پێشو)

جۆری هەتسوکەوتی کاربەدەستان لەگەڵ بەکارھێنانی زمان و دیالیکتە جیاوازهکان لە رادیو و تەلەفیزیۆنی پارێزگە و ناوچەکانی نەتەو بەندەستەکانی ئێراندا، جیگای تیرامانە. بەرنامە ڕێژی ئەو دەزگایانە بۆ بلاو بوونەووی بەرنامە بە زمانی کوردی ئەو بۆچوونە دەسەلمینت کە لە ناوەندەو نەرکدار کراون، هۆشیان بەسەر سیاسەتی تاکزمانی ئێرانەو هەب. بەو واتایە کە جۆریک نەجووینەو کە خزمەتی بەگرتوویی زمانە غەیرەفارسییەکە و بەھیزبوونی پێگە

زمانهکه لای ناخپوهرانی بکهن و بهم جوړه، داهاتووی سیاسهتی تاکزمانی له ئیران بخه نه مهترسییه وه.

"حکومت له ناوهندی پاریزگاگان ته له فیزیۆنی به زمانی کوردی کردووه ته وه، به لام نهم ته له فیزیۆنه نهک خه تک فیری زمانی کوردی ناکهن، به لکوو جوړیک له زمانی کوردی پهره پیده دهن که پریان کردووه له وشه ی فارسی، به جوړیک نه گهر بیتو که سینک فارسیزمان که هیچ له کوردیش نه زانیت، به بی کیشه لهو زمانه کوردییه ته له فیزیۆن و میدیا کوردییه کانی حکومتی ئیران تیده گات. بینهریکی فارسزمان که کوردی نازانیت... کاتیک به ریکهوت سهیری که نانه کانی سنه و کرماشان و نیلام دهکات، به بی هیچ کیشه یهک هه مووی تیده گات، چونکه هه موو وشه کانیان فارسین به لام وشه فارسییه کان به شیوهی کوردی ده خویننه وه." (په یسه رپرئیس، ۲۰۱۷)

هاندان و وه خه به رهینانی ههستی ناوچه گهریتی و زاراوه گهریتی له ئیو ناخپوهرانی زمانی کوردی و زمانه غهیره فارسییه کانی دیکه دا، رینگه یه که بو به نامانجگرتنی یه کگرتووی و هاوپیوه ندیی نیوان تاکه کانی نهو نه ته وانه و لاواز کردنی. کاربه دهستان بهم رینگه یه که دهیانه وی پیش به پیکه اتنی زمانی ستاندارد له نیویاندا بگرن، یا نه گهر وهک نه ته وهی کورد خاوهی زمانی یه کگرتوو و ستانداردن، له دهوری نهو زمانه ستاندارد کۆ نه بنه وه. نهوش له کاتیکه یه که فهره نگستان و دامه زراوه کانی دیکه ی پاراستن و خزمهتی زمانی فارسی، بریار و رپوشوینی تایبهت له پیناوی بالاده ستیی زمانی "معیاری فارسی په سند دهکهن.

"حکومت بو جیبه جیکردنی مادهی ۱۵ دهستور پرۆژه یه کی ناماده کردووه که به پینی نهم پرۆژه یه ههر ناوچه یهک و گهره کیک و گوندیک به بنزاراوهی خویان بخوینن، بو نمونه له شاریکی وهک سه قز که چوار ناوچه ی جیاوازی گه ورک و تیله کۆ و موکریان و سه رشوی هه یه و ههر کام لهو ناوچانه بنزاراوه یه کی تایبهت به خویان هه یه، به پینی پرۆژه که ی حکومت له سه قز به چوار بنزاراوهی جیاواز رینگه ده دریت مندالان فیری زمانی کوردی بکرین. نهم پیلانه ی حکومت مهترسییه بو سهر زمانی کوردی. نه گهر مه به ستی حکومت گرنگیدان به بنزاراوه کانه، بوچی رینگه نادات له ناوچه فارسه کانی خه تک له ههر ناوچه یه که به بنزاراوهی خویان بخوینن؟" (شه جیعی، سهرچاوهی پینشو)

به دگومانی ده براره ی نهو ده ره تانه سنووردارانه که له چوارچیوهی سیاسهتی زمانی کوماری ئیسلامی ئیراندا بو زمانه غهیره فارسییه کان، یهک له وان زمانی کوردی پیک هاتوون، لایهن و ره هندی جوړاوجوړی هه یه. ته نانه ت له ناستی که سانی نه کادیمی و شاره زای زمانی کوردیدا، جوړی هه لسه که وتی داموده زگاگانی سهر به حکومت له گه ل نهو زمانانه، نیشانه ی پرسیریان خراوه ته سهر و به "زمانکوژی" ناو دیر کراون. دابه زانندی سهنگی نهو زمانانه تا راده ی زمانیکی بی

پیز و نهگونجاو بۆ کاری ئهدهبی و زانستی سهردهم، وهک یهکیک له ئامانجهکانی ئه و سیاسهته زمانیه سهیری دهکری. ” تهلهفیزیۆنه کوردیهکانی کۆماری ئیسلامی ئاستی زمانی کوردییان دابهزاندوه و له بهرنامهکانیاند کلتوری کوردی وهک کلتوریکی دواکهوتوو نیشان ددهن،... تهلهفیزیۆنی ئیلام له بهرنامهکانیدا بنزاراوهیهکی ئیلامی تیکهڵ به زمانی فارسی دهکات و بهم شیویه ئهه که ناله ههولی تیکدان و لاواکردنی زمانی کوردی دهکات. ” (بازئهفکن، سهراچاوی پیشوو)

له حاییکدا رینووسی زمانی کوردی به ئهلفویبی ئارامی له رینووسی فارسی و نووسینی ئه و زمانه به ئهلفویبی ئارامی زۆر بی کیشهتره و، لهه بارهیهوه زمانی کوردی رینووسیکی سهقامگیری ههیه، له تهلهفیزیۆنه کوردیهکانی ئیراندا به ئانقسهت کوردی به رینووسی فارسی دهنوسن! هۆگران و شارهزایانی زمانی کوردی له پۆژهلای کوردستان پیمان وایه ئهه جۆره ههولانه بهریکهوت نین. به لکوو ههولیکن بۆ تیکدان و بهلاپیدا بردنی زمانی کوردی. ئهوان له و باوهردان ههندیک ناوهندی ئهمنیهتی له پشت ئهه جۆره ههولانه و، ئامانجیشیان تیکدان و له خستهبردنی زمان و رینووسی کوردی و سووککردنی و دوور خستهوهی خه لکه له فیربوونی ئه و زمانه. ” دکتۆر بهختیار سهجادی نووسهر و شارهزای زمانی کوردی تهلهفیزیۆنه کوردیهکانی حکومهت به زمانکوژ ناو دهبات و دهئیت ئهه که نالانه نهک کار بۆ گهشه پیدانی زمانی کوردی ناکهن، به لکوو ناوهروکهکیان بریتیه له ههندیک شتی گالته جارانهی که ۵۰۰ ساڵ له مهوهیه له ئه و رووپا له شانۆکاندا بهریوه دهچوو. ” (پهیسهر، ۲۰۱۷)

رینگریکردن له دانانی ناوی کوردی و ههروهها ناوی وهگریاو له زمانه غهیره فارسییهکانی دیکه له سههر که له پوهلی بهرهه مهینراو یا له سههر ناوی دوکان و پاساژ و شوینی جۆراوجۆری دیکه، ته نانهت کۆسپ دروستکردن له بهردهم دانانی زۆریک له و جۆره ناوانه له سههر مندا لان، روویهکی دیکه له و دژایه تیهی دهسه لاتداران له گه ل بره و په پیداکردنی وشه له و زمانه و په له اویشتیان بۆ چاپه مهنی و راگه یه نه سه رانه ریهکانی ئیرانه. له کاتیکدا له دوا ی هاتنه سه رکاری کۆماری ئیسلامی و به ویستی ریه بران و کاربه دهستانی ئه و دهسه لاته، به ههزاران وشه و دهسته واژه ی دیکه له زمانی عه ره بیه وه هاتوونه نیو زمانی فارسی، وه گرنتی وشه له زمانهکانی کوردی، به لووچی و لوری و هتد و دانانیان وهک ناو له سههر شه قام و مهیدان و کۆلان و دوکان و بنکه و ناوهندی کولتوری، دژایه تیه له گه ل دهکری و، تابلوی ناوهکان له لایهن ” اداره اماکن ” کۆ ده کریته وه. هه روا بزانه عه ره بی، زمانیکی ئیرانییه و، زمانهکانی کوردی، به لووچی و لوری، غهیره ئیرانیان یا ناخیه و رانیان ئیرانی نین. ” گۆرینی ناوی کوردی ژماره یهک له گوندهکان، کانیاهکان، کیوهکان و شوینه میژوویییهکانی کوردستان و دانانی ناوی غهیره کوردی له جیگیان، ههولیکی دیکه کاربه دهستانی ئیرانه که نه گهر مه بهستی گۆرین و شیواندنی دیمۆگرافی ناوچه کوردستانیهکانی له پشت نه بی، سپینه وهی به ره بهری ناوه کوردیهکان و جیگیکردنی ناوی غهیره کوردی له جیبه ئه وانی مه بهسته. ” (رینخراوی مافی مروقی کوردستان، ۲۰۱۷)

جهوهەر و نیوهروکی رهگهزپه‌رستانه و تاکزمانی سیاسی دهسه‌لاتی ئیران نهو کاته بی په‌رده‌تر خوی ده‌رده‌خا که پرسى خویندن به زمانه غه‌یره‌فارسىیه‌کان، له‌ژێر گوشاری نهو نه‌ته‌وانه‌دا، به‌ره‌و‌رووی مه‌جلیس و سه‌رۆک‌کۆمار و ده‌ولت ده‌بیته‌وه و له‌باس و به‌ئینی هیندیك نوینه‌رانی مه‌جلیس و به‌رپرسی ده‌ولته‌تیدا جوړیک نه‌رمی نواندن و رووی خوش به‌و داوایانه نیشان ده‌درئ. له‌م جوړه کاتانه‌دا فه‌ره‌ه‌نگستانی زمان و نه‌ده‌بی پرسى ده‌بیته‌ پیشه‌نگی دژایه‌تی له‌گه‌ل نهو جوړه نه‌رمی نواندانه و، وریایی ده‌دا به‌ گه‌وره کاربه‌ده‌ستان. نه‌ندامانی نهو فه‌ره‌ه‌نگستانه نه‌م جوړه داوایه، به‌ “وارداتی” (له‌ ده‌روه‌ی وڵاته‌وه هاتوو)، مه‌ترسی بو سه‌ر زمانی فارسی و پیلان به‌ مه‌به‌ستی لاوازکردنی، مه‌ترسی بو سه‌ر یه‌کپارچه‌ییی خاکی ئیران و گه‌رانه‌وه بو داوه و ملدان بو دواکه‌وتوووی ده‌ناسینن:

“گومانم نییه که نهو باسه له ده‌روه‌ی وڵاته‌وه بو ئیران هاتوو. پێشتر نه‌م مه‌سه‌له‌یه له هیندوستان له‌لایه‌ن ئینگلیزه‌وه تاقی کرایه‌وه و نه‌م‌رۆش ئینگلیز و وڵاتانی باکووری ئیران که ده‌یان‌ه‌وی نه‌م پرسه بخه‌نه نیو ئیران. باشت‌ترین نامراز بو پاگرتنی نه‌ته‌وه‌یه‌ک له دواکه‌وتوویدا، که‌مه‌ترخه‌می له‌ ناست زمانه‌که‌یه‌تی. نه‌گه‌ر به‌مانه‌وی زمانه‌کانی دایک وه‌ک زمانی زانستی و فیکردن به‌کار بێنین، به‌ دنیایی‌یه‌وه ده‌گه‌رێینه داوه که نه‌مه مه‌سه‌له‌یه‌کی مه‌ترسیداره و بو‌نی پیلانی لی دیتا.” (موجته‌بایی، ۲۰۱۴)

“ژماره‌یه‌ک وا بیسه ده‌که‌نه‌وه که هۆگری به‌ قه‌ومیه‌تیک واته خویندن به‌ زمانی نهو قه‌ومه، به‌لام نه‌مه سابه‌تیک زور مه‌ترسیداره. ئی‌مه له ئیران شانسمان هه‌بوو که فیرده‌وسینکی گه‌وره توانیوتی بناغه‌یه‌کی مه‌حکهم بو زمانی فارسی پیک بێنی و نه‌م‌رۆ ئی‌مه له‌ته‌نیشته دینی ئیسلام شانازی به‌ زمانیک و هه‌ ده‌که‌ین.” (نیساری، ۲۰۱۴)

پێوه‌ری فیکراری فه‌ره‌ه‌نگستانی زمان و نه‌ده‌بی فارسی، زمانی پێوه‌ر(مه‌یار)ه. دیاره زمانی دیکه‌ش هه‌ن که جیگه‌یان روونه، به‌لام نه‌وه‌ی ده‌بی پنی بخویندرئ، زمانی فارسییه... نه‌کا له‌ کیسه‌ی سامانه نه‌ته‌وه‌یی‌یه‌کانی وه‌ک زمانی فارسی بو سه‌رکه‌وتنه کاتی و بی ئاکامه‌کانی نه‌م بائه و نهو بال، خه‌رج بکه‌ین.” (حه‌داده‌ عادل، ۲۰۱۴)

۲- ۳ ناکامی سیاسی تاکزمانی له پیکانی ئامانجه‌کانیدا:

سیاسه‌تی تاکزمانی هه‌ر له سه‌رده‌می په‌زاشاوه تا ئیستا له خه‌مه‌ت ئایدۆلۆژیای بنیاتنانی “یه‌ک وڵات – یه‌ک نه‌ته‌وه‌” دا بووه. وه‌دییه‌نانی نهو ئامانجه‌ش، سه‌رینه‌وه‌ی شوناسی جو‌راوجو‌ری نه‌ته‌وه‌یی و زمانی و، وه‌ک یه‌ک لیکردنی دانیشتووانی ئیرانی پێویست بووه. بو نه‌وه‌ی دانیشتووانی ئیران له “نه‌ته‌وه‌ی ئیران” دا قه‌ل بینه‌وه و، نهو نه‌ته‌وه‌یه‌ش خاوه‌نی یه‌ک

زمان- زمانی فارسی - بیټ، تواندهوی زمانهکانی دیکه له زمانی فارسیدا یا سه رکوت و لاوازکردن و پشتگوینختیان له پیناوی بالادهست هیشتهوهی زمانی فارسیدا، ههروهها بهسهردا سه پاندنی شوناسی نهتهوهیی به زۆر دروستکراوی ئیرانی به سهریاندا، به ناسایی و سروشتی زانراوه.

۱۰۰ سالی تهواوه زمانه غهیرهفارسییهکانی ئیران له سۆنگهی نهو ئایدۆلوژیایه و مهزنیخوازی نهتهوه و زمانی فارسیدا، سه رکوت دهکریڤ و پشتگوڤ و پهراویز دهخهڤن. " ئیران، نیشتهمانیکی خاوهن زۆر جوراوجۆری نهتهوهیی، قهومی و زمانیه. جوراوجۆرییهک که زیانیکی زۆری له نهزموونی سهده ساڵ سیاسهتی یهکسانکردن دیتوو. ئیستا و به بهراورد لهگهڵ سهده ساڵ لهوه پێش، ژمارهیهک زمان و دیالیکتی باوی ئیران به هۆکاری جیاواز له نیو چوون یا لهگهڵ مهترسی له نیوچوون به رهههروون." (عهلهوی، ۲۰۱۴)

۱۰۰ ساله نهوهندهی زمانی فارسی پشت نهستوو به یاسای ولات، سیاسهتی زمانی و سهراچاوهی دارایی و ئیمکاناتی بی درین دهسهلات، خزههتی دهکری و بوازی گهشهکردن و په رهگرتنی بو دهرهخستندری، لهو ۱۰۰ ساله دا ههر بهو پادهیهش دژابیهتی زمانهکانی دیکه کراوه. خهسارناسی و بهراوردی نهو زمانه زۆرانهی زمانه غهیرهفارسییهکان، له سۆنگهی نهو سه رکوته زمانیه تووشیان هاتوو، بههواداچوون و توێژینهوهی تایبهت و تیر و تهسهل، دهخوای. زمانی فارسی، وهزارهتی پهروهده و فیکردن و وهزارهتی خویندنی بالا و فهرههنگستانی زمان و نهدهبیاتی فارسی و سهدان زانکو و دهیان دامهزراوهی تایبهتی دیکه هه ن که به شیوهیهکی بهردهوام خزههتی دهکهن، قامووسی وشهکانی دهلهمهند دهکهن، توێژهران و زمانهوانان بو توێژینهوهی زانست دهربارهی بوار و ناسته جیاوازهکانی پادهسپهڤن، زمانهوان و کادیر و شارهزای تایبهت بو خزههتکردن و نویکردنهوه و مهیدانداری زمانهکه له ناستی جیهانییدا پیدهگهیهنن. بهلام زمانه سه رکوتکراوهکان، بیجگه له هۆگری ناخیهران به زمانهکهیان و خزههتی دلسوزانه و خۆبهخشانهی ژمارهیهکی سنووردار زمانهوان، توێژه، فهرههنگنوس، نووسه، وهرگیڤ، شاعیر و هتد، ئیمکانیکی وایان نییه. بهو حاله شهوه نهو جۆره که سانه بهردهوام لهگهڵ هه رهشهی گرتن و لێپهچینهوهی کاربه دهستان به رهههروون.

گرتن و پاوهدووانی رۆشنیبران، نووسهران، زمانهوانان و چالاکانی کولتوووری نهتهوه غهیرهفارسهکان، بهتایبهتی کوردهکان و، کهند و کۆسپ دروستکردن بو مامۆستایان و فیکرکاری زمانی دایک و، رینگری له تیکۆشان و خزههتیان به زمانهکهی خۆیان، لایه نیکی دیکه نهو سه رکوته زمانیهیه که کاربه دهستان ههچ کات لێ غافل نه بوون. هه ئوه شاندهوهی نهجمه نه کولتووورییهکان له شارهکانی کوردستان، داخستنی گوڤار و بلاوکراوه کوردهکان، رینگری و کۆسپ ساز کردن بو خویندنگهکانی فیکرپوونی خویندنهوه و نووسینی زمانی کوردی، بانگکردنی چالاکانی بوازی خزههتی زمانی کوردی بو ناوهنده



ئەمینیەتیەکان و دروستکردنی پەرەندە (دۆسیە) بۆیان بوو بە شتیکی ئاسایی. "ئەم رەوتە بۆ دوو پارێزگە ی کرمان و ئیلامیش پەلی هاویشتوو. بەتایبەتی دواي گەشاندەوی هەستی نەتەوویی و شوناسخووانە ی خە ئک لەو دوو پارێزگایە و ناکامیی کۆماری ئیسلامی لە دنەدانی هەستی ئایینی ئەو خە ئکە کە زۆرایەتیە کەیان شیە مەزەبن، ئەو گرتن و پاوەدووانە ی چالاکانی بواری زمان و رۆشنبیری زیاد ی کردو. " (قورەیشی، ۲۰۱۹) ئەم گوشارەیان و بەرپەست دروستکردنە تەنەت گەیشتوو تە شار و ناوچە کوردنشینەکانی خوراسانی باکووریش.

داواي خویندن بە زمانی دایک و بەرزکردنەوی دەنگی نەرەزایەتی بەرانبەر ستەم و سەرکوتی زمانی، لەنیو هەموو نەتەووە غەیرەفارسەکاندا لە زیادبووندا یە. لە گوێار و بلاوکراوە و مائپەرەکانی چالاکانی کولتووری سەر بەو نەتەوانەدا، هەرەها لە تۆرە کۆمەلایەتیەکان، زۆر نووسین، داواکاری، توێژنەووە و، بابەت لەبارە ی سەرکوت و هەلاوردنی زمانی بلاو دەبنەووە. هەموو سائی لە سەرۆبەندی رۆژی جیەانیی زمانی دایکیدا، چالاکیی جوراوجۆر بەتایبەتی لە زانکۆکانی ولاتدا، لەلایەن مامۆستایان، خویندکاران، نووسەران و تیکۆشەران ی دیکە ی بواری کولتووری ئەو نەتەوانەدا وەر ی دەخرین کە نیوەرۆک و پەيامی سەرچەمیان نەرەزایەتی دەربیرین لە سیاسەتی زمانی کۆماری ئیسلامی و پیداکرتنەووە لەسەر مافە زمانیەکانی خۆیانە. بزوتنەوی داواي بە فەرمی ناسینی زمانە غەیرەفارسییەکان و مافی خویندن بەو زمانانە، بە پادەیک پەری گرتوووە کە بەرێژەرەکانی هە ئبژاردنی سەرۆکاکۆماری و مەجلیسی ئیران، بۆ کۆکردنەوی دەنگ لەنیو نەتەووە غەیرەفارسەکان، ئاور لەو داواکارییانە دەدەنەووە و بە ئین دەدەن ئەگەر لە هە ئبژاردندا سەر بکەون، بۆ جیە جیکردنیان تی بکۆشن. بەلام هەتا ئیستاش سیاسەتی زمانی ئیران هەرەو نەگۆر ماووەتەووە و کەمترین نامادەیی بۆ چاوپیداخشانندنەوی لە دەسەلاتی ئیراندا، بەدی ناکر ی. ئەمەش وای کردوووە، کاریگەری نەرینیی لەسەر "هەستی خۆ بە ئیرانیانین ی نەتەووە غەیرەفارسەکان هەب ی و" ئیرانییون "ی خۆیان لەگە ئ بیبەشی لە مافە زمانیەکانیان و سەرکوت و سڕانەوی شوناسی نەتەوویی خۆیان بە یەکسان بزانن.

نەجام:

۱- ئیران ولاتی "یەک نەتەووە و یەک زمان" نییە، ولاتیکی فرەنەتەووە و فرەزمانە. ئایدۆلۆژیای بە زۆر و ساختهکاری دروستکردنی "نەتەووی ئیرانی" کە زمانەکە ی فارسییە، هەتا ئیستاش وەک سەرچاوە ی دەستوور و یاساکی ولات و سیاسەتە بنچینەییەکانی دەسەلات ماووەتەووە، لەسەر بناغە ی سڕینەوی شوناسی زمانی و نەتەوویی پیکهاتە غەیرەفارسەکان دامەزراوە.

۲- سیاسه‌تی زمانی ئێران، سیاسه‌تی تاکزمانییه و جهوه‌ریکی سه‌رکوتکه‌رانه و چه‌وسینه‌رانه‌ی هه‌یه. ئه‌و سیاسه‌ته‌ نه‌ ده‌گه‌ڵ راستییه‌کانی پێوه‌نیدار به‌ پیکهاته‌ی نه‌ته‌وه‌یی و زمانی ئێران ده‌گونجی، نه‌ له‌گه‌ڵ رۆحی سه‌رده‌میانه و دیمۆکراتی و دادپه‌روه‌رانه‌ی په‌سندکراوه‌ جیهانییه‌کانی تایبه‌ت به‌ مافی مرۆف و مافه‌ زمانییه‌کان.

۳- گۆرانی رێژی می سیاسی له ئێران، نه‌بووه‌ته هۆی پیکهاتتی گۆران له‌و سیاسه‌ته‌ زمانییه‌دا که‌ بۆ سه‌ده‌یه‌ک ده‌چی نه‌ته‌وه‌ غه‌یره‌فارسه‌کان به‌ده‌ستییوه‌ ده‌نالین. ئه‌م راستییه‌ش ده‌یسه‌لمینی که‌ رێژمه‌ سیاسییه‌کانی ئێران، پاشایه‌تی بن یا کۆماری، لائیک بن یا دینی، دانان به‌ فره‌نه‌ته‌وه‌یی و فره‌زمانی پیکهاته‌کانی ئێران و به‌ په‌رسی ناسینی مافه‌کانیان، به‌ مه‌ترسی بۆ سه‌ر یه‌که‌پارچه‌یی ئه‌و وڵاته‌ ده‌زانن و دژ به‌م ویسته‌ ره‌وایه‌ ده‌وه‌ستنه‌وه‌.

۴- سه‌ره‌رای مکه‌ریوونی ده‌سه‌لاتی سیاسی وڵات له‌سه‌ر سیاسه‌تی تاکزمانی و پشتبه‌ستنی به‌ سه‌رکوت و ده‌مکوتی داواکاران و خوازیارانی مافه‌ نه‌ته‌وه‌یی و مافه‌ زمانییه‌کان، داوا یه‌ په‌رسی ناسینی زمانه‌ غه‌یره‌فارسییه‌کان، له‌ ریزی پێشه‌وه‌ی ویسته‌کانی بزوتنه‌وه‌ نه‌ته‌وه‌یی‌یه‌کان، به‌تایبه‌تی بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورددا بووه. ئه‌م داوا یه‌ له‌نیۆ نه‌ته‌وه‌کانی تورکی نازه‌ری، به‌لووچ، تورکه‌من و عه‌ره‌بیشدا رووی له‌ زیادبوون کردووه‌.

۵ - سه‌پاندنی زۆره‌لمیلی سیاسه‌تی تاکزمانی و درێژه‌پێدانی بۆ ماوه‌ی یه‌ک سه‌ده‌، ئه‌گه‌ر سه‌رده‌ماینیک بوویته هۆی ره‌گاژویی گیانی "ئێرانیبوون" له‌نیۆ هیندیک توێژی نه‌ته‌وه‌ غه‌یره‌فارسه‌کان و، زمانی فارسییان به‌ هۆکاری جۆراوجۆر خستبووه‌ سه‌رووی زمانه‌که‌ی خۆیان، ئیستا ره‌وتیکی پێچه‌وانه‌ له‌نیۆ ئه‌و نه‌ته‌وانه‌دا ده‌ستی پێ کردووه‌. به‌رده‌وامیی زۆره‌لمیانه‌ی سیاسه‌تی تاکزمانی، پتر هانی ئه‌م ره‌وته‌ پێچه‌وانه‌یه‌ ده‌دا. به‌م جۆره‌ سیاسه‌تیکی زمانی که‌ به‌ ئامانجی پاراستنی یه‌که‌پارچه‌یی وڵات و ناسایشی نه‌ته‌وه‌یی، به‌کاری دینن، بۆخۆی ده‌بیتته هه‌وینی له‌ مه‌ترسی خستنی یه‌که‌پارچه‌یی ئێران.

سه‌رچاوه‌کان:

کوردی:

- ئه‌حمه‌د، قادر فه‌تاح ئه‌حمه‌د، ۲۰۱۰، خویندن به‌ زمانی کوردی له‌ رۆژهه‌لاتی کوردستاندا، (نامه‌ی ماسته‌ر)، زانکۆی سه‌لاحه‌دین

- جامباز، تارق جامباز، ۲۰۱۴، بوونی نه‌ته‌وه‌ و سیاسه‌تی زمان، بلاوکراوه‌ی ئاکادیمیای کوردی، هه‌ولێر، چاپخانه‌ی حاجی هاشم

- سورخی ره‌حیم، ۲۰۱۹، گوتاری جه‌وه‌رخوازانیه‌ی تاکزمانی له‌ ئێراندا، له‌ داگیرکردنی کوردستانه‌وه‌ بۆ به‌دامه‌زراوه‌یی کردنی زمانی فارسی تییدا، گۆفاری "تیشک"، ژماره‌ ۵۲، سالی ۲۱.

- سه‌عید، ئیسماعیل عه‌بدوڵپه‌رهمان سه‌عید، ۲۰۰۹، ناسیۆنالیزمی ئێرانی (۱۹۴۱- ۱۹۰۶)، (نامه‌ی ماسته‌ر)، زانکۆی سه‌لاحه‌دین.
- کالی، لوئیس جان کالی، ۲۰۱۲، شه‌ری زمان و سیاسه‌تی زمانی، (وه‌رگێرانی به‌هادین جه‌لال)، هه‌ولێر، ده‌زگای موکریانی.
- هه‌روتی، سه‌عدی عوسمان هه‌روتی، ۲۰۰۷، بزاقی رزگاریخواری نیشتیمانی له کوردستانی رۆژه‌لاتدا (۱۸۸۰- ۱۹۳۹)، بلاوکراوه‌ی ئاکادیمیای کوردی، هه‌ولێر، چاپخانه‌ی حاجی هاشم.
- سه‌رچاوه‌ی فارسی:
- احمدی پور طاهره، (۲۰۱۱)، به سوی چارچوب سیاست زبان ملی، زبان شناخت، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال دوم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۰.
- سیف‌الدینی سالار، ۲۰۱۵، جمع آوری شاخص های زبانی در سرشماریها: اری یا خیر؟ شبکه مطالعات سیاست گذاری عمومی، مرکز بررسی های استراتژیک ریاست جمهوری، ۹ مهر ۱۳۹۴
- متن کامل قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران همراه با اصلاحات سال ۱۳۶۸، انتشارات "تاریخ ما".
- میکه، هردی مهدی میکه، ۲۰۱۹، سیاست ایران در قبال کردها، (۱۳۹۹-۱۳۲۰/ش/۱۹۲۱-۱۹۴۱م)، دانشگاه سلیمانیه.
- ناظمی امیر، ۲۰۱۸، سیاست زبان در جمهوری اسلامی ایران: پیشنهادهای سیاستی در خصوص زبان و زبان آموزی، فصلنامه سیاست راهبردی سیاست گذاری عمومی، دوره ۸، شماره ۲۶، بهار ۱۳۹۷

سه‌رچاوه‌ی ینگلیزی:

Anthony J. Liddicoat, 2012, Richard B. Baldauf and
Language Planning in Local Contexts: Agents, Contexts and Interactions,
Page Range: 3-17
<https://www.degruyter.com/view/title/551118>

سه‌رچاوه‌ی نه‌لکترونییه‌کان:

کوردی:

- قازی هه‌سه‌ن، ۲۰۱۷، فره‌زمانی له کوردستان (چاوپینکه‌وتن)، مالمپه‌ری روانگه. لینک:
http://ruwange.blogspot.com/2017/01/blog-post_19.html
- سوخی ره‌جیم، ۲۰۱۸، پلان و سیاسه‌تی زمان و گرفتی ده‌ولت - نه‌ته‌وه‌سازی له ئێران، مالمپه‌ری پینووس، لینک:

<http://www.penus.krd/index.php/ckb/2018-04-02-19-11-33/item/219-2018-09-02-18-56-38>

- دهسه‌لات هه‌ره‌شه له زمانی کوردی دهکات، ۲۰۱۷، رێپورتاژی مانیپه‌ری په‌یسه‌ر، لینک: دۆخی زمانی کوردی له رۆژه‌لاتی کوردستان: (peyserpress.com)

- راپۆرتی ریکخراوی مافی مروقی کوردستان، ۸ - ۱۱ - ۲۰۱۷، مانیپه‌ری kmmk.info ریکخراوی ناوبراو، فارسی:

- امنستی انترناشنال، ۲۰۰۸، "ایران: تعدی‌های حقوق بشری علیه اقلیت کرد"، گزارش سال ۲۰۰۸، لینک:

<https://www.iranrights.org/fa/library/document/444/iran-human-rights-abuses-against-the-kurdish-minority>

- اساسنامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی، <https://apll.ir>

- طرح تدریس زبان مادری، «زیر سر انگلیسی‌ها» است، سایت رادیو زمانه، لینک:

<https://www.radiozamaneh.com/122246>

- قوریشی کاوه، ۵ دی ۱۳۹۸ (۲۰۱۹)، سرکوب گفتمان هویت‌خواهی قومی در کرمانشاه و ایلام، سایت ایران انترناشنال، لینک: <https://iranintl.com>

- علوی شاهد، ۲۰۱۴، آموزش به زبان مادری در ایران و توهم جدایی طلبی، سایت فارسی بی.بی.سی، لینک:

- بررسی پیشینه تاریخی اقوام مختلف: تات قوم بومی خراسان که به زبان فارسی تکلم میکنند، روزنامه خراسان، ۲۳ - شهریور ۱۳۸۸، شماره ۲۴۶، لینک: <https://fa.wikipedia.org/wiki/>

سه‌رچاوه: گوڤاری تیشک - سیاسییه ژماره ۶۱ سائی بیست و سیهه‌م پاییزی ۲۷۲۱

سیاسهتی تاکزمانی له ئێران، له نیوان پێداگریی دهسهلات و دژایهتی نه تهوه نافر سهکاندا*

به رای

له ئێرانی سهردهمی دهسهلاتداریی کۆماری ئیسلامیدا، ههولێکی بنهپهتی بۆ چاوخاندنوه بهو سیاسهته زمانیه سهرکوتهکرانه و له میژینهیه نه دراوه که له سهردهمی رهزاشاوه بهرامبهر به زمانه نافر سییهکان ههیه. ئهگهر گۆرانییک پرووی داوه، جهوههری نه بووه و، ئهم ئایدۆلۆژیایه که له ئێران یهک نه تهوه ههیه که نه تهوهی ئێرانه و، زمانی ئهو نه تهوهیهش زمانی فارسییه، ههر وا بالادهست و بهردهوامه. سهرپرای هاتن و رۆیشتن و جیگۆرکیی چهن دین دهولت و سهرکۆمار و مهجلیس، ئهم پرسه له ئاستی مهجلیسی ئێران، ئهنجومهنی ئاسایشی نه تهوهیی و دهولتدا نه خراوته دهستووری کار و، به شایانی ئهوه نه زانراوه قسهی له سهر بکریتهوه و پهسندکراوهکانی دهولتهتی و حکومهتی لهو پێوهندییهدا ههر وهک خۆیان ماونهوه.

مکۆپبوونی یاسای بنهپهتی و دهزگا پێوهندیدارهکانی ولات له سهر سیاسهتی تاکزمانی

بۆ ناسینی سیاسهتی زمانیی دهولتهتییک دهبی پروانینه بریارهکانی ئهو دهولتهته له بهاری زمان که له بهنگه نامهکانیدا رهنگیان داوتهوه. یاسای بنهپهتی ولات گرنگترین بهنگه نامه ی ههر ولاتیکه. ئهو ماده و بنه مایانهی که له پێوهندی لهگهڵ زمان له دهستوور (یاسای بنهپهتی) ی ولاتدا ههن، یهک له پێوهرهکانی ناسین و هه ئسهنگاندنی سیاسهتی زمانیی ئهو ولاته. پێرهوی نیوخۆ و پهسندکراوهکانی دامهزراوه پێوهندیدارهکانیش بۆ جیبه جیکردنی مادهکانی دهستوور، بهتایبهتی فه رههنگستانهکان، پێوهریکی دیکهیه. له ئێران چهند بهنگه نامه ی دیکهش ههن که درێژه و تهواوکهری پروانین و سیاسهتی دهولت و دهسهلاتداریتی له مهر پرسی زمانن. لێرهدا ههول دهری به کورتی ئاماژه به ژمارهیهک لهو دامهزراوانه و پهسندکراوهکانیان بکری:

له دهستووری ولاتی ئێراندای ۳ ماده ههن که پێشاندهری سیاسهتی زمانیی کۆماری ئیسلامین. مادهکانی ۱۵ - ۱۶ و ۱۹. مادهی ۱۵ که باسی بهقهرمی بوونی زمانی فارسی له ولاتی ئێراندای دهکا و مادهی ۱۶ ئاماژه بهوه دهکا "بهو هویهوه که زمانی قورئان و مهعاریفی ئیسلامی، عه ره بییه و ئه ده بیاتی فارسی به تهواوی لهگه ئیان تیکه لاو بووه، ئهم زمانه دهبی پاش قوناعی سهرهتایی ههتا کۆتایی قوناعی ناوهندی له هه موو پۆلهکان و له تهواوی لقهکاندا بخویندری."

له ماددهی ۱۹ یاشدا هاتوه: "خه ئکی ئیران له ههر قهوم و هۆزیک بن، مافی وهک یهکیان ههیه و پهنگ، نهژاد، زمان و شتی لهو چهشنه نابن به هۆی ئیمتیاژ". نهگهر له ماددهی ۱۵ یه و نهو قانونه دا، فارسی، وهک زمان و خهتی رهسی و هاوبهشی خه ئکی ئیران پیی له سهه داگیرابوو و تیییدا هاتبوو که "به لگه نامه کان و نامه نووسین و دهقه رهسمیه کان و کتیبه کانی خویندن ده بی بهو زمان و خه ته بن"، له ماددهی ۱۶ هه میشدا، زمانی عه ره بی، بهو هۆیه وه که زمانی قورئان و مه عاریفی ئیسلامیه، پلهی دووه می گرنگی پیدرانی له سیاسه تی زمانی کۆماری ئیسلامیدا هه یه. (قانون اساسی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۸)

به لام زمانی نه ته وه ناهارسه کانی ئیران، که زۆربه شیان له بنه ماله ی زمانه ئیرانیه کانن، له ده ستووری ولاتدا، وهک زمانی خو جیبی و قهومی چاویان لئ کراوه و ته نیا "بوونی چاپه مه نی بهو زمانانه و خویندن له ده بیاتیان له قوتابخانه له ته نیشته زمانی فارسی" ریگه ی پی دراوه.

فه ره نه گستانه کان به تاییه تی فه ره نه گستانه کانی تاییه ت به زمان له هه موو ولاتان لهو دامه زراوانه ن که رۆئیکی گرنگیان له به ره و پێشبردنی سیاسه تی زمانیدا هه یه. نه وان بۆ به رنامه ریژیی زمانی راده سپێردرین و مافی بریاردان له باره ی پرسه زمانییه کانیان پی ده درئ. "فه ره نه گستانی زمانی فارسی" له ئیران که میژوو یه کی ۱۰۰ ساله ی هه یه، گرنگترین دامه زرو ی به رنامه دارشتنی زمانییه. نهو فه ره نه گستانه ی له سه رده می ده سه لاتاره تی کۆماری ئیسلامیدا هه یه، فه ره نه گستانی سیئه مه (فه ره نه گستانی یه که م هی سه رده می موزه فه ره دین شای قاجار و، فه ره نه گستانی دووه مه میش هی سه رده می ریژیی په هله وی بوو) و سالی ۱۳۶۹ دوا ی ۱۳ سال داخران، به رنامه دارشتنی زمانی ده ست پی کرده وه."

نامانجه کانی فه ره نه گستانی زمانی فارسی بریتین له:

- ۱- پاراستنی به هیزی و ره سه نایه تی زمانی فارسی وهک یه کیک له کۆله که کانی ناسنامه ی نه ته وه یی ئیران و زمانی دووه می جیهانی ئیسلام و هه لگری مه عاریف و کونتووری ئیسلامی.
- ۲- په ره و ده کردنی زمانی خاوین و گه یه نه ر بۆ ده برینی هزره زانستی و نه ده بییه کان و پیکه یانی هۆگری به شته باشه کانی مه عاریفی میژوو یی له نه وه ی ئیستا و نه وه کانی داها توودا.
- ۳- بره و پیدانی زمان و نه ده بیاتی فارسی و به رینه کردنه وه ی پانتایی قه له مه رو یان له نیوخۆی ولات.
- ۴- پیکه یانی هه وینی هه لدان و کرانه وه له زمانی فارسیدا به گۆیره ی پێوستییه کانی سه رده م و ژبان و پێشکه وتنی زانست و هونه ره مرۆبیه کان و یرای پاراستنی ره سه نایه تییه که ی. " (اساسنامه فرهنگستان زبان و ادب پارسی)

له بهشی نهرکهکانی نهو فهرههنگستانهش له پیرهوی نیوخویدا ۹ نهرک گونجیندراون که به پیی نهوان، فهرههنگستان، هیچ نهرک و خزمهتیکی زمانه نافارسییهکانی ئیرانی نهخستووته سهرشانی خوی. تهنیا له یهکیک لهو نهرکهاندا ناوړ له “زمانه خوجییهکان” دراوتهوه، نهویش وهک سهرچاوهیهک بو دهولمههنگردن و خزمهتی زمانی فارسی: “که لکوهگرگرتنی دروست له زمانه خوجییهکان (له نیوخو و دهرهوی ئیران) به مه بهستی بههیزکردن و تهیارکردنی نهو زمانه و دهولمههنگردن و بهرینکردنهوی پانتایی نهرکهکانی.” (سهرچاوهی پیشوو)

جۆر و شیوازهکانی دزایهتی له گهڻ زمانه نافارسییهکان

دهزگا و دامهزراوه دهولمهتییهکانی دیکهی ئیران، وپرای ریگه نه دان به خویندن بهو زمانانه، به شیوهی جوراوجۆر دزایهتییی بووژانهوه و گه شهکردنی زمانه نافارسییهکان دهکن. “ناستهنگهکانی زمانی کوردی له ئیران له سهر پله بهندییهکی ناهواشانیی زمانهکان، دهسهلات و بهکارهیسانی سهرچاوهکان دامهزراوه و زۆر به چری پیوهندییان به سیاسهتی داگیرکارییهانی دهولته-تهوهی ئیرانهوه هیه و کومهتیک هۆکاری لیکگریندراو به ئایدۆلۆژیای زمانیی داگیرکارییهانی تیوهی گلاون.” (سورخی، ۲۰۱۹)

نهرگهر زمانیک - وهک زمانی کوردی، له ناکامی خهبات و پیداکریی ناخپوهرانییدا - دهرههتیکی بو بلاوکردنهی چاپهههنی بهو زمانه بو رهخساوه، یا ریگهی پچ دراوه بهرنامهی رادیویی و تهلهفیزیویی پی بلاو بیتهوه، به نههقهست سیاسهتیکی مه بهستداریان له چۆنیهتی بهکارهینانیدا گرتووته بهر که نامانجهکی لاوازکردن و دابهزاندنی ئاست و سهنگی نهو زمانهیه. “به هاتنه سهرکاری حکومهتی ئیسلامی له ئیراندا، حکومهت ههولنی دا، وا بنوینی که زمانی کوردی بهگشتی شاعیرانه، گوندی و فۆلکلورییه و نهو روانگیهوه پشتگیری له جۆریکی تایبهت له فره زمانی کردوووه. بو نمونه له کوردستان به دانی ئیمتیازی فهرهنگی وهک دامهزاندنی ناوهندی بلاوکردنهوی فهرهنگ و نهدهبی کوردی (ئینتیشاراتی سهلاحه دینی نهیووبی)، گوڤاری “سروه” و چهند گوڤاریکی دیکه (ناوینه، نامانج و..)، که له ناوهپۆک و ستافی نووسه رانی، زۆر له سروه جیاواز بوون، له لایهک زمانی کوردی تهنیا له بواره نهدهبی و فۆلکلورییه کهیدا سنووردار بکات (به شیوهیهکی که تهنیا ریگه به بابته فهرهنگی، نهدهبییهکان بدا به شیوهیهکی تهواو کۆنترۆلکراو)، و له لایهکی دیکهوه، نیگهرانییهکانی رۆشنییران و نهدیانی کورد و ریکخراوه نیودهولتهتییهکانیشی له مه رهچاوکردنی مافی زمانی کهم کردبیتهوه. به لام له راستیدا، مه بهستی نهوه بوو نهو تویره لهو هیزه سیاسییهانی ههولنی مسۆگهرکردنی مافی نهتهوهیی کوردییان به شیوهیهکی سیاسی ددها، دوور بخاتهوه، یان ههر نه بیته نهو مه بهسته له ناستیکی فهرهنگی کانالیزه کراودا کۆنترۆل بکات.” (سورخی، ۲۰۱۶) هه لبهت نه مه بهو مانایهش نییه که له شیعر یان نهدهبدا به رگری نییه، یان ئیرهشدا رهوته که تهواو بهو ناراستهیه رۆشنتوووه که دهسهلاتی ناوهندی به شیوهیهکی “هیژیمۆنی” مه بهستی بووه، چونکه

هێژمۆنیش بهرگری و مقاومتی بهرامبەر دروست بووه و کورد و ئەدیباانی کورد تا رادهیهک ئەم ههلهیان قۆستۆتهوه.

ئامانجی سیاسهتی ریگه پیدانی بوونی چاپمهینی کۆنترۆلکراوی کوردی له بنهچهدا ولامدانهوهیهکی لانیکهمی به داوا و چاوهروانییه نهتهوهیسی و کولتووورییهکانی خهک و، له ناکامدا دوور خستنهوهیان له جیزب و ریکخراوه کوردهکانی بهرهههستکاری کۆماری ئیسلامیییه، نهک سیاسهتییکی زمانی دیموکراتیک و سهردهمیانه. ههربۆیه له پهنا ئەم سیاسهته روائهتی و فریوکارانهیهدا، دژایهتیکردن لهگهڵ به فهرمی ناسین و بهروپییدرانی زمانهکه له ئاست و بواری جیاوازا، به زۆر شیوه درێژی ههبووه. ئەم جوهره سیاسهته “لهسهه زمانی کوردی و زمانی نهتهوهکانی دیکهیش، تهواو بکاریکهاری نهبووه. ئەم تهسککردنهوهی زمان، بهدوور له پێویستییه کۆمهلایهتییهکانی سهردهمی قسه پیکههانی زمانهکه، بووه هۆی ئەوهی که فههرهنگی زاراوهی کهم (بهتاییهتی له ئاستی زارهوه زانستی و تهکنیکییهکان)، که لهسهه رهچهتهکی فههرهنگی کشتوکائی دامهزراوه، جیاوازییه ناوچهیییهکان، نفووزی بههیزی زاره ناوچهیییهکان، یاسای ریزمانی نهمیو (نهنوسرانهوهی به شیوهی ریزمانییکی ستاندارد)، بینه تاییهتهندیی ئیستای زمانی کوردی له سهدهیهدا.” (سههراوهی پیشوو)

جووری ههئسوکهوتی کاربهدهستان لهگهڵ بهکارهینانی زمان و دیالیکته جیاوازهکان له رادیۆ و تهلهفیزیۆنی پارێزگا و ناوچهکانی نهتهوه بندهستهکانی ئێراندا، جیگای تیرامانه. بهرنامه ریزیی ئەو دهزگایانه بو بڵاوبوونهوهی بهرنامه به زمانی کوردی ئەو بۆچوونه دهسهلمینن که له ناوهندهوه ئهرکدار کراون، هۆشیان به سیاسهتی تاکزمانی ئێرانوه ههبن. بهو واتایه که جووریک نهجووئینهوه که خزمهتی یهگگرتوویی زمانه نافارسیهکه و بههیزبوونی پینگهی زمانهکه لای ئاخپوهرانی بکهن و بهم جوهره، داهاووی سیاسهتی تاکزمانی له ئێران بخهنه مهترسییهوه.

”حکومهت له ناوهندی پارێزگاکان تهلهویزیۆنی به زمانی کوردی کردۆتهوه، بهلام ئەم تهلهویزیۆنانه نهک خهک فێری زمانی کوردی ناکهن به لکوو جووریک له زمانی کوردی پهره پێ ددهن که پریان کردوو له وشه فارسی، به جووریک کهسیکی فارسی زمان که هیچ له کوردییش نهزانی بهبێ کیشه لهو زمانه کوردیییه تهلهویزیۆن و میدیا کوردیییهکانی حکومهتی ئێران تیدهگات. بینهریکی فارس زمان که کوردی نازانیت... کاتییک بهریکهوت سهیری که نالهکانی سنه و کرماشان و ئیلام دهکات بهبێ هیچ کیشهیهک ههمووی تیدهگات، چونکه ههموو وشهکانیان فارسین بهلام وشه فارسییهکان به شیوهی کوردی دهخویننهوه.” (پهیسهرپریس، ۲۰۱۷)

هاندان و وهخه بهرهینانی ههستی ناوچهگهریتی و زاراوهگهریتی لهنیو ئاخپوهرانی زمانی کوردی و زمانه نافارسییهکانی دیکه، ریگهیهکه بو به نامانجگرتنی یهگگرتوویی و هاوپیوهندیی ئیوان تاکهکانی ئەو نهتهوانه و لاواکردنی. کاربهدهستان

بهم ریگایه دهیانهوی پیش به پیکهاتنی زمانی ستاندارد له نیویاندا بگرن، یا نهگهر وهک نهتهوهی کورد خاوهنی زمانی بهگرتوو و ستانداردن، له دهوری نهو زمانه ستاندارده کو نهبنهوه. نهوهش له کاتیکدایه که فرههنگستان و دامهزراوهکانی دیکه ی پاراستن و خزمهتی زمانی فارسی، بریار و ریشوینی تایبته له پیناوی بالادهستی زمانی "معیاری" فارسی پهسند دهکن. "حکومهت بو جیبهجیکردنی مادهی ۱۵ دهستور پرۆژهیهکی ناماده کردوو که به پینی نهو پرۆژهیه ههر ناوچهیهک و گهرهکیک و گوندیک به بنزاراوهی خویان بخوینن، بو نموونه له شاریکی وهک سهقز که چوار ناوچهی جیاوازی گهورک و تیلهکو و موکریان و سهرشوی ههیه و ههرکام لهو ناوچانه بنزاراوهیهکی تایبته به خویان ههیه، به پینی پرۆژههکی حکومت له سهقز به چوار بنزاراوهی جیاواز ریگه دهدری مندالان فیتری زمانی کوردی بکرین. نهو پلانیه حکومت مهترسییه بو سهر زمانی کوردی. نهگهر مهبهستی حکومت گرنگیدان به بنزاراوهکانه بوچی ریگه نادات له ناوچه فارسهکانیش خهتک له ههر ناوچهیهک به بنزاراوهی خویان بخوینن؟" (شهجیعی، سهچاوهی پیشوو)

بهدگومانی له پیوهندی نهگهل نهو دههتانه سنووردارانه که له چوارچیوهی سیاسهتی زمانی کوماری ئیسلامی ئیراندا بو زمانه نافارسییهکان، یهک لهوان زمانی کوردی پیکهاتوو، لایهن و رههندی جوراچۆری ههیه. تهنانهت له ناستی کهسانی ئاکادیمی و شارهزای زمانی کوردیدا، جۆری ههتسوکهوتی دامودهزگاکانی سهر به حکومت له گهل نهو زمانانه، نیشانهی پرساریان خراوته سهر و به "زمانکوژی" ناودیر کراون. دابهزاندنی سهنگی نهو زمانانه تا پادهی زمانیکی بن پینز و نهگونجاو بو کاری نهدهبی و زانستی سهردهم، وهک یهکیک له نامانجهکانی نهو سیاسهته زمانییه سهیری دهکری. "تهلهفیزیۆنه کوردیهکانی کوماری ئیسلامی ناستی زمانی کوردییان دابهزاندوو و له بهرنامهکانیاندا کولتوری کوردی وهک کولتوریکی دواکهوتوو نیشان دهدهن،... تهلهفیزیۆنی ئیلام له بهرنامهکانیدا بنزاراوهیهکی ئیلامی تیکهل به زمانی فارسی دهکات و بهم شیوهیه نهو کهناه ههولتی تیکدان و لاواکردنی زمانی کوردی دهکات." (بازنهفکهن، سهچاوهی پیشوو)

له حائیکدا رینووسی زمانی کوردی به نهلفوییی ئارامی له رینووسی فارسی و نووسینی نهو زمانه به نهلفوییی ئارامی زور بنکیشهتره و، لهم بارهیهوه زمانی کوردی رینووسیکی سهقامگیری ههیه، له تهلهفیزیۆنه کوردیهکانی ئیراندا بهئانقهست کوردی به رینووسی فارسی دهنووسن! هۆگران و شارهزیانی زمانی کوردی له رۆژههلاتی کوردستان پینانوایه نهمجوره ههولانه بهریکهوت نین. به لکوو ههولیکن بو تیکدان و بهلاپیدا بردنی زمانی کوردی. نهوان لهو باوهردان ههندیک ناوهندی نهمنیهتی له پشت نهو جوره ههولانه و نامانجیشیان تیکدان و لهخشتهبردنی زمان و رینووسی کوردی و سووککردنی و دوور خستنهوهی خهتکه له فیتربوونی نهو زمانهیه. "دوکتور بهختیار سهجادی نووسهر و شارهزای زمانی کوردی تهلهفیزیۆنه کوردیهکانی حکومت به زمانکوژ ناو دهبات و دهلیت نهو کهنالانه نهک کار بو گهشه پیدانی زمانی

کوردی ناکهن به ئکو ناوه رۆکه که بیان بریتیه له هه ندیک شتی گائته جارانهی که ۵۰۰ سال له مه وه بهر له نه وروپا له شانۆکاندا به رۆه ده چوو. ” (په یسه، ۲۰۱۷)

رێگری کردن له دانانی ناوی کوردی و ههروهها ناوی وه رگیراو له زمانه نافراییهکانی دیکه له سه ره که لویهلی به ره مهینراو یا له سه ره ناوی دوکان و پاساژ و شوینی جۆراوجۆری دیکه، ته نانه ت کۆسپ دروستکردن له بهردهم دانانی زۆریک لهو جۆره ناوانه له سه ره مندالان، روهیهکی دیکه لهو دژایه تیبیهی ده سه لاتداران له گه ل بره وه په یادکردنی وشه ی لهو زمانه و په ل هه ویشتهیان بۆ چا په مه نی و راگه یه نه سه رانه سه ریههکانی ئییرانه. له کاتیکدا له دوا ی هاتنه سه رکاری کۆماری ئیسلامی و به ویستی ریههه ران و کار به ده ستانی لهو ده سه لاته، به هه زاران وشه و ده سه واژه ی دیکه له زمانی عه ره بیه وه هاتوونه نیو زمانی فارسی، وه رگرتنی وشه له زمانهکانی کوردی، بلووچی و لوری و هند و دانانیان وهک ناو له سه ره شه قام و مهیدان و کۆلان و دوکان و بنکه و ناوه ندی کولتووری، دژایه تیه ی له گه ل ده کری و، تابلۆ ناوهکان له لایه ن “اداره اماکن” کۆ ده کریته وه. هه ر وا بزانه عه ره بی، زمانی ئییرانییه و، زمانهکانی کوردی، بلووچی و لوری، نائییرانین یا ئاخیهه رانیان ئییرانی نی. “گۆرینی ناوی کوردی ژماره یهک له گوندهکان، کانیاههکان، کیوهکان و شوینه میژوویههکانی کوردستان و دانانی ناوی ناکوردی له جیگایان، هه ولێکی دیکه ی کار به ده ستانی ئییرانه که نه گه ره مه به ستی گۆرین و شیواندنی دیموگرافی ناوچه کوردستانیهه کانییه له پشت نه بی، سه رینه وه ی به ره به ره ی ناوه کوردیههکان و جیگیرکردنی ناوی ناکوردی له جیهی له وانی مه به سه ته. ” (رێکخراوی مافی مرۆقی کوردستان، ۲۰۱۷)

جه وه ره و نیوه رۆکی ره گه زه په رستانه و تاک زمانی سیاسی زمانی ده سه لاتی ئییران له وکاته بی په رده تر خۆی ده رده خا که پرسه خویندن به زمانه نافراییهکان، له ژێر گوشاری لهو نه ته وانه دا، به ره ورووی مه جلیس و سه ره کۆمار و ده ولته ت ده بیته وه و له باس و به ئینی هیندیک ئۆینهه رانی مه جلیس و به ره پرسانی ده ولته تیدا جۆریک نه رمی نواندن و پوه ی خۆش به و داویانه نیشان ده درئ. له م جۆره کاتانه دا فه ره نه نگستانی زمان و نه ده بی پارسی ده بیته پشهنگی دژایه تی له گه ل لهو جۆره نه رمی نواندانه و، وریایه ده دا به گه وه ره کار به ده ستان. له ندامانی لهو فه ره نه نگستانه له م جۆره داویه، به “وارداتی” (له ده ره وه ی ولاته وه هاتوو)، مه ترسی بۆ سه ره زمانی فارسی و پیلان به مه به ستی لاوارکردنی، مه ترسی بۆ سه ره یه که پارچه یی خاکی ئییران و گه رانه وه بۆ دوا وه و ملدان بۆ دوا که وتووی ده ناسینن:

گومانم نییه که لهو باسه له ده ره وه ی ولاته وه بۆ ئییران هاتوه. پشه تر له م مه سه له یه له هیندوستان له لایه ن ئینگلیزه وه تاقی کرایه وه و نه مپۆش ئینگلیز و ولاتانی باکووری ئییران که ده یانه وی له م پرسه بخه نه نیو ئییران. با شترین نامراز بۆ راگرتنی نه ته وه یهک له دوا که وتووییدا، که مه تر خه می له ناست زمانه که یه تی. له گه ره بمانه وه ی زمانهکانی دایک وهک زمانی

زانستی و فیکردن به کار بێنین، به دنیاییهوه دهگهڕێینه دواوه که ئەمه مهسه لهیهکی مهترسیداره و بۆنی پیلانی ئی دیت. ” (موجته بایی، ۲۰۱۴)

”ژمارهیهک وا بێر دهکه نهوه که هۆگری به قهومییهتیک واته خویندن به زمانی نهو قهومه، به لام ئەمه بابهتیک زور مهترسیداره. ئیته له ئیران شانسمان هه بوو که فیردهوسییهکی گهوره توانیوتی بناغهیهکی مهحکمه بۆ زمانی فارسی پیک بێنی و ئەمڕۆ ئیته له تهنیشت دینی ئیسلام شانازی به وهها زمانیکهوه دهکهین. ” (نیساری، ۲۰۱۴)

پێوهی فیکراری فرههنگستانی زمان و ئەدهبی فارسی، زمانی پێوه(معیار)ه. دیاره زمانی دیکهش هه ن که جیگهیان رپونه، به لام ئەوهی دهبی پنی بخویندری، زمانی فارسییه... نهکا له کیسهی سامانه نهتهوهبییهکانی وهک زمانی فارسی بۆ سهرکهوتنه کاتی و بئاکامهکانی ئەم بالّ نهو بالّ، خهرج بکهین. ” (حهرداد عادل، ۲۰۱۴)

ناکامی سیاسی تاک زمانی له پیکانی نامانجهکانیدا:

سیاسهتی تاک زمانی هه ر له سهردهمی رهزاشاوه تا ئیستا له خزمهت ئایدۆلۆژیای بنیاتنانی “یهک ولات-یهک نهتهوه” دا بووه. وهدهیپنانی ئەو نامانجهش، سرینهوهی ناسنامهی جۆراوجۆری نهتهوهیی و زمانی و، وهکیهک لیکردنی دانیشتوانی ئیرانی پێویست بووه. بۆ ئەوهی دانیشتوانی ئیران له “نهتهوهی ئیران” دا قالّ ببنهوه و، ئەو نهتهوهیهش خاوهنی یهک زمان- زمانی فارسی - بیته، تواندنهوهی زمانهکانی دیکه له زمانی فارسییدا یا سهرکوت و لاوازکردن و پشتگۆی خستنیان له پیناوی بالادست هیشتهوهی زمانی فارسییدا، هه ر وهها به سهرداسه پاندنی ناسنامهی نهتهوهی به زور دروستکراوی ئیرانی به سهریاندا، به ئاسایی و سروشتی زانراوه.

۱۰۰ سالی تهواوه زمانه نافارسییهکانی ئیران له سۆنگهی ئەو ئایدۆلۆژیایه و مهزنیخوازیی نهتهوه و زمانی فارسییدا، سهرکوت دهکرین و پشتگۆی و پهراویز دهخرین. ئیران، نیشتمانیکی خاوهن زور جۆراوجۆری نهتهوهیی، قهومی و زمانیه. جۆراوجۆرییهک که زیانیکی زوری له ئەزموونی سهه سالّ سیاسهتی یهکسانکردن دیتووه. ئیستا و به بهراورد له گهّل سهه سالّ لهوه پێش، ژمارهیهک زمان و دیالیکتی باوی ئیران به هۆکاری جیاواز له نیو چوون یا له گهّل مهترسیی له نیو چوون به رهروون. ” (عه لهوی، ۲۰۱۴)

۱۰۰ سالیته وهندهی زمانی فارسی پشتنهستوو به یاسای ولات، سیاسهتی زمانی و سهرچاوهی دارایی و ئیمکاناتی بێدریغی دهسهلات، خزمهتی دهکری و بواری گهشهکردن و پههگرتنی بۆ دهههخسیندری، لهو ۱۰۰ ساله دا هه ر بهو رادهیهش دژایهتی

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

خۆیانە. بزووئنهوهی داوای به فهرمی ناسینی زمانه ناپارسییهکان و مافی خویندن بهو زمانانه، به پادهیهک پهره گرتوه که بهربژێرهکانی ههلبژاردنی سهركۆماری و مهجلیسی ئێران، بۆ کۆکردنهوهی دهنگ له ئێنو نهتهوه ناپارسهکان، ئاور لهو داواکارییهانه دهنهوه و به ئین دهنه ئهگهر له ههلبژاردن سهربکهون، بۆ جیهه جێ کردنیان تی بکۆشن. به لام ههتا ئیستاش سیاسهتی زمانی ئێران ههروا نهگۆر ماوهتهوه و کهترین ئامادهیی بۆ چاوپێداخشاندهوهی له دهسهلاتی ئێراندا بهدی ناکری. ئهمهش وای کردوه، کاریگهری نه رینی له سهه "ههستی خۆ به ئێرانی زانین" ی نهتهوه ناپارسهکان ههبی و "ئێرانیبوون" ی خۆیان له گهڵ بیهشی له مافه زمانییهکانیان و سهركوت و سپانهوهی ناسنامهی نهتهوهیی خۆیان به یهکسان بزانن.

تیبینی:

- ئهم بابته، تهوه ریکه له توێژینهوهیهکی سهربهخۆ که له بهر سنوورداریبوونی لاپه رهکانی "کوردستان" ته نیا ئهم تهوه ریمان بلاو کردوه.

- لیستی سهرچاوهکان له ئهرشیقی "کوردستان" دا پارێزاون.

سهرچاوه: مائپه ری کوردستان و کورد - ریکهوتی: ۵ جانویهری ۲۰۲۲

پرسی زمان و ناسنامه پارێزی له رۆژهلاتی کوردستان له پیش کۆماری کوردستانهوه تا ئیستا

دیماهه: رێباز مەردانی

ناماژه: پرسى زمان يەك له پرسە هەستیار و هەرە زیندوووەکانى كۆمه‌نگەى رۆژه‌لاتى كوردستانە، بە‌تایبەت كە ئەم بابەتە گریڤدراوى پرسى سیاسەتى تاك‌زمانى دەسەلاتى ناوەندییە كە لە دوو رێژیى پاشایەتیى پەهلەوى و كۆماری ئیسلامى له پڕۆسەى دەوڵەت - نەتەوه‌دا رەچاوى كراوه. "كوردستان" بە‌بۆنەى ٢٢ رەشەممە، رۆژى جیهانىى زمانى داىك و تۆوویژى كاك قەدر وریا، مامۆستای زمانى كوردی له زانكۆى كۆیه پىك‌هیناوه و كۆمه‌له‌ بابەتیكى پێوه‌ندیدار به‌و مژارەى له‌گەڵ بە‌ریزیان هیناوه‌ته‌ به‌ر باس. ئەم و تۆوویژە به‌ شیوه‌ى زارەكى كراوه و دوايه‌ دابه‌زیندراوه.

رێباز مەردانی: كاك قەدر! به‌ سەرنجدان به‌وى كە حكومه‌تى ناوه‌ندى له‌ سەردەمى پەهلەوى یەكەمه‌وه پڕۆژەى ئیرانى نوێى بۆ یەك‌ده‌ست‌كردن و تۆاندنەوه‌ى سەرجەم نەتەوه‌كان خستبووه‌ بۆارى جیبه‌جى‌كردنەوه، كۆمه‌نگەى كوردستان له‌ سەره‌تادا چۆن به‌ره‌ئەستى ئەم سیاسەته‌ داسە‌پاوه‌ى تاران بۆوه‌؟

قەدر وریا: له‌ رەشەممەى ١٢٩٩ رەزاشا هاته‌ سەر كار و كووده‌تای كرد و تا ئەسەر كار لا‌برانى كە دەبیته‌ ١٣٢٠، له‌ ماوه‌ى ئەم زیاتر له‌ ٢٠ ساڵەدا، هەلومه‌رجى كوردستان و دۆخیك كە كورد تییدا ده‌ژیا له‌ ئیران ناخۆشترین هەلومه‌رج بوو، چونكە رەزاشا ده‌یویست هەرچه‌شە به‌ره‌ئەستىك هه‌یه‌ تىكى بشكىنى. بۆیه‌ له‌گەڵ بزووتنه‌وه‌ى سمكۆى شكاك و له‌گەڵ هیندیك بزووتنه‌وه‌ و به‌رگری كە له‌ ناوچه‌ جۇراو‌جۆره‌كانى كوردستاندا هه‌بوو، بۆ وینه‌ له‌ خوارووى كوردستان وه‌ك بزووتنه‌وه‌ى مەحمودخانى كانى سانان یا مەحمودخانى دزلى، جافر سوڵتان، هه‌روه‌ها له‌ سەردەشت مەلا خەلیل، جۆریك به‌رگری هه‌بوو كە به‌شیکى پاوه‌ستان بوو له‌ به‌رانبه‌ر ئەو زۆردارییه‌ى كە ده‌یانویست جلو به‌رگ به‌ خەلك بگۆرن، به‌ زۆرى زمانى فارسىیان به‌سەردا بسە‌پینن و رەزاشا ده‌یویست چه‌ك له‌ عەشایره‌كان بستینیتته‌وه‌ و هەرچه‌شە به‌رگرییه‌كى چه‌كدارانه‌ یان بلێین به‌ره‌ئەستىكی چه‌كدارانه‌ نه‌هینى. بۆیه‌ هەم به‌رگریی چه‌كدارانه‌ به‌رانبه‌ر به‌ رەزاشا و هیزه‌ چه‌كداره‌كانى هه‌بوو هەم هه‌ول و به‌رگریی شونا‌سخوازانە هه‌بوو.

ده‌زانین سمكۆى شكاك بۆ ماوه‌ى چه‌ندین ساڵ به‌ره‌ره‌كانیى هه‌بوو به‌رانبه‌ر به‌ ده‌وڵەتى ناوه‌ندى و له‌گەڵ ئەوه‌ى هه‌وراز و نشیو هه‌بوو له‌ ماوه‌ى به‌رده‌وامى بزووتنه‌وه‌كه‌یدا- سەركه‌وتن، شكست، پاشه‌كشه‌ و ته‌نانه‌ت ماوه‌یه‌ك خۆنه‌من‌كردنەوه‌

هه‌بووه و دواتر تیهه ئچوووه‌ته‌وه- یه‌کیک لهو حه‌ره‌که‌تانه‌ی کوردی بووه که داوای مافه نه‌ته‌وایه‌تییه‌کانی کردوه. جاری وایه باسی له خودموختاری کردوه، باسی له سه‌ربه‌خۆیی کردوه، له‌گه‌ڵ نه‌وه‌شدا یه‌کیک لهو هه‌ولانه‌ی که جینگای ئاماژه‌پیکردنه، له سالی ۱۹۱۲ له باری کولتوریه‌وه چهند هه‌ولیک ده‌بینین که بۆ وینه له شاری “خۆی”، سمکۆ به هاوکاری عه‌بدولپه‌زاق به‌درخان که “کۆمه‌له‌ی جیهاندانی” ی هه‌بوو، قوتابخانه‌ی کوردییان دامه‌زراند که ئه‌مه یه‌که‌م جار بوو قوتابخانه‌ی کوردی له ناوچه‌یه ده‌کرایه‌وه. هه‌روه‌ها خودی سمکۆ رۆژنامه‌یه‌کی ده‌کرد به ناوی “کورد” که به‌داخه‌وه سی ژماره‌ی زیاتر له‌ی دهرنه‌چوو. دیاره ئه‌وه‌هولانه هه‌ن، به‌لام زه‌بروزه‌نگ به پاده‌یه‌ک بوو که زۆربه‌ی ئه‌وه که سایه‌تییه‌کانی له ناو کورددا داوای مافه‌کانی کوردیان ده‌کرد، به جۆریک به‌ربه‌ره‌کانییان هه‌بوو به‌رانبه‌ر به ده‌ولته‌ی ناوه‌ندی، که وتبوونه زیندان، دوور خرابوونه‌وه و له وه‌زعییه‌تیکی ئاوا‌دا ده‌ژیان. به‌لام له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی که ئه‌مجۆره به‌ربه‌ره‌کانییانه هه‌بوو ده‌کرێ بلییم ئه‌وه چهند ساڵه‌ی که په‌زاشا له‌سه‌ر کار بوو سه‌رده‌می خه‌فه‌قان بوو، سه‌رده‌می زه‌بروزه‌نگ بوو و سه‌رده‌می ئه‌وپه‌ری ناخۆشی و تالی بۆ کورد بوو.

پێتاز سه‌رده‌می: که واتا ده‌کرێ بلییم دامه‌زرانی کۆماری کوردستان په‌رچه‌کرداریکی شوناسخو‌ازانه بووه به‌رامبه‌ر به سیاسه‌تی سیستماتیکی توانده‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌ی کورد، ئه‌وه مۆدیله‌ی ده‌ولت-نه‌ته‌وه ناکرێ وه‌ک ئایدیۆلۆژی یان فۆرمیک له سیاسه‌ت پێناسه بکه‌ین و زیاتر ریشه‌ی له کولتور و فه‌ره‌ه‌نگ‌دا‌یه. ره‌سمیه‌ت‌دان و په‌ره‌پێدان به زمان و ئه‌ده‌بی کوردی چۆن بوو به بنچینه‌ی کۆمار و ده‌ولت - نه‌ته‌وه؟

قادر وریا: ئه‌وه که بلییم پێکهاتنی کۆماری کوردستان په‌رچه‌کرداریک بوو به‌رانبه‌ر به‌وه زه‌بروزه‌نگ و سه‌رکوت و هه‌ولێ توانده‌وه و له‌نیۆبیردنی شوناسی کوردی، راسته. چونکه له ئامانجه‌کانی حیزبی دیموکرات، ئه‌وه هه‌شت ئامانجه‌ی که حیزبی دیموکرات له کاتی دامه‌زرانییدا گه‌لانه‌ی کردبوون، ئه‌وه‌ی تێدا‌یه که کورد ده‌یه‌ه‌وی بۆ خۆی ناوچه‌ی خۆی به‌ریوه به‌ری، ده‌یه‌ه‌وی چاره‌نووسی خۆی له کوردستانی ئێران به ده‌ست خۆی بێت و مه‌سه‌له‌یه‌کی دیکه یانی دووه‌م ئامانج که حیزبی دیموکرات له دامه‌زرانییدا ئاماژه‌ی پێ ده‌کا و کۆماری کوردستانیش ئه‌مه‌ی له کاروباری خۆیدا و له سیاسه‌ته‌کانی خۆیدا پایسی کرد، ئه‌وه بوو که زمانی کوردی به‌رسمی بناسرێ، بیه‌ته زمانی خویندن، بیه‌ته زمانی ئیداری له ناوچه‌کانی کوردستان و تاکی کورد و خه‌نکی کورد هه‌ست به ئازادی بکا و مافه‌کانی دا‌بین بێ. به گشتی ئه‌وه ته‌واو راسته که کۆماری کوردستان داواکاری مافه نه‌ته‌وایه‌تییه‌کانی گه‌لی کورد بوو و ده‌یه‌ه‌ویست ئه‌م رابردوووه که پر بووه له سه‌رکوت و سه‌رینه‌وه، کۆتایی پێ بێ و هه‌لومه‌رجیه‌کی نوێ بۆ کورد بیه‌نیه‌ کایه‌وه که بۆ خۆی به‌سه‌ر چاره‌نووسی خۆیدا زال بێ.

به‌لام چۆن بوو زمان ئه‌م گرینگیه‌ی پێدرا له کۆماری کوردستاندا؟ زمان فاکتیه‌ریکی گرینگه له ناساندنی نه‌ته‌وه‌یه‌ک و

جیاکردنهوهی نهتهوهیهک له نهتهوهیهکی دیکه. بهتایبهتی ئهو نهتهوانهی که له ئیران و لهو ناوچانه بهیهکهوه دهژین. چونکه ئیمه و نهتهوهکانی دهروبهری ئیمه له رووی ئایینهوه جیاوازییهکی ئایینی گهورهمان نییه. ئهو نهتهوانه به زۆری ئایینی ئیسلامیان هیه، له رووی رهنگی پیست و شیوازی دهموچاو زۆر جیاوازی نین، له راستیدا ئهوه زمانه که ئیمه له یهکتر جیا دهکاتهوه و نهگهر کوردیش توانیویهتی ههست به بوونی خۆی بکا و خۆی وهک نهتهوهیهک ببین، هی ئهوهیه که زمانهکهی خۆی پاراستوه. نهگهر کوردیش زمانهکهی نهپاراستبایه و وهکوو زۆر نهتهوهی دیکه که تاوانهوه و زمانی نهتهوهیهکی دیکهیان وهگرتهوه و ئیستا خۆیان به نهتهوهیهکی دیکه دهزانن، ئیمهش ئاومان ئی دههات. بۆیه به ئاگاداری لهو لایهنه گرنگهی زمان که دهتوانی ناسنامهی نهتهوهیهک بی و جیای بکاتهوه لهوانی دیکه، له کۆماری کوردستاندا زۆر بایهخ درا به زمان. پاشانیش چونکه ئهوهنده له ماوهی دهسهلاتداریهتی رهزاشادا ههول دراوو ئهم زمانه سهركوت بکری، ئهوهنده خهنگ به زۆر ناچار کرابوو به زمانی فارسی قسه بکا، ئهوهنده کتیبی کوردی و گۆرانیی کوردی و ئهم جوهره شتانه قهدهغه کرابوو، ئهمانه زمانهکهیان له لای خهنگ خۆشهویستتر کردبوو. یانی شتیگ که دوژمن ههول دهدا به ههموو شیویهک لیت بستینیتهوه، وای کردبوو که لای خهنگ بایهخیکی زیاتر پهیدا بکا. بۆیه زۆر به تامهزرۆیییهوه بهروه خزمهتکردنی زمانهکهیان و بایهخدان به زمانهکهیان چوونه پیش.

پێناز مهردانی: رۆژنامه و بلاوکراوهکانی ئهو سهردهم چ بوون و له لایه چ کهسانیکهوه ئیداره دهکران؟

قادر وریا: دهکری بێنم یهکیگ له رووه گهشهکانی کۆماری کوردستان گرینگیدان به چاپمهئینی کوردی، بلاوکردنهوهی رۆژنامه و گۆقاری کوردی بوو. بۆ یهکههمجار کوردستان، له پیتتهختی کۆمار که مههاباد بووه دهبیته خاوهنی چاپخانهی کوردستان، دوایه لهو چاپخانهیه گۆقاری "کوردستان" چاپ دهکری، رۆژنامهی "کوردستان" که ۱۱۳ ژمارهی له ماوهی تهمهنی کۆماردا ئی بلاو بووه (ئهگهرچی دهکوتری ۱۱۴- ژمارهی ئی بلاو بووتهوه بهلام ناخرین ژمارهی له بهر هیرشی دهولتهتی مهركهزی که ئهرتەش هاتوووتهوه و دهستی بهسهر مههابادا گرتوووه، کهوتوووته دهستیان و بلاو نهبووتهوه). بێجگه له رۆژنامهی "کوردستان" و گۆقاری "کوردستان"، گۆقاری "هه لاله" له بۆکان دهردهچوو که هی ریکخراوی بۆکان بووه و ئهویش گۆقاری گشتی و شتی ئهدهبی و سیاسی تیدا بلاو بوتهوه. ههروهها "هاواری نیشتمان" گۆقاری یهکیهتی لوان بووه که لهو سهردهمدا دهرچوووه. گۆقاری "گروگانی مندا لان" دهرچوووه. ئهمه له ماوهیهکی کهمدا یانی بۆ تهمهنی ۱۱ مانگهی کۆمار زۆره که توانیویهتی ئهوهنده گۆقار و رۆژنامه بلاو بکاتهوه. وهک ئیستاش نهبووه بێنی ئیمکاناتی تایپ، ئیمکاناتی چاپ و بلاوکردنهوه ئهونده ئاسان بووه، ئهو وهختی ئهوانه زۆر به زحمهت بوون. له بابته ئهوه که کۆ تیبیدا بهشدار بووه، دیاره کۆمه ئیک ناو هه: سهید محهمهد حهمیدی یهکیگ لهو کهسانیه که رۆتی ههبووه له بهرپرسیایهتی چاپخانه و رۆژنامهی "کوردستان" دا، زیندهیاد سهدیقی ئهنجیری ئازهر لهو کهسانه بووه که به تاییهتی له "هاواری

نیشتمان"دا نووسیویه‌تی و سه‌ریه‌رستی کردوه. که‌سانیکی وه‌کوو هیمن و هه‌ژار که نه‌و وه‌ختی جه‌وان بوون، به‌شیعر به‌شدار بوون. زۆر که‌سی دیکه هه‌ن بۆ نمونه‌ی محهمهد عه‌تری گه‌لانی که دواتر بووه شاعیریکی ناودار و له‌م سالانه‌ی دوابیدا گۆچی دوابی کرد، له‌ سه‌رده‌می کۆمار و له‌ چاپه‌مه‌نیی نه‌و کاتدا شتی بلاو کردۆته‌وه. زۆر شاعیر و نووسه‌ر هه‌ن که دوابیه‌یان بوون به‌ ناوی پرشنگداری نه‌ده‌بی کوردی، له‌ سه‌رده‌می کۆماردا ده‌ستیان پین کردبوو و له‌ ریگای چاپه‌مه‌نیی سه‌رده‌می کۆماره‌وه هاتنه‌ مه‌یدان. که‌ باس له‌و که‌سانه‌ ده‌که‌ین با یادیک له‌ زینده‌یاد محهمهد شاپه‌سه‌ندی بکه‌مه‌وه که له‌ کارگیرانی چاپخانه‌ی کوردستان بووه.

پێباز مه‌ردانی: کاک قادرا ره‌نگه هه‌ندی که‌س تیبینیان هه‌بی له‌ سه‌ر رینووسی زمانی کوردی له‌ رۆژنامه و گۆفاره‌کانی سه‌رده‌می کۆماری کوردستان و بلین که‌ وشه‌ی فارسی یان هه‌له‌ی ئیملایی له‌ نووسینه‌کانی نه‌و سه‌رده‌مدا ده‌بینری. جه‌نابت وه‌ک شاره‌زایه‌کی زمان، نه‌مه‌ بۆچی ده‌گه‌رینه‌وه و قسه‌ت بۆ نه‌و تیبیه له‌ ره‌خه‌گرانی زمان چیبیه؟

قادر وریا: به‌ برۆی من نه‌گه‌ر زۆر واقعبینانه سه‌یر بکه‌ین، ده‌بینین نه‌م رخنانه زۆر له‌ جیبی خۆیاندا نین. وه‌ختیک که‌ کۆماری کوردستان پیک هات و ده‌ستی کرد به‌ بلاوکردنه‌وه‌ی نووسینی کوردی، له‌ رۆژه‌لاتی کوردستان نووسین به‌ کوردی هه‌ر سابقه‌ی نه‌بوو، یانی مه‌جال به‌ کورد نه‌درابوو که‌ به‌ زمانه‌که‌ی خۆی بنووسی. چاپه‌مه‌نیی کوردی نه‌بوو و نه‌مه‌ نه‌زموونیکێ تازه‌ بوو. پاشان نه‌وه‌ختی ته‌نیا له‌ باشووری کوردستان نزیکه‌ی ۲۰ سائیک بوو که‌ کورد نه‌و ئیجازه‌یه‌ی هه‌بوو و به‌ جوړیک دان به‌ کورددا نرابوو، کوردی نووسین و کوردی خویندن و قوتابخانه‌ی کوردی هه‌بوو. وه‌ک ئیستاش نه‌بوو که‌ پێوه‌ندیی فه‌ره‌ه‌نگی له‌ ریگای سه‌ته‌لایت و نه‌ته‌رنییت و رادیۆ و نه‌و جوړه‌ پێوه‌ندییه، زۆر و هاسان بی. هه‌رچه‌ند له‌ باشووری کوردستانه‌وه گۆفاری "گه‌لاویژ" و هیندیک بلاوکراوه‌ی دیکه ده‌گه‌یشت، به‌لام ده‌گه‌یشته ده‌ست ژماره‌یه‌کی که‌م و به‌ قاچاغی ده‌هات و به‌ سه‌رنجدان به‌و واقعبینه‌تانه به‌ برۆی من رینووسی کوردی نه‌و کات نه‌گه‌ر که‌موکوریی تیدا بووه یا وشه‌ی فارسیی تیدا بووه؛ نه‌مانه زۆر له‌ جیبی خۆیان نین. یانی له‌ هه‌ر جیگه‌یه‌ک که‌ تازه ده‌ست ده‌کری به‌ جه‌ره‌که‌تیکێ ناوا گه‌وره، نه‌و که‌موکورییانه ده‌بن. پاشان نه‌وه که‌ بگوتری وشه‌ی فارسیی تیدا بوو، به‌ برۆی من هیچ زمانیک نییه وشه‌ی زمانیکێ دیکه‌ی تیدا نه‌بی و وشه‌ی بیگانه‌ی تیدا نه‌بی، نه‌وه به‌ کیشه‌ نازانم. به‌تایبه‌تیش زۆر وشه هه‌ن که‌ که‌سانیک به‌هه‌له‌ پێیان وایه‌ فارسیین. نا هی زمانی فارسی نیین به‌نگوو ده‌کری بلین وشه‌ی کوردین و چوونه‌ته‌ نیو زمانی فارسی. زمانی کوردی و زمانی فارسی له‌ یه‌ک بنه‌مانه‌ن. ده‌کری له‌ چه‌ند پشت نه‌ولاتر که‌ یه‌ک زمان بوون یا یه‌ک دایکه‌زمانیان هه‌بووه، نه‌و وشانه له‌وه‌وه هاتوونه نیو زمانی کوردی و فارسییش. بۆیه وشه‌ی وا هه‌یه له‌ کوردیدا ماوه و له‌ فارسیدا نییه و به‌ پێچه‌وانه‌وه. به‌لام رۆژگاریک نه‌م دووانه هیشتا نه‌بوون به‌ دوو زمانی سه‌ریه‌خۆ، نه‌م وشانه‌یان هه‌بووه. من نه‌وه به‌ کیشه‌ نازانم و له‌ رووی رینووسیشه‌وه چونکه به‌هه‌رحال زمانی کوردی

وهک زمانی فارسی و وهک زمانی عه‌ره‌بی بهو ئه‌لفووبییه‌ی که پیتی ده‌گوتری ئارامی، زمانی کوردیش به‌وه نووسراوه. تازه زمانی کوردی له ماوه‌ی ۷۵ یا ۱۰۰ سالی رابردوودا له رووی رینووسه‌وه یا له رووی ئه‌لفووبییه‌ی توانیویه‌تی زۆر گۆران به‌سه‌ر خۆیدا بیتی که ده‌کری بلیم ئه‌وه ئه‌لفووبییه‌ی و ئه‌وه رینووسه‌ی که ئیستا کورد پیتی ده‌نووسی، که‌م‌وکورپی زۆریان تیدا نه‌ماوه، توانیویانه‌ی له‌گه‌ڵ زمانه‌که‌دا خۆیان بگونجینن. واته‌ ده‌توانین بلین رینووس و ئه‌لفووبییه‌کی سه‌رکه‌وتومان هه‌یه که ده‌توانن وه‌لامده‌ری نیازی زمانه‌که‌مان بن.

ریناز مه‌ردانی: که واتا گه‌شه‌کردن یه‌کیک له هۆکاره‌کانی زیندوویی زمانی نه‌ته‌وه‌کانه و زمانی کوردی له ره‌وتی میژوودا ئالوگۆر و گه‌شه‌ی به‌خۆیه‌وه بینیوه و ئه‌مه‌ش ده‌رفه‌ته‌ی بۆ زیندووبوونی زمانی کوردی، به‌لام لیره‌دا پرسیکی دی دیته ئاراوه، ئه‌ویش زمانی یه‌کگرتوویه، له هه‌لومه‌رجیکدا که زمانی کوردی زاواوه و بنه‌زاری جیاوازی ئی ده‌بنه‌وه، ئه‌م فره‌یه‌ی چۆن ده‌رفه‌ت ده‌دا به‌ یه‌که‌ده‌ستی و یه‌کگرتوویی زمان؟

قادر وریا: ئه‌م پرسیاره زۆر لکی ئی ده‌بنه‌وه که بریک له‌سه‌ر راوه‌ستانیان ده‌وی. له‌پێشدا که باس له‌ گه‌شه‌ی زمانی کوردی ده‌که‌ین، هه‌رکات کورد له هه‌ر شوێنیک ده‌سه‌لاتی به‌ده‌ست خۆی بووه، زمانی کوردی زۆر گه‌شه‌ی کردوه. چونکه توانیویه‌تی چا‌په‌مه‌نی هه‌بی، رادیۆ و کتییی هه‌بی، بپیته‌ زمانی ده‌سه‌لات، بپیته‌ زمانی قانون و به‌ری‌وه‌به‌ری و ئه‌مانه یارمه‌تییان کردووه به‌ گه‌شه‌ کردنی زمانی کوردی، کۆماری کوردستانیش به‌ نۆبه‌ی خۆی بوو به‌ هۆی گه‌شه‌کردنی زمانی کوردی، به‌ جۆریک که زمانی کوردی بپیته‌ زمانی فه‌رمی و بازرگانی و ئی‌داری. به‌لام ئه‌وه به‌شه‌ی دیکه که ده‌لین زمانی کوردی له‌ ماوه‌ی یه‌ک سه‌ده‌ی رابردوودا گه‌شه‌ی کردووه، به‌لام کێشه‌ی بوونی زمانی یه‌کگرتوو، بوونی زاواوه و بن زاواوه‌ی جۆراوجۆری هه‌یه، له‌ پێشدا ئی‌مه‌ ده‌بی ئه‌مانه وه‌کوو شانسیک چا‌و لیبکه‌ین که زمانی کوردی دیالیکت و بن‌زاری جۆراوجۆری هه‌ن، چونکه ئه‌مانه هه‌موویان سامانی زمانی کوردین. بۆ مه‌سه‌له‌ی زمانی یه‌کگرتووش به‌ بروای من ئی‌مه‌ زمانی یه‌کگرتومان هه‌یه. ته‌نانه‌ت زمانی ئه‌ده‌بی یه‌کگرتووشمان هه‌یه. ئه‌وه‌ی که ره‌نگه‌ ئیستا وه‌کوو کێشه‌یه‌ک سه‌یری بکری زمانی ستاندارده‌ که باش جیگیر نه‌بووه؛ ئه‌گینا زمانی ئه‌ده‌بی یه‌کگرتوومان له‌ کۆماری کوردستان و پێش کۆماری کوردستانیشه‌وه هه‌یه، واته‌ ئه‌وه زمانه‌ی له‌ رۆژه‌لات و باشووری کوردستان پیتی ده‌نووسری، که‌س نییه‌ ئی‌ تی نه‌گا. ئه‌وه‌ی که سالانیکه‌ قسه‌ی ئی‌ده‌کری، پێوستی بوونی زمانی ستاندارده. ئه‌وه زمانه‌یه‌ که ده‌بی له هه‌ر ده‌رفه‌تیکدا هه‌وتی بۆ بدری. ئی‌مه‌ ئیستا له‌ باشووری کوردستان ده‌سه‌لاتیکی کوردیمان هه‌یه، ده‌سه‌لات ده‌توانی له‌م باره‌یه‌وه هه‌نگاو بنی، به‌لام هه‌وته‌کانی حکومه‌تی هه‌ریم له‌و پێوه‌ندییه‌دا نه‌گه‌یشتووته ئه‌نجامیکی دلخواز.

ریناز مه‌ردانی: جاروبار رێژی می ئێران پرسى نازادیی خویندن و نووسین به‌ زمانی کوردی له‌ میدیاکانیدا ده‌رووژینی،

بهلام له کرداردا که بابهتی زمان گه‌یشته سنووری شوناسخواری و داواکردنی مافی نه‌ته‌وه‌یی، نه‌وه هیلی سووره و دژگرده‌وه‌ی توندی به‌دوودا دی، وه‌کوو نه‌وه دواییانه دیتمان خاتوو زارا محهمه‌دی مامۆستای زمانی کوردی له‌سه‌ر گوتنه‌وه‌ی وان‌هی کوردی راپیچی به‌ندیخانه کرا، پرسى زمانی کوردی بۆچی بۆته مۆته‌که له‌سه‌ر تاران؟

قادر وریا: من پیم وانیه کۆماری ئیسلامی باسی له ئازادیی خویندن به زمانی کوردی کردوه. ئه‌سلیک هه‌یه له قانونی ئه‌ساسیدا که نه‌وه ئه‌سه‌شیان تا ئیستا جیبه‌جی نه‌کردوه، به‌لام جاروبار له‌سه‌ر نه‌وه ئه‌سه‌یه مانۆر ده‌دهن؛ ئه‌سلیک که باسی “قومیت” هه‌کانی ئیران و زمانه‌کانیان ده‌کا. له‌نیو نه‌ته‌وه ژێرده‌سته‌کانیشدا که‌سانیک زۆر جار به‌ پشت‌به‌ستن به‌وه ئه‌سه‌ی قانونی ئه‌ساسی وسته‌کانی خۆیان ده‌رده‌بێن و داوای خویندن به‌ زمانی دایک ده‌که‌ن. دیاره ئیستا ده‌سه‌لاتدارانی ولات ده‌لێن لیتان تیک نه‌چێ! نه‌وه ئه‌سه‌ نائی خویندن به‌وه زمانه‌ ئازاده، به‌ لکوو ده‌نی خویندن ئه‌ده‌بیاتی نه‌وه زمانه‌ له‌ ته‌نیشتی زمانی فارسییه‌وه ئازاده. یانی له‌ راستیدا ده‌ولت و ده‌سه‌لات نه‌رکیکیان وه‌نه‌ستۆی خۆیان نه‌گرتوه. حکوومه‌ت له‌وه چوارچۆیه‌شدا هه‌شتا هه‌نگاویکی نه‌وتۆی نه‌ناوه. به‌لام خه‌لک به‌ تاییه‌تی له‌ کوردستان هه‌وێیان داوه که زمانه‌که‌ی خۆیان فێر بن و بیپاریزن. هه‌ستیا‌ری ده‌ولته‌ی ناوه‌ندییش سه‌بارت به‌وه بابه‌ته ئه‌وه‌یه‌که خه‌لک ده‌یان‌ه‌وێ ئه‌م زمانه‌یان بیسته‌ زمانی خویندن. مامۆستایانیک یان که‌سانیک چالاک له‌ مه‌یدان‌دان و ده‌لێن زمانی ئیهمه‌ ناسنامه‌ی ئیهمه‌یه و به‌ هه‌ستیا‌کی نه‌ته‌وه‌یه‌وه داوای ئه‌م مافه‌ ده‌که‌ن، کاربه‌ده‌ستانی رێژیمیش تا دی هه‌ستیا‌رییان له‌سه‌ر ئه‌م داوایه زیاتر ده‌بێ و سه‌رکۆتی داواکه‌یان ده‌که‌ن. ئاماژه‌ت به‌ مامۆستا زارا محهمه‌دی کرد که به‌داخه‌وه ئیستا له‌ به‌ندیخانه‌یه، ته‌نیا تاوانی نه‌وه‌یه که شینگیر و پیداکر بووه که خویندن به‌ زمانی کوردی هه‌بێ و خه‌لکی هان داوه بۆ به‌رگری له‌ زمانه‌که‌یان و په‌ره‌پیدانی زمانه‌که‌یان و، ته‌سلیمی هه‌ره‌شه‌کانی کاربه‌ده‌ستانی ئه‌منیه‌تی نه‌بووه. که‌سیک به‌ شیوه‌ی زۆر ناشتیخووانه‌ش داوای مافه‌ ره‌واکانی نه‌ته‌وه‌که‌ی کردبێ و ته‌سلیم نه‌بووبێ، ده‌ولت زیاتر لێی به‌ رقادا ده‌چێ. خاتوو زارا محهمه‌دی یا موژگان کاوسی دوو نمونه‌ نه‌وه جوهره‌ که‌سانه‌ن. موژگان کاوسییش له‌سه‌ر هه‌وێدان بۆ پاراستنی زمانی کوردی گیرا و چووه زیندان و، ده‌سه‌لات لێیان به‌ رقادا چووه.

رێباز مه‌ردانی: کاک قادر! مه‌سه‌له‌یه‌ک هه‌یه که ده‌گوتری زمان له‌نیو نه‌ته‌وه‌کاندا پیناسه‌یه و دوا‌جار چه‌که، مرۆقه‌کان ته‌نها و ته‌نها له‌ رینگه‌ی زمانه‌که‌یان‌ه‌وه ده‌ناسرینه‌وه و ده‌بن به‌ نه‌ته‌وه، ئایا ئیستا کورد نه‌وه چه‌که به‌هیزه‌ی هه‌یه که مان و مه‌جودیه‌تی خۆی پێ بیپاریزی؟ یا مه‌ترسیی له‌نیوچوونی له‌سه‌ره‌؟

قادر وریا: به‌ خۆشییه‌وه زمانی کوردی له‌گه‌ڵ نه‌وه‌ی زۆر هه‌وێ سهرینه‌وه و سه‌رکۆتی دراوه مه‌ترسیی له‌نیوچوونی له‌سه‌ر نییه. چونکه له‌ باشووری کوردستان که ده‌سه‌لاتی کوردی هه‌یه، زمان جیگه‌ و پیگه‌ی ره‌سمی و قانونی هه‌یه، له

رۆژه‌لاتیش به هۆی خوشه‌ویستی خه‌ک بۆ زمان و ناسنامه‌ی خۆیان و به‌رگری لیکردنیان، له‌ویش مه‌ترسی له‌نیوچوونی له‌سه‌ر نییه، به‌لام مه‌ترسی دیکه‌ی به‌ره‌وروو بووه‌ته‌وه. نه‌وه‌ی که پرسیتان زمان چه‌کی ئیهمه‌یه، به‌ئێ به‌ دنیایه‌وه. شتی که ئیهمه له‌ نه‌ته‌وه‌کانی دیکه جیا ده‌کاته‌وه زمانه‌که‌مانه. ئیهمه وه‌ک کورد توانیومانه کاری رۆژنامه‌نووسی به زمانه‌که‌مان بکه‌ین، له باشووری کوردستان، کاروباری حکومه‌تی پی به‌ریوه ده‌چی، له قوتابخانه و خویندنگه‌کاندا له ناسته‌کانی سه‌ره‌تایی، ناوه‌ندی و به‌رزدا خویندن به‌و زمانه هه‌یه. زمانی کوردی له بواری میدیایی، یاسایی، زانستی، بازرگانی وه‌تدا به‌کار هه‌تراوه و توانایی خۆی سه‌لماندووه. ئهو زمانه ته‌نیا پاراستن و خزمه‌تکردنی زیاتری ده‌وی. به‌ئێ راست وایه، زمانه‌که‌مان چه‌کی ئیهمه‌یه و ده‌بی زیاتر خزمه‌تی بکه‌ین. به‌و خزمه‌ته‌ش که به زمانه‌که‌مانی ده‌که‌ین، ده‌توانین مانه‌وه‌ی خۆمان وه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌ک له داها‌توودا ده‌سته‌به‌ر بکه‌ین.

پیمان مه‌ردانی: وه‌کوو دوا پرسیار چۆن ده‌کری زمانه‌که‌مان باشتر بپاریزین؟

قادر وریا: ئهم پرسیاره ده‌توانی به‌ره‌ورووی هه‌ر تاکیک له هه‌ر به‌شیک کوردستانی بکه‌ی، به‌و پێیه که تاکه‌که هی کام به‌شی کوردستان بی، ولامی جیاوازی پی ده‌داته‌وه، چونکه نه‌رکه‌کانی دانیش‌توانی هه‌ر به‌شیک کوردستان له ناست زمانی کوردی، به‌پێی بارودۆخی سیاسی و نه‌ته‌وه‌یی به‌شه‌که‌ی خۆیان جیاوازه. بۆ نمونه له هه‌ری کوردستان ده‌سه‌لاتی کوردی هه‌یه، به‌لام له رۆژه‌لاتی کوردستان ده‌سه‌لاتیک کوردی نییه. ئهمن پێم خوشه چونکه باسی زمانی کوردی له رۆژه‌لاتی کوردستان ده‌که‌ین، له‌و روانگه‌یه‌وه ولامی ئهم پرسیاره بده‌مه‌وه و بلیم وه‌کوو که‌سێک له رۆژه‌لاتی کوردستان چۆن ده‌توانین زمانه‌که‌ی خۆمان بپاریزین؟

پێش هه‌موو شتی هه‌موو تاکیک کورد له رۆژه‌لاتی کوردستان هه‌ول بدا به زمانه‌که‌ی خۆی بخوینیته‌وه و بنووسی و زمانه‌که‌ی خۆی بزانی. نه‌گه‌ر له قوتابخانه رێگه‌ی پی نادری، ده‌بی بتوانی له په‌راویزی قوتابخانه‌ش فیزی زمانه‌که‌ی خۆی بی. نه‌گه‌ر شاعیره، وه‌رگیره یا نووسه‌ره ده‌بی به زمانه‌که‌ی خۆی و وه‌رگیره. نه‌گه‌ر له تۆره کۆمه‌لایه‌تییه‌کان ده‌نووسی با به زمانی کوردی بنووسی. ئیستاش زه‌حمه‌ت نییه وه‌کوو پێشوو، تۆره کۆمه‌لایه‌تییه‌کان هه‌ن و رێگا‌کانی فێربوونی خویندنه‌وه و نووسین به زمانی کوردی ئاسانه‌تر بووه.

نه‌رکیکی دیکه بۆ پاراستنی زمان له رۆژه‌لاتی کوردستان نه‌وه‌یه که بنه‌ماله‌کان هه‌ول بدن له ماله‌وه به زمانی کوردی قسه بکه‌ن و مندا‌له‌کانیان هان بدن که گرینگی به زمانی خۆیان بدن. شتی دیکه که له رۆژه‌لاتی کوردستان هه‌یه نه‌وه‌یه که به خوشییه‌وه بزوتنه‌وه‌یه‌کی گه‌وره هه‌یه بۆ پاراستنی زمانی کوردی. کاتی خۆی کۆماری ئیسلامی رێگه‌ی دا

گۆڤاری “سروه” بلاو بیتهوه و پیتی وابوو ئەم گۆڤاره دەبیتە تریبوونیک بۆ پێداهه ئکووتی حکوومهت یا خۆی تهرخان دهکا بۆ بابەتی ئەدەبی و فولکلۆری. بەلام ئەو کەسانە لە گۆڤارهکەدا کاربان دەکرد هاتن ئەم دەرفەتەیان قۆستەوه بۆ فێرکردن و پەرەپێدانی زمانی کوردی. دوايه که رێگه‌درای ئەنجومەنە ئەدەبیەکان لە شارەکانی کوردستان پێک هاتن، بەو هۆیهوه که خەتک بە تاییهتی نووسهران، ئەدیبان و لاهەکان هۆگر و دئسۆزی زمانەکە لە خۆیان بوون، ئەم ئەنجومەنەیان کرد بە شوێنیک بۆ فێربوون و پەرەپێدانی زمان و ئەدەبی کوردی. ئەم بزوتنەوهیه بە خۆشییهوه هەر بەردهوام بووه و چووته ئەو قۆناغەوه که خەتکانیک خۆبه‌خشانە کۆر و کۆبوونەوه بۆ فێرکردنی زمانی کوردی پیکدینن، کچ و کوری ئەم ولاتە تێیدا بەشدار دەبن که ئەمە پێشوازییه جیگای شانازییه. بۆیه پێویسته هەول بەدری ئەم بزوتنەوهیه درێژە پەیدا بکا و رەهەندی دیکەش بگریته بەر. بۆ نمونە بەره بەره توێژینه‌وهی زانستی ئەسەر زمانی کوردی و ئەدەب و میژووی کورد، ئە نیو نووسهران و پرووناکیبان لە هەموو پارێزگەکانی رۆژه‌لات سەری هەڵداوه. کۆکردنەوه و تۆماری بە‌لگه و ناسەواره میژووییەکانیش بەشیک دیکە ئەو خزمەتیه. ئەرکیکی دیکە که ئەوانه گرینگتره، ئەوهیه ئەو کەسانە که ئەوی خزمەت دەکەن و بەره‌و‌رووی تۆنه‌ستاندنه‌وهی رێژیم دەبنه‌وه، پێویسته خەتک پشتیوانییان لێ بکا؛ بۆ ئەوهی ئەگەر بە ناحەق سزا دران، خەتک بە دەنگیانەوه بێن و لە پشتیان راوهستن و رێژیم نەتوانی بە هاسانی سەرکوت و دەمکوتیان بکا. ئە راستیدا باشتترین کار بۆ خەتکی رۆژه‌لاتی کوردستان که رێژیم دەیه‌وهی خۆیان و ناسنامە نەتەوه‌ییان بتوێنیتەوه ئەوهیه زۆر بەتوندی بەرگری ئە مانەوهی ناسنامە نەتەوه‌یی خۆیان بکەن.

پێناز مەردانی: زۆر سپاس کاک قادر بۆ ئەم دەرفەتەیهی بە ئێمەت دا.

قادر وریا: سپاس بۆ ئێوهش.

سەرچاوه: مائپه‌ری کوردستان و کورد - رێکه‌وتی: ۱۹ فېبریه‌ری ۲۰۲۲

سیاسه‌تی زمانی له حیزبی دیموکراتدا

ناماژه: ئەم باسه له سمیناریک به‌بۆنه‌ی رۆژی جیهانیی زمانی دایک پێشکیش کراوه

پێشه‌کی:

حیزبی دیموکرات له گرنگیدان به پرسى زمان له رۆژهه‌لاتی کوردستاندا رۆڵێکی گه‌وره‌ی هه‌بووه. به‌رزپاگرتنی پێگه‌ی زمانی کوردی و پاراستنی ئه‌و زمانه و هه‌روه‌ها هه‌وڵدان بۆ ئه‌وه‌ی گرنگیدان به زمانی کوردی بیهێتته کولتوواریک له کۆمه‌ڵی ئێمه‌دا، یه‌کیک له ئامانجه‌کانی ئه‌و حیزبه له رۆژی یه‌که‌می دامه‌زرانیه‌وه هه‌تا ئیستا بووه. ده‌توانین بڵێن ئه‌م حیزبه هه‌ر له دامه‌زرانیه‌وه تا ئه‌مڕۆ خاوه‌نی سیاسه‌تی زمانی بووه.

که باسی سیاسه‌تی زمان ده‌کړی، سیاسه‌تی زمان به کۆی ئه‌و باوه‌ر و بۆچوون و روانگانه ده‌گوتری که ده‌وله‌تیک، حیزبیک، لایه‌تیک ته‌نانه‌ت بنه‌مائیه‌ک، ده‌یکه‌نه بنه‌مای هه‌لویست و کرده‌وه و رقتاری خۆیان له پێوه‌ندی له‌گه‌ڵ زمان و کۆمه‌ڵه‌که‌دا. به‌م پێیه حیزبی دیموکراتی کوردستانیش خاوه‌نی سیاسه‌تی زمان بووه و هه‌یه. ئه‌گه‌رچی رهنه‌گه ده‌قیکی په‌سندکراوی تایبه‌ت له ژێرناوی "سیاسه‌تی زمان" له‌نیو حیزبدا نه‌بێ، یان حیزب بۆخۆی پیناسه‌ی ئه‌و سیاسه‌ته‌ی نه‌کردبێ و نه‌یگوتبێ ئه‌وه‌یه "سیاسه‌تی زمان"یم، به‌لام ئێمه که له بواری جو‌راوجۆردا سه‌یر ده‌که‌ین ده‌بینین حیزبی دیموکرات له سه‌ره‌تای دامه‌زرانیه‌وه خاوه‌نی سیاسه‌تی زمانی بووه، به ئیله‌ام‌وه‌رگرتن له‌و سیاسه‌ته‌ی که هه‌یه‌بووه به‌رنامه‌ی کار و کرده‌وه‌ی خۆی له بواری زماندا دا‌رشته‌وه و به‌پێوه‌ی بردوه.

بۆ ئه‌وه‌ی ده‌توانین سیاسه‌تی زمانی حیزبی دیموکرات باش هه‌تسه‌نگینین، ده‌بێ سه‌رنج به‌ده‌ینه ئه‌و بو‌ارانه که حیزبی دیموکرات مه‌جالی ئه‌وه‌ی هه‌بووه تێباندنا باس له زمان بکا و هه‌نگاو له پێوه‌ندی له‌گه‌ڵ زماندا هه‌تینیه‌وه.

یه‌که‌م بو‌ار، به‌رنامه و په‌سندکراوه‌کانی حیزبه تا بزانی‌ن له‌واندا چۆن سه‌یری زمان ده‌کا. دووهم بو‌ار، ئه‌و رێکه‌وتنه‌نامه یان گه‌لا‌ئه‌ی ئه‌و داخو‌ازیان‌ه‌ن که حیزبی دیموکرات به‌رپه‌رو‌و‌ی ده‌وله‌تی مه‌رکه‌زی و هه‌روه‌ها به‌رپه‌رو‌و‌ی لایه‌نه ئێرانییه‌کانی- ئه‌و کاتی ویستوو‌یه‌تی له‌گه‌ڵ ئیان هه‌وپه‌یمانی دروست بکا- کردوونه‌وه. بو‌اریکی دیکه، کار و

تیکۆشانی رۆژانه‌ی حیزب بۆ وێنه پێوه‌ندی نیوان ئۆرگانه‌کان، ڕاگه‌یاندن، په‌روه‌رده و هتد ده‌گه‌ریته‌وه که ده‌ری ده‌خا حیزب چۆن له‌گه‌ڵ زمانی کوردی هه‌لسوکه‌وتی کردوه. له‌و بوار و مه‌یدانه‌شدا ده‌رده‌که‌وی که له‌ ژبانی ئه‌و حیزبه‌دا، مه‌سه‌له‌ی زمان چ جی‌گایه‌کی هه‌یه.

یه‌کێک له‌ بواره‌کانی دیکه، هه‌لۆست و چۆنیه‌تی ته‌عامولی حیزب له‌گه‌ڵ ئه‌و که‌سه دلسۆزانه‌ی ئینۆخۆی کوردستانه که له‌ پێوه‌ندی له‌گه‌ڵ زمانی کوردیدا کار و ئه‌رک ده‌گرنه ئه‌ستۆی خۆیان و، خزمه‌تی زمانه‌که‌یان ده‌کن. له‌ هه‌مووی ئه‌و بواره‌ش به‌رچاوتر ئه‌و کاتانه‌یه که حیزبی دیموکرات ده‌سه‌لاتی به‌ده‌ست بووه و زمانی کوردی له‌ سیسته‌می په‌روه‌رده و خویندندا به‌کار هێناوه. من ئه‌م پینچ بواره‌م له‌ نه‌زەر دایه که باسیان بکه‌م، رهنه‌گه هیندیکیان تیرۆته‌سه‌نتر باس بکه‌م به‌لام هیندیکیان به‌کورتی.

زمانی کوردی له‌ به‌رنامه و په‌سندکراوه‌کانی حیزبی دیموکراتدا

یه‌که‌م بوار، که ره‌نگدانه‌وه‌ی گه‌رنه‌گه‌ی حیزب به‌ زمانی کوردی تیدا ده‌بینین، په‌سندکراوه‌کانی حیزبی دیموکراتن. با بزانیان له‌واندا ئه‌م پرسه چۆن ره‌نگی داوه‌ته‌وه؟ سروشتیه‌ حیزبی دیموکرات که حیزبیکی نه‌ته‌وه‌یه، گه‌لی کورد له‌ رۆژه‌لاتی کوردستان، به‌ به‌شیک له‌ نه‌ته‌وه‌ی کورد ده‌زانێ؛ نه‌ته‌وه‌یه‌ک که خاکه‌که‌ی به‌سه‌ر چه‌ند ولاتیکیدا، دابه‌ش کراوه و جگه له‌وی خاکه‌که‌ی داگیرکراوه، هه‌ول دراوه میژوووه‌که‌شی بشیۆیندێ و چه‌واشه بکری. سه‌ره‌رای داگیرکرانی خاکه‌که‌ی و چه‌واشه‌کرانی میژوووه‌که‌ی، هه‌ول دراوه زمانه‌که‌شی لی بستیندێته‌وه. ئه‌وه‌ش نه‌ک هه‌ر له‌ به‌شیک کوردستان به‌ئێوه‌ی له‌ هه‌موو به‌شه‌کانی کوردستان، هه‌ر یه‌ک له‌و ده‌وله‌تانه‌ی کوردیان له‌ژێر ده‌ستدا بووه، هه‌ولێ سه‌رکوت و سه‌رینه‌وه‌ی ئه‌و زمانه‌یان داوه، دیاره له‌ هه‌ر ولاته‌ی به‌جۆریک. له‌ ئێران و له‌ رۆژه‌لاتی کوردستان ئه‌و هه‌ول به‌و شیوه‌یه بووه که خویندن به‌و زمانه‌یان له‌ کورد قه‌ده‌غه کردوه، به‌ ره‌سمیان نه‌ناسیوه و هه‌ولیان داوه وه‌کوو زاواوه‌یه‌کی زمانی فارسی پیناسه‌ی بکه‌ن و سامانی ئه‌و زمانه که وشه‌کانیه‌تی، ده‌سته‌واژه‌کانیه‌تی، ده‌ستی به‌سه‌ر داگیر و بیکه‌ن به‌ به‌شیک له‌ سامانی زمانیه‌ نه‌ته‌وه‌ی حاکم. ئه‌و که‌سانه‌ش که ویستووینه‌ خزمه‌تی ئه‌و زمانه بکه‌ن به‌ شیوه‌ی جۆراوجۆر کیشه‌یان بۆ دروست کردوون. ته‌نانه‌ت هه‌تا ئیستاش ده‌بینین له‌ سه‌ر دانانی ناوی کوردی له‌سه‌ر مندالان یا له‌سه‌ر شوینی کار و دووکان و بازار، رینگری و کۆسپ هه‌یه و که‌سه‌کان له‌گه‌ڵ کیشه به‌روپوو ده‌بن. واته هه‌ر له‌ ریتیمی شایه‌تیدا ئه‌و سیاسه‌ته به‌رپه‌وه نه‌چوووه، له‌ سه‌رده‌می ریتیمی کۆماری ئیسلامییدا ئه‌و سیاسه‌ته هه‌ر درێژه‌ی هه‌یه. دیاره حیزبیکی به‌و ناسین و تیکه‌بیشه‌ته‌ی له‌سه‌ر نه‌ته‌وه‌بوونی کورد هه‌یه‌تی و، به‌و مه‌ترسیبانه‌ی له‌سه‌ر رینگای ئه‌و نه‌ته‌وه‌یه به‌دی کردوون، سروشتیه‌ که گه‌رنه‌گی به‌ زمان بدا.

له یهكهم بهیاننامهی حیزبی دیموکراتدا که بهیاننامهی دامهزانی حیزبه و له ۸ خال پیک هاتوو، یهکیک له خالتهکان، تایبتهت به زمانه. له خالی دوویهمی ئهو بهیاننامهیهدا هاتوو "گهلی کورد دهبی مافی خویندن به زمانی زکماکی ههبی و تهواوی کاروباری ئیدارهکانی به هوی زمانی کوردیهوه بهرپوه بچن." بهم جوژه له یهكهم بهیاننامهی حیزبدا باسی زمانی کوردی به زهقی هاتوو. پاشان له مهرانامهی حیزبی دیموکرات که پهسندکراوی یهكهم کۆنگرهیهتی، دوو خال پینوهندییان به زمانهوهیه، خالی سیزدهیهم دهلی: " بهمهبهستی پهرهپیدانی زانست و شارستانیهت لهنیو خه لکی کوردستاندا، خویندنی قوناغهکانی سه رهتایی و ناوهندی دهکریته ئیجباری و له هه موو قوناغهکاندا دهبی به زمانی کوردی دهرس بخویندری." له خالی ۲۲دا دهلی: " مافی کهمه نه ته وه ییهکان وه کوو ئاشووری، ئهرمه نی که له کوردستاندا دهژین دهبی به ته واوی دا بین بکری." یانی ده بین له دوو خالدا باسی زمان هه یه و ئه وهش به راستی جیگای هه ئویسته له سه رکردنه که حیزبی دیموکرات لهو سه رده میشدا، مافی زمانی ته نیا بو کورد ناوی و، بو کهمه نه ته وهکانی کوردستانیشی دهوین.

ئهو خالیکی زور گرینگه ئهو وهختی که حیزبی دیموکرات و دواي ئهو کۆماری کوردستان دامهزانی هیشتا بیاننامهی جیهانی مافی مرۆف پهسند نه کرابوو. بهلام تیگه یشتنی ئهم حیزبه به جوژه بووه که کهمه نه ته وهکانی دیکهش ده بین و دان به مافه کانیاندا دهلی. ته نانهت له سه رده می کۆماری کوردستاندا ئیمکانی خویندن بو جووله کهکان به زمانی خویان له مه هاباد پیک دینی.

له خالتهکانی ۱۳ و ۲۲ی مهرانامهی پهسندکراوی یهكهم کۆنگرهی ئهو حیزبهدا هاتوو:

۱۳ - به مه بهستی پهره پیدانی زانست و شارستانیهت له نیو خه لکی کوردستاندا، خویندنی قوناغهکانی سه رهتایی و ناوهندی دهکریته ئیجباری و له هه موو قوناغهکاندا ئه بی به زمانی کوردی دهرس بخویندری.

۲۲ - دهبی مافی کهمه نه ته وه ییهکانی که له کوردستاندا دهژین، وه کوو ئازهر بایجانی، ئهرمه نی و ئاسووری، به ته واوی دا بین بکری.

به داخه وه پرۆگرام و پیرهوی نیوخوی پهسندکراوی کۆنگرهی دووهه م له ده ستدا نیه تا بزانی پرسی مافه زمانیهکان له ویدا چون هاتوو. بهلام که دینه سه ر پهسندکراوهکانی کۆنگرهی سینه م، زور به دیاریکراوی باسی زمان له ویدا، بهرجهسته ده بیته وه و له چه ند خالدا ئاماژه ی ده کری. من لیرهدا ئاماژه بهو خالانه دهكهم چونکه کاریگه ریی درێژخایه نیان له سه ر بهرنامه و پهسندکراوهکانی داهاووی حیزب دهبی.

له بهرنامه و پێرهوی نیوخوی حیزبی دیموکراتی کوردستان (ئێران)، پهسندکراوی گۆنگرهی سیههم له بهشی "ئامانجهکانی گشتی، هه‌ئسووراندنی کاروباری ده‌ولته‌تی" دا هاتوووه:

١١ (زمانی کوردی زمانی په‌سیمی حکوومه‌تی میلییی خودموختاری کوردستانه. له هه‌موو قۆناغه‌کانی خویندندا فی‌یوون به زمانی کوردییه و له ئیداره‌کانی ده‌ولته‌تیشدا نه‌و زمانه به‌ره‌سمی به‌کار ده‌هیندری. زمانی فارسی هه‌روه‌ک له ناوچه‌کانی تری ئێران له حکوومه‌تی میلییی خودموختاری کوردستانیش زمانیکی په‌سیمی ده‌ولته‌تییه و له قوتابخانه‌کان پاش سالی چواری سه‌ره‌تایی، مندالانی کوردستان وێرای زمانی کوردی ده‌یخوینن.

١٢ (که‌مایه‌تییه‌کانی نه‌ته‌ویه‌تی دانیشتووی کوردستان ده‌گه‌ڵ کورده‌کان مافیان وه‌ک یه‌که. مافی فه‌ره‌ه‌نگییان دابین ده‌کری و منداله‌کانیان له قوتابخانه سه‌ره‌تاییه‌کاندا به زمانی زگمکی خۆیان ده‌خوینن و مافی بلاوکرده‌وه‌ی رۆژنامه و کتیب به زمانی خۆیان ده‌بی).

له‌ژێر سه‌رباسیک به ناوی "سیاسه‌تی فه‌ره‌ه‌نگی و له‌شاعی" یشدا هاتوووه:

٢٨ (په‌ره‌پیدانی زمان و نه‌ده‌بی کوردی، پشتیوانی له نووسه‌ران و زانیانی کورد رێبازی دا‌ییی سیاسی فه‌ره‌ه‌نگیی حکوومه‌تی میلییی خودموختاری کوردستان ده‌بی).

ئاماژه به‌و خالانه‌ی په‌سندکراوی گۆنگره‌ی سیه‌هم بۆیه پێویست بوو تا وه‌بیر بینه‌وه لێره به‌داوه جه‌وه‌ری نه‌و خالانه به‌به‌رده‌وامی له به‌رنامه‌ی حیزبدا هاتوووه. یانی نه‌و کاتانه‌ی له‌ت‌بوون و دا‌برانیش له‌ریزه‌کانی حیزبی دیموکراتدا روویان داوه، دوو لایه‌ن به‌ ناوی حیزب دیموکرات تیکۆشانیان هه‌بووه، له به‌رنامه‌کانیاندا جه‌وه‌ری نه‌و خالانه ده‌پاریزن.

مافه زمانییه‌کان له گه‌ڵه‌ی دانوستان و ریکه‌وتن له گه‌ڵ لایه‌نه ئێرانییه‌کان

دیمه سه‌ر سواری دووه‌م. له‌و گه‌ڵه‌ و پلاتفۆرمانه‌ی دراوون به‌ ده‌ولته‌تی مه‌رکزی یا هی‌ز و لایه‌نه ئێرانییه‌کان، نه‌وه‌نده‌ی حیزبی دیموکرات ته‌ره‌ف بووه له‌گه‌ڵیان، باسی زمان هه‌میشه هه‌ر هه‌بووه.

سالی ١٣٥٧ - ١٣٥٨، چه‌ند گه‌ڵه‌ی داخوازه‌کانی خه‌کی کوردستان له‌لایه‌ن نوینه‌رانی سیاسی خه‌کی کوردستان، حیزبی

دیموکرات و دهستهی نوینهرایهتی گهلی کورد، خزانه بهر سهرنجی کاربهدهستانی تاران (گهلاهی ۸ مادهی رهشهمهی ۱۳۵۷، گهلاهی ۲۶ مادهی/سهرماوهزی ۱۳۵۸، گهلاهی ۶ مادهی/ زستانی ۱۳۵۸). له گهلاهی ۸ مادهییهکهدا باسی مافه نهتهوایهتییهکان به شیوهی گشتی هاتوه و به دیاریکراوی خائیک یا مادهییهک له سهر زمانی کوردی نههاتوه.

دوای پهیامی ۲۶ی خهزهلهوهی ۱۳۵۸ی خومهینی روو له خهلی کوردستان، قوناییک له وتووێژ و دانوستان لهنیوان هیزه سیاسیهکانی کوردستان و دهولتهی ئیران دهستی پئ کرد و "دهستهی نوینهرایهتی گهلی کورد" پیک هات. حیزبی دیموکرات، نهندامی نهو ههینهته و د.قاسملوو وتهبیژی ههینهتهکه بوو. له ۴ی سهرماوهز، دهستهی نوینهرایهتی بهیاننامهیهکی له ۸ خالدا بلاو کردهوه. نهو ۸ خاله داوا سهرهکییهکانی گهلی کورد بوون و دهستهی نوینهرایهتی داوای له خهلی کرد بو پشتیوانی نهو داخووزانه، خویشاندان وهی بخهن. له خالی ۱۴هاتوه:

"زمانی کوردی، زمانی رهسمی خویندن و نامه نووسینی ئیداره و دامهزراوهکانی کوردستان دهبی. له دوای پۆلی ۴ی سهرتاییهوه، زمانی فارسییش له تهنیشت زمانی کوردی له قوتابخانهکان دهخویندری، و زمانی رهسمی ئیداری له سهرانسهری ئیران و کوردستانه." (له رووی دهقی فارسییهوه وهرمگپراوه)

ههم له گهلاهی ۲۶ مادهییهکهدا، ههم له گهلاهی ۶ مادهییهکهدا به زهقی باسی پرسای زمان و مافه زمانییهکان هه و گوتراوه زمانی کوردی له ناوچهی خودموختار، زمانی رهسمی دهبی، زمانی خویندن دهبی، زمانی ئیداریش دهبی بو پیوهندی نیوان ئیدارات له کوردستان. ههروهها شتیکی دیکه که دهبی باسی بکهه نهوهیه ههمیشه حیزبی دیموکرات نهو لایه نهی له بهرچاو بووه که خواری چارهسهری پرسای کورد له نیو ئیران دایه و له بهنگه نامهکانیدا، وهلامی بو نهو پرسیاره ههبووه که زمانمان بو پیوهندی گرتن لهگهلی بهشهکانی دیکه ئیران و دهولتهی مهزکزی چی دهبی. بویه به بهردهوامی نهو گهلاهی و پلاتفورمانه دا باسی نهوه کراوه که له تهنیشت زمانی کوردی (هیندیک جار گوتراوه له پۆلی چواری سهرتاییهوه)، زمانی فارسی دهخویندری. نامازه بهوهش کراوه که فارسی زمانی پیوهندیمان لهگهلی دهولتهی مهزکزی و لهگهلی بهشهکانی دیکه ئیران دهبی.

ههروهها لهگهلی لایه نهکانی ئۆپوزیسیونی ئیرانیش له هیندیک قونای و سهردهما حیزبی دیموکرات، ریککهوتن و هاوپهیمانی ههبووه. بو وینه لهگهلی شواری بهرگری نیشتمانی (شواری ملی مقاومت) که له ریکخراوی موجهیدین و چهند شهخسیهت و ریکخراوی دیکه پیکهاتبوو. لهویشدا پیداکری حیزبی دیموکرات لهسهر مافه نهتهوهییهکانی گهلی کورد، بهتاییهتی مافه زمانییهکان، بووه هوئی نهوه که له خهزهلهوهی سالی ۱۳۶۲، "گهلاهی شواری بهرگری نیشتمانی بو

خودموختاری" په سند کرا. له راستیدا نهوی له بهرنامهی حیزبدا، له بارهی مافه زمانییهکان هاتبوو، له چوارچیوهی گه لاله ی شورا بۆ خودموختاریبیشدا په سند دهکړی.

حیزی دیموکراتی کوردستانی ئیران و حیزی دیموکراتی کوردستان، ههر ئیستا له ژمارهیهک یهگرتن و هاوپهیمانی دان بۆ نموونه "کۆنگره ی نه ته وه کانی ئیرانی فیدرال"، "شورای دیموکراسیخوازهکان" و "پیشتریش" اتحاد عمل برای دمراسی" (یهکیهتی کردهوه بۆ دیموکراسی). له هه موو نهو ریککه ووتنه و هی پیشووتردا پرسای زمان ئاماژهی پێ کراوه و مافه زمانییهکان - نهوانه ی که مه بهستی حیزی دیموکرات بوون و له بهرنامه کهیدا هاتوون - دانیان پیندانراوه، قبوول کراون و بهرهمی ناسراون.

زمانی کوردی له نه ده بیات و تیگۆشانی رۆژانه ی دامه زراوه کانی حیزی دیموکراتدا

ده توانم بلییم زۆریه ی ههره زۆری به لگه نامه کانی حیزب له سه ره تاوه تا ئیستا به کوردی ناماده کراون و، دوایه کراون به زمانی دیکه. نه مه رهنگه بۆ هیندیگ کهس شتیکی ناسایی بی و بلی جا حیزیکی کوردستانی ههر ده بی به زمانی کوردی به لگه نامه کانی ناماده بکا. به لام له رۆژنهلاتی کوردستان و به شه کانی دیکه ی کوردستانی حیزی کوردستانی هه بوون که زمانی کوردی نهو جیگه و پینگه یه ی لای نهوان نه بووه و، کوردی زمانی سه ره کیی نه ده بیات و به لگه نامه کانی نه بووه، نه ده بیاتیان به زمانی دیکه بووه، دوایه کردوویان به کوردی. به لام حیزی دیموکرات، هه میشه زمانه سه ره کییه که ی، زمانی کوردی بووه؛ به یان نامه کانی، بهرنامه و پیرهوی نیوخوی، رۆژنامه که ی، گۆفاره کانی، رادیۆکه ی و ههرچی هه یه تی، بابهت و بهرنامه کانیان به په لی یه که م به کوردی ناماده کراون و دوایه کردوونی به فارسی.

پیه ندیی ئۆرگان و دامه زراوه کانی حیزب، ههر به زمانی کوردی بووه، ریه ری له گه ل ناوه ندهکان، کۆمیته شارستانهکان، له گه ل مه لبه ندهکان، له گه ل هیزه کانی پیشمه رگه، له گه ل ریکخراوه حیزییهکان و نه ندامانی شان و به گشتی ههر پیه ندیه که له نیوخوی حیزبدا هه یه، به زمانی کوردی بووه. کلاس و دهوره کانه مان هیندیگ حاله تی تایبه تی لی ده رچی- بۆ نمونه دوکتوری فه رانسوی هاتوون کلاسی ده رمانییان بۆ پیک هیناوین، نهوان چونکه کوردییان نه زانیوه، به فه رانسهی قسه یان کردوه وکاده رکانمان ناچار بووین بوین وه رگیرنه وه سه ر زمانی کوردی. به گشتی هه موو جوړه په ورده یه کی حیزب به زمانی کوردی بووه. ته نانهت نه گه ر پیشمه رگه ی نه خوینده وارمان هه بووه به زمانی کوردی خوینده وار کراوه. پیشمه رگه ی خوینده وارمان هه بووه، له ئیران به زمانی فارسی فیره خوینده واری بووه، به لام حیزب فیری خوینده وه و نووسینی کوردی کردوه.

خویندنهوه و نووسینی کوردی به شیکی ههمیشهیی بووه له کلاس و دهورهکانی حیزب به تایبتهتی ئهوه دهوره سه رهتایبانهی بو پیشمه رگه پینک هاتوون. کوردی زمانی سه رهکیی راگه یانهکانی حیزب بووه. دیاره قوناغی وا بووه حیزبی دیموکرات بو وینه به زمانی تورکییش به رنامهی له رادیۆکهی بلاو کردووه تهوه. ههر له جیدا له راگه یاندنی حیزبی دیموکراتدا زمانی فارسی ههمیشه بایه خی پی دراوه، چونکه لایه نی ئیرانی، چ دهولت و چ ئوپۆزیسیۆن، به ردهنگی ئیمه بوون، بویه ههمیشه ههولمان داوه، سیاسهت و به رنامه و نه ده بیاتمان به فارسی بلاو بیتهوه. به لام زمانه سه رهکییه که له چاپه مه نیمان، له رادیۆ و له ته له فیزیۆن زمانی کوردی بووه.

جیی خویهتی ئامازه به وهش بکه م که حیزبی دیموکرات سه ره رای سنوور داربوونی ئیمکاناتی دارایی و چاپ و بلاو کردنهوه و له گه ل نهوهی به ردهوام له خهباتی نهینی و دووره ولاتیدا بووه، ده رگای چاپه مه نیی حیزب ههولتی داوه به کوردی کتیب، گوڤار و نامیلکه چاپ بکا. نهک ههر نامیلکه و گوڤاری حیزبی، به لکوو کتیبی نه ده بی و میژوویی و هتد. حیزبی دیموکرات، سه رده مانیک - له نیوهی یه که می دهیهی ههفتای زاینی - له ژیر ناوی "بنکه ی پیشه وا" دا، کومه ئیک کتیبی چاپ کردوون و نهوکات بلاو بوونه تهوه. وهکوو "کوردستان و کورد"، "تاریک و روون"، "کاروانیک له شه هیدانی کوردستانی ئیران"، "پیکه نیی گه دا". له راستیدا چاپی ئه و کتیبانه به و مه به سه ته بووه خه لک شیعی کوردی، نه ده بیاتی کوردی و چیرۆکی کوردی بیینی و بیخویننه وه، له م ریگایه وه خزه تی به زمانی کوردیی کردب.

هه ئویست به رامه به ر دلسو زانی بواری زمان له نیوخوی کوردستاندا

بواریکی دیکه بو هه ئسه نگاندنی سیاسه تی زمانی حیزبی دیموکراتی کوردستان، هه ئسوکه وتی ئه و حیزبه له گه ل که سانیک بووه که له نیوخوی ئیران و له نیوخوی رۆژه لاتی کوردستان، خزه تی زمانی کوردییان کردوه. نه گه ر که سیک سه ییری نه ده بیاتی حیزب بکا، ئه و نه ده بیاته ی به نووسین و به شیوه ی زا ره کی هه یه تی (رۆژنامه ی کوردستان، گوڤارهکانی، رادیۆ، ته له فیزیۆن، به یاننامه و هه ئویستهکانی)، ههروه ها سیاسه تی ئه و حیزبه له کرده وه دا، بو ی ده رده که و ی که حیزبی دیموکرات به ردهوام خه لکی هان داوه گرتگی به زمانی خو یان بدن، به زمانی خو یان بدوین، بنووسن و بخویننه وه. ئه و که سانه ی توانایان هه یه و ده توانن کاری فه ره نگه نویسی بکه ن، وشه ی کوردی کو بکه نه وه، تو ئیزینه وه له سه ر زمان بکه ن، دلگه رمیی پیداون و پشتی گرتوون. به زور شیوه ی جو راوجو ری دیکه، خه لکی کوردستان هان دراوه بو نه وه ی دلسو زی زمانه که ی خو یان بن و به رگریی لی بکه ن. ئه و راستییه ی له گه ل باس کردوون که کاتییک دو ژمه نه که تان هه ول ده دا زمانه که تان لی بستییته وه و بیسریته وه و نه یه لی گه شه بکا، ئه وه بو خوتان ده بی به گیان و دل خه م له زمانه که تان بخوین و بیپاریزن.

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژه‌لاتی کوردستان

حیزبی دیموکرات لهم بارهیهوه نه‌ته‌نیا غافل نه‌بووه، به‌ئکوو هه‌میشه پشتیوان بووه، هه‌میشه رینوین و هاندەر بووه. ده‌توانم بلیم هه‌ئسوکه‌وتی حیزب به‌ جۆریک بووه که نه‌و که‌سانه‌ی له‌ نینوخوی ولات خزمه‌تی زمانی کوردییان کردوه (جا به‌ فیربوون و فیرکردنی زمانه‌که‌ بووه، به‌کاره‌یتانی زمانی کوردی له‌ نووسین و وه‌رگیراندا بووه، شیعیان پێ هۆندۆته‌وه، چیرۆک و رۆمانیان پێ نووسیوه، توێژینه‌وه‌یان له‌باره‌ی کردوه، فه‌ره‌نگی زمانی کوردییان ئاماده‌ کردوه و هتد) هه‌ستیان به‌و پهری رینزلینگان له‌لایه‌ن حیزبی دیموکراته‌وه‌ کردوه. نه‌و هه‌سته‌یان تیندا پینک هاتوه‌ که رینز و نرخیان لای نه‌و حیزبه‌ له‌گه‌ل پێشمه‌رگه‌ و تیکۆشه‌ریکی حیزب که ته‌مه‌نی خوی بو‌ خه‌بات و تیکۆشان له‌ شاخ و چیا و دهره‌ده‌ری ته‌رخان کردوه، که‌متر نییه‌.

نه‌و گرنگیه‌ی له‌ لایه‌ن حیزبی دیموکراته‌وه‌ به‌وان دراوه، نه‌و رینزی له‌وان گیراوه، نه‌و ستایشه‌ی حیزبی دیموکرات بو‌ نه‌وان و بو‌ زه‌حه‌ته‌کانی نه‌وانی هه‌بووه، هه‌ر به‌و جۆریه‌ که بو‌ تیکۆشه‌ریکی له‌میژینه‌ی خوی هه‌یبوووه. چونکه‌ کاره‌که‌یان و خزمه‌ته‌که‌یان به‌ گرنگ زانیوه. بو‌خۆم له‌و باوه‌رهدام نه‌م جۆره‌ رینزلینگرتن و پینزانینه‌ی حیزبی دیموکرات، کاریگه‌ری یه‌کجار زوری هه‌بووه‌ له‌سه‌ر وشیا‌ری نه‌ته‌وايه‌تی و وشیا‌ری زمانی خه‌نکی رۆژه‌لاتی کوردستان و گرنگیدانیان به‌ زمان و ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی خویان و به‌رگری لێ‌کردنیان.

خویندن به‌ کوردی له‌ قوتابخانه‌ له‌ سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتداریه‌تی حیزبی دیموکراتدا

بواریکی دیکه‌ که روانین و سیاسه‌تی حیزبی دیموکرات له‌باره‌ی زمانی کوردی نیشان دهدا، نه‌و سه‌رده‌م و قوتابخانه‌یه‌ که حیزبی دیموکرات له‌ ده‌سه‌لاتدا بووه. حیزبی دیموکرات هه‌ر کات دهرفه‌تی بو‌ هه‌لکه‌وتوووه، له‌ ناوچه‌ی ژیر ده‌سه‌لاتی خۆیدا، زمانی کوردی کردوه به‌ زمانی خویندن له‌ قوتابخانه‌.

هه‌لف: دهرفه‌تی یه‌که‌م. سه‌رده‌می کۆماری کوردستان

له‌ میژووی حیزبی دیموکراتدا دوو قوتابخانه‌ی وامان هه‌یه‌، یه‌کیان سه‌رده‌می کۆماری کوردستانه‌، که بو‌ یه‌که‌م جار زمانی کوردی له‌ کۆماری کوردستاندا ده‌کرێ به‌ زمانی په‌سمی، ده‌کرێ به‌ زمانی خویندن، ده‌بیته‌ زمانی رۆژنامه‌نووسی، ده‌بیته‌ زمانی پێشمه‌رگایه‌تی، ده‌بیته‌ زمانی کاری دادوهری، ده‌بیته‌ زمانی هه‌موو بواره‌کان. یانی هیچ بواریک له‌ ناوچه‌ی ژیر ده‌سه‌لاتی کۆماری کوردستاندا نییه‌ که زمانه‌که‌ی زمانی کوردی نه‌بێ. هه‌روه‌ک له‌ سه‌ره‌تاوه‌ش ئامازهم پێ کرد، حیزبی دیموکرات له‌ رۆژی دامه‌زرانییه‌وه‌، رینزی له‌ مافه‌ زمانی و کولتووورییه‌کانی که‌مايه‌تییه‌ نه‌ته‌وايه‌تییه‌کانی کوردستان گرتوه‌ و به‌ په‌سمی ناسیون. هه‌وتی داوه‌ نه‌وانیش له‌ کوردستان نه‌و مافه‌یان هه‌بێ به‌ زمانی خویان بخوینن، نه‌و مافه‌شی بو‌ داوین

کردوون.

ئەو دەورانە (سەردەمی کۆماری کوردستان) بەداخەوێ زۆر کورت خایەن بوو. لەگەڵ ئەوی ھەول دراوێ کە کتیبی کوردی بۆ خویندن لە قوتابخانەکان چاپ بکەن، بەلام تا کتیب چاپ دەبێ و دەگاتە دەست قوتابییانی کورد، بەداخەوێ کۆمار دەگاتە دوا رۆژھەکانی تەمەنی. ئەو سەردەم گرتگیدان بە زمانی کوردی و خویندن بەو زمانە تا ئەو رادەییە بوو کە ھەول دراوێ لە باشووری کوردستانەوێ کەسانیک کە شارەزا بوون، ئەزموونیان لە خویندن بە زمانی کوردی و مامۆستایەتی بە زمانی کوردی ھەبوو، باوەشیان بۆ بکریتەوێ و کاریان پێ بسپێردی. لە کۆماری کوردستاندا خویندنی منداڵان ئیجباری بوو. کۆمار ھەولێ داوێ بۆ ئەو منداڵانەوێ دەخوینن جلوبەرگ و پێداووستییەکانی خویندن دابین بکا. دیارە بەداخەوێ ئەو دەورانە زۆر کورت بوو و حیزبی دیموکرات و کۆمار فریاب ناکەون کە ئەو ئامانجانەوێ ھەیانبووێ جیبەجیبیان بکەن. بەو حالەش خزمەتەکانی ئەو سەردەمەوێ کۆماری کوردستان بە زمانی کوردی، کاریگەرییەکی قوول لەسەر تاکەکانی کۆمەڵ بەجێ دێنن و شوینەواری ئەو کاریگەرییە لە ژبانی داھاتوویدا خۆ دەنوێتی.

ب: دەرفەتی دووھەم. سەردەمی دوا سەرکەوتنی شۆرش ۵۷

جاری دووھەم کە حیزبی دیموکرات دەرفەتی بۆ دەرفەتی جاریکی دیکە زمانی کوردی لە کۆمەڵی کوردستان بکاتەوێ خواوێ جینگە و پینگە شیای خۆی، لە دوا سەرکەوتنی شۆرش گەلانی ئێرانە. دوا سەرکەوتنی شۆرش گەلانی ئێران و ھاتنە سەرکاری کۆماری ئیسلامی، دەسەلاتی تازە بەرھەووی داخووزەکانی گەلی کورد و ھیزە سیاسییەکانی کوردستان دەبیتەوێ. لە پێشەوێ ئەو ھیزانەش، حیزبی دیموکراتە کە مافە نەتەوایەتیەکانی گەلی کورد بەرھەووی رێژی تازە دەکاتەوێ. بەلام بەداخەوێ ئەو داخووزانە نەتەوایەتی ریزیان ئی ناگیرێ، نەتەوایەتی جیبەجێ ناگیرێ، بەنگوو بە سەرکوت و لەشکرکێشی و لامیان دەدریتەوێ. لێرەدایە کە خەلکی کوردستان و ھیزە سیاسییەکان بە تاییەتی حیزبی دیموکرات، بەرامبەر بە دەسەلاتی تازە رادەووستن، بەرگری ئەو ناوچانە دەکەن کە نازادن و بە دەست خەلکەوێ.

دەسەلاتی تازە بۆ ئەوێ تۆلەوێ ئەو خەلکە ستانددییتەوێ کە تەسلیمی نەبوون و چەکەکانیان رادەست نەکردۆتەوێ و نامادە نەبوون دەسەلاتداریەتی کۆماری ئیسلامی قبوول بکەن، گەمارۆ دەخاتە سەر کوردستان؛ گەمارۆی ئابووری، فەرھەنگی، دەرفەتی و... ھتد. واتە شانەشانی لەشکرکێشی، شەرفروشی و پیلانگیرێ، گەمارۆش دەخاتە سەر خەلکی کوردستان بۆ ئەوێ بەچۆک دابین. یەکیک لە ناسەوارەکانی ئەو گەمارۆیانە ئەوێ بوو کە لەو شار و ناوچانەوێ بە دەست حیزبی دیموکرات و خەلکەوێ بوون، کاروباری ئیدارەوێ "ئامووزش و پەرورەش" (پەرورە و فێرکردن) رادەگیرێ و دادەخرێ. کارمەندان و مامۆستایانی ئەو ئیدارەوێ حقووقیان پێ نادری، ھیچ ئیمکاناتیکی بۆ قوتابخانەکان نەرخان ناگری، لەراستییدا "پەرورەوێ

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژههاتی کوردستان

و فیڕکردن” هه‌ئده‌وه‌شیندیریته‌وه و هه‌ئده‌په‌سیڤدری. لیڤه‌دایه که حیزبی دیموکرات قۆل له کردنه‌وه‌ی قوتابخانه‌کان و خویندن به زمانی کوردی هه‌ئده‌مائی. دیاره بیرۆکه‌ی دابین‌کردنی کتیبی کوردی بۆ خویندن له قوتابخانه هه‌ر له یه‌که‌م مانگه‌کانی هه‌لومه‌رجی تازه له‌نیو رۆبه‌ری حیزبدا هه‌بوو و پیشتر ژماره‌یه‌ک که‌سی به‌ئه‌زمون و شاره‌زا بۆ ئاماده‌کردنی راده‌سپیری.

سائی خویندنی ۱۳۶۰ - ۱۳۵۹ (۱۹۸۱ - ۱۹۸۰) به هه‌ر جوړیک بووه دۆخه‌که به‌پێ ده‌کری، له هیندیک شار و ناوچه به ئیبتکاراتی حیزب و ته‌شویقی مامۆستایان خویندن هه‌ر به‌رده‌وام ده‌بی، به‌لام له سه‌ره‌تای سائی ۱۳۶۰ حیزبی دیموکرات کۆری په‌روه‌رده و فیڕکردنی سه‌رانسه‌ری کوردستان پیک دینی. هاوکات له هه‌ولێ ئه‌وه‌شدا ده‌بی که کتیبی کوردی بۆ خویندن له قوتابخانه‌کان ئاماده و چاپ بکا. بانگه‌واز بلاو ده‌کاته‌وه و به سه‌دان کج و کوری لای خوینده‌وار ده‌عوته ده‌کا بۆ ئه‌وه‌ی بێن له کۆری په‌روه‌رده و فیڕکردندا به‌شدار بن. له‌و خولانه‌ی که ئه‌و سه‌رده‌م بۆ په‌روه‌رده‌کردنی مامۆستا پیک هاتن، سه‌دان که‌س هه‌ر له ناوچه‌ی ورمی‌وه هه‌تا ده‌گاته هه‌ورامان، به‌شدار بوون. که‌سانیک به هه‌ست و دلگه‌رمییه‌کی بێ‌وینه‌وه وه‌کوو مامۆستای شۆرش دین هه‌تا فیڕی مامۆستایه‌تی بن و بۆ ئه‌و مه‌به‌سته ئاماده بکری. له‌و ناوچه‌ی له‌ژێر ده‌سه‌لاتی بزووتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورددا‌بوون، قوتابخانه و خویندن به زمانی کوردی ده‌کریته‌وه.

لیڤه‌دا ئاماژه به ئاماریک ده‌که‌م که کاتی خۆی من له زینده‌یاد کاک محه‌مه‌د په‌سه‌ول حه‌سه‌ن په‌ور وهرم گرتوه. کاک حه‌مه‌د په‌سه‌ولێ نه‌مر زه‌مانی شای وێرای ئه‌وه‌ی که به نه‌ینی ئه‌ندامی کۆمیته ناوه‌ندی حیزبی دیموکراتی کوردستان بوو، له ئێران مامۆستاش بوو، له دوا‌ی سه‌رکه‌وتنی شۆرش رۆلی دیاری هه‌بووه له کاروباری فیڕکردن و کۆری په‌روه‌ده‌ی حیزبدا. ئاماره‌که پێوه‌ندی به سائی خویندنی ۱۳۶۱ - ۱۳۶۲ (۱۹۸۲ - ۱۹۸۳) هه‌یه. له‌و سا‌ئه‌دا کۆری په‌روه‌رده و فیڕکردن سه‌رده‌م ۲۶۱ قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تایی به‌ریوه برده‌وه، ۲۹۰۳ قوتایی هه‌بووه که له پۆلی یه‌ک تا پینج خویندوویانه. ۲۰۱ مامۆستای سه‌ره‌تایی هه‌بووه. ۶۲ قوتابخانه‌ی ناوه‌ندی (پۆلی یه‌ک هه‌تا سێ) هه‌بووه که له ۸۱۰ قوتایی و ۶۳ مامۆستا پیک هاتوون.

رۆبه‌ندانی سائی ۱۳۶۲ (ژانویه - فیبریه‌ی ۱۹۸۴) له راپۆرتی کۆمیته‌ی ناوه‌ندی بۆ کۆنگره‌ی شه‌شه‌میشدا باسی ئه‌وه‌ کردوه که به‌شی په‌روه‌رده‌کردن پێش هێرشی ئه‌و سا‌ئه، ۲۵۰ مه‌ده‌سه‌ی ئیداره ده‌کرد که ۸۰۰۰ شاگردیان هه‌بووه.

مامۆستایانی شۆرش به یارمه‌تییه‌کی که‌م، هه‌ر ئه‌و یارمه‌تییه‌ که حیزب داویه‌تی به پێشمه‌رگه، خزمه‌تیان کردوه. قوتابخانه‌کانی کۆری په‌روه‌رده و فیڕکردن، به “قوتابخانه‌ی شۆرش” و مامۆستایانی ئه‌و قوتابخانه‌ش به ناوی

“مامۆستایانی شۆرش” به ناوبانگ بوون. شتیکی دیکه که به جییه لهو پیوهندییهدا باسی بکه، کتیبه دهرسییهکانی کۆری پهروهدهیه. ئەوکات کۆمه‌لیک کتیبی دهرسی به زمانی کوردی بۆ پۆلی یه‌که‌م و دووه‌می سهره‌تایی، چاپ بوون. ناوه‌کانیان بهو جۆره بوو:

۱- “خویندنی کوردی” بۆ پۆلی یه‌کی سهره‌تایی،

۲- “زانستی ئەزموونی” بۆ پۆلی یه‌کی سهره‌تایی.

۳- “ئه‌ژمییر” بۆ پۆلی یه‌کی سهره‌تایی. ههر بهو ناوانه‌وه ۳ کتیب بۆ پۆلی دووه‌می سهره‌تایی چاپ بوون. ههره‌ها کتیبی “ژیان و خه‌بات” هه‌بوو که تایبه‌ت بوو به گه‌وره سالان، گه‌وره‌سالانیک که نه‌خوینده‌وار بوون و ده‌یان‌ه‌ویست به زمانی کوردی فێری خوینده‌واری بن. کتیبیکیش هه‌بوو به ناوی “زینوینی مامۆستا”، که شیوازی وانه‌وتنه‌وه‌ی نیشانی ئەو مامۆستایانه دهدا که “ژیان و خه‌بات” یان به دهرس ده‌کوته‌وه.

به‌گشتی له سالی سالی ۱۳۶۰ه‌وه، تا ده‌گه‌ینه کۆتاییه‌کانی سالی ۱۳۶۲، له ههر جیگایه‌ک ناوچه‌ی ئازاد به ده‌ست حیزبی دیموکراته‌وه بووه، قوتابخانه‌ی شۆرشیش هه‌بووه، مامۆستای شۆرش ئەرکی خویندن به زمانی کوردی به‌ریوه بردوه. دواتر که ناوچه‌ی ئازاد له ده‌ست حیزبی دیموکرات و هیزی پێشمه‌رگه‌دا نامینی و هیزه‌کانی پێشمه‌رگه و بنه‌ماله‌ی خه‌باتکارانی حیزبی دیموکرات له‌سهر سنوره‌کان ده‌گیرسینه‌وه، کار و ئەرکی کۆری په‌رورده و فێرکردن، لهو گوندانه که به ده‌ست حیزبی دیموکراته‌وه بوون درێژه‌ی هه‌بووه. هه‌تا ئەو سهرده‌مه‌ی که ئیمه‌ دیننه قوولایی خاکی باشووری کوردستان و، قوتابخانه‌کانی ئیمه‌ ده‌که‌ونه ژێر سه‌یته‌ره‌ی سیسته‌می په‌رورده و فێرکردن له ههرێمی کوردستان، کاری په‌رورده و فێرکردن له لایه‌ن “کۆری په‌روه‌ده” ههر درێژه‌ی هه‌بووه. ئەو دامه‌زراوه‌یه توانیوه‌تی له په‌رورده و فێرکردنی منداڵانی بنه‌ماله‌ حیزبییه‌کان و ئەو بنه‌ماله‌ رۆژه‌لاتیانه‌ی له‌سهر سنوره‌کان و له ته‌نیشته حیزبی دیموکرات گیرسابوونه‌وه، به‌رده‌وام بی.

نه‌نجام:

وه‌ک ده‌بینین حیزبی دیموکرات به درێژایی میژووی خۆی و له هه‌موو بواره‌کاندا گرنگیی داوه به زمانی کوردی. ئەم گرنگی‌دانه‌ش لهو تیگه‌یشتنه‌وه‌ی دێ که ئەم حیزبه، کوردی وه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌ک و، زمانی وه‌ک فاکتۆریکی زۆر گرننگ له ناسنامه‌ی ئەو نه‌ته‌وه‌یه‌دا سه‌یر کردوه. وای بێر کردۆته‌وه که هه‌تا پتر گرنگی به زمان بده‌ین پتر ئەو وشیارییه‌مان ده‌بی بۆ نه‌ته‌وه‌که‌مان خه‌بات بکه‌ین و شوناسه نه‌ته‌وه‌ییه‌که‌ی خۆمان بپاریزین. ناکامی گرتنه‌به‌ر و به‌رده‌وام‌بوون له‌سهر ئەو سیاسه‌ته‌ زمانییه‌ش، زیندووبوونی پرسای زمانی له کۆمه‌لی رۆژه‌لاتی کوردستان، له سهره‌وه‌بوونی وشیاریی زمانی لهو به‌ش‌ه‌ی کوردستان و، وه‌رێکه‌وتنی بزوتنه‌وه‌یه‌کی رووله‌گه‌شه‌ی ناسنامه‌خوای و ناسنامه‌پاریزییه که به‌رگری له زمانی له‌پیزی ههره پێشه‌وه‌ی ئامانه‌جه‌کان و داواکانی دایه.

پاسپاردهکان:

له کۆتایی و له ژێر پووناکایی ئهو باسهدا که پیشکەشم کردن دەمەوی چەند خائیک وەک پێشیار و پاسپارده باس بکەم:

یهکەم. وەک حیزبی دیموکرات پێویستە بایەخ بە سامانی زمانیمان بدەین. ئهو میژوووی له بواری پەورده و فێرکردن به زمانی کوردی، بلاوکردنەووی چاپەمەنی بهو زمانه و ههولەکانمان بۆ خزمەتی زمانی کوردی ههمانه، سامانی زمانی ئیهمەن. سامانیکی زمانی دوتەمەندمان چ به شیوهی نووسراو چ به شیوهی زارەکی ههیه. خائێ جیگەهێ ههلوێسته لهسهەر کردن ئهوهیه که زۆر کەم کاری پێویستمان لهسهەر ئهو سامانه کردوه.

گرینگه ئهو سامانهمان وهکوو ئارشیف پیاڕیزین، ریکوپیکی بکەین، ناتەواوییهکانی پر بکەینهوه، بیاخهینه بهردهستی توێژهران و کەسانیک که هەز دەکەن توێژینهوهیان لهسهەر بکەن. ئهو کارهێ ئهمسال کۆمپسیونی چاپەمەنی حیزبی دیموکراتی کوردستان کردی (بهنگهنامهی کۆنگرهکانی حیزبی دیموکراتی له دوو بهرگدا چاپ کردهوه) کاریکی زۆر بهنرخ بوو. ئیهمه ئهگەر بتوانین بهشیک له ئیمکاناتی ماددی و مهعنهویی خۆمانی بۆ تهرخان کەین، زۆر شتی وامان ههیه. بۆ وینه ئهوهی کۆری پەورده و فێرکردن و حیزبی دیموکرات به گشتی له بواری زمانی کوردید کردوویمان، دهتوانن ههوینی زۆر توێژینهوه و کاری دۆکیۆمینی بن. لهو بوارهدا حیزبی دیموکرات سامانیکی زۆری ههیه، بهلام دهبی کاری توێژینهوهی لهسهەر بکری و ئهوهش کاتیکی دهکری که بهنگهنامهکان بخهینه بهر دهستی کەسانیک که شارەزان.

دووهم. له رووی روانیمان بۆ زمان بهراستی دهبی خۆمان نوێ کەینهوه. ئهگەر تیکهلاوییهکی زۆرمان لهگهڵ باسهکان و کۆر و کۆبوونهوه زمانهوانییهکان ههبی، ئهگەر لهگهڵ خهڵکی بهشه جوراوجۆرهکانی کوردستان و ئاخپهوانی دیالیکتە جیاوازهکانی زمانی کوردی تیکهلاو بین، بۆمان دهردهکهوێ که خویندنهوه و چاوهروانی ئهوان لهبارهی مافه زمانیهکانیان و جیگه و پێگه دیالیکتی خۆیان، جیاوازه له خویندنهوه و تیکهیشتیکی که ئیهمه له کۆنهوه پێی گهیشتووین. لهنیو حیزبی دیموکرات و له دهرهوهی حیزبیش، سالانیک زۆر بهو دیدهوه سهیری زمانمان کردوه که نهتهوه وادروست دهبی که یهک زمانی ستانداردی ههبی. پیمان وابوو ئهگەر هەر دیالیکتیک پێی بخویندری و پێی بنوسری، دهبیینه چەند نهتهوه و ئهوه زیان به یهکیهتی نهتهوهیمان دهگهیهنی. بهلام روانین بۆ زمان و نهتهوه و چاوهروانی دیالیکتەکان، ئیستا ههه له ئاستی جیهان و ههه له ئاستی کوردستاندا، ههروهها زۆر فاکتەری دیکه ئهوهنده گۆرانیان به سهردا هاتوو که به بروای من ئهم بۆچوونه باو و نهڕیتییهی ئیهمه، ئیستا ناتوانی ولامدر بی. لهگهڵ زۆر له چالاکانی کولتووری و زمانهوانی

سەر به ئاخیوهانی دیالیکته جیاوازهکانی کوردی که قسه دهکە، له بارەى زمانى ستانداردى کوردی بهو جۆره بىر ناکه نهوه که من و تو بىرى لى دهکەينهوه. ئەگەر سەردهمیک بو پیشگرتن له پهرتهوازه و بهش بهشبوونی نهتهوهی کورد به سەر زارهکاندا، زمانیکى ستاندارد بو ههمووان به رىگهچاره و ههوینى لىک کوکردنهوه دهزانرا، ئىستا نهوه دهبنین پىداگرى له سەر دیالیکتیکى ديارىکراو وهک زمانى ستاندارد و ناچارکردنى ئاخیوهانی زارهکانى دیکه به خویندن و نووسین بهو دیالیکته، خهريکه دهبنته هوى بهشبهشبوون و لىک دوورکهوتنهوه. دياره من که ده ئىم پىنووسته خویندنهوهیهکی نویمان لهو بارهوه ههبن، رىگهچارهیهکی ديارىکراوم پى نیه. بهلام لهو باوهردام حیزبى ديموکرات و حیزبهکانى دیکه کوردستان دهبن نىگهزانى و قسهى نهوانهش که به دیالیکتیکى جوراوجور قسه دهکەن و نایانهوى له سۆنگهى زانبوونی یهک دیالیکت وهک زمانى ستاندارد، دیالیکتیکى نهوان پهراویز بخرى، ببیستن. بو وینه نهوان ده ئین زمانى کوردی کامهیه؟ دیالیکتیکى کرمانجی نیهواسته؟ یان ههموو دیالیکتهکان بهشیکن له زمانى کوردی؟ ئەگەر ههمووان زمانى کوردین، نهدى له کویدا کاریان پى دهکرى و چ سوودیکیان لى وهردهگیرى؟ له خویندندا؟ له نووسیندا؟ له رۆژنامه نووسیدا؟ چون سهیریان دهکرى؟

بىستنى ئەم جۆره نىگهزانى و پرسىارانه، وادهکا ئیمه به دیدیکى کراوهر بهرهو داهاتوو بچین. ئەگەر نامانهوى نهتهوهکهمان پهرتهوازه بن، دهبن دیاوگ و لىکتىگه بىستن و رىککهوتن ههبن. به زور و زۆردارى بهتوى دیالیکتیکیان بهسهردا زال بکهى و بلێى تو دهبن پیرهوی لى بکهى، ناکامهکەى نهوه دهبن که خوێ له تو هه لداویرى و وهداوى دیالیکتهکەى خوێ دهکوى و له بریارى گشتیدا لهگه ئت نابى. نهوشمان له بىر بن که دهوت و لایهنى وا هه ن که لک لهو جۆره که ئینانه وهردهگرن و بو مه بهستى خویان دهیانقۆزنهوه.

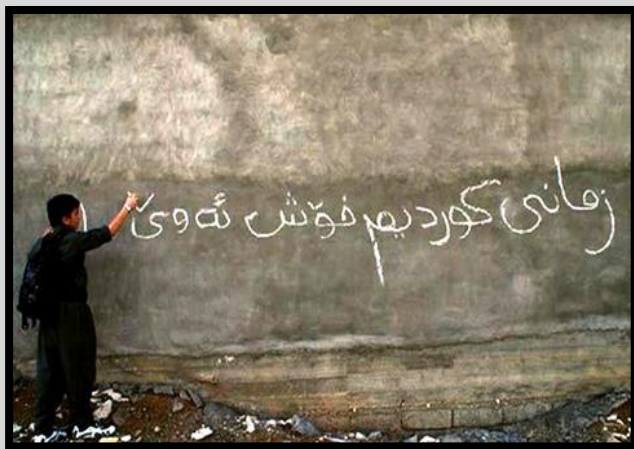
من قبوولمه که پهنگه ههموو داوا و چاوهروانییهک لهم پىوه ندىیهدا له جى خویدا نهبن. بو وینه سهبنین بهتوى له ئىرانیکى فیدرالدا، پوول یا تهمر یا پاسپورت چاپ بکهى و بهتوى زمانى پىنگهاته نهتهوهیهکانى ئىران لهواندا ديار بن، پهنگه بکرى به ۵ تا ۶ زمانى نهتهوهکانى ئىو ئىران لهسهریان بنوسرى. بهلام ئەگەر ههر زمانیک پىنج یا شەش یا زیاتر دیالیکتیکى ههبن و ههر ۳۰-۳۶ دیالیکتیکى بیان هوى پىیان بخویندرى، یا له پوول و پاسپورتدا، پهنگدانهوهیان ههبن، شتى وا ناگونجى. یا ئەگەر که سیکى بیانى بیهوى زمانى کوردی فیر بن، خو ناتوانى ههموو دیالیکتهکان فیر بن، دهبن زمانه ستانداردهکه فیر بن. بىگومان بو داهاتوو دهبن ساغ ببینهوه له کویدا زمانى ستاندارد بهکار دینین و پرسى زمانى ستانداردیش دهبن به جۆرىک چارهسەر بکهین که بیته ههوینى یهگرتوویمان و دیالیکتهکانى دیکه ههست به پهراویزخران و وهلانرا نهکەن. من نهو بوچوونم له هیندیکیان بىستوه و ئیم خویندوونهوه ده ئین ئیمه وهک کورد نهوه به سیاسهتیکى سهروکتهرانه دهزانین که له ولاتیکى چهند زمانیدا، ته نیا یهک زمان حاکم بن و ره سمیهتى ههبن، بهلام رىگه دهدهین له چوارچیهى زمانیکدا، ته نیا دیالیکتیک ديار بیت، زال بیت، پى بخویندرى و نهوانى دیکه پهراویز بخرىن. ئەگەر ههر

زمانیک، سامانیکی کولتوری گه ورهیه، ههر دیالیکتیکیش سامانیکی کولتوری گه ورهیه و نابی له نیو بچی. ئەو باسه له نیو نییەدا بەکەمی کراوه و کەمتر گوی پی دراوه. بەلام ئەو کیشەیهکە له داهاوو حیزبی کوردی و بزووتهوهی کوردی و دەسهلاتی کوردی بەرەوروی دەبیتەوه و هەر ئیستاش بەرەوروی بووتهوه. ناکرێ هەر بهو تیگەشتنە پابردوو ئەو پرسە چارەسەر بکەین. ئییه وهک حیزبی دیموکرات لهو بارهوه دەبی کراوه بین و بواری دیالۆگ و لیکتیگەشتنیکی نوێ برەخستین. دووباره دهکەمهوه من رینگه چارهیهکی دیاریکراو ناخه مهروو. بەلام پیموایه پنیوسته واقیعی نهتهوه و زمانهکە خۆمان ببینین. ئەووه که له چوار پارچهی کوردستان ته نیا له یهکیکیان زمانی کوردی بهرەسمی ناسراوه، ئەووه که زمانی کوردی ههتا ئیستاش به چهند نهلفوی دهنووسری، ئەووه که پیشکەوتنی تیکنۆلۆژی و گشتگیربوونی ئیمکاناتی پیوهندی، دەرروی تازە سەرەرای پیناخۆشبوون و دژایهتی دهولهتانی داگیرکەری کوردستان، بۆ هه ناسه هه لکیشانی زمانی کوردی کردۆتهوه، دەبی وامان لی بکا خویندنهوهیهکی نویمان بۆ کیشه و پرسه زمانیهکانمان ههبن.

سییه م. یهکیک له وههنگاوانه ی وهک تیکۆشه ریکی حیزبی دیموکرات و وهک تاکیکی کورد پنیوسته هه لی بگرین، ئەووهیه دیالیکتهکانی دیکه ی زمانی کوردی، لانیکه م ههر کامیکمان یهکیکیان فییر بین. خۆمان فییر کهین به نهلفوییه که ی دیکه ش (نهلفوی لاتی) زمانی کوردی بخوینینهوه. ئەگەر له گه ل ناخپه رانی دیالیکتهکانی دیکه ی زمانی کوردی لیک تی بگهین، بتوانین ئەدهبیاتی یه کتر بخوینینهوه، دیواریکی ئەستور له نیوانماندا پینک نایه و ئەو که لینه ی جیاواری دیالیکت و نهلفوی له نیوانماندا دروستی کردوو، که متر دهبیتهوه و زۆر باشتر دهتوانین دیالۆگ بکەین و به لیک تیگەشتن به رهو دروستکردنی داهاوو یهکی هاوبه ش بچین.

چواره م. سیاسهتی پشتگیری و پشتیوانی له چالاک و تیکۆشانی ناسنامه خوازی و ناسنامه پاریزی له نیوخوازی رۆژهلاتی کوردستان که حیزبی دیموکرات ههتا ئیستا شینگیرانه گرتوو یهته بهر، سیاسهتیکی دروسته و شایانی درێژه پیدانه. به دنیاییهوه ئەو خهباته هه م له کوردستان پتر دهگه شیتهوه، هه م ههتا دی پتر نهتهوه بندهستهکانی دیکه ی ئیرانیش دهگریتهوه و کۆماری ئیسلامی له شوینهکانی دیکه ی ئیرانیش بهرەوروی خهباتی ناسنامه خوازی و ناسنامه پاریزی دهبیتهوه. بۆیه پنیوسته ئەو خه لکه ی لهو خهباته دا به شدارن لیمان بوین که ئاستی داواکانیان بهرتر کهنهوه. بۆ نمونه جیی خۆیهتی له بنه مائه کانمان بو، له ماییدا به کوردی له گه ل مندائه کانمان قسه بکهن، ناوی کوردی له سه ر مندال و دوکان و شوینی کارو کاسپی دابنن. له قوتابی و خویندکاری کوردمان بو له سه ر کلاس با هه ر چی زیاتر به زمانی کوردی ولامی مامۆستاکیان بدهنهوه. ئەگەر ورده ورده به کوردی قسه کردنت به سه ردا سه پاندن و له سه ر ئەم مافهت پیداکر بووی سه ره نهجام ناچار دهبی ئیت قبول بکا. با خه لکه که مان هه ر بهوه رازی نهبن که ریزیم ئیزنی داوه له مائی خویان و به ئیمکاناتی خویان فییری خویندنهوه و نووسینی کوردی بن. دهبی دهسه لات ناچار بکری مل بۆ ئەووه بدا که کوردی ببیته زمانی

زمان له شهري بهرگري له ناسنامهدا



ئاماره:

ئهم وتاره، پيشهکي نوپترين کتیبم "شهري ناسنامه و سهنگهري زمان"ه که له مانگی مای ئه مسالدا چاپ و بلاو بۆوه.

ئهم کتیبه دا کۆمه ئیک توپژینهوه، وتار و بابته ههن که تهوهري سهرهکي به شیکي بهرچاویان گرنگی بایه خدان به زمان له خهباتی ناسنامه خوازی و ناسنامه پاریزی دایه. زۆریه ئهم وتار و بابته ئهم له چهند ساله دوایدا، نووسیون و ئامادهم کردوون و بهشی زۆریشیان له گوڤار و رۆژنامه و مایه ره کوردیهکاندا بلاو بوونهوه. به لام به پینوستم زانی له دوو توپی کتیبیکدا کۆیان بکه مهوه، بۆ ئهوهی که سانیک که ههز به خویندنهوه و به دوا داچوونی ئهم جۆره باسه دهکهن، ناچار نهبن ئهم یا ئه و بلاو کراوه و مایه پردا به دوا یاندا بگه رین. ههروهها دهمهوی هاسانکارییهکم کردبێ بۆ که سانیک که هیشتا به گه رانی نیو مایه رهکان و خویندنهوهی بابتهی ئه لکترونی رانه هاتوون.

ئهو بروایه دام دوا ی خاک یا نیشتمان، زمان گرنگترین فاکتوره که نه ته وهیهک هان دهدا بۆ مانه وهی خوی، بیپاریزی و بهرگری لێ بکا. هه ر وا که نه گه ر خاک و نیشتمان له نه ته وهیهک داگیر بکرین و ئه و نه ته وهیه تووشی هه لقه نران و ئاواره یی له سه ر زه ویی خوی بێ، زۆر زه حمه ته نه ته وه بوونی خوی بۆ بیپاریزی، ئه گه ر زمانیش له نه ته وهیهک بستینریته وه، به ره به ره ناسنامه ی نه ته وه یی خوی له ده ست دهدا و له زمان و نه ته وه یه کی دیکه دا ده تویته وه.

لهو ناوچهیهی ئیمه‌ی کوردی لێ ده‌ژین، جیاوازیی په‌گه‌زی و په‌نگی پێست و قژی نه‌ته‌وه‌کان نه‌وه‌نده دیار و به‌رچاو نین. واته له‌م رۆویه‌وه سنووریکی توخ و پرره‌نگ له ئیوانماندا نییه. هه‌روه‌ها له رۆوی دین و نایینی‌شه‌وه کورد و نه‌ته‌وه‌کانی ده‌وروبه‌رمان به تابه‌تی نه‌ته‌وه زانه‌کان، به زۆری موسولمانن. له رۆوی کولتوو‌ریشه‌وه، به هۆی سه‌دان ساڵ پێکه‌وه‌ژیان و لیک‌وه‌رگرتنی کاریگه‌ری، ویکچوون له ئیوانماندا زۆره. نیشتمان‌ه‌ دابه‌ش‌کراو و پارچه‌ پارچه‌ کراوه‌که‌شمان، راسته له‌سه‌ر به‌شیکێ زۆری، خاوه‌نه‌ راسته‌قینه‌که‌ی واته نه‌ته‌وه‌ی کورد ده‌ژی، به‌لام ژینیکێ بنده‌ستانه‌ی هه‌یه. ژینیکێ بیه‌ش له کیان و ده‌سه‌لاتی نه‌ته‌وه‌یی و تیکه‌ل به هه‌وئیکێ هه‌مه‌لایه‌نه‌ی داگیرکه‌ران بۆ سه‌رینه‌وه و توانده‌وه‌مان. لهو نه‌ته‌وه‌وه ده‌وڵه‌تانه‌ی کوردستانیان به‌ سه‌ر خۆیاندا دابه‌ش کردوه، له رینگه‌ی به‌ فه‌رمی‌کردن و زال‌کردن و پشتیوانیی هه‌مه‌ لایه‌نه له زمانه‌که‌ی خۆیان و ته‌نگه‌ه‌لچنین به‌ زمانی کوردی له رینگه‌ی سیسته‌می په‌روه‌رده و فیکرکردن، راگه‌یه‌نه‌کانیان و هتد، زۆرت‌رین مه‌ترسییان بۆ سه‌ر زمانی کوردی دروست کردوه. ئیمه‌ی کورد وه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌ک به‌ خاکه‌که‌مان و زمانه‌که‌مان له “ئه‌وانی تر” جیا ده‌کرینه‌وه. له سه‌ر خاکیکی داگیرکراو و لکینراو به‌ ده‌وڵه‌ت-نه‌ته‌وه‌یه‌ک که هی ئیمه‌ نییه، نه‌گه‌ر نه‌توانین زمانه‌که‌شمان پیا‌ری‌زین، به کام فاکتەر و به کامه ناسنامه، ده‌توانین خۆمان له وانی دیکه به جیاواز بزانی‌ن؟ چۆن ده‌توانین به‌رگه‌ی هه‌رووژمی هه‌مه‌ لایه‌نه‌یان بگه‌ڕین؟

له‌م روانگه‌یه‌وه، زمان ده‌بی وه‌ک چه‌کیک بۆ به‌رگه‌ری له ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و وه‌ک سه‌نگه‌ریک بۆ پاوه‌ستان به‌رامبه‌ر سه‌رکوت و سه‌رینه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و زمانی به‌کار به‌یترئ. به خۆشییه‌وه ئه‌م تیگه‌یشتنه له باره‌ی گه‌ڕانگه‌یه‌کان به‌ زمان له رۆژه‌لاتی کوردستان جیگای خۆی کردۆته‌وه و نه‌وه بۆ چه‌ن‌دین ساڵ ده‌چی بزووتنه‌وه‌یه‌کی رۆو له گه‌شه‌ی کولتوو‌ری که داوای به‌ فه‌رمی ناسینی زمانی کوردی و خویندن به‌و زمانه له ریزی پێشه‌وه‌ی داواکانییه‌تی، له هه‌موو پارێزگه‌کانی کوردستان سه‌ری هه‌لداوه. لهو بزووتنه‌وه‌یه فیکرکردنی خۆیه‌خشانه‌ی خویندنه‌وه و نووسین به‌ زمانی کوردی به هۆگرانی ئه‌و زمانه، هاندانی بنه‌مائه‌کان بۆ دانانی ناوی کوردی له سه‌ر منداڵانیان و قسه‌کردن به‌ زمانی دایکیان له ئیو بنه‌مائه و ده‌ره‌وه‌ی بنه‌مائه، نا‌په‌زایه‌تی ده‌ربه‌رین به‌رامبه‌ر داسه‌پانی ناوی ناکوردی له سه‌ر شوینی ژیان و کاری دانیش‌توانی کوردستان، کۆکردنه‌وه‌ی ئه‌ده‌بیاتی زاره‌کی، ئاماده‌کردنی فه‌ره‌نگی وشه‌ی زمانی کوردی له بواری جیاوازا، بواری ره‌خساندن بۆ بلا‌بوونه‌وه‌ی ده‌قی شیعری و ئه‌ده‌بیاتی کوردی له تو‌ره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان، هاندانی زمانه‌وانان و تو‌یژه‌ران بۆ تو‌یژه‌یه‌وه‌ی زانستی له باره‌ی دیالیکت و بزازه‌کانی زمانی کوردی، بایه‌خدان به هه‌بوونی چاپه‌مه‌نی به‌ زمانی کوردی و ده‌یان جو‌ر به‌رنامه و چالاکیی دیکه‌ی له خۆ گرتوه.

زۆر له پێشه‌نگان و به‌شدارانی چالاک و کاریگه‌ری ئه‌و بزووتنه‌وه‌یه، سه‌بارت به هه‌وڵه به‌نرخه‌کانیان و پێداگری و به‌رده‌وامی له سه‌ر ئامانجه پیرۆزه‌کانیان، له‌لایه‌ن داموده‌زگا ئه‌مه‌نیه‌تی و سه‌رکوتکه‌ره‌کانی رێژی می ئێران به‌ره‌وره‌وی رینگه‌ری،

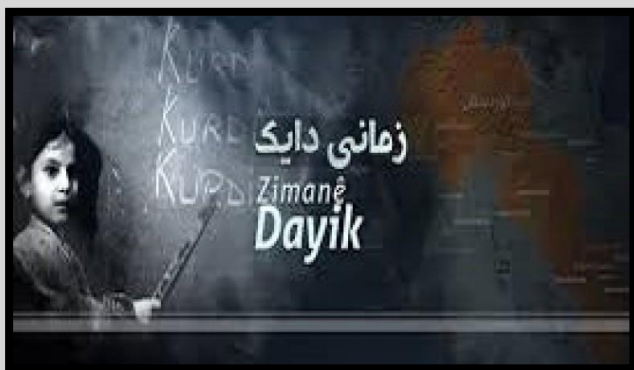
کیشه و گرتن و چوونه بهندیخانه بوونهوه. نهو بزووتنهوه کولتوورییه له گهڻ ئهوهی هیشتا به نامانجه سهرهکی و بنهپهتیهکانی نهگهیشتهوه، بهلام تا ئیره توانیوتی رۆلی بهرچاوی ههبن له پههپیدانی وشیاریی زمانی و وشیاریی نهتهوهیی و، بهرزراگرتنی گیانی ناسنامهخواری و ناسنامهپاریزی له نیو تاکهکانی رۆژهلاتی کوردستاندا.

بزووتنهوهی کولتووریی ناسنامهخواز و ناسنامهپاریزی رۆژهلاتی کوردستان و بزووتنهوهی سیاسی و شۆرشگییری رۆژهلاتی کوردستان که حیزب و ریکخواه سیاسیهکان نوینهرایهتی و پهبهیری دهکن، لیک نامۆ و بیگانه نین. بزووتنهوه سیاسی و شۆرشگییرییهکه، به تایبهتی حیزبی دیموکراتی کوردستان له رۆژی ههوهتی دامهزرانییهوه، ههنگری داخوازه نهتهوهیییهکانی خهکی کوردستان بووه، داوای مافی دیاریکردنی چارهنووس بۆ نهتهوهی کورد له ئیترانی کردوووه و به رهسمی ناسینی زمانی کوردی و قبوونکردنی وهک زمانی ئیداری و خویندن له کوردستان، یهک له داوا ههمیشهیییهکانی بووه. ئهم بزووتنهوهیه، به دریزی چهنیدین دهیهی رابردوو، له رووی گرنیگیدانی خهکی رۆژهلات به زمان وهک یهک له گرنگترین فاکتهرهکانی ناسنامهی نهتهوهییان، کاریگهریی خۆی داناوه. ئهوهندهی بۆشی گونجاو بیته، پشتیوانی له جمووجۆل و تیکۆشان به نامانجی داواکردنی مافه زمانییهکان کردوه.

بزووتنهوهی کولتووریی ناسنامهخواز و ناسنامهپاریزی له نیوخۆی رۆژهلاتی کوردستانیش، له سهر بزووتنهوه سیاسی و شۆرشگییرییهکه شویندانهه بووه. بهنگهیهکی بههیز بووه لهسهر پهواییهتی (شهرعییهتی) داوا سیاسی و نهتهوهیییهکانیان و قوونبوونی رهگ و ریشهی ویستهکانیان لهنیو خهکی خویانداندا. برپوای هیزه سیاسییهکان و مرۆقهکانی بهشدار لهو بزووتنهوه سیاسی و شۆرشگییرییهی به دروستیی نامانجهکانیان و بهههقبوونی خهباتهکهیان پتهوتر کردوه.

لهمیژ سانه له سهر ئهوه برپوایهه، تاکی کورد له رۆژهلاتی کوردستان چ ئهوهی ریزی حیزب و ریکخواه سیاسی و شۆرشگییرهکانی بۆ تیکۆشان ههلبژاردوووه، چ ئهوه کهسهی له نیوخۆی رۆژهلات به شیوهیهکی هیمنانه و سهرهپرای نهگونجاووبوونی بارودۆخی سیاسی نیوخۆی ولات، بۆ مافه زمانییهکان و بهرگری له ناسنامهی نهتهوهیی خۆی ههول ددها، ههر دوویان ههنگری یهک نامانجی سهرهکین. ئهوه نامانجهش رزگاربوونی نهتهوهی کورد له ئیتران له بندهستی و بنمافی و، گهیشتنی به مافی زالبوون به سهر چارهنووسی خۆیهتی. ئهم روانگهوهیه که له ژمارهیهک له نووسین و بابتهکانی ئهم کتیبهمدا، ههول و تیکۆشانی بهشدارانی بزووتنهوهی کولتووریی ناسنامهخواز و ناسنامهپاریزی رۆژهلاتی کوردستان، به جۆریک له جۆرهکان هاتوونهوه بهرباس و به پیزانییهوه ناوریان لێ دراوتهوه. ههر ئهم تیگهیشتنهشم له نرخ و گرنگی ههولکانیانه که وام لێ دهکا چاپی ئهم کتیبهم پیشکش به وان، به پيشمههرگهکانی نیو سهنگهری زمان له نیوخۆی رۆژهلاتی کوردستان، بکهه.

پروانین بۆ زمان، محهکیک بۆ ناسینی رێژیمهکان و نایدۆلۆژییهکان



له پیشوازی ۲۱ فێبریهوری (رۆژی جیهانی زمانی دایک)دا

بۆ ئهو نتهوه و مروقانهی به دوور له ههر چهشنه بهربهست و سهركوتیک به زمانی خۆیان دهوین، دهخوین و دهووسن، رۆژی جیهانی زمانی دایک، رۆژی جیژن و شادینواندن و شانازیکردن به زمانهکهیانه. بۆ ئهو نتهوه و مروقانهش که زمانهکهیان بهرهمی نهاسراوه و ناتوانن به زمانی خۆیان بنووسن، بخوینن و له دامو دهزگای رهسمی و دهولتهتی و زانستیدا پێی بدوین، ئهم رۆژه، واتا و رۆژیکی دیکه هیه. بۆ ئهوان رۆژی جیهانی زمانی دایک، رۆژی بهداخبوون له چارهووسی خۆیان و زمانهکهیان، رۆژی وهبیرهینهوهی بیمافی و ستهملیکراوی، رۆژی دهنگه ئێرین دژی ههلاواردن و بهجیمان له کاروانی پێشکەوتن و ئازادژیانه.

بهم پێیه، بۆ نتهوهکانی ئێران که فارسزمان نین و ههتا ئیستاش له سههرتهایترین مافه نتهوهییهکانیان، یهک لهوان مافی بهرهمی ناسرانی زمانهکهیان بیهشن، نزیکبوونهوه و هاتنی رۆژی ۲۱ فیهوری ههه ساڵیک، یانی رۆژی نویبوونهوه و دووپاتبوونهوهی ئهم پرسیارهیه که ئهم بیهشی و بیمافییه ههتا که؟ تایی بهرهوروو بوونهوه له گهڵ ئهم پرسیاره لهوه دایه که بزانی و ببینین رێژیمه دهسهلاتدارهکانی ئێران، خاوهنی ههه سیستم و ناوهروکیک بن، له ناست پرسی مافه نتهوهی و زمانهکهکانی نتهوهکانی ئێران، ههه یهک سیاسهت و پروانین و گوتاریان هیه. چ رێژیمی شایهتیی ههنگری ئیددیعی میراتی شارستانیتهتی چهند ههزارساڵه له سهه کار بێ، چ نیزامی ئیسلامیی به روالهت لایهنگری عهدلی ئیلاهی، بهشی نتهوهکانی ئێران ههه ئهوهیه که ئهگهه داوای به رهسمی ناسرانی مافه نتهوهییهکانیان بکهن، به جیاییخواز دهدرینه قه ئهم و له گهڵ سههروت بهرهوروو دهبن.

ئێران، سەرەرای ئەو هەموو پێهه‌نگوتنه‌ی شۆقینییه رهنگاوره‌نگه‌کانی به شارستانییهت و میژووی ولاته‌که و پێشه‌نگایه‌تی ئێرانییه‌کان، له رۆبه‌ر رۆبوونه‌وه و چاره‌سه‌رکردنی پرسه‌ نه‌ته‌وه‌یی و زمانیدا، له دواوه‌ی هه‌موو ولاتانی دراوسێی خۆشییه‌تی. زۆریه‌ی ولاتانی دراوسێی ئێران که له‌وانیشدا، نه‌ته‌وه و زمانی جیاواز پیکه‌وه ده‌ژین، ملیان بۆ به‌ره‌سه‌ی ناسینی زمانه‌ جوراوجۆره‌کانی ولاته‌که‌یان و قبوولی مافه‌کانی تایبه‌ت به هه‌ر زمانیک راکێشاوه. له‌م باره‌یه‌وه ده‌توانین عێراق، پاکستان و ئه‌فغانستان به‌ نمونه‌ بێنینه‌وه. له عێراق، دوو زمانی کوردی و عه‌ره‌بی، هه‌ر دوویان وه‌ک زمانی ره‌سه‌ی له‌ ئاستی هه‌موو عێراقدا ناسراون و زمانه‌کانی تورکه‌مانی و ئاشورییه‌ش له شوێن و ناوچه‌ی ژبانی ئه‌و که‌مابه‌تییه‌ نه‌ته‌وه‌ییانه‌دا، ره‌سه‌یه‌تیان هه‌یه. له پاکستان، دوو زمانی ئوردو و ئینگلیسی، زمانی ره‌سه‌ی و سهرانسه‌ری‌ن و زمانه‌کانی په‌نجابی، به‌لوچی، په‌شتوون، سیندی و سرائیکی له‌ ئاستی ناوچه‌کاندا، به‌ره‌سه‌ی ناسراون. له ئه‌فغانستان تا پیش گه‌رانه‌وه‌ییدوو‌باره‌ی تالیبان بۆ ده‌سه‌لات، زمانه‌کانی ده‌ری و په‌شتوون هه‌ر دوویان له‌ ئاستی ولاتدا، زمانی ره‌سه‌ی بوون و کۆمه‌لیک زمانی دیکه‌ش له‌ ئاستی هه‌ریه‌وه‌ ئه‌یاله‌ته‌کان دا، به‌ ره‌سه‌ی ناسراوون. ولاتیکی دیاری دیکه‌ی ناوچه‌ که دراوسێی ئێرانییه‌ش و نه‌ته‌وه و زمانی جوراوجۆری تێدا‌یه و سالانیکی زۆر وه‌ک ئێران سیاسه‌تی زانکردنی یه‌ک زمان به‌ سه‌ر زمانه‌کانی دیکه‌داو سه‌رکوتکردنی نه‌ته‌وه و زمانه‌کانی دیکه‌ی به‌ریوه‌ برده‌وه، ولاتی تورکیایه‌ به‌لام تورکیاش به‌ ناچاری و له‌ ئاکامی خه‌باتی نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌م ولاته، ریگای چاوخشانده‌وه‌ به‌و سیاسه‌ته‌ له‌میژینه‌یه‌ی گرتووه‌ته‌ به‌ر. ئه‌گه‌ر چی هیشتا تا به‌ ره‌سه‌ی ناسینی زمانه‌کان به‌ تایبه‌تی زمانی کوردی و مه‌یدانیپێدانی له‌ هه‌موو بواره‌ ره‌سه‌یه‌کاندا، مه‌ودایه‌کی زۆری هه‌یه.

سه‌پاندنی بێبه‌شی له‌ مافی نه‌ته‌وه‌یی و، سه‌رکوت و هه‌لا‌واردنی نه‌ته‌وه‌یی و زمانی به‌ سه‌ر خه‌ڵکدا، ئه‌گه‌ر بۆ ده‌سه‌لاتداران و ئایدۆلۆژییه‌کانیان، مایه‌ی نه‌نگ و شووره‌یین و مه‌کوومن، قه‌بوولکردنی‌شان به‌ تایبه‌ت له‌ لایه‌ن ئه‌و خه‌ڵکه‌ی به‌ره‌ورووی ئه‌و جۆره‌ بێبه‌شی و سته‌م و هه‌لا‌واردنه‌ ده‌بنه‌وه، شیاوی ئۆمه‌ و ره‌خنه‌یه. رۆژی جیهانیی زمانی دایک، ده‌توانی و پێویسته‌ بکریته‌ ده‌رفه‌تیک بۆ نا‌گوتنه‌وه‌ به‌ قبوولی سووکایه‌تی به‌ زمان و شوناسی نه‌ته‌وه‌ییان.

له‌ پێشوازی رۆژی جیهانیی زمانی دایکدا، پیرۆزیایی له‌ هه‌موو ئه‌وانه‌ ده‌که‌ین که‌ رێز له‌ زمانه‌که‌ی خۆیان و زمانه‌ جیاوازه‌کان ده‌گرن. سلاو بۆ ئه‌وانه‌ ده‌نێرین که‌ له‌ ئاست سه‌رکوت و هه‌لا‌واردنی نه‌ته‌وه‌یی و زمانی له‌ ئاستی ئێراندا، بێده‌نگ و بێهه‌ ئۆیست نین. ده‌س‌خۆشی و پیزانینی‌شان بۆ هه‌موو ئه‌و که‌سانه‌ هه‌یه‌ که‌ له‌ سه‌ختترین هه‌لومه‌رجه‌کانیشدا، ساتیک له‌ پاراستن و خزه‌تی زمانی کوردی غافل نین.

سه‌رچاوه: دیواری فه‌یسبووکی نووسه‌ر - ریکه‌وتی: ۱۷ فېبروئیری ۲۰۲۲

زمان و په‌روه‌رده، ده‌وڵه‌ت - نه‌ته‌وه و نه‌ته‌وه‌ی بی‌ده‌وڵه‌ت



نهم و تاره باس له پیگه‌ی زمانی کوردی وهک زمانیکی بی‌ده‌وڵه‌ت له‌ناو ده‌وڵه‌ته‌ی یه‌ک‌گرتوو‌ه‌کانی ئەمریکادا ده‌کات. وتاره‌که، به‌که‌ئ‌کوه‌گرتن له [چه‌مکی] یه‌ک‌تبرین (intersectionality) وهک چوارچۆوه‌ی تیۆریک، ده‌په‌رژێته‌ سه‌ر نه‌وه‌ی له‌ناو نه‌و و لا‌تانه‌ی کوردیان تیدا هه‌لکه‌وتوو و له‌ ده‌روه‌یشدا، چۆن پینکه‌اته‌ په‌روه‌رده‌یی‌ه‌کانی پینکه‌یشتنی ده‌سه‌لات، کۆمه‌له‌ هه‌لومه‌رجیک دروست ده‌کهن که له‌ژێر کاریگه‌ریباندنا، زمانی بی‌ده‌وڵه‌تی کوردی هه‌موو کات به‌جۆریک وهک مه‌ترسییه‌کی نه‌بیینراو به‌لام به‌رده‌وامی فره‌چه‌شن بوونی هه‌یه. وتاره‌که پيشان ده‌دات چۆن زمانی کوردی له‌ ده‌وڵه‌ته‌ی یه‌ک‌گرتوو‌ه‌کانی ئەمریکایشدا، هاوچه‌شنی نه‌وانه‌ی رۆژهه‌لاتی ناوین، ته‌نیا له‌گه‌ ئیدا هه‌لکراوه و له‌و ده‌رفه‌تانه‌ی وهک مافی تایبه‌ت بۆ زمانه‌ خاوه‌ن ده‌وڵه‌ته‌کانی وهک عه‌ره‌بی، فارسی و تورکی دابین کراون و له‌ریگای به‌شی زانستی خۆیندنه‌وه‌کانی رۆژهه‌لاتی ناوین و رۆژهه‌لاتی نزیکه‌وه و هه‌روه‌ها له‌ریگای خۆیندنه‌وه‌کانی ئێرانی، عه‌ره‌بی و تورکیدا په‌ریان پێ ده‌دریت، خۆی به‌ بیه‌ش ده‌بینیت. وتاره‌که له‌وه ده‌کوئیت‌وه که چوارچۆوه‌ هه‌نوکه‌ییه‌کانی دامه‌زراوه‌گه‌لی وهک ئەنجومه‌نی ئەمریکایی بۆ فێر کردنی زمانه‌ بیانییه‌کان (ACTFL) و ئەنجومه‌نی نه‌ته‌وه‌ییی زمانه‌ که‌متر فێرکراوه‌کان (NCOLCTL)، که له‌ بنه‌رته‌دا بۆ نوینه‌رایه‌تیکردنی زمانه‌ بیانی، قه‌یراناوی و که‌متر فێرکراوه‌کان له‌ ده‌وڵه‌ته‌ی یه‌ک‌گرتوو‌ه‌کاندا دامه‌زران، چه‌نده‌ که‌من بۆ هاوسه‌نگکردنی یه‌ک‌تبرینی زمانیکی بی‌ده‌وڵه‌ت و ته‌وه‌ره فره‌چه‌شنه‌کانی په‌راویزخرا، بی‌ده‌وڵه‌تبوون، سه‌رکوت، هه‌لاواردن و زمانکوژی زبر و نه‌رم. نهم پیگه‌ یه‌ک‌تبره‌ی زمانی کوردی، هه‌ئسه‌نگاندنی چه‌مکی به‌ریلاوتری زمانه‌ بی‌ده‌وڵه‌ته‌کان پوون ده‌کاته‌وه و پێویسته له‌ناو دامه‌زراوه‌ فیدراڵه‌کان و خۆیندنی بالادا سه‌رله‌نوێ چوارچۆوی سیاسه‌ته‌ هه‌نوکه‌ییه‌کانی په‌یوه‌ندی‌دار به‌ زمانه‌ بی‌ده‌وڵه‌ته‌کان داب‌په‌رژێنه‌وه و بۆ

جاریکی تر بیریان لی بکریتهوه. له کۆتاییدا، وتارهکه ههروهها سنووری باسوخواسهکانی پهیوهندیار به یهکتربیرین له زانسته کۆمهلایهتییهکاندا دیاری دهکات که وهک ئامرازکی شیکارانه بو بیرکردنهوه له جووله و سیسته مه پیکهوهتهنراوهکانی دهسهلات بهکهک دیت و لیردها و بو یهکهم جار له بابتهی زمانیکدا بهکار دهبریت.

زمان و پهروهرده، دهولهت - نهتهوه و نهتهوهی بندهولهت

پیشهکی

یهکتربیرین و زمانه بیدهولهتهکان

ئهنجومهنی زمانه که متر فیکراوهکان له بهستینی پهروهدهی زمانی بیانی له دهولهته یهکگرتووهکاندا، بو زمانه پهراویزخراوهکان دیاری کراوه که زمانی ئینگلیسی و چوار زمانی زۆرتتر فیکراوی فهههسی، ئالمانی، ئیتالی و سپانی ناگریتهوه. (Johnson, 1998) به پیچهوانهی زمانه زۆرتتر فیکراوهکان، له دهولهته یهکگرتووهکاندا زمانه که متر فیکراوهکان به شیوهیهکی بهردهوام له ههموو ئاستهکانی پهروهدهدا فیکراوین. دۆخی زمانه که متر فیکراوهکان له دهولهته یهکگرتووهکاندا، ده توانیت له گهه دۆخی که مینهکان له کۆمهنگای ئه مریکیدا هه ئسهنگینریت. له گهه ئه وهیشدا، زمانه لیک هه که دوو جار یان زیاتر دهسته بهندی که مینهیی دهکرین. زمانه بیدهولهتهکان رووتترین وینهی ئه مجوره دهسته بهندییه. دۆخی زمانه بیدهولهتهکان له دهولهته یهکگرتووهکاندا، دهکریت له گهه دۆخی تاکه دوو جار یان زۆرتتر له دوو جار که مینهکانی کۆمهنگای ئه مریکیدا هه ئسهنگینریت. زمانه که متر فیکراوهکانیش، هاوشیوهی زمانه بیدهولهتهکان بهردهوام له ههموو ئاستهکانی پهروهده له دهولهته یهکگرتووهکاندا فیکراوین. ئه گهه چی به پیچهوانهی زمانه که متر فیکراوه خاوهن دهولهتهکان که به ستراونه تهوه به دهولهت یان ولاتیکی دیاریکراوهوه، زمانه بیدهولهتهکان هیچ چهشنه بهرودان و پشتگیرییهکی دامهزراوه فهرمی و نیوه فهرمیهکانی نه که دهولهته یهکگرتووهکان، به لکوو ولاتانی خۆشیانیان نییه. ئه مانه و تهوه رهکانی تری پهراویزخران، زمانه بیدهولهتهکانیان خستووته دۆخیکی تایبهتی یهکتربیرهوه، که هاوچهشنه له گهه ئه و پیگه تایبهتهی ژنانی رهشدا که له بهستینی دهولهته یهکگرتووهکاندا، له ناو چوارچیوهی یهکتربیریندا باسی لی دهکریت.

یهکتربیرین² له کۆتاییهکانی ۱۹۸۰ کاندای وهک چوارچیوهیهکی شیکارانه ده رکهوت که له هه ر دوو قانونی مافی مهدهنی و له ناو بزووتنهوهی مافی مهدهنیدا توانی سه رنج بخاته سه ر پیگهی تایبهتی ژنانی رهش و ژنانی رهنگی تر. “چه مکی یهکتربیرین، که له ۱۹۸۹دا له لایهن کیمبیرلی گرینشاو بهکار برا، بوو به چوارچیوهی شیکاری سه رهکی که له ریگایهوه

لینکۆلەر فیمینیستەکانی بواره جیا جیاکان، باس له شوناسه پینکها ته ییه‌کانی تۆرمه، چینه‌کان، جیندهر و سیکس ده‌که‌ن. ” (Cooper, 2015) له‌سه‌ر بنه‌مای کاری ئهو لینکۆلەرانه، کووپر (2015) چه‌مکی یه‌کتبرینی “بۆ باسکردن له سیسته‌مه پینکه‌وه‌ته‌نراوه‌کانی ده‌سه‌لات و سه‌رکوت به‌کار برد، که باسی له‌وه‌ ده‌کرد یه‌کتبرین په‌یوه‌ندی به شوناسی تاکه‌که‌سییه‌وه نییه به‌ئکوه په‌یوه‌سته به ده‌سه‌لاته‌وه”. ئهو ته‌نانه‌ت باسوخواسه‌کانی په‌یوه‌ندی‌دار به یه‌کتبرین له ناو زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی وه‌ک شیوازناسی (methodology) توێژینه‌وه دیاری کرد. یه‌کتبرین وه‌ک “تیۆرییه‌کی گه‌رۆک” و ئامرازیک بۆ به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌ی “سه‌رکوتی فره‌چەشن” و “ته‌وه‌ره فره‌چەشنه‌کانی شوناس و تاقمه په‌راوی‌زخراوه‌کان”، له بوار و جوگرافیای جیاوازا به‌کار براوه، بۆ ئه‌وه‌ی پێشان بدات که ئه‌م چه‌مکه جیا له به‌کاره‌ینانی له وینه‌ی ژنانی په‌شدا، نه‌ک ته‌نیا وه‌ک تیۆری به‌ئکوه وه‌ک کرده‌وه‌یش که ئیکی به‌ربلاوتری ئی وه‌رده‌گیریت (Smith, 1998). له‌م وتاره‌دا، من له چوارچیه‌ی یه‌کتبرین که‌نک وه‌رده‌گرم بۆ ئه‌وه‌ی باشتتر له‌وه‌ کۆسپه فره‌چەشن و فره‌توێژه تیبه‌گه‌ین که له فیربوون و فیرکردنی زمانی بیده‌وه‌ته‌ی کوردیدا به‌ره‌و‌وو‌ی ده‌بینه‌وه. ئه‌م رێبازه به دیاریکراوی یارمه‌تیمان ده‌دات، نه‌ک ته‌نیا به هه‌سه‌نگاندن له‌گه‌ن زمانه زۆرتر فیرکراوه‌کان، به‌ئکوه ته‌نانه‌ت به هه‌سه‌نگاندن له‌گه‌ن زمانه که‌متر فیرکراوه مافی‌دراوه‌کانی خاوه‌ن ده‌وله‌ت به‌گشتی و ئه‌وانه‌ی ناوچه وه‌ک: عه‌ره‌بی، فارسی و تورکی، له پینگی زمانی بیده‌وه‌ته‌ی کوردی تیبه‌گه‌ین. هه‌روه‌ها، ئامرازیک به‌که‌نکه بۆ پێشاندانی ناکاری پینکها ته په‌روه‌ده‌یه‌یه‌کانی ده‌سه‌لات که راسته‌وخۆ و ناپاسته‌وخۆ کاریگه‌رییان له‌سه‌ر زمانه بیده‌وه‌ته‌کان له مائه‌وه و له ده‌ره‌وه‌دا ده‌بیته.

وتاره‌که له سه‌ره‌تادا وینه‌یه‌کی خیرا له پینگی هه‌نووه‌کیی زمانی کوردی له رۆژه‌لاتی ناویندا ده‌خاته به‌رده‌ست. دواتر باس له میژوو و ئهو پالنه‌رانه ده‌کات که بوون به هۆی ئه‌وه‌ی زمانی کوردی له ده‌وله‌ته یه‌کگرتوه‌کاندا قسه‌ی پی بکریته. وتاره‌که رووناکی ده‌خاته سه‌ر ئه‌وه‌ی چۆن هه‌لاواردنه حکوومی، دامه‌زراوه‌یی و وانه‌یییه‌کان و ئاسته‌نگه‌کانی ئهو ولاتانه‌ی کوردیان تیدا هه‌نکه‌وتوه، کاریان کردووه‌ته سه‌ر پینگی زمانی کوردی له ده‌وله‌ته یه‌کگرتوه‌کاندا. ئه‌وه‌ی چۆن پرسی زمانی کوردی له ده‌وله‌ته یه‌کگرتوه‌کاندا مانای به‌ربلاوتری زمانه بیده‌وه‌ته‌کان روون ده‌کاته‌وه و له‌کو‌تاییدا ده‌گاته بواری به‌ربلاوتری خویندنه‌وه‌کانی دیاسپۆرای رۆژه‌لاتی ناوین؟ له‌کو‌تاییدا وتاره‌که مه‌به‌ستیه‌تی تیبه‌گات که به‌شه‌کانی وه‌ک خویندنه‌وه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوین، فره‌ه‌نگ و زمانه‌کانی رۆژه‌لاتی نزیک، به‌شی نۆراسیای ناوه‌ندی و خویندنه‌وه‌کانی ئیرانی، عه‌ره‌بی و تورکی و هند .. و هه‌روه‌ها ئه‌نجومه‌ن و ناوه‌نده‌کانی وه‌ک ACTFL و NCOLCTL له‌ناو ریکخراوه‌هاوچه‌شنه‌کانی تریاندا، ده‌توانن تا چ ئاستیک یارمه‌تیده‌ر بن بۆ بردنه‌سه‌ر و هیشه‌ته‌وه‌ی پینگی زمانی کوردی و زمانه بیده‌وه‌ته‌کانی تر له ده‌وله‌ته یه‌کگرتوه‌کاندا. ئایا چوارچیه‌ی “تاک - ته‌وه‌ر”ی NCOLCTL که بۆ وینه هه‌موو زمانه‌کانی دنیا، جیا له ئینگلیسی، سپانی، فره‌ه‌نسی، ئه‌لمانی و ئیتالی له‌ژێر چه‌تریک به‌ناوی زمانه که‌متر فیرکراوه‌کاندا کۆ ده‌کاته‌وه (ده‌توانیت ئه‌زموونی “یه‌کتبرین”ی زمانه بیده‌وه‌ته‌کانی وه‌ک کوردی، ئویفور،

به‌به‌ر/ئامازیق، به‌لووچی و ئه‌وانه‌ی تر باس بکات؟ وتاره‌که له شیوازناسیی جۆراوجۆر و له وتووێژی تاکه‌که‌سی و په‌یوه‌ندیی ئیمه‌یلییه‌وه تا شروقه‌ی دهق که ئکی وه‌رگرتوو.

ئه‌ته‌وه‌ی کورد، زمان و پینووس

کوردی زمانی کورده‌کانه. که زۆرتر وا باسیان ده‌که‌ن که گه‌وره‌ترین نه‌ته‌وه‌ی بێده‌وله‌تی دنیان (Van Bruinessen, 1992)³ بو چه‌ندی سده زۆریه‌ی کورده‌کان له نیشتمانی نه‌ریتی خۆیاندا ژیاون که پێی ده‌وتیریت کوردستان و له ناو چوار ولاتدا هه‌که‌وتوو: ئێران، عێراق، تورکیه و سووریه. کورد له ده‌یه‌کانی کۆتایییدا، له عێراقدا و دواتریش له سووریه‌دا توانیویانه هه‌ریه‌ی خۆیه‌ریوه‌به‌ری خۆیان دابه‌زرین. نزیکه‌ی ۳۵ - ۳۰ ملیۆن کورد له هه‌موو دنیا دا هه‌ن. نزیکه‌ی یه‌ک ملیۆن کوردیش له قه‌قاز(به‌تایبه‌تی له ئه‌رمه‌نستان و ئازربایجان) و رۆژئاوا (به‌تایبه‌تی له ئوینان و ئیسراییل) ده‌ژین. (Sheyholislami & Sharifi, 2016, p.77) ژماره‌ی کوردان له کۆمه‌نگا دیاسپۆراکانی رۆژئاوا زیاتر له یه‌ک ملیۆن که‌س خه‌ملێنراوه. (Hassanpour & Mojab, 2005) فه‌رانسه، ولاتانی سکانه‌دیناوی، به‌تایبه‌تی سوید و ئالمان له ئوروپادا، ئوسترالیا، کانادا و ده‌وله‌ته‌ یه‌گرتووکه‌کانی ئه‌مریکا ئه‌و ولاتانه‌ن که میوانداری کوردیان کردوو.

زمانی کوردی

زمانی کوردی به‌شیک له زمانه‌ هیندۆ-ئوروپاییه‌کانه که له پینج زاراوه‌ی سه‌ره‌کی پیک دیت. کوردی باکوور(له‌مه‌به‌دوا کرمانجی)، کوردی ناوه‌ندی(له‌مه‌به‌دوا سۆرانی)، کوردی باشوور(کرمانجی، که‌له‌وری، له‌کی و ئه‌وانی تر)، هه‌ورامی / گۆرانی و زازاکی. (Haig & Ergin, 2014) کرمانجی و سۆرانی به‌هۆکاری زۆرترین ژماره‌ی ناخپوه‌ره‌کانیا نه‌وه و هه‌روه‌ها به‌هۆی ئه‌وه‌ی به‌شی زۆری وێژه‌ی کوردی به‌رده‌ست به‌ ئه‌م دوو زاراوه‌یه‌ نووسراون، بوون به‌ پینوه‌ به‌و مانایه‌ که چه‌ندی فه‌ره‌نگی یه‌ک - زمانه و چه‌ند - زمانه، پاگه‌یانندی جۆراوجۆر، کتیبی ریزمان و شیوازیان هه‌یه و له‌و شویانه‌یش که رینگه‌ پیدراون زمانی خویندنگه و زانستگان. (Sheyholeslami & Sharifi. 2016, P.78) گه‌وره‌ترین یارمه‌تی بو ئه‌م په‌وته کاتیک بوو که له سالی ۱۹۹۲ دا کورد ده‌ستیان کرد به‌ خۆیه‌ریوه‌به‌ری هه‌ریه‌که‌یان له باکووری عێراقدا. کۆمه‌له‌کانی دیاسپۆرای رۆژئاوا، به‌تایبه‌تی له ولاتانی سکانه‌دیناویدا، رۆتیکه‌ گه‌وره‌یان بوو له به‌پینوه‌کردن و نوۆه‌نکردنه‌وه‌ی کرمانجیدا. (Kreyenbroek, 2005) ئه‌مڕۆ هه‌ردوو زاراوه‌ی کرمانجی و سۆرانی سه‌قامگیرن و په‌ره ده‌سینن، له به‌رانه‌به‌ردا زاراوه‌کانی تر له که‌می ده‌دن و هه‌ورامی و زازاکی به‌ره‌و پینگه‌ی زمانه‌ له مه‌ترسییه‌کاندا خزیون.

(Kangas & Chyet, 1996) دواى ههفتا ساڵ له قهدهغهبوون، زمانهکه له شوینه گشتیهکاندا له کوتایی سهدی بیستدا کهمیک لهگه ئیدا هه لکرا. له ۱۹۹۲ دا، قهدهغهبوونی زمانی کوردی له شوینه گشتیهکاندا خواتر بوویهوه. له ساڵی ۲۰۰۹دا، زانستگای ئارتووکلووی ماردین، خولی زمانی کوردی و زمانه کهمینهکانی تری له ئاستی زانستگادا راگه یاندا. له ساڵی ۲۰۱۲دا، وانهکانی زمانی کوردی وهک زمانیکی هه ئبژێردراو و بهو مهرجی که پشتگیری مائی و ژمارهی پێویستی فیرخواری بو دابین بییت، له خویندنگاناکاندا ریگیان پێ درا. له ساڵانی دواییدا، هیندیک پۆلی تایبهتی زمانی کوردی پینشیار دهکرین. هیندیک له زانستگان چهند یه کهیهکی خویندنی زمان و وێژهی کوردی و هیندیک خویندنگهی دوانوهندییش له ناوچه کوردیهکاندا خولی زمانی کوردی وهک زمانی هه ئبژێردراو دهخه نه بهردهست. بلاقۆکی کوردی، وهک ئاقیستا له ئیستانبول سهریان هه ئداوه و وێستگهیهکی ته له فزیۆنی دهو له تیی ۷ کاتژمیرهیش به ناوی تی ئار تی کوردی ههیه. نه گهرچی، سیاسهتی توندکردنه وهی تورکیه له دواى کووده تاوه، زمانی کوردی کردووه ته ئامانج و خویندنگا تایبه ته کوردیهکان داخران. تا نه مرۆیش، زمانی کوردی له تورکیه دا وهک زمانیکی دووجار که مینه ماوه ته وه که هیچ پینگه یه کی فه رمی، مافی پهروه دهیی، یان هیچ چه شنه بره و پیندان و پشتگیرییه کی دهو له تیی نییه (Zeydanlioglu, 2012; Arslan, 2015).

له ئیراندا و له ماوهی ژبانی کورتی کۆماری خۆیه رێوه به ری کوردستاندا (له ژانویه تا دێسامبری ۱۹۴۶) کوردی زمانی فه رمیی کۆماره که بوو و زمان و وێژهی کوردی به باشی مامه نه ی له گه ل کرا و به راستی ئازادیی زمانی هه بوو و بره و ی پێ درا. له رووخانی کۆماره وه تا ساڵی شۆرشى ئیسلامی ۱۹۷۹ [له ئیراندا]، ده برینی شوناسی کوردی به توندی به ری پێ ده گیرا. (Sheyholislami, 2019) له شۆرشى ئیسلامی ۱۹۷۹ هه زمانی کوردی ده که ویتته دۆخیکه وه که شیخو ئیسلامی (۲۰۱۲) به "له گه ئدا هه لکردنی به رته سک و ده سته به سه ردا گیرا" ناوی ده بات. له ۱۴ جوولای ۲۰۲۰ دا، مامۆستایه کی زمانی کوردی له لایهن دادگهی شۆرشى ئیسلامیه وه به تاوانی فیرکردنی زمانی دایکی ده ساڵ زیندانی به سه ردا سه پیندرا. (Khezri, 2020) تا نه مرۆیش، زمانی کوردی پینگه یه کی فه رمیی نییه و هیچ بره و پیندان و پشتگیرییه کی دهو له تیی نییه. ته نانهت قانونی بنگه هیی کۆماری ئیسلامی ئیران، زمانهکانی جیا له فارسی له ئیراندا، به چه مکه کۆلۆنیا لیستیهکانی وهک "زمانی ناوچه یی و هۆزی" ناو ده بات (هه مان). به پای زۆریه ی لیکۆ له رانی ئه م به واره وهک جیم کوومینز، تاق سکوتناب کانگاس و شیخو ئیسلامی، زمانی کوردی له ئیراندا له مه تر سیدایه، له بهر ئه وهی به تایبه تی له سه ره تاکانی پهروه ده دا ئامرازى فیرکردن نییه. (see: Kalan 2016, Sheyholislami 2012) ئه مرۆکه، زمانی کوردی هیشتا له ژێر مه ترسیی تواندنه وه و سیاسه تی نه رمی زمانکوژی له ناو سیسته می پهروه ده ی ئیراندا یه (see: Soleimani & Mohammadpour, 2019). تا دهیه کوتاییهکانی سهدی بیسته م، کورد له عیراقددا ته نیا ده ساڵ ئازادیی زمانی و مافه نه رینییه زمانییهکانیان نه زموون کرد، ئه وی تر هه مووی برگه برگه بووه. ئه مه دوو ساڵ ته مه نی پاشایه تی کوردستان به پێشه رویی شیخ مه حموود به رزنجی (۱۹۵۶ - ۱۸۸۷)، که له ۱۹۲۲ هه وه تا ۱۹۲۴ ی خایاند و قوئاغی دامه زاندنی کۆماری عیراق به تایبه تی له ۱۹۷۰ تا ۱۹۷۷ له خو ده گریت. (Sallih, 2019, p.40) جیاواز له پرسی به فه رمی ناسین،

عیراقی ژێرده‌سه‌لاتی به‌عس سیاسه‌تیکی درێژخایه‌نی به‌عه‌ره‌بکردن و پاکتاوی ئیتنیکی کوردی گرتیه‌ به‌ر. سیاسه‌تی نه‌رمی زمانکوژی له‌کوژتا‌ییدا به‌ زنجیره‌ هه‌له‌ته‌تی نه‌نفال له‌ کوژتا‌ییه‌کانی ده‌یه‌ی ۱۹۸۰ دا وه‌ک کوژه‌لکوژی جه‌سته‌تی ته‌قییه‌وه‌ (Hassanpou, 1992pp 119-125, Salih, 2019) هه‌رجوړیک بیته‌، له‌ سالی ۱۹۹۲دا، دانانی ناوچه‌یه‌کی ته‌ناهیی که‌م یان زۆر خۆبه‌ریه‌به‌ر له‌ کوردستانی سه‌ر به‌ عیراقد، سه‌ره‌تا هه‌لیکی زۆر باش بوو بو‌ چالاکییه‌ وێژه‌یییه‌کان، که‌ به‌چری سه‌رنجی خسته‌بووه‌ سه‌ر پرسه‌ زمانه‌وانی، سیاسی و کوژه‌لایه‌تییه‌کان. هه‌ر له‌و سانه‌دا، کوردی له‌ کوردستانی سه‌ر به‌ عیراقد بوو به‌ زمانی فه‌رمی. له‌ سالی ۲۰۰۵دا، زمانی کوردی له‌ قانونی بنگه‌هی عیراقد به‌ پرونی وه‌ک یه‌کیک له‌ زمانه‌ فه‌رمیه‌کان دانی پێدا نرا. نه‌گه‌چی له‌ کوردستانی هه‌لکه‌وتوو له‌ باکووری عیراقد زمانی کوردی به‌ باشی بره‌وی پێ ده‌دریت و پشتگیری ده‌کریت، به‌لام دانپێدانان به‌ زمانی کوردیدا، له‌ قانونی بنگه‌هی ۲۰۰۵، له‌ ئاستی فیدراڵدا زۆرتر هه‌یامیه‌ تا نه‌وه‌ی کرده‌یی بیته‌. (Sheyholismali, 2019, p.106)

به‌کاره‌ینانی زمانی کوردی به‌ هه‌موو چه‌شیک له‌ سه‌ره‌تای دامه‌زرانی کوژماری عه‌ره‌بیی سووریه‌ له‌ ۱۹۶۶وه‌ قه‌ده‌غه‌ بوو و ته‌نا ته‌ دوات دامه‌زرانی حیزبی به‌عس له‌ سالی ۱۹۶۲ دا زۆرتیش قه‌ده‌غه‌ کرا. په‌روه‌ده‌ به‌ زمانی دایک هه‌چکات له‌ هه‌چ حکومه‌تیکی سووریه‌دا دانی پێدا نه‌نرا. (Hassanpour, Skutnabb-Kangas & Chyet, 1996) زمانی کوردی له‌ ده‌وله‌تی نه‌سه‌دا به‌ره‌وووی هه‌ردوو جوړی زمانکوژی نه‌رم و زیر ده‌بیته‌وه‌. به‌دوات به‌هاری عه‌ره‌بییدا، کورد ده‌ستیان به‌سه‌ر زۆریه‌ی ناوچه‌ کوردیه‌کاندا گرت، که‌ ئیستا زمانی کوردی له‌ ناویاندا ئامرازی په‌روه‌ده‌، په‌یوه‌ندیگرتن و راگه‌یاننده‌. له‌ ۲۰۱۶دا، زانستگای رۆژئاوا له‌ قامیشلی دامه‌زرا. زانستگاکه‌ به‌رنامه‌ی خویندن بو‌ په‌روه‌ده‌ی خویندنگه‌ی سه‌ره‌تایی و زمان و وێژه‌ی کوردی ده‌خاته‌ به‌رده‌ست. له‌ ئیستادا، کوردی له‌ هه‌موو خویندنگه‌کانی ناوچه‌ کوردیه‌کاندا فێر ده‌کریت. ژماره‌ی مامۆستاکانی زمانی کوردی له‌ جزیره‌ ۱۳۲۵ که‌س، له‌ عه‌فرین ۹۳۰ که‌س و له‌ کوژانی ۴۰۰ که‌س ده‌خه‌ملیندریت.⁵ له‌گه‌ڵ نه‌وه‌یشدا بو‌ به‌کوردیکردنی سیسته‌می په‌روه‌ده‌، گه‌رتی نه‌بوونی سه‌رچاوه‌ی مانی، کتیبی ده‌ق و ئامرازی فێرکاری، مامۆستا و به‌رنامه‌ی راهه‌ینانی مامۆستا و دۆخی به‌رده‌وامی شه‌ره‌ ناوخوا‌یی و ده‌ره‌کییه‌کان و ناروونی داها‌توو هه‌یه‌. نه‌وه‌ی لێرده‌ له‌سه‌ر پێگه‌ی زمانی کوردی له‌ رۆژه‌لاتی ناویندا ده‌توانین باسی بکه‌ین نه‌وه‌یه‌ که‌ زمانی کوردی هه‌رکاتیک که‌ ده‌وله‌ت بره‌وی پێ داوه‌ و پشتی گرتوووه‌ دۆخی باشت‌ر بووه‌.

له‌ عیراق و له‌ سالی ۱۹۹۲دا، دامه‌زرانی ناوچه‌یه‌کی سه‌ره‌خو له‌ کوردستانی سه‌ر به‌ عیراقد، رووخانی رێژیی سه‌دام حسین له‌ ۲۰۰۳دا و یه‌کخسته‌نی پارێزگاکان له‌ ژێر ناوی حکومه‌ته‌ی هه‌ریه‌می کوردستاندا، هه‌لیکی زۆر گه‌وره‌ بوو بو‌ چالاکییه‌کان له‌ بواری زمان و فه‌ره‌ه‌نگی کوردیدا. له‌ ئێراندا، زمانی کوردی به‌هۆی پشتگیری کوژماری ته‌مه‌نکورتی کوردستان له‌ ۱۹۶۶دا گه‌شایه‌وه‌. دوات رووخانی کوژماریه‌که‌، پێگه‌ی زمانی کوردی کز بوو. له‌م دوا‌ییه‌نه‌دا و له‌ ۲۰۱۲وه‌، دامه‌زرانی رۆژئاوا بوو به‌ هه‌لیکی باش بو‌ چالاکی له‌ بواری زمانی کوردی له‌ سووریه‌دا. پێش‌ئا‌ویه‌کی هاوچه‌شن له‌ کوژه‌له‌

کوردییەکانی دیاسپۆرا له ئوروپا و دەولەتە یەگرتووکانیشدا بەرچاو دەکەوێت. کۆمەڵە کوردییەکانی دیاسپۆرا له کۆمەڵەکانی سکandinاییدا، رۆژێکی سەرەکیان له به‌پنۆه‌کردن و نۆژە‌نکردنەوەی کرمانجیدا هه‌بوو. کۆمەڵە کوردییەکه که ئکی له پشتگیریی به‌رچاوی ولاتی ئوروپا، به‌تایبەت ولاتی سوید وەرگرت. به‌گشتی، ولاتی ئوروپا و ئەمریکای باکوور هه‌تسۆکه‌وتی جیاوازیان بووه له‌گه‌ڵ زمانی کوردیدا.

زمانی کوردی له دیاسپۆرادا

وهک ئاکامی میژووێهکی که‌هه‌که‌بوو له زمانکوژی، هه‌لاواردن و جوهرەکانی تری رەتکردنەوه و تواندنەوهی سیستەماتیکی حکومەتە ناوهندییەکانی ناوچه‌که، کورد پەنای بۆ زۆریک له ولاتی دنیا بردوو، به‌و هیوایهی بتوانی‌ت به‌بی‌ترس له به‌دواداچوون، به‌ندکران و ته‌ناهت کوشتن، فه‌رهه‌نگی خۆی به‌رپۆه‌بات و به‌ زمانی دایکیی خۆی بدوێت (Arpacik 2019, p.44).

(کۆمەڵە دیاسپۆراییه‌کانی ئوروپا، که له ده‌یهی ۱۹۵۰ دا و له فه‌رانسه‌وه ده‌ستی پێ کرد و ولاتی تری ئوروپای) به‌تایبەت له سکandinایا، به‌دوادا هات، زۆرتین پێشوازیان له زمانی کوردی کردوو. له‌ناو هه‌موو زاواوه‌کانی زمانی کوردیدا، کرمانجی زۆرتین پشتگری بووه.

ولته ئوروپییەکان هه‌تسۆکه‌وتی جیاوازیان له‌گه‌ڵ زمانی کوردیدا کردوو. که‌مینه‌یهک له خویندکارانی تا پۆلی ۱۲ له هیندیك لهم ولاتانه‌دا مافی ئه‌وه‌یان بووه که یه‌ک یان چه‌ند کاتژمێریک به‌ زمانی خۆمائی خۆیان بخرینه‌ به‌ر خویندن. به‌هه‌رجۆر بی‌ت، له هیندیك لهم ولاتانه‌دا بوودجه‌که ده‌بردین و پاشه‌رۆیی دژ به‌ فه‌ره‌ه‌ه‌نگی کۆتایی به‌م به‌رنامه‌گه‌له هیناوه و هه‌ره‌شه له‌و به‌رنامه‌هه‌یش ده‌کات که ماونه‌ته‌وه. هه‌روه‌ها، چه‌ندین ولاتی ئوروپایی خواستی به‌هیزی خۆیان بۆ راگرتنی دئی ده‌ولته‌کانی رۆژه‌لاتی ناوین پێشان داوه که تیچوووه‌که‌ی که‌وتوووه‌ته سەر کوردی دیاسپۆرا. هه‌ر به‌جۆره‌ی که کوردانی رۆژه‌لاتی ناوین، له‌ناو ئه‌و ولاتانه‌ی که تییدا هه‌لکه‌وتوون، وهک خه‌لکی ولاتی سه‌رچاوه‌یان ئاماژه‌یان پێ ده‌کری‌ت. (Hassanpou, Skutnabb-Kangas & Chyet, 1996) هه‌رچه‌ند زۆرینه‌ی کوردانی ئوروپا له ئالمان ده‌ژین، پیگه‌ی زمانی کوردی له‌وێش به‌رچاو نییه و ته‌نیا چه‌ند خولیکی به‌کۆمه‌ڵی زمانی کوردی له Freie universitat له بیریین هه‌یه. له کانادا، په‌روه‌ده له‌ژێر چاودیری حکومەتی پارێزگاگاندایه و یارمه‌تییه‌کان زۆریه‌ی کات ته‌رخان ده‌کری‌ن بۆ ر‌ه‌ه‌ینانی “زمانی میرات” و کۆن بۆماوه‌ی چه‌ند کاتژمێر له هه‌فته‌دا. پۆلی زمانی کوردی بۆ خویندکاری تا قوناغی ۱۲، به‌جیا بۆ کۆتایی هه‌فته‌کان ته‌رخان کراوه. زۆریک له‌م به‌رنامه‌ مه‌ترسیی برینی یارمه‌تییان له‌سه‌ر هه‌یه یان لانیکه‌م پێویستیان به‌ ناوونوسیینه. بۆ وینه، کۆمه‌ڵی کوردی که به‌ ولاتیکی به‌ریندا بلاو بوونه‌ته‌وه، ناتوانن لانیکه‌م ۲۵ خویندکاری پێویستی داواکراو بۆ پارێزگای ئونتاریۆ دا‌بین بکه‌ن بۆ ئه‌وه‌ی داوا له

حکومەت بکریت ههفتانه ۵/۲ کاتژمێر فییکاریی زمانهکه یانیان بو دایین بکات. (Ibid)

پینگهی زمانی کوردی له سویدا ئاوارتهیه. پۆلی زمانی کوردی بو خویندکاری تا پۆلی ۱۲ بهشیک له بهرنامهی وانهی خویندنگایه که جیاوازه له وهی تهنیا زمانیکی بهگومەل بیت یان تهنیا له کۆتایی ههفتهدا بیت. بویه نه پۆلانه له چاوی خویندکارهکاندا رهوایی و دانپیدانانی زۆرتری هیه، چونکا بهشیک له بهرنامهی خویندنگایه و له ههر نهو ژینگهیهی خویندنگادا و وهک بابتهکانی تر فیر دهکریت. دهبێ ئهوهیش زیاد بکهین، که زمانی دایکی منداڵانی خویندنگه کوردیهکان، لهم خویندنگایانهدا دهنوسریتهوه و بهمهرجیک بیانوهیت له بهران بهر نهوهی بهزور شوناسی عهرهبی، ئیرانی و تورکییان بهنێ، دهتوانن خۆیان به کورد بناسین. (Ibid) پینگهی زمانی کوردی له سویدا له قۆلغای داناوهندیشدا ههر ئاوارتهیه. بۆینه، زانستگای ئۆپسالا، نهک ههر خولی زمان و وێژی کوردی داناوه، به ئکوو کوردی وهک مژاری چه نیدین خولی تریش دیاری کردوه و چهند پۆلیکیش ههه که بهشیکیان به زمانی کوردی وانه دهوتریت. ههروهها بهرنامهی خویندنگه کوردیهکانیش له راهینانی لیکۆلهری تایبهتکار له بواری زمان و فهرهنگی کوردیدا یارمهتی دهدات. چه نیدین نووسینگهی حکومەتی یارمهتی بلاوکردنهوهی نزیک به دوازه کتیبیان کردوه. زۆریک له کتیبخانهکان کۆراوهی کتیب و چه ن گۆفاریک به زمانی کوردیان هیه. تهنا تهت خاوهن ژمارهیهکی بهرچاو له چیرۆکی منداڵان که وهرگێرداونهته سه ر زمانی کوردی. ناوهندی په ره سه نندنی نیونه ته وهی سویدی یارمهتی بلاوکردنهوهی ئهم چیرۆکی منداڵانهی داوه بو ئه وهی له کوردستانی سه ر به عیراقددا به کار بیرین. بریک یارمه تیش دایین کرا بو دووبلهی قیدیوی کارتونی مندا لان. (Ibid) به ئهم یارمه تییه که مهی حکومەتی سویده وه، نه و ولاته وهک ناوه ندیکی چالاکي فیرکردن و فیربوونی زمانی کوردی، بلاو کراوهی کوردی و چالاکي فهرهنگی ده رکه وتوه. ئه مچۆره له پشتگیری سنووره به ره سه تهکانی بره و پیدانی کوردی کرمانجی له تورکیه و سووریهی لاداوه و بووه به وهی به پیره بوون و نۆژنه بوونه وهی ئه و زمانه (Kreyenbroek 2005) پینگهی زمانی کوردی له سویدا، پیشان دهدات که زمانیک تهنا ته له دیاسپۆرادا کاتیک که مافه ئه رینییه زمانیهکان، بره و پیدان و پشتگیری له ولاتی پیشواز وهرده گریت، دهتوانیت به باشی په ره بسینیت. له لایهکی تره وه، پینگهی زمانی کوردی له زۆریک له ولاتانی تری رۆژئاوادا پیشان دهدات، که تهنیا هه ئکردنی (Tolerance) به بێ بره ودان و پشتگیری، بو په ره سه ندن و مانه وهی پینگهی زمانیکی بیده و تهت به س نییه. کورد و زمانی کوردی له ده و ته ته یه کگرتوهکاندا

کورد له ده و ته ته یه کگرتوهکاندا

له دوا چارهکی سه دهی بیسته مه وه، ده و ته ته یه کگرتوهکان پینچ شه پۆلی کۆچی کوردانی به خۆیه دیوه. یه کهم شه پۆل له ۱۹۷۶ - ۱۹۷۷ دا و به دوا ی هه ره سی شۆرشی کورد له عیراقددا گه یشت، کاتیک که شای ئیران و ده و ته ته یه کگرتوهکان

دهستان له پشتیوانیی شۆرشگێره کوردهکان هه‌نگرت و هیچ پشتیوانییکی تریان نه‌بوو. له‌ئاکامدا، به‌هه‌زاران خه‌لکی کورد بۆ راکردن له‌کارسات، به‌لێشاو هه‌لهاتن و هیندیکیان له‌ده‌وله‌ته‌یه‌کگرتوووه‌کاندا گیرسانه. زۆرینه‌ی نزیک به‌ته‌واوی ئهم کوردانه‌ی ناو عیراق له‌تینیسی، تیگزاس، کالیفۆرنیا، واشنگتن دی سی و داکوئا جیگیر بوون. (karimi, 2010)

دووهم شه‌پولی کۆچکردن له‌ ۱۹۷۹ دا و له‌کاتی‌دا بوو که شۆرشی ئێران رووی دا. زۆرینه‌ی کوردانی ناو ئێران به‌ره‌پرووی پێژیمی تیۆکراتیکی کۆماری ئیسلامی له‌ ئێراندا بوونه‌وه. له‌ ۲۰ ناگۆستی ۱۹۷۹دا، ئایه‌توللا خومه‌ینی فه‌توای سه‌رکوتییکی هۆقانه‌ی خه‌لکی کوردی ناو ئێرانی ده‌رکرد. هاوکات شه‌پولی کوشتوبه‌ر و بۆمبارانی شه‌ره‌کانی کوردستان ده‌ستی پێ کرد. ⁶ له‌ ئاکامدا، زۆرێک له‌ کورده‌کانی ناو ئێران ئاواره‌ بوون و هیندیکیان له‌ ده‌وله‌ته‌یه‌کگرتوووه‌کاندا گیرسانه‌وه. نزیکه‌ی ته‌واوی ئهم کۆچبه‌رانه‌ له‌ ئۆس ئانجلیس و کالیفۆرنیا جیگیر بوون. سیه‌ه‌مین و گه‌وره‌ترین شه‌پۆل به‌جیماوانی هه‌له‌مه‌تی کۆمه‌ڵکوژیی ناسراو به‌ نه‌نفال بوون که سه‌دام حسین بۆ بنه‌رکردنی کورد له‌ باکووری عیراقدا ده‌ستی پێ کرد. ئهم هه‌له‌مه‌ته‌ له‌ سالی ۱۹۸۸دا و به‌ بۆمبارانی کیمیایی شاری کوردیی هه‌له‌بجه‌ گه‌یشته‌ ئه‌و‌نکه. به‌گۆیه‌ری چاوه‌دێری مافی مرۆف (۱۹۹۳)، ۵۰۰۰ تا ۱۰۰۰۰ کورد له‌ هه‌له‌مه‌ته‌دا کوژران. هیندیکیان له‌ کاربه‌ده‌ستانی کورد بانگه‌شه‌ی ئه‌وه‌ ده‌که‌ن که ئهم ژماره‌یه‌ تا ۱۸۲۰۰۰ که‌س ده‌گات. ⁸ هه‌زاران کورد له‌ پیناوه‌ دۆزینه‌وه‌ی په‌ناگه‌یه‌که‌دا سنووریان بری. له‌نیوان سا‌له‌کانی ۱۹۹۲ - ۱۹۹۱ دا نزیکه‌ی ۹۰۰۰ که‌س له‌ ده‌وله‌ته‌یه‌کگرتوووه‌کاندا جیگیر بوون. شه‌پۆلی چوارهم له‌نیوان سا‌له‌کانی ۹۸ - ۱۹۹۶ دا رووی دا، زۆرینه‌ی ئهم شه‌پۆله‌وه‌ ره‌گێڕانه‌ بوون که له‌گه‌ڵ سوپای ده‌وله‌ته‌یه‌کگرتوووه‌کان له‌ رۆژه‌لاتی ناویندا کاریان ده‌کرد و دواتر به‌هۆی په‌یوه‌ندیان له‌گه‌ڵ سوپای ده‌وله‌ته‌یه‌کگرتوووه‌کان و پشتگیری ناژانسه‌کانی ولاتی تری رۆژئاواوه، ژبانیان له‌لایه‌ن سه‌دام حه‌سینه‌وه‌ که‌وتبووه‌ مه‌ترسییه. نزیک به‌ ۶۰۰۰ کورد له‌سنووری تورکیه‌دا و به‌ رنگای ئاسمانی راگۆیزران بۆ گوام بۆ ئه‌وه‌ی پیناچوونه‌وه‌ به‌ په‌نابه‌ریه‌که‌یان بکریته‌وه‌ و دواي چهند مانگیگ گه‌یشتنه‌ ولاتی سه‌ره‌کی. (Talmadge, 1997; Pedigo, 2009) ئهم تاقمه‌ به‌ زۆری له‌ تینیسی و فیرجینیا جیگیر بوون. پینجه‌مین و دوايين شه‌پۆلی کۆچ بۆ ده‌وله‌ته‌یه‌کگرتوووه‌کان، به‌دوای کۆمه‌ڵکوژی ده‌وله‌تی ئیسلامی (داعش) به‌دژی کوردانی کرمانج-ئاخیوی ئیزیدی رووی دا. نزیکه‌ی ۳۰۰۰ که‌س له‌وان له‌ ئیبراسکا جیگیر بوون.

پێگه‌ی زمانی کوردی له‌ ده‌وله‌ته‌یه‌کگرتوووه‌کاندا

میسۆنێره مه‌سیحیه‌کان یه‌که‌م تاقمی ناو ئه‌مریکیه‌کان بوون که سه‌رنجیان بۆلای زمانی کوردی راکێشرا و ئهم زمانه‌یان خوینده‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ مه‌سیحیه‌ خۆجیه‌ کورده‌کانی هه‌ریه‌که‌دا په‌یوه‌ندی دروست بکه‌ن، ئینجیل وه‌رگێڕنه‌وه‌ و بیگه‌یه‌ننه‌ ده‌ستی کورده‌کان. له‌ ۱۸۵۶دا، به‌شیک له‌ ئینجیل وه‌رگێڕدرا به‌ سه‌ر کرمانجی. (Bagster, 1848, p.69) له‌وه‌ کاته‌وه‌، خویندنه‌وه‌کانی ئینجیل به‌ کوردی به‌رده‌وام بووه‌ و له‌لایه‌ن میسۆنێره ئه‌مریکیه‌کانی وه‌ک "سامویل ریبیا" و "ئیل فوسم" وه‌ ره‌شووینی بۆ دیاری کراوه‌، چونکه‌ ئه‌مانه‌ هه‌له‌وه‌ی ئه‌وه‌ بوون که په‌ره‌ به‌ کتیب و وشه‌نامه‌ی کوردی بده‌ن. له‌

1869، رپیا، میسیۆنیری A.B.C.F.M له کوردستاندا، "رێزمان و وشهنامهی کورتی زمانی کوردی" (a brief grammar and vocabulary of the Kurdish language) خسته بهردهستی کۆمه لگای ئەمریکی رۆژهلات. له 1919، فۆسم "رێزمانی کردهیی زمانی کوردی" (a practical Kurdish grammar) نووسی، که کۆمه لیک رینۆینی گشتگیری ریزمانیی، وینهی شیعەر و چیرۆکی کورت، تاقیکردنهوهی وهرگێرانیکی ئینجیل بۆ سهر زمانی کوردی و وشهنامهیهکی له خۆ دهگرت. له 1958، ئیرنیست مهک کارۆس "رێزمانی کوردی" (A Kurdish grammar) بلأو کردهوه. له 1967، زانستگای میشیگان پینج بهرگی له وتار، رۆژنامه، ریزمان، چیرۆکی کورت، فهرههنگی کوردی عهبدوئلا و مهک کارۆس بلأو کردهوه. ههر له 1967، مارگاریت کان، تیزی دۆکتۆراکهی له سهر زمانناسیی کوردی له زانستگای میشیگاندا نووسی. (Kahn, 1976; Gunter, 2018) له دهستیکی سهدی بیست و یهکه مهوه، هیندیک چالاک له سهر زمانی کوردی و بهزۆری له بواری بلأوکردنهوهدا بووه (see: Thackston undated; Chyet 2002; Ekici 2009; Khezri 2022).

ئهم چالاکیهانه له بواری بلأوکردنهوهدا بهدوایاندا کۆمه لیک دهستیخشهری له بواری فیکردنی زمانی کوردی له دهولهته یهکگرتتوهکاندا هاتوه، بهگشتی له بواری ناخافتندا، دوو جۆر پۆلی زمانی کوردی له دهولهته یهکگرتتوهکاندا هیه: ئهو پۆلانهی له ناو کۆمه لهکاندا و وهک کاری خیرخوازانه (بیدهسهکوتی مادی) دانراون و ئهو پۆلانهی له لایهن دابینکارییه فیدرالهکان و دامهزراوهکانی خویندنی بلأوه پێشنیار و پشتگیری کراون. وینهیهکی تاقمی یهکه م خولیکی کۆمه ل- تهوهر له "سان دییگو" دایه که له سه ره تاکانی 2000هکاندا بۆ ماوهی دوو سا ل بهردهوام بوو (Sheyholislami & Sharifi, 2016, p.88) ئهم پۆلانه له شهوان یان کۆتایی ههفتهکاندا له بهردهستان، به زۆری وهک پۆلی کوردی بئ- کریدیتن و یارمهتی له حکومهتی فیدرال و دامهزراوهکانی خویندنی بلأ وهرناگرن. ههر له په یوهندی له گه ل ئهم جۆره پۆلانهدا، دهییت بوتریت که چ له ماوهی سا لی خویندندا و چ وهک وۆرکشۆپی هاوینهی زمان، زمانی کوردی له هیندیک له دامهزراوهکان و زانستگاکان له دهولهته یهکگرتتوهکاندا فیکر کراوه. به گویهری ناوهندی توپژینهوهی پێشکه وتوو له سهر فیکربوونی زمان (CARLA)⁹، له دهولهته یهکگرتتوهکاندا سی بهرنامهی زمانی کوردی بۆ قۆناعی دوا ناوهندی هه بووه: زانستگای کالیفورنیا، ئوس ئانجلیس (UCLA)، دامهزراوهی زمانی بهرگری (DLI)، له مۆنتیری سی ئهی و زانکۆی دهولهتی کۆمه لی له نه شیل. له 2006، زانستگای هیندی بلوومینگتون (IUB)، بوو به یهکه مین زانستگا له باکووری ئەمریکادا که پۆلی زمانی کرمانجی دهخاته بهردهست. له 2021، زانستگای فلۆریدا ناوهندی دوا یین زانستگا بوو که خولی زمانی کوردی سۆرانی دهخاته بهردهست. بهگشتی، ئه مانه و بهرنامه هاوشیوهکانی تر، زۆرتر به هۆی دابینه کردن و ناو نووسینی که مهوه ئیستا له بهردهستدا نین.

هاوکات له گه ل ئه وهی دیاسپۆرای کوردی بۆ پێگه یهک بۆ زمانه که ی خۆی له ناو ئهو کۆمه لگایه دا ده گهریت که له پێشدا

سیستەمی پەرورده‌ی خۆی هه‌بووه، ئاریشه و ئاسته‌نگی نوێش ئه‌زموون ده‌کهن، که تایبه‌ته به زمانی بیده‌و‌ئەت، که ئه‌مه سه‌ره‌رای ئه‌و ئاریشه تایبه‌تانه بووه که له ولاتی خۆیاندا بو چەندین سه‌ده ئه‌زموونیان کردووه. ده‌قیکی پینشه‌وه که ریگی خۆش کرد بو ئه‌وه‌ی یه‌کتبرین به چه‌مک بکریت و بناسریت، خۆژیانامه‌ی ماری چی‌رچ تیریل بوو له‌ژیر ناوی “ژنیکی ره‌نگین پیست له جیهانیکی سپیدا (a colored woman in a white world)” له ساڵی ۱۹۶۸. یه‌که‌م هیله‌کانی ناویه “ئه‌مه چی‌رۆکی ژنیکی ره‌نگین پیسته له جیهانیکی سپی پیستدا. ره‌نگه ئه‌مه وه‌ک چی‌رۆکی نووسراوی ژنیکی سپی پیست نه‌بیست. ژنیکی سپی ته‌نیا یه‌ک گرفتی هه‌یه که به‌سه‌ریدا زال بیست-گرفتی ره‌گه‌ز. من دوانم هه‌یه، هه‌م ره‌گه‌ز و هه‌م تۆره‌مه. من سه‌ر به‌و تاقه تاقه‌مه‌م له‌م ولاته‌دا، که دوو ئاسته‌نگی وه‌ها گه‌وره‌ی له‌ ریدان که به‌سه‌ریاندا زال بیست. پیاوه ره‌نگین پیسته‌کان ته‌نیا یه‌کیان هه‌یه- ئه‌وه‌ی تۆره‌مه. (Terrell, 2005, p.29) تیریل به‌ له‌به‌رچا‌و‌گرتنی مافه تایبه‌ته‌کانی پیاوی سپی، خۆی له‌گه‌ل هه‌ردوو ژنی سپی و پیاوی ره‌شدا هه‌لده‌سه‌نگی‌نیت. ئه‌و باس ئه‌وه ده‌کات که “دوو ئاسته‌نگی وه‌ها گه‌وره” دۆخی “جووت-نوقسانی” (double-handicap) تۆره‌مه و ره‌گه‌ز دروست ده‌کات. (p.29) له ۱۹۷۰ دا، فرانسیس بیال به‌ په‌ره‌پیدانی چه‌مکی “جووت - نوقسانی” تیریل، باسه‌که‌ی به‌ره‌و ئه‌وه ده‌بات که ژنی ره‌ش له جوړیک له دۆخی “جووت - مه‌ترسی” دا (double jeopardy) چه‌قیوه که له یه‌ک کاتدا ژنه و ره‌شه. ئه‌و “ژنی ره‌ش له ئه‌م‌ریکا... وه‌ک کۆیله‌ی کۆیله” ده‌نوێنیت. (Beale, 1995, p.148) له کۆتایه‌کانی ده‌یه‌ی ۱۹۸۰ دا، دینۆ کینگ به‌ چه‌مکی جووت مه‌ترسی بیال و مه‌ترسی سیانه‌ی “بی‌قی‌ری لینده‌ی” دا ده‌چیته‌وه، که رووت‌تر پی له‌سه‌ر چینه کۆمه‌لایه‌تیبه‌کان داده‌گریت. کینگ باسی ئه‌وه ده‌کات که ئه‌م چوارچۆیه‌گه‌ له ده‌که‌ونه داوی “ریبازیکی روو له گه‌شه” (additive approach) که “ئه‌و راستیه‌یه له‌به‌ر چا‌و‌ ناگریت که تۆره‌مه‌خو‌ازی (راسیزم)، ره‌گه‌زخو‌ازی (سیکسیزم) و چینه‌خو‌ازی (کلاسیسیزم) سی‌ سیستەمی پا‌گرتنی سه‌ربه‌خۆ داده‌م‌زینن”، هیندی‌ک شت هه‌ن زۆرت‌تر له چه‌مکه‌لی وه‌ک “چه‌ند مه‌ترسی” دا (Multiple jeopardy) باشت‌ر ره‌نگ ده‌ده‌نه‌وه. ئه‌و ده‌لیت “چه‌ند مه‌ترسی”، “ته‌نیا هه‌ل‌ئاگه‌ریته‌وه بو چەندین سه‌رکوتی هاوکات، به‌لکوو په‌یوه‌ندی یه‌ک به‌ یه‌کیان له‌گه‌ل یه‌کت‌را ده‌رده‌خات” (p.471987)

هاوچه‌ش‌نی ئه‌زموونی ژنانی ره‌ش، وینه‌ی زمانی کوردیش ره‌نگه وه‌ک وینه‌ی زمانه که‌مه‌تر فیکراوه‌کان نه‌بیست که خاوه‌ن مافی تایبه‌تی خاوه‌ن ده‌وله‌ت‌بوون. چەندین نوقسان و توێژ له بی‌مافی بوونیان هه‌یه که له باب‌ه‌تی زمانی بیده‌و‌ئەتی کوردی له ده‌وله‌ته‌ یه‌کت‌روه‌کاندا که‌له‌که ده‌بن. به‌زۆری، پرس‌ی کورد له سه‌ره‌تادا به‌ چا‌ویلکه‌ی سیاسی، می‌ژوویی و له‌م داویانه‌یشدا خویندنه‌وه جینده‌ریه‌که‌نه‌وه لێی نزیک بوونه‌ته‌وه. ئه‌م به‌ناوه‌ندبوونی سیاسه‌ت و می‌ژووه، زمان و وێژ‌ی خستووه‌ته په‌راویزه‌وه. هه‌موو که‌س ده‌توانیت سه‌دان سه‌رچاوه‌ی ئاکادیمی له‌سه‌ر سیاسه‌ت و می‌ژووی کورد بدۆزیت‌وه به‌لام له دۆزینه‌وه‌ی ئه‌و ژماره که‌مه‌ی سه‌رچاوه‌گه‌لی په‌یوه‌ندی‌دار به‌ زمان و وێژ‌ی کوردیدا تووشی کیشه‌ ده‌بیت¹⁰. ته‌نانه‌ت ئامرازه سنوورداره‌کانی فیکردنی زمانی کوردی، کیماسی جو‌راو‌جو‌ریان هه‌یه. یه‌کیک له مامۆستا به‌ئ‌ه‌زموونه‌کانی زمانی

کوردی که له ده سالی دوااییدا له دامه‌زراوه جیا جیاکانی ده‌ئه‌ته یه‌گرتوووه‌کاندا وانهی وتوووته‌وه ده‌ئیت: " له کاتییدا کتیبه ریزمانه ماوه‌به‌سه‌رچوووه‌کان نامانجی سه‌ره‌کیی ئه‌و زمانناسانه‌یه که هۆگری زمانناسیی هه‌سه‌نگاندن و شیکاریی ریزمانی و زمانناسانه‌ی زمانی کوردی و ئیتنۆگرافین، کتیبه ده‌قه نوێکانیش به‌ده‌ست گرتی جیا جیاوه ده‌نایینن، که به‌رچاوترینیان بریتین له بوار و پیکه‌وه‌گیراوی مژاره ریزمانیه‌کان و هه‌روه‌ها باو بوونی مژاره فه‌ره‌ه‌نگیه‌کان و وشه په‌یوه‌ندیاره‌کانی". (Ekici, 2018) بیده‌وه‌له‌تبوون، زمانی کوردیی له ده‌ئه‌ته یه‌گرتوووه‌کاندا توشی گرتگه‌لیک کردوو که له ولاتی خۆشیا‌ندا به‌ره‌و‌پووی ده‌بوونه‌وه؛ وه‌ک جیا‌و‌زی نیوان زاراوه‌کان و ئاستی دیاریکراوی به‌په‌وه‌ریوون و نۆژه‌نکردنه‌وه، رینۆسپیک که به‌کاری ده‌بن و له‌به‌رده‌ستبوونی فیکراریی زمان و نامراز و تیکنۆلۆژیی فیکراریی شیاو، که ئه‌مانه له‌گه‌ڵ زۆریک بابته‌ی تردا ئه‌و ئاسته‌نگانه بوون که له ولاتی خۆیان و له دیاسپۆرایش به‌ره‌و‌پووی فیکراریی زمانی کوردی بوونه‌ته‌وه. په‌ره‌سه‌ندنی تیکنۆلۆژی له‌لایه‌که‌وه به‌سه‌ر ئه‌م ئاسته‌نگانه‌دا زال بووه و له‌لایه‌کی تره‌وه ئاسته‌نگی نویی دروست کردوو. خویندکاریکی زمانی ئینگلیسی چون ده‌بیت کاتیک که بو په‌یوه‌ندیگرتن و نووسین به‌ زمانی ئینگلیسی که ئک له ته‌خته‌کیلی فه‌رانی وه‌ریگرتا؟ هه‌تا ئه‌م‌رۆژه و به‌هۆی که‌مبوونی تیکنۆلۆژیی شیاوه‌وه، زۆربه‌ی خویندکارانی زمانی کوردی، پیوستیان به‌ ته‌خته‌کیلی عه‌ره‌بی و فارسی و تورکی هه‌یه.

ده‌بیت ئه‌وه‌یش زیاد بکه‌ین که، تاییه‌تمه‌ندیی زه‌قی کۆمه‌لی کوردی له ده‌ئه‌ته یه‌گرتوووه‌کاندا، کاریگه‌ریی له‌سه‌ر پیگه‌ی فیکردنی زمانی کوردی هه‌بووه. کۆمه‌لی کوردی له ده‌ئه‌ته یه‌گرتوووه‌کاندا نه‌ک هه‌ر له‌باری دانیشتوانه‌وه بچووکه، به‌ئکوو هۆکاره پائنه‌ره‌کانی بوونیشیان له‌ناو ئه‌و ولاته‌دا، دووره له به‌دواداچوونی خه‌ونی ئه‌مریکی. ئه‌م په‌نابه‌ره کوردانه به‌زۆری به‌جیم‌او‌ی توندوتیژی، سرینه‌وه‌ی ئیتنیکیی، هه‌سه‌مه‌ته کۆمه‌لکۆژی و شیمیاییه‌کانی حکومه‌ته ناوه‌ندییه‌کانی هه‌ریه‌که‌ن. له‌ناو ده‌ئه‌ته یه‌گرتوووه‌کاندا، یه‌که‌مین و گرینگترین سه‌رقائییان به‌ر له ده‌ست‌راگه‌یشتن به‌ بابته‌یه‌ په‌روه‌رده‌یه‌یه‌کان، هه‌مووی ده‌گه‌رینه‌وه سه‌ر شوینی مانه‌وه، کارکردن و باری مائی. له ناکامدا فیکردنی/فیکربوونی زمانی کوردی وه‌ک بابته‌تیکیی پله دوو ده‌مییته‌وه

(pitkänen, Kalekin-Fishman, & Verma, 2002 Bostwick, 2014) پیگه‌ی زمانی کوردی له دیاسپۆرای ده‌ئه‌ته یه‌گرتوووه‌کاندا، کاریگه‌ریی ئه‌م پیگه‌ کۆمه‌لایه‌تی - ئابوورییه‌ی کورد له مائی خۆیدا وه‌رگرتوووه. په‌نابه‌ره کورده‌کان له پیگه‌یه‌کی په‌راویزخران، بیمافی، بیبه‌شبوونی په‌روه‌ده‌یی و ئابوورییه‌وه هاتوون، هه‌ر به‌و جوهری له‌ناوخۆدا له‌لایه‌ن حکومه‌ته ناوه‌ندییه‌کانی ولاتانی سه‌رچاوه‌ی خۆیا‌نه‌وه به‌کۆلونی کرابوون. ته‌نانه‌ت هیندیک له کورده‌کان خۆیان به‌ کورد نانا‌سینن. له‌نیوان هۆکارگه‌لی زۆردا، یه‌کیکیان که زۆر روونه پیگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی-ئابووریی تاقه‌ه زائه‌کانه. (Sheyholislami & Sharifi, 2016) بوئینه، ئه‌م پیگه‌ کۆمه‌لایه‌تی-ئابوورییه‌ی کورد به‌په‌چه‌وانه‌ی

ئەندامە مافییدراوەکانی تری تاقەمەکە، ئەوان بێبەش دەکات کە بتوانن بەشیوەیەکی بەرچاو یارمەتی دامەزراندنی بەرنامەی بەردەوام و تەرخانکردنی کورسی بۆ زمان و وێژەی کوردی بدن. بەپێچەوانەوه، کەسانی وەک بیتا دەریاباری، ئیلاھە ئومیدیار میرجەلالی و ھەروا زۆریکی تر لە ئەندامانی خاوەندەولتەتی تاقەمەکە، یارمەتی بەرچاویان داوە بە دامەزراندن و تەرخانکردنی کورسی بۆ زمان و وێژەی فارسی، عەرەبی و تورکی. لەنیوان زۆر پرسێ تردا، پرسێ تۆرەمە، چینی کۆمەڵایەتی و پەرەدەرە، ھاوچەشنی ئەوەی کورد لە ولاتی خۆیاندا ئەزموونیان کرد، زۆر کاریگەری لەسەر پێگەی زمانی کوردی لە کۆمەڵی دیاسپۆرادا ھەبوو. ئەمڕۆکە زمانی بێدەولتەتی کوردی لەنیوان زمانە کەمتر فیکراوەکاندا دیسان “زمانیکی کەمتر فیکراوە”.

دۆخی یەکتەبەری زمانی بێدەولتەتی کوردی، ھەروەھا ئاکامی سیستەمی دەسڕۆشتووویی حکومەتداری و پەرەدەرەیی راستەوخۆ و ناراستەخۆی حکومەتە ناوەندییەکانی ھەرێمەکە و دامەزراوە فەرمی و نیوەفەرمییەکانی ئەوان لە دەولتەتە یەکگرتوووەکاندا. لەکۆتاییەکانی دەیهی ۱۹۸۰، کۆمەڵیک تیۆری سەرەتاییی یەکتەبەری، ئەو بێرۆکەییان پەرە پێدا کە سیستەمەکانی سەرکوت بەیەکەوێ کار دەکەن بۆ ئەوەی زنجیرەیک لە دۆخی کۆمەڵایەتی بخولقێنن کە ژنانی رەش و ژنانی رەنگەکانی تر، بەشیوەیەکی نەبێنراو بەلام وەک مەترسییەکی کۆمەڵایەتی بەردەوام، لەناویدا بژین و کار بکەن. گرینشاو کاتییک لە دۆخی قانونویی ئالۆزی ژنانی رەش ھەڵکەوت، کە ئەوان وەک ژنیکی رەش ھەلاوردنیان ئەزموون دەکرد، لە کۆمەڵیک تیۆری فیمینیستی رەشەو بە ئەم ئاکامە گەشت. ئەوەی کە ئەو بە “یەکتەبەری” ناوی برد، کۆمەڵە نووسینییک لە پەییوەندی لەگەڵ ئەو گرافتە کۆمەڵایەتییاندا شەنۆکەو دەکات کە ژنانی بێرەندی رەش لەگەڵ ئیدا دەستەووبەخە بوون و بەشیوازی جۆراوجۆر و بۆماوەی نزیک بە سەدەیک ھەولیان داوە ناویکی بۆ بدۆزنەوێ. گرینشاو، لەدوای بیست و پێنج ساڵ لە بلاوکردنەوێ دوو وتارە سەرەتایییەکیەو، بەردەوام بوو لە بەرپشتکردنی شیکارییە یەکتەبەریانەکی. کووپەر (۲۰۱۵)، لەسەر بنەمای ئەو یارمەتییانە گرینشاو بە [چەمکی] یەکتەبەری کردی، پێی وایە بۆ بەرەودان بە تیکەڵبوونی ژنانی رەش لە چەقی یەکتەبەریندا، پێویستە سیستەمە زانەکانی دەسەلات بخەن بەر سەرئەج و پارچە پارچە بکەن. ئەو دەتێت “ئەو دەتێت وەک خالی ناوەندی و لەپێش ھەموو شتەو دایبێن، ئەوێە کە یەکتەبەری لە پەییوەندی لەگەڵ دامەزراوە جیگیرەکاندا (دادوێری، ئاکادیمییک و کۆمەڵایەتی)، ئامانجیکی کۆتایی ھەییە، ئەوێە کە سیستەمە جیگیرەکانی دەسەلات دەخاتە بەر سەرئەج و ئەییکیان ھەڵدەوێشینیتەو، ئەویش ئەوێە کە بەرەو بە تیکەڵبوونی ژنانی رەش و ژنانی رەنگی پێستی تر بدات و ئەو بوارە ناسیاریناسانانەییە بگۆریت کە لەناویاندا ئەم دامەزراوەگە لە مانادارە و ئییان تێدەگەین”. ئەم باسە پێشان دەدات کە چۆن سیستەمە سیاسی، کۆمەڵایەتی و ئاکادیمییکەکانی دەسەلات و سەرکوتی حکومەتە ناوەندییەکانی ھەرێمەکە بە یەکەوێ و لەگەڵ دامەزراوە فەرمی و نیوەفەرمییەکانی دەولتەتە یەکگرتوووەکانیشدا کاریان دەکرد و زنجیرە ھەلومەرجیکی وەھایان خولقاندوو کە لەژێر

سێبهریدا زمانی بیدهولهتی کوردی ژباوه و کاری کردوو، هه موو کاتیش به جۆریک نه بینراو و به لام وهک مهترسییهکی بهردهوامیش بووه.

هیچکام لهو دامهزراوه فهومی و نیوهفهرمییانهی له دهولهته یهگرتوووهکاندا له لایهن نهه حکومهتانهوه پشتگیری کراون، له بالیوزخانهوه بگره تا، کۆنسوول، ناوهنده فهرههنگیهکان و دامهزراوه دینییهکان، هیچ ههنگاوێکی بهرچاویان بو برهوان به زمان، وێژه و فهرههنگی کوردی ههئنهگرتوووه. لهکاتیگدا، هه رنهه دامهزراوهگه له بهتهواوهتی له برهوان به زمانی نهتهوهیی/زالی خۆیاندا چالاک بوون. سهیری وینهی تورکیه بکهن: بالیوزخانهی تورکیه له واشینگتن دی سی، کۆنسوولیان له نیویۆرک، لۆس ئانجلیس، شیکاگۆ، هوستۆن و بوستۆن ته نیا برهوه به زمان و فهرههنگی تورکی دههه. ناوهنده فهرههنگیه تورکییهکانی نیویۆرک، نیوههههپشایر، نیووجیرسی، پینسیلوانیا، ماساچوسیت، ماین، فیرمۆنت، که نه تیکیت و کارۆلاینای باشوور وینهی نهو سهدان ریکخراوه فهرههنگی و دینیانهی ترن که ته نیا زمان، فهرههنگ و وێژهی تورکی بلو دهکه نهوه. نه مانه ههروهها زۆریه یان نهو ریکخراوه گشتیه پهروه دهییانهن که کۆمهله ته وهه، خیرخوازان و ریزه پکراو له باجدانن و یارمهتی له دهولهتی تورکیه و بهشی گشتی و تایبهت وهرده گرن. نهه دامهزراوهگه له چالاکیه جۆراوجۆری وهک شهوه فهرههنگیهکان، پۆلی موسیقای تورکی، پۆلی وینه کیشانی سه رئاوی تورکی، پۆلی چیشته یانی تورکی، پۆلی وینه کیشان و پۆلی زمانی تورکی (و ته نانهت عوسمانی) ریک ده خهن

(see for example Turkish cultural center in NYC).

تا نهو جیهگی من ناگادارم، هیچ یهک لهه ناوهنده فهرههنگیهکانه تاقه جارێکیش خولیکێ زمانی یان فهرههنگی کوردییان نه خستوو ته بهردهست. نهه سه ره رای نهو راستیه یه که زمانی کوردی دووههه زمانی گه وره یه له تورکیه دا، که نزیکه ییست له سه دی دانیشتوانی نهو ولاته بهو زمانه قسه دهکن. له سۆنگه ی پیگه و زمانی شوناسه ژێرده سه ته کانه وه و له بهرگریکردن له چه ندر زمانه بوونیکه ده سه به ژێر له ده له ته یهگرتوووهکاندا، هه موو نهه ناوهنده فهرههنگیهکانه هاوکات له گه له نهوهی له پشتگوێخستنی زمان و فهرههنگی نه ته وه بیدهولهته ژێرده سه ته کانه دا، له ناوخۆ و له دیاسپۆرا دا یارمه تی پله مه نیی (هیرارش) ده سه لات دههه، یارمه تیده ری سه رکوتی زمانه بیدهولهت و ژێرده سه ته کان و سه رینه وهی نه زموونی نهوانیشن له دهولهته یهگرتوووهکاندا.

زۆریه ی کات، نهک هه موو کات، لهه ناوهنده فهرههنگیهکانه دا، فه رههنگ، موسیقا، جوگرافیا و جۆری خواردنی فه رههنگه ژێرده سه ته و بیدهوله ته کان به ناوی سه ره ده سه ته کانه وه دناسیتریت و به رههه ده هیتریت وه. له سه ره نهه پشتگوێخستنه ناراسته وخۆ و زمانکوژی به نه مه ی زمانی کوردی له دیاسپۆرا دا، حکومه ته ناوه ندیه یهکانی ناوچه که یش له هه زاران مایل نه ولاتروه دوودل نین له وهی بانگه شه ی زمانکوشتنی زبیری زمانی کوردی بکهن. تا نه مه رۆیش، تورکیه شه ری نه وه ده کات

میژوو بنووسیتتهوه و رهدی دهکاتهوه که کۆمه لکوژیی ئهرمه نییهکان و کوشتوبری دریرسیم له سهدهکانی پيشوودا روویان داوه. بانیوزخانهکانی تورکیه له ئوروپادا دژی پیگهی زمانی کوردین. "ههولدان بو پهروهدهی مامۆستای کوردی یان داوای کهترین مافی په یوهندیدار به زمانی دایکهوه و یان ته نانهت ناوونوس کردنی کوردی له زۆربهی بۆنهکاندا له لایهن بانیوزخانهکانی تورکیه له ئالمان و دانمارکدا به رهرووی دژایهتی و هه ره شه بوونه تهوه (Skutnabb-kangas, 1984, pp.279-280; Hassanpour, Skutnabb-Kangas & chyet, 1996). " زانستگای تۆکیۆ له ژاپۆن رایگه یاند که له بهرنامه یاندا پۆلی زمانی کوردییش دهگونجینن. دواتر ههر له و مانگه دا، فاکاس گۆلاک (Vakkas Golak) راهینهری زمانی کوردی له زانستگای تۆکیۆ بانگه شهی نهوهی کرد که دهوتی تورکیه ههوتی داوه پۆله که له زانستگاکه دا داخات¹¹. پیویستی به وتن نییه که ئیران، سووریه و عیراقیش له دهروهه ههر وهک ناوخۆ ههر ئه و روانگه یه یان بهرانبهر به زمانی کوردی هه بووه.

پیکهاته حکومهتی و پهروه ده ییهکانی دهسه لات و سه رکوت له ولاتانی ناوچه که کوردیان به سه ردا دابهش بووه، نهک ههر له بینه شکردنی زمانی بیدهوتی کوردی له ده رتهانی بهرچاوه وتندا پیکه وه ته نراون، به لکوو ئه م هه وتیه یان له ناو دامه زراوه فیدراله کان و دامه زراوهکانی پهروه ده ی بالایشدا ددهن. دامه زراوهکانی فیدرالی و پهروه ده ی بالا، به شی خویندنه وهکانی رۆژه لاتی ناوین له دهوته یه کگرتوه کاندا و نهجومه نگه ی وهک؛ ACTFL, MESA, NCOLCTL چه زی خویمان بو پشتگیری و په ره پیدانی زمانی بیدهوتی کوردی پیشان داوه. گرینگ نییه کوردیک هه لده بژیریت که چۆن له سه رژییری دهوته یه کگرتوه کاندا بناسریت، ئه و له پاسپۆرته که ییدا وهک ئیرانی، عیراقی، تورکی و سووری ده ستنیشان ده کریت، له سیسته می زانستگایشدا ههر به و جوړه یه. نووسینگه ی سه رژییری دهوته یه یه کگرتوه کان ولامهکانی "عه رب"، "عه ربه ی"، "کورد" و "به ربه ر"ی هه موو به عه رب ریزه بند کردووه.

(Sheiholislami & Sharifi, 2016)¹² حکومهتی دهوته یه یه کگرتوه کان حکومه ته ناوه ندییهکانی لا گرینگتره له نه ته وه و زمانه بیدهوته ته کان. بووینه بروانینه یارمه تییه خویندنییهکانی دهوته یه یه کگرتوه کان بو زمانه له مه ترسی که وتوه کان. سه ره رای ئه و راستییه ی که کوردی له ناو لیستی زمانه له مه ترسی که وتوه کان دهوته یه یه کگرتوه کاندا یه، به لام هیج یهک له بهرنامه سه ره کییهکانی یارمه تی فیدرال وهک یارمه تی زمانه له مه ترسی که وتوه کان، خه لاتی بوژین، بهرنامه ی یارمه تی خویندنه وه ی زمان و ناوچه ده ره کییهکان (FLAS)، بهرنامه ی ناوه ندیهکانی سه رچاوه ی نه ته وه یی، STARTALK و فلاگشیبی زمان، یارمه تی بهرنامه زمانه وانیه کوردییهکانیان نه کردووه. من خۆم ئه م جوړه له هه لواردم له کاتی خویدا له IUB بینوه. بووینه، دوا دوو سال کاری چروپری ناوونوسین له IUB دا، له کو تاییدا ده داخوازییم بو خویندکارهکانی زمانی کوردی بو وورکشوی زمانی هاوینی ۲۰۱۷ پیشکه ش کردبوو. من هیوادار بووم بگه م به ناوونوسکردنی لانیکه می ده خویندکار که IUB مه رجی بو دانابوو بو پاییزی ۲۰۱۷ و به دابینکردنی ئه و مه رجه که بو

هه‌موو زمانیکی نووی تریش هه‌یه پیگه‌یه‌کی ته‌واوکات بۆ زمانی کوردی بکه‌مه‌وه. له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌یشدا، داخواییه‌که‌ ده‌بوو ماتل ببيت چونکه به‌شی ناوخویی سه‌رچاوه نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌ ناسیایی و ئورالیکه‌کان (سه‌ردیتریک بۆ ناوه‌ندی VI له‌پیشدا داخوایی خویندنه‌وه‌ ناوچه‌یی و زمانه‌ ده‌ره‌کیه‌کانی (FLAS) بۆ زمانه‌کانی فارسی و تورکی ده‌خه‌ملاند. ئه‌گه‌ر پیگه‌یه‌که‌ بمایه‌ته‌وه، ئه‌و کات ده‌چوون به‌دوای داخوایکاره‌کانی زمانی کوردیدا که شیایوی یارمه‌تییه‌ دابینکاره‌کانی FLAS بوون. شه‌ش که‌س له‌ داخوایکاره‌کان له‌ پلانی خۆیان بۆ خویندنی زمانی کوردی وه‌ک زمانی تر کشانه‌وه، له‌به‌رئه‌وه‌ی نه‌یانویست مه‌ترسیی کات به‌فیرۆچوون به‌بۆنه‌ی FLAS له‌ئه‌ستۆ بگرن. له‌ ئاکامدا ته‌نیا چوار که‌س له‌ ۱۰ خویندکاره‌ سه‌ره‌کیه‌که‌ توانیان به‌دوای به‌رنامه‌که‌دا برۆن.

هیچکام له‌ دامه‌زراره‌کانی په‌روه‌رده‌ی بالا له‌ ده‌وله‌ته‌ یه‌گه‌رتوه‌وه‌کاندا که‌ پیشتر یان ئیستا زمانی کوردی پیشنیار ده‌که‌ن، هیچ پلان و ستراتیژییه‌کی درێژخایه‌نیان بۆ هه‌یشتنه‌وه‌ی به‌رنامه‌که‌یان نه‌بووه. له‌کاتی نووسینی ئه‌م وتاره‌دا، هیچ زانستگایه‌کی ده‌وله‌ته‌ یه‌گه‌رتوه‌وه‌کان پیگه‌یه‌کی به‌رده‌وامی بۆ زمان و ویژهی کوردی نه‌بووه. ئه‌وان ئیستایش، سه‌دان به‌رنامه‌ بۆ زمانه‌ زانه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوین، له‌ژێر ناوی قه‌به‌ی خویندنه‌وه‌ ناوچه‌یه‌یه‌کاندا پیشنیار ده‌که‌ن. به‌گۆیره‌ی دامه‌زراوه‌ی توئیزینه‌وه‌ی پیشکه‌وتوو له‌سه‌ر فیربوونی زمان له‌ زانستگای مینیسۆتادا¹³، ته‌نیا له‌ ده‌وله‌ته‌ یه‌گه‌رتوه‌وه‌کاندا، زۆتر له‌ ۲۸۸ به‌رنامه‌ی به‌رده‌وام به‌ زمانی عه‌ره‌بی، ۱۰۹ به‌ زمانی تورکی و ۱۰۰ به‌ زمانی فارسی هه‌یه، به‌لام هیچ به‌رنامه‌یه‌که‌ له‌سه‌ر زمانه‌ بیده‌وله‌ته‌کانی رۆژه‌لاتی ناوین نییه. به‌گۆیره‌ی ئه‌نجومه‌نی خویندنه‌وه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوین، ۲۲۵ به‌رنامه‌ی خویندنی بالا له‌ ده‌وله‌ته‌ یه‌گه‌رتوه‌وه‌کاندا هه‌یه، که‌ ۱۵۹ی بۆ عه‌ره‌بی، ۹۱ی بۆ عیبری، ۴۹ی بۆ فارسی و ۳۶ی بۆ تورکییه. وه‌ها به‌رنامه‌گه‌لیکی به‌رده‌وام بۆ زمانه‌ قه‌یراناوییه‌کانی وه‌ک زمانی کوردی نییه. ئه‌م ناهاوسه‌نگییه‌ زۆر کاریگه‌ری له‌سه‌ر خویندنه‌وه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوه‌راست له‌ ده‌وله‌ته‌ یه‌گه‌رتوه‌وه‌کاندا هه‌بووه، که‌ تیییدا تاقمه‌ پیدراوه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوین نه‌ک هه‌ر له‌لایه‌ن هیرارشیییه‌وه‌ به‌ لکوه‌ له‌لایه‌ن په‌راویزه‌کانیشه‌وه‌ ده‌دوین

(Soleimani & Mohammadpour, 2019).

یه‌کیک له‌و ناسته‌نگانه‌ی به‌ره‌رووی زمانیکی بیده‌وله‌تی وه‌ک زمانی کوردی له‌ ده‌وله‌ته‌ یه‌گه‌رتوه‌وه‌کاندا ده‌بیته‌وه، جۆری هه‌تسه‌که‌وتی به‌شی فه‌ره‌نگ و زمانی رۆژه‌لاتی ناوین و رۆژه‌لاتی نزیک له‌گه‌ڵ زمان و فه‌ره‌نگه‌ په‌راویزه‌کانی وه‌ک زمانی کوردیدا. ئه‌م به‌شانه، به‌هۆی ئه‌وه‌ی پیشتر که‌وتوو نه‌ته‌ ژێر ده‌ستی لیکۆله‌رانی زمانه‌ زانه‌کانی هه‌رته‌مه‌که‌ و ئه‌و لیکۆله‌ره‌ رۆژئاواییانه‌ی په‌روه‌رده‌که‌یان به‌ چوارچێوه‌ی زمانه‌ زانه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوین وه‌رگرتوو، ئه‌گه‌ریش نه‌ئێین هیچ، به‌لام لانیکه‌می هۆگرییان بۆ پشتگیری و به‌رودان به‌ زمان و فه‌ره‌نگه‌ بیده‌وله‌ته‌کانی وه‌ک کوردی هه‌بووه. ئه‌زمه‌ونی خویندنه‌وه‌ کوردییه‌کان له‌ ناو به‌شه‌کانی مرۆفناسی، زانسته‌ سیاسیییه‌کان و مێژوودا زۆر جیاواز بووه، له‌وه‌شانه‌دا کوردی

دانی پیدانراوه و دۆخی باشتیه. له ماوهی چوار ساڵ وانهوتنهوهی کوردی له IUB دا و تیکه‌لاییم له‌گه‌ڵ زۆریک له لیکۆله‌ره کورده‌کان له ده‌وله‌ته یه‌کگرتوووه‌کاندا، من هه‌لسوکه‌وتی زۆر باشم لهم به‌شانه بینیوه. بۆ وینه سه‌رنجی شیوازی بانگه‌شه بۆ پۆله‌کانی زمانی کوردی له ریزبه‌ندی خوله پیشنیارکراوه‌کانی به‌شی IUBای خویندنه‌وه‌کانی ئووراسیای ناوه‌ندی بدن¹⁴. کوردی، به‌پێچه‌وانه‌ی زمانه که‌متر فیکراوه پیدراوه خاوه‌ن ده‌وله‌ته‌کانه‌وه، له‌ژێر ناوی زمانه‌کانی ئووراسیای ناوه‌ندییدا بانگه‌شه‌ی بۆ کراوه. هاوچه‌شنی IUB، له ئیستادا بریار وایه خولی زمانی کوردی له نه‌شقیلدا له‌ژێر ناوی “زمانه‌کانی تری ۱،۲،۳” دا پیشنیار بکریته. زمانی کوردی که ده‌وله‌تی سه‌ربه‌خۆی خۆی نییه، ناتوانیته له‌سه‌ری پێی خۆی بوه‌ستیت و بانگه‌شه بکریته. له هیندیگ وینه‌دا، راپۆرتی هه‌لا‌واردنی روونی لهم به‌شانه له‌سه‌ر زمانی کوردی هه‌یه¹⁵.

ئهم به‌شانه و ناوه‌نده به‌ستراوه‌کان به ئه‌وانه‌وه له دابه‌شکردنی سه‌رچاوه ده‌ره‌کی و ناوخۆییه‌کانی حکومه‌تی فیدراڵ و له‌هه‌مووی به‌رچاوتر، له دابه‌شکردنی ئه‌و یارمه‌تی‌یانه‌ی بۆ خویندنه‌وه ناوچه‌ییه‌کان، زمانه قه‌یراناوییه‌کان و فه‌ره‌ه‌نگه نه‌ناسیندراوه‌کانی وه‌ک کوردی دیاری کراون، تووشی ناهاوسه‌نگین. له ۲۹ ی ئاگۆستی ۲۰۱۹دا، به‌شی په‌روه‌ده‌ی ده‌وله‌ته یه‌کگرتوووه‌کان، نامه‌یه‌کی ب‌لاو کرده‌وه که ئاماژه به زانستگای کارۆلینای باکوور له چاپ‌ل هیل ده‌کات، که له پینداچوونه‌وه‌ی به‌شه‌که به راپۆرتی سالانه‌ی پرۆژه‌کاندا له‌لایه‌ن کۆنسرسیۆمی دوک زانستگای کارۆلینای باکووره‌وه له‌ژێر سه‌ردی‌ری VIی خویندنه‌وه‌کانی رۆژه‌لاتی ناویندا ئی‌دراوه، باس له نایه‌کسانیی بنه‌ره‌تی ده‌کات: “خویندنه‌وه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوینی دوک-زانستگای کارۆلینای باکوور له ناو ئه‌و ژماره که‌مه‌ی، ئه‌گه‌ر نه‌ئین هه‌ج، له به‌رنامه‌گه‌له‌یدا که چ‌رپوونه‌ته‌وه له‌سه‌ر ئه‌و هه‌لا‌واردنه میژوووییانه‌ی که‌مینه دینییه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوه‌راست وه‌ک مه‌سیحی، به‌های، جووله‌که، ئیزیدی، کورد، دوروزه‌کان و ئه‌وانی تر به‌ره‌رووی ده‌بنه‌وه و دۆخی ئیستای ئه‌وان، ناهاوسه‌نگی پێوه دیاره.”¹⁶ له‌سه‌ر بابته‌ی پاننه‌ره جو‌راوجۆره‌کان و هۆکاره‌کانی پشت ئهم نامه‌یه مشتومری چ‌ر له‌نیوان لیکۆله‌رانی رۆژه‌لاتی ناویندا بووه. به‌هه‌رجۆریک بیته، من وه‌ک لیکۆله‌ریک که له سه‌ره‌تاوه له‌ژێرناوی VI دا کارم کرده‌وه، ئه‌و تیبینییه ره‌وایانه ده‌بینم که په‌یوه‌ندیان به‌و راستییه‌وه هه‌یه که زمان و فه‌ره‌ه‌نگه په‌راویزه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوین، وه‌ک کوردی و ئیزیدی له به‌رنامه‌ی خویندنه‌وه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوین له ده‌وله‌ته یه‌کگرتوووه‌کاندا سه‌رنجی که‌میان خراوه‌ته سه‌ر.

ئهم روانگه ناهاوسه‌نگ و ئا‌ئۆزه بۆ زمانه بیده‌وله‌ته‌کانی ئه‌م‌ریکای باکووردا ئاماژه‌یه‌کی تر ئه‌وه‌یه که به‌رنامه‌کانی خویندنه‌وه ناوچه‌ییه‌کان - که له‌ژێر ده‌ستی ئه‌و دامه‌زراوه ئاکادیمیانه‌ی ده‌وله‌ته یه‌کگرتوووه‌کاندا که تو‌یژینه‌وه و فیکرای له‌سه‌ر “ئه‌وانی تر”ی ده‌ره‌وه‌ی سنوره‌کانی ئه‌م‌ریکا ده‌کهن - هه‌شتا له‌ناو چوارچێوه‌ی ده‌وله‌ت - (تاقه) نه‌ته‌وه‌دا کار ده‌کهن، بۆیه ره‌نگه له‌ناو گه‌یژنه‌ی قه‌یرانیکی مانی و ناسیاریناسانه‌دان؟ یان ره‌نگه ئه‌مه به هۆکاری ئه‌وه بیته، که له

نهمریکای باکووردا، خویندنه‌وه پۆست - کۆلۆنیاییه‌کان له پیشی خویندنه‌وه‌کانی ئیسلامی و رۆژه‌لاتی ناویندان.

له‌کاتیکیدا لیکۆله‌ره پۆست کۆلۆنیاییه‌کانی خویندنه‌وه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوین له‌لایه‌که‌وه دژی پشتگوینخستنی به‌ربلاو و توندوتیژانه‌ی نوینه‌رایه‌تیکردنی میژووویی خه‌لکی په‌راویزخراو، ئۆتۆنۆمی و مافه‌ زمانه‌وانییه‌کانیان له‌لایه‌ن رۆژئاواوه‌ن، له‌لایه‌کی تریشه‌وه، دژی ئه‌وه‌ن که رۆژئاوا ناراسته‌وه‌خۆ له‌بیرخۆی ده‌باته‌وه که ده‌وله‌ته‌کانی رۆژه‌لاتی ناوین نوینه‌رایه‌تی میژووویی خه‌لکه‌ به‌زۆر په‌راویزخراوه‌که‌ی خۆیان، ئۆتۆنۆمی و مافه‌ زمانه‌وانییه‌کانی ئه‌وانیان پشتگوێ خستوه. ئه‌وان ئه‌زموونی فهره‌نگ و زمانه‌ بیده‌وله‌ته‌ په‌راویزخراو و کۆلۆنیکراوه‌ ناوخۆییه‌کانیان له‌ به‌رژه‌وه‌ندیی زمان و فهره‌نگه‌ زاله‌کانی رۆژه‌لاتی ناویندا و له‌ ماتریکسیکی دوانه‌دا سربوه‌ته‌وه: ئیمپریالیزمی رۆژئاوا له‌به‌رانبه‌ر دنیای ئێرانی/ئیسلامیدا. ئه‌م ده‌لاقه‌یه‌وه، ده‌کریت تیبگه‌ین چۆنه‌ که ئیدوارد سه‌عید هێرشه‌ی کیمیایی رێژیمی به‌عس بۆسه‌ر شاری کوردی هه‌له‌بجه‌ رهد ده‌کاته‌وه، به‌لام به‌رانبه‌ر به‌ هه‌لمه‌تی قریژی ئه‌نفالی هه‌ر ئه‌و رێژیمه‌ به‌ دژی کورد، که تیبدا هه‌زاران که‌س به‌کۆمه‌ڵ کۆژان بیده‌نگ ده‌بیت. سه‌عید له‌ پێشانگای کتیبی ئه‌ندنه‌ن ئاوی وت: “بانگه‌شه‌ی ئه‌وه‌ی که عیراق گازی پشوووه‌ به‌سه‌ر شارۆمه‌نده‌کانی خۆیدا هه‌موو کات وتراوه‌ته‌وه. له‌ باشترین ئه‌گه‌ردا، دنیایه‌ نین ئه‌م شته‌¹⁷.” لیکۆله‌ره پۆست- کۆلۆنیاییه‌کانی وه‌ک جه‌مید داباشی، له‌بیری ده‌ستنیشانکردنی ئه‌م خاله‌ تاریکه‌ له‌ خویندنه‌وه‌کانی رۆژه‌لاتی ناویندا، بانگه‌شه‌ی ئه‌وه‌ ده‌که‌ن که نامه‌که‌ی به‌شی په‌روه‌رده‌ی ده‌وله‌ته‌ یه‌گرتوه‌وه‌کان به‌راستی ناراسته‌ کراوه‌ بۆ ئه‌وه‌ی دژی تیگه‌یشتن له‌ “ده‌مارگرژیی دژه‌ - ئیسراییلی و دژه‌ - ئیمپریالیستی¹⁸” له‌ وه‌ها به‌ستینیکی زانستگاییدا بوه‌ستیه‌وه. له‌باری میژووویییه‌وه، له‌ رۆژه‌لاتی ناویندا به‌رودان به‌ زمانی دایکی که‌مینه‌کان بۆ راپه‌تانه‌ن له‌لایه‌ن ده‌وله‌ته‌کانی رۆژه‌لاتی ناوه‌راسته‌وه‌ به‌ستراوه‌ته‌وه‌ به‌ سه‌هییۆنیزم، ئه‌مپریالیزم و نه‌یارانی ئه‌م ده‌وله‌تانه‌وه‌.

(Sheyholislami, 2019; Soleimani & Mohammadpour, 2019)

زمانی بیده‌وله‌تی کوردی ته‌نانه‌ت له‌ناو دامه‌زراوه‌ و ریکخراوه‌کانی وه‌ک ACTFL و NCOLCTL دا، که له‌ بنه‌ره‌ته‌وه به‌مه‌به‌ستی نوینه‌رایه‌تیکردنی زمانه‌ قه‌یرانه‌ی و که‌متر فیکراوه‌کان له‌ ده‌وله‌ته‌ یه‌گرتوه‌وه‌کاندا دامه‌زراوه‌ن، ته‌نانه‌ت له‌و ده‌رفه‌تانه‌ی که بۆ ئه‌ندامه‌ پیدراو و خاوه‌نده‌وله‌ته‌کانی ناو تاقمه‌که‌ دیاری کراوه‌ن خۆی به‌ بیه‌ش ده‌بینیه‌ته‌وه. به‌ پشتبه‌ستن به‌ کاره‌کانی سمیس (smith, 1988, p.xxiii)، کووپر بیرمان ده‌خاته‌وه‌ که “یه‌کتبه‌رین نه‌ک هه‌ر وه‌ک ئامرازێ گێرانه‌وه‌ی ورده‌کاریه‌کانی خۆیه‌تی (subjectivity) تاقمه‌ یه‌کتبه‌ره‌کان به‌که‌ ئه‌که، به‌ ئه‌گه‌وه‌ زۆرت‌ر یارمه‌تیده‌ریشه‌ بۆ پێشاندانی جووری کاری جووله‌کانی ده‌سه‌لات له‌و شوینانه‌دا که رهنگه‌ رێبازیکی تاک ته‌وه‌رانه‌ جووری کارکردنه‌که‌ به‌شاریه‌ته‌وه‌ (ACTFL)”. له‌ ساڵی ۱۹۶۷ و NCOLCTL له‌ ۱۹۹۰ له‌ کاتی دامه‌زراندنیانه‌وه‌، زمانی بیده‌وله‌تی کوردی مژاری تاقه‌ یه‌ک ناساندنی کۆنفرانسه‌ سالانه‌کانیان نه‌بووه‌. بۆیینه‌، سائنامه‌ی زمانی بیانی و

رۆژنامهی NCOLCTL تهناخت یهک وتاریان لهسهر زمانی کوردی بلأو نهکردوهتهوه. لهکاتییدا، ههر ئهو دامهزراوه و رۆژنامهکانیان سهرقالی زمانه کهمتر فیرکراوه پیدراو و خاوهندهولتهکانن. چوارچیوهی ئیستای ACTFL و NCOLCTL دامهزراوه هاوچهشنهکانیان زۆریه کات ههئدهگهڕیتتهوه بو ئهو تاک تهوهرییهی زمانه پهراویزخراوهکان که بریتییه له: زمانه کهمتر فیرکراوهکان له بهرانبههر زمانه زۆرتر فیرکراوهکاندا. بهگشتی، ئهوان ناتوانن یهکتبرینی پهراویزخران، ههلاواردن و زمانکوژی نهرم و زهری زمانه بیدهولتهکان روون بکه نهوه. گرینشاو له “سهرینهوهی پهراویزخرانی یهکتبرینی تورهه (race) و پهگهز” (sex) دا کاتییک بهرانبههر “فرههههاندبوونی ئهزموونی ژنانی رهش” دایاندهنیت، سنورهکانی ئهه شیکارییه تاک - تهوهرانیه پیشان دههات. ئهو باس لهوه دهکات که “ئهم چوارچیوه تاک تهوهرانیه”، له ریگای سنووردارکردنی لیکۆلینهوه له سهر ئهو ئهئمانانی تاقمهکه که بهریگایهکی تردا پینهخشاو، “ژنانی رهش لهناو بهچهمکردن، ناسینهوه و چارهسهری کیماسییه فیرکارییهکانی ههلاواردنه تورههیهی و پهگهزییهکاندا دهسپرتتهوه” (p.140 1989) ههربههوجۆره، ئهم دامهزراوهگهله بهو چوارچیوه تاک - تهوهری ئیستایانهوه - زمانه زۆرتر فیرکراوهکان بهرانبههر به زمانه کهمتر فیرکراوهکان - ناتوانن ئاریشه فرهتهوهرهکانی زمانه بیدهولتهکان له دهولته یهگرتوهوهکاندا دهستیشان بکهن. به وتهیهکی تر، زمانه بیدهولتهکان له نیوان یهکتبرینی زمانه بیانییهکان، زمانه کهمتر فیرکراوهکان، زمانه بیدهولتهکان و زۆریک کیشهی تردا دهمنینهوه که بههوی نهبوونی دهولتهوه سهریان ههئاوه. ئهم کیشهگهلهی زمانه دوورخراوهکان بهسانیی و تهنیا لهریگای هینانهوه ناو پیکهاتهی شروقهکارانهی پشتهردامهزراوی زمانه کهمتر فیرکراوهکانهوه چارهسهر ناکریت. ئهزموونی یهکتبرینهانی زمانی بیدهولتهی کوردی شتی زۆرتر لهوه لهخو دهگریت که تهنیا زمانیکی کهمتر فیرکراو بیت. گرینشاو (p.386, 1989)، به سهرنج خستنه سهر ئهو ئاکارهی تیدا چوارچیوهی تاک-تهوهرانیه ئهزموونی ژنانی رهش دهسپرتتهوه، ئهو ئاریشه گهورهترهیش پیشان دههات که “ئهم کیشهی دوورخستنهوانه بهسانیی و تهنیا لهریگای هینانهوهی ژنانی رهش بو ناو پیکهاتهیهکی شروقهکارانهی پشتهردامهزراوهوه چارهسهر نابیت”. گرینشاو پشتهراستی دهکاتهوه که “ئهموونی یهکتبرینهانه، لهکوۆ راسیزم و سیکسیزم بهیهکهوه گهورهتره”، ئهمه واتا “ههر شیکارییهک که یهکتبرین لهبهرچاو نهگریت، ناتوانیت بهگویرهی پنیوست ئهو ئاکاره تاییهته دهستیشان بکات که تیدا ژنانی رهش دههستینهوه. (p.140)” ئهم تیروانینهانه پنیوستیان به “سهرلهنوی دارشتنهوه و بیرکردنهوه” ی گشتیی له چوارچیوهی سیاسهته ههئوکهیهکاندا ههیه.

هاوچهشنی ئهزموونی یهکتبرینهانی ژنانی رهش، ئهزموونی یهکتبرینهانی زمانه بیدهولتهکانیش پنیوستیی به “سهرلهنوی دارشتنهوه و بیرکردنهوه” ی گشتی له چوارچیوهی سیاسهته ههئوکهیهکان سهبارت به زمانی کوردی و زمانه بیدهولتهکانی تر له ئاستی فیدرال، دامهزراوهکانی پهروهدهی بالآ، بهشکانی خویندنهوهی رۆژهلاتی ناوین، ACTFL و NCOLCTL و ئهوانی تردا ههیه. لهناو سیاسهتی ههئوکهیی له ئاستی فیدرال و نهتهوهییدا، دهپیت

کیشه‌ی خویندنه‌وه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوین و ناوچه‌یی روون بکریته‌وه و ده‌ستیشان بکریتن. له ئاکادیمیای ئوروپادا، له‌بوارگه‌لی وه‌ک خویندنه‌وه کوردییه‌کاندا (بۆوینه زانستگای ئیگزیتیر) و به‌شه‌کانی زماناسی و شه‌ناسی زمانه ئیرانییه‌کان (بۆوینه زانستگای ئۆپسالا) باشتر له به‌رنامه و به‌شه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوین و رۆژه‌لاتی نزیک‌ی زانستگاکانی ئەمریکای باکوور دابینکارییان کردووه. له‌ناو دامه‌زراوه‌کانی په‌روه‌ده‌ی بالادا، زمان و فه‌ره‌نگه بیده‌وه‌ته‌کان و له‌ناویاندا زمان و فه‌ره‌نگی کوردی، که میژووویه‌ک له سه‌رکوت و بینه‌نگه‌کانیان له پشته، له‌جیاتیی ئه‌وه‌ی ته‌نیا له‌ناو خویندنه‌وه‌کانی رۆژه‌لاتی ناویندا هه‌بن، ده‌بیته له به‌شه جۆراوجۆره‌کاندا دابنریتن. وه‌ها هه‌نگاوێک ده‌کریت لاسایی به‌رنامه‌کانی خویندنه‌وه‌ی عیبری و جووله‌که بکاته‌وه که له به‌شه‌کانی زمان و فه‌ره‌نگی رۆژه‌لاتی ناوین که هه‌ر له کۆنه‌وه میوانداری ئه‌و بوون جیای کردووه‌ته‌وه. وه‌ها جیگۆرکییه‌ک ده‌توانیت ئازادی و سه‌ربه‌خۆیه‌کی زۆرتر به زمان و فه‌ره‌نگی کوردی بدات. کوردی و زمانه بیده‌وه‌ته‌کانی تریش ده‌توانن بۆ بردنه‌سه‌ری تیگه‌یشتن و به‌رگری له پرسه‌که‌یان و سازدانی هه‌لمه‌ته نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کان، له‌گه‌ڵ یه‌کترا دا‌ه‌و‌په‌یمانی به‌سه‌تن. ئه‌وان ده‌بیته زۆرتر له‌گه‌ڵ ر‌او‌یژگه نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی وه‌ک NCOLCTL دا تیکه‌ڵ ببن، تا‌کوو د‌ن‌یا ب‌بن له‌وه‌ی ئه‌م ر‌او‌یژگه‌یه‌انه وه‌ک دامه‌زراوه‌یه‌که ده‌بن که نوینه‌رایه‌تی هه‌موو زمانه که‌متر فی‌کر‌او‌ه‌کان و له‌ناویاندا زمانه بیده‌وه‌ته‌کان ده‌کهن. کورد ده‌بیته بۆ ئه‌و زار‌او‌ه کوردی‌یه‌انه‌ی (وه‌ک هه‌ورام، زازاکی و ئوری) که وه‌ک زمانی له مه‌ترسیکه‌وتوو له‌به‌رچاوه‌گیرین، ئارشیقی دیجیتاڵ دروست بکات و په‌ره‌ی پ‌ن‌ بدات و به‌د‌و‌ای ئه‌و به‌رنامه‌نه‌دا بچیت که بۆ زمانه له مه‌ترسیکه‌وتوو‌ه‌کان دیاری کراون.

له‌ نه‌بوونی پشت‌گیریی دامه‌زراوه‌یی و فیدراڵدا، له یه‌که‌مین خولی زمانی کوردییه‌وه (IUB in 2006) تا دوایین خول (University of central florida 2021)، ده‌سپ‌ش‌خه‌رییه تاک و به‌کۆمه‌له‌کان زۆرترین یارمه‌تیان به به‌رنامه‌کانی زمانی کوردی له ده‌وله‌ته یه‌گرتوو‌ه‌کاندا داوه. بۆ یه‌که‌مین جار، خویندکارانی کورد به‌شداری به‌رنامه‌یه‌کی خویندنی بالا له ده‌وله‌ته یه‌گرتوو‌ه‌کاندا ده‌بن و ده‌سپ‌ش‌خه‌ریی پ‌ش‌ن‌یاری پۆلی زمانی کوردی ده‌کهن. ئه‌م به‌رنامه‌گه‌له زۆر به‌که‌می له‌ق‌و‌ناعی خویندندا به‌رده‌وام ده‌بن. له هیندیک وینه‌دا

(Los angeles and San Diego, CA; Nashville, TN; and Middle East institute, D.C.)، به‌ری‌وه‌به‌ری به‌کۆمه‌ڵ و مه‌ده‌نی ئه‌م ده‌سپ‌ش‌خه‌ریانه‌ی ک‌ر‌د‌و‌وه. هه‌رچ‌و‌ن بیته، به‌ر‌پ‌رسی‌ارییه‌تی ئه‌م به‌رنامه‌نه به‌ستراوه‌ته‌وه به‌که‌سانی‌ک له پ‌ی‌گه‌گه‌نی کاتیدا. به‌شیک له پۆله‌کانی زمانی کوردی (Chicago University, NYC, and Washington D.C.) وه‌ک خولی ل‌او‌ه‌کی و له کاتی ئیواراندا پ‌ش‌ن‌یار کراون. له‌و کاتانه‌دا که له تارانئیران، ماردینی تورکیه، ده‌مه‌ش‌قی سووریا بووم، خۆم به‌شداریم له‌م چه‌شنه پۆله کوردییه ل‌او‌ه‌کیانه‌ی ئیواراندا ده‌کرد که به ده‌سپ‌ش‌خه‌ریی ئه‌و که‌سانه ر‌ی‌خ‌ه‌راب‌وون که هه‌و‌ئ‌یان د‌ه‌دا نه‌بوونی هیچ جۆره پشت‌گیریه‌کی حکومه‌تی و دامه‌زراوه‌یی فه‌ره‌به‌بو بکه‌نه‌وه. له نه‌بوونی جیگ‌ایه‌کی فیزیکی دیاریکراو و دامه‌زراوه‌یه‌کی

پشتگیردا، سکایپ و تۆره کۆمه لایه تییه کانی وهک فهیسه بووک و یوو تیووب، رۆئیکی سه ره کییان بوو له فیرکردنی زمانه بیدهوله ته کاندایا. زمانه بیدهوله ته کان دهوله تی خویمان له تۆره کۆمه لایه تییه کاندایا دامه زراندا. هه موو ئهم و ئنانه پیمان ده ئین که زۆرینه ی خوله کانی زمانی کوردی له دهوله ته یه کگرتوووه کاندایا، له جیاتی ئهو سه دان به شه پشتیوانه دامه زراوه بیانه ی خویندنه وه کانی رۆژهلاتی ناوین، به ستراونه ته وه به ده ستی شخه ریبه تاک و به کۆمه له کانه وه.

نه بوونی پاشه که وتی مائی و لانی که می ریکاری پیویست بو ناو نووسینه وه، سه ره کیتیرین ئاریشه یه که که به رنامه کانی زمانی بیدهوله تی کوردی له دهوله ته یه کگرتوووه کاندایا به زۆری به ده سه تییه وه ده نائینیت. به پیچه وانه ی زمانه پیدراوه خاوه ن دهوله ته کانه وه، زمانی کوردی له دهوله ته یه کگرتوووه کاندایا ته نیا له گه ئیدا هه ئکراوه و ته نیا ئه وه یه که قه دهغه و ناقانونی نه کراوه. ئه مه وهک "مافی نه ریئی زمان" یش ناوی ده بریت. (Wright, 2004) مافی نه ریئی زمان بو ئه وه ی کۆمه ئیکی زمانی له دنیا یه کدا که رۆژه رۆژ به دنیا ییتر ده بیته وه و به ئابورییه ک له سه ر بنه مای زانیاریدا ده ناسریته وه، به شی ئه وه نییه که بتوانن زمانه که یانی پی پاریزن. (Sheyholismami, 2019, p.107) هاوچه شنی هه ئکردنی سنووردار له گه ئ زمانی کوردی له رۆژه لاتی ناویندا، خویندنه وه کانی رۆژه لاتی ناوین له دهوله ته یه کگرتوووه کانی شدا، وادیاره هیندیک مافی هه ئبژێردراویان بو زمانی کوردی دا یین کردوو، که ته نیا خۆی له گوتاردانی سالانه ی زمانی کوردی، به رنامه ی په رشوبلاوی هاوینه ی زمانی کوردی و رووداوه ماوه به ماوه کانی وهک شه وی فیلم و میزی زماندا ده بیته وه. ئهم پشتگیریه سنوورداره ئالۆزه، جاروبار ده بیته به هۆی کرانه وه ی خولیکی نوئی زمانی کوردی، له گه ئ ئه وه ی شدا، به شی ئه وه نییه که به رنامه که ی پی پاریزیت و درێزه ی بدات. تا ئه مپرو، کردنه وه ی خوله نوئییه کانی زمانی کوردی، داشکاندن ی پۆله کۆنه کانی زمانی کوردی، دیارترین تاییه ته مندی به رنامه کانی زمانی کوردی له دهوله ته یه کگرتوووه کاندایا بووه. سه ره پای چوونه سه ری دهروه ستبوون به فره چه شنی له ناستی وتارداندا، زمانی بیدهوله تی کوردی، له ئاکادی میای ئه مریکای باکووردا، که ئکی له تاقه یه ک پیگه ی ته واو- کات وه رنه گرتوووه. کووپر (۲۰۱۵) ئاگادارمان ده کاته وه که له کاتیکدا که دهروه ستبوون به فره چه شنی له ناستی وتارداندا چوو ته سه ره وه، به لام دهروه ستبوونی به کرده وه که می کردوو و ده بیزیت "پیگه ی ئه وان ی تری تۆره مه یی له نیو بۆشاییه کانی ئاکادی میادا له رزۆکه، به تاییه ت له سه رده می زانستگا نیو لیبراله کاندایا، که دهروه ستییان بو فره چه شنی له ناستی وتارداندا چوو ته سه ره وه به لام دهروه ستییان بو دا بیینکاری مایی زانکو له به ش و به رنامه کانی ژنان و خویندنه وه کانی جینده ر و ئیتیکدا که م بووه ته وه. جیم کوومینز، یه کیک له به رچاوترین لایه نگرانی په روه ده ی فره زمانه، سه رنجه مان راده کیشیت بو پیشقه چوونیک ی رواله تی، کاتیک ده بیینیت "تاقه زاله کان ره نگه هیندیک پشتگیری ده سه ته بژێر بو فیرکردنی زمانه [دوو جار که مینه کان] بکه ن، چونکه ئاگادارن ئهم پشتگیریه ده سه ته بژێرانه دووره کاریگه رییه کی ئه وتویان بیته". ئه وه له هه ئسه نگاندنی قه ربوقیک له ناو ئاودا که ئک وه رده گرت: ئه گه ر قه ربوقیک به خه نه ناو ئاوی له کوله وه، ده مه ده ست ده په ریته ده ره وه، به لام، ئه گه ر بیخه نه ئاویکی ساره ده وه و له سه ره خۆ گه رمی بکه ن،

قريۆكه كه له گهژ گه رمبوونه ماوه به ماوه كه دا هه ئه دكات و له كۆتاييدا له ناو ئاوه له كوئه كه دا ده مريت. به راى كومينز "له گهژ تواندنه وهى زمانى له سه ره خو بيت نه وكات خه ئك ئاگادار نابن كه چى رووى داوه.

(as cited in Kalan, 2016, p.71; Sheyholislami, 2019, 0.123) ”پيگهى زمانى كوردى له هه ردوو

رۆژهلاتى ناوين و ده وئه ته يه كگرتوووه كاندا، ئاماژه يه كى ته واو راسته كه ئاوه كه پيشتر هاتوو ته كوئ.

كۆتايى

دۆخى زمانى كوردى وهك زمانىكى بىده وئه ت له ده وئه ته يه كگرتوووه كاندا، ئاوينه ي سياسه ته كانى ناوخۆى و لاتانى سه رچاوه ي ئه وانه. له هه ردوو به ستينه كه دا، زمانه كه هيج ”مافيكى ئه رينى زمانى“، پشتگيرى به كى بنه ره تى و بره ودانىك له لايه ن حكومه ته ناوه ندى به كانى هه ريمه كه (ئيران، عىراق، توركى و سووريه) و دامه زراوه فهرمى و نيوه فه رمى به كان له ده وئه ته يه كگرتوووه كاندا (وهك سه فاره ت و ناوه نده فه ره نكي به كان) ي نيه. ئه م پيگه ته ي ده سه لات و سه ركوته له ناوه وه په لى بو ده ره وه هاويشتوو و كۆمه له هه لومه رجيكى ليكگريدانى دروست كر دووه كه زمانى بىده وئه تى كوردى تيدا ده ژى. له هه ردوو به ستينه كه دا، زمانى كوردى ته نيا له گه ئيدا هه ئكراوه، له ده وئه ته يه كگرتوووه كاندا له ئاستى فيدرال و دامه زراوه كانى خویندنى بالا، به ش و به رنامه كانى وهك زمان و فه ره نكي رۆژهلاتى ناوين و رۆژهلاتى نزيك و خویندنه وه ئيرانى، توركى و عه ره بيه كاندا بره وى پى نه دراوه. له ژئير ئالاي خویندنه وه پۆست كۆلونيائيه كاندا، ئه م دامه زراوه و به شان ه زۆربه ي كات ئه زموونى زمانى بىده وئه تى كوردى كه په راويژخراو و له ناوخۆدا كۆلونيكر او ه يان له ماتريكسيكى دوانه دا و له به رژه وه ندى ده وئه تانى رۆژهلاتى ناويندا سه رپوه ته وه: ئيمپرياليزمى رۆژئاوا له به رانه به ر دنيا به كى ئيسلامى كۆلونيكر او. ته نانه ت له ناو دامه زراوه و ريخراوه كانى وهك ACTFL و NCOLCTL دا، كه له بنه ره ته وه بو ئه وه دامه زران كه نوينه رايه تى زمانه كه متر فيركراوه كان له ده وئه ته يه كگرتوووه كاندا بكن، زمانى بىده وئه تى كوردى خوئى له و ده رفه تانه ي بو ئه ندامانى پي دراوى تاقمه كه ديارى كراون كه برى تين له عه ره بى، توركى و فارسى بيه ش ده بينيت. چوارچيوه ي هه نوو كه بىي ئه م دامه زراوانه، زۆربه ي كات ناوينشانى تاك ته وه رانه ي زمانه په راويژخراوه كان به مجۆره ئماژه پى ده كات: زمانه كه متر فيركراوه كان و زمانه زۆتر فيركراوه كان. به لام، وه ها چوارچيوه يه ك بو باس كردن له يه كتر بىنى په راويژخراون، سه ركوت، بىده وئه تبوون، هه لاواردن و زمانكوژى نهرم و زير له زمانى كوردىدا به س نيه.

ئه م دۆخه پيويستى به ”دارشته وه و پيدا چوونه وه” ي گشتى چوارچيوه ي سياسه ته هه نوو كه بيه كان له په يوه ندى له گهژ زمانى كوردى، له ناو حكومه تى فيدرال، دامه زراوه كانى په روه ردى بالا، به شى خویندنه وه كانى رۆژهلاتى ناوين، ACTFL و NCOLCTL دا هه يه. هۆكارگه لى وهك تيوه گلانى راسته و خوئى ده وئه ته يه كگرتوووه كان له شه رى

کهنداو(۱۹۹۰ - ۱۹۹۰)، شه‌ری عیراق (۲۰۰۳) و ده‌ستیوه‌ردانی سه‌ربازی نیونه‌ته‌وه‌یی له دژی داعه‌شدا(۲۰۱۴ تا ئیستا)، پیگه‌ی زمانی کوردییان له‌وه‌وه که ته‌نیا زمانیکی بیده‌وه‌ت بیت گۆریوه بۆ زمانیکی بیده‌وه‌ت له‌مه‌ترسیکه‌وتوو. سه‌ره‌رای ئهم “له‌مه‌ترسیکه‌وتن” هی، بیده‌وه‌ت‌بوونی زمانی کوردییه که ببه‌شی کردوو له‌وه‌ی به‌ باشی و ته‌واوه‌تی ببینریت و خۆی بناسینیت.

له‌ نه‌بوونی پشتگیریدا، زمانی کوردی له‌ ده‌وه‌ته‌یه‌گرتوو‌ه‌کاندا بۆ مانه‌وه‌ی خۆی، زۆرجار به‌ستراوه‌ بووه به‌ ده‌ستپیش‌خه‌رییه‌ تاکه‌که‌سی و به‌کۆمه‌له‌کانه‌وه. هه‌له‌مه‌رجه‌که‌ی له‌ یه‌کتبه‌ریینیکی چه‌شنه‌نه‌بیراندا‌یه، که به‌هۆی ئه‌وه‌ی زمانه‌که‌ مافی زمانی ئه‌رینی، سه‌رچاوه‌ی پیوست، پشتگیری و یارمه‌تی حکومه‌تی فیدراڵ، دامه‌زراوه‌کانی په‌روه‌رده‌ی بالا، به‌شی خویندنه‌وه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوین و هه‌روه‌ها دامه‌زراوه‌گه‌لی وه‌ک ACTFL و NCOLCTL ی ده‌ست نه‌خستوو، هیشتا به‌ره‌ورووی مه‌ترسیی جو‌راوجۆر ده‌بیته‌وه. ناویشانی “قه‌یراناوی بوون” زۆرجار ده‌بیت به‌هۆی کرانه‌وه‌ی خولی نۆی بۆ زمانی کوردی. دیسانیش “نه‌بوونی دا‌ببنکاری ما‌لی و بره‌وپیدان” و “که‌مبوونی ناو‌نووسینه‌وه”، ده‌بن به‌ هۆی دا‌خرانی ئهم به‌رنامه‌ بیده‌وه‌تانه. پیگه‌ی زمانی کوردی له‌ به‌ستینی ئورووپادا، به‌تایبه‌تی له‌ سویدا، پیشانی ده‌دا که زمانه‌که‌ ده‌توانیت ته‌نانه‌ت له‌ دیاسپۆرادا په‌ره‌ بسینیت و پشتیوانی حکومه‌ت و دامه‌زراوه‌کانی په‌روه‌رده‌ی بالا وه‌ربگریت.

په‌راویزه‌کان

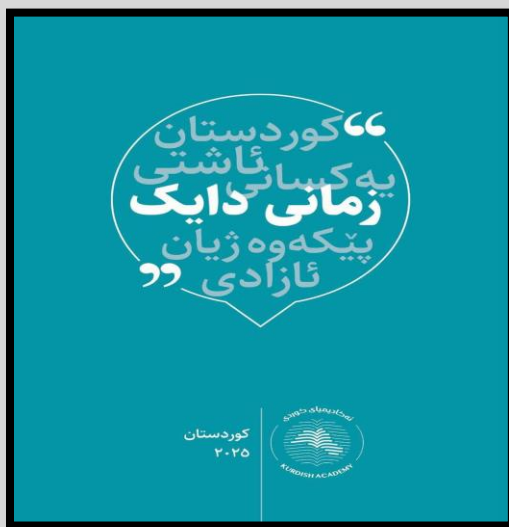
۱- نوسخه‌ی یه‌که‌می ئهم تو‌نژینه‌وه‌یه، سالی ۲۰۱۹ له‌ بیست و دووه‌مین کۆنفرانسی سالا‌نه NCOLCTL له‌ شاری ئاتلانتا پیشک‌ه‌ش کراوه. لی‌ره‌وه‌ سپاسی ناوه‌ندی لی‌کۆئینه‌وه‌ی رۆژه‌لاتی ناوه‌راست له‌ زانکۆی ئیندیانا له‌ بلومینگته‌ن و به‌رپه‌به‌ر و دامه‌زرتنه‌ی ئه‌و ناوه‌نده، با‌ئو‌یز فه‌یسه‌ل ئه‌لی‌سترا‌بادی ده‌که‌م. هه‌روه‌ها سپاسی ناوه‌ندی سه‌لاح‌دین له‌ شاری ناشیل و به‌رپه‌به‌ره‌که‌ی به‌رپز نه‌وزاد هه‌ورامی ده‌که‌م بۆ سه‌فه‌ر و نیشته‌جی‌بوون ها‌وکارییان کردم. به‌رپزان جه‌عفه‌ر شینخو‌لی‌سلا‌می، بیرگۆل یه‌لمان، مایکل چایه‌ت، ته‌یلر فیشیر، دیانا هه‌چیت، ئاتم کاکری‌ل عه‌بدو‌للا، بی‌نیامین پریست، جینی‌ل مۆسی‌ر، ستیفین تی‌رنیر و تاره‌که‌یان به‌شی‌وه‌ی ره‌خنه‌گرانه‌ خویندنه‌وه‌ و پشتیان گرت‌م. لی‌ره‌وه‌ سپاسی هه‌لسینگه‌ره‌ نادیاره‌کان ده‌که‌م که زۆر به‌وردی و تاره‌که‌یان خویندبو‌ویه‌وه و تییینی و پیشیاری هه‌ره ژیرانه‌یان بۆ نووسبووم.

2. This article draws substantially on Cooper (2015) regarding intersectionality.
3. For the sociological understanding of statelessness alongside the legal understanding of the issue, see: Sköld 2019; Eliassi 2016; Weissbrodt and Collins 2006.
4. For further information on hard and soft linguisticide, see: Salih 2019.
5. <https://thekurdishproject.org/history-kurdish-language-rojava/> Accessed February 23, 2020.

6. http://fa.kurdistanukurd.com/?p=19954&fbclid=IwAR1e0bhkMpQrLyd1b-JA5dvf1ok1vttDH_D34SGTrcQpgQVRN7dXSivDrIY Accessed February 12, 2020.
 7. https://www.pbs.org/frontlineworld/stories/iraq501/events_anfal.html Accessed February 5, 2020.
 8. <https://www.pbs.org/newshour/show/terrorized-by-isis-yazidi-refugees-find-welcoming-community-in-nebraska> Accessed February 3, 2020.
 9. <https://carla.umn.edu/index.html> Accessed February 23, 2020.
 10. See for example Kurdish Studies Network's bibliography:
<https://kurdishstudiesnetwork.net/bibliography/> Accessed February 23, 2020.
 11. <https://ekurd.net/turkey-protests-kurdish-language-2019-04-30> Accessed February 23, 2020.
- <https://www.kurdistan24.net/en/news/8e263f73-f1bf-4e0e-8659-dc2227919f04> Accessed February 23, 2020.
12. <https://www.census.gov/library/publications/2013/acs/acsbr10-20.html> Accessed March 2, 2020.
 13. See: <http://carla.umn.edu/lct1/db/index.php>.
 14. <https://utilities.registrar.indiana.edu/course-browser/prl/soc4202/CEUS/index.shtml> Accessed February 23, 2020.
 15. https://www.huffingtonpost.com/rashid-karadaghi/for-history-how-arab-turk_b_7829918.html Accessed February 23, 2020.
 16. <https://www.ed.gov/content/notice-letter-regarding-duke-unc-consortium-middle-east-studies> Accessed December 11, 2019.
 17. <https://www.lrb.co.uk/v13/n05/edward-said/edward-said-an-american-and-an-arab-writes-on-the-eve-of-the-iraqi-soviet-peace-talks?fbclid=IwAR3aqUPZl6REXoxuJiSsMnHNZFZNA7Hj5Hbj2Xr-P3aweICidqgUMJfPLL4> Accessed February 23, 2020.
 18. See for example: "Is 'love and desire in Iran' a threat to U.S. national security?"
<https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/love-desire-iran-threat-national-security-191011090501980.html> Accessed February 23, 2020.

سه‌رچاوه: گۆفاری تیشک ژماره ۷۱ - ریکهوتی: ۱۷ فیه‌ریویری ۲۰۲۵

بهره و رۆژی جیهانیی زمانی دایک



نهجام و لیکهوتنهکانی سیاسی زمانی رۆژمهکانی ئێران

له ئێران ههر له گهڵ دروستبوونی دهولتهتی ناوهندیی بههیز به تابهتی لهوای هاتنه سهركاری رهزاشا، به خهیانی خۆیان بۆ دروستکردنی ئێرانیکی یهگرتوو و بۆ دروستکردنی تاقه میلیتیک لهو ههمووه نهتهوه و زمانهتی له ئێراندا هه، سیاسهتی سهپاندنی یهک زمان به سهر ههمووانیاندا گرتبههر، بهو ئامانجه که خهکی ئێران خۆیان به یهک نهتهوه بزانی نهک چه نهتهوه؛ بۆ ئهوهی دهست له زمانهکی خۆیان ههنگرن و فارسی بیهته زمانی ههمووان. بۆ جیگیر بوونی ئهو سیاسهتێش ههر چی له دهستیان هات کردیان. نهک ههر رینگهیان به خویندن بهو زمانانه نه، به لکوو نووسین بهو زمانانهشیان قهدهغه کرد و بهرنامهی جوراوجۆریان بهرپه برد بۆ ئهوهی تاکی نهتهوه ناهارسهکان پشت له زمانی خۆیان بکهن. بۆ ئهوهی ئهه باوهر له میشکی نهتهوه ناهارسهکاندا بچهسپینن که زمانهکی ئهوان، زمان نییه، له ههجهیهکی زمانی فارسییه؛ بۆ ئهوهی میژووویهکی ساخته و داتاشارا و درۆیین بهرنه ئیو میشکی خهک. دهیانهویست ههموو خهکی ئێران وا بیر بکه نهوه که لهوهتا دنیا ههیه، زمانی فارسی، زمانی گشتی و سههرکی و هاوبهشی ههموو پیکهاتهکانی ئیو ئهو جۆگرافیایه بووه که ئهوان به ئێرانی دهزانن.

**

ئهم قه‌ده‌غه‌کردنه‌ی خویندن به زمانه نافراییه‌کان و به په‌رسی نه‌ناسینیان وه‌ک زمانیکی جیاواز، له زۆر په‌هه‌ند دا کاریگه‌ریی داناوه:

وای کردوو نافراییه‌کان، ئه‌وانه‌ی وشیا‌ریی نه‌ته‌وه‌یی و میژوو‌یی و کولتوو‌رییان هه‌یه، زمانی فارسی به زمانیکی داسه‌پاو بزانی؛ وا هه‌ست بکه‌ن له‌م و‌لاته‌دا ئه‌وان هاو‌نیشتمانی پله دووه‌م و پله سێهه‌من.

تاکی سه‌ر به نه‌ته‌وه نافراییه‌کان، به‌و هۆیه‌وه که شیاوازی قسه‌کردنیان به زمانی فارسی، له‌گه‌ڵ فارسه‌کان جیاوازی هه‌یه و وه‌ک ده‌ئین له‌هه‌جیان هه‌یه، رووبه‌رووی گائته و سوکایه‌تی بوونه‌ته‌وه و ده‌بنه‌وه.

مندا‌لان له قوتابخانه، به‌و هۆیه‌وه که خویندنه‌که به زمانی خۆیان نییه، تووشی د‌ئساردبوونه‌وه له خویندن، به‌جیمان و دواکه‌وتن له ده‌رس و خۆبێگه‌یاندا بوون.

کاریگه‌ریی ئه‌و سیاسه‌ته له‌سه‌ر تاکی سه‌ر به نه‌ته‌وه نافراییه‌کان له رووی ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تییه‌وه ئه‌وه‌یه که هه‌ست به سه‌رکوتکراوی، هه‌ست به نامۆیی له‌گه‌ڵ نه‌ته‌وه‌ی سه‌رده‌ست، هه‌ست به ماف پێشێلکراوی ده‌که‌ن. هه‌ست ده‌که‌ن ناسنامه‌ی ئه‌وان سوکایه‌تی پێده‌کری و ده‌سپێته‌وه. به‌لام کاریگه‌رییه‌که له‌سه‌ر تاکی کورد، جیاوازییه‌کی به‌رچاوی له‌گه‌ڵ تاکی سه‌ر به نه‌ته‌وه‌کانی دیکه هه‌یه. بوونی خه‌باتیکی نه‌ته‌وه‌یی له‌مێژینه له کوردستان و به‌رزبوونی ئاستی وشیا‌ریی نه‌ته‌وه‌یی و سیاسی، وای کردوو تاکی کورد هه‌ر له زوووه له‌م سیاسه‌ته یاخی بی‌ت و به شیاوه‌ی جۆراوجۆر هه‌و‌ئێ پووجه‌ئ‌کردنه‌وه‌ی بدات.

ئهم بێبه‌شیه له په‌روه‌رده به زمانی دایک، هه‌ر وه‌ها سه‌رکوتی زمانه نافراییه‌کان به شیاوه‌یه‌کی سیسته‌ماتیک، هه‌م له سه‌ر تاکه‌کان، کاریگه‌ریی نه‌رینی هه‌یه، هه‌م له‌سه‌ر زمانه‌که‌یان. هه‌روه‌ها له سه‌ر یه‌کیتی و ته‌بایی دانیشتووانی و‌لاتی ئێران، به تایبه‌تی له سه‌ر پێوه‌ندی نه‌ته‌وه بنده‌سته‌کان له گه‌ڵ ده‌سه‌لات و نه‌ته‌وه‌ی سه‌رده‌ستدا.

تاکه‌کان، له نه‌جای درێژه‌کێشانی ئه‌و سیاسه‌ته‌دا، سته‌میکي گه‌وره‌یان لێده‌کری‌ت، چونکه له هه‌لومه‌رجیکی نایه‌کساندا، ده‌بی مل به‌ مله‌ی ئه‌و که‌سانه بکه‌ن که به زمانی خۆیان په‌روه‌رده ده‌بن. فارسیزمان بوون بۆ فارسه‌کان ئیمتیازه، به‌لام فارسیزمان نه‌بوون بۆ ئه‌وانی دیکه خالی نه‌رینییه.

زمانه نافراییه‌کانیش له نه‌جای درێژه‌کێشانی سیاسه‌تی سه‌رکوتی سیسته‌ماتیکی زمان، هه‌تا هاتوو له‌وا‌زتر و

پرسی خویندن به زمانی کوردی له رۆژهه‌لاتی کوردستان

په‌راویزخراوتر بوون؛ چونکه زمان که به ره‌سمییت نه‌ناسی، که پیت نه‌خویند، که مافی نه‌وهت نه‌بوو له دام و ده‌زگای ره‌سمی قسه‌ی پی بکه‌ی، که ده‌وله‌ت بودجه و هیزی مرۆیی بو خزمه‌تکردنی ته‌رخان نه‌کرد، که بواری توژیینه‌وه و په‌روه‌ده‌کردنی مامۆستا و پسرۆر و نووسینی فه‌ره‌ه‌نگ و نه‌کادیمیای تایبته به‌و زمانه‌ت پیک نه‌هیتنا، نه‌ک گه‌شه ناکا، به‌لکوو ده‌پووکیته‌وه و گیانی له‌به‌ردا نامیینه‌ت. ته‌ناهت ناخپوه‌رانی زمانه‌کش به‌ره به‌ره، تووشی نامۆبی و راکردن له زمانه‌که‌ی خۆیان ده‌بن، پینانویه زمانه‌که‌یان که‌لکی نییه و پیوست ناکا پی بدوین، پی بنووسن و خزمه‌تی بکه‌ن

نه‌نجامی درێژه‌کیشانی سیاسه‌تی سه‌رکوت و بیبه‌شکردنی زمانی، له‌کو‌تاییدا بناغه‌کانی مانه‌وه‌ی ولاته به‌ رواه‌ت هاوبه‌ش و یه‌ک‌زمانه‌که، هه‌نده‌ته‌کیته‌ی. له‌هه‌ر ولاتییک سه‌رکوتی نه‌ته‌وه‌یی و سرپینه‌وه‌ی زمان و ناسنامه هه‌بووه، نه‌نجامه‌که‌ی قه‌یران و به‌ره‌به‌ره‌کانیی نه‌ته‌وه بنده‌سته‌کان له‌گه‌ل ده‌سه‌لاتی نه‌ته‌وه‌ی سه‌رده‌ست و، چوونی نه‌و ولاته به‌ره‌و شه‌ری نیوخۆیی و پارچه پارچه بوون بووه. چونکه نه‌و نه‌ته‌وانه، چی دیکه ته‌حه‌مولی سه‌رکوت وبی مافی و سرپینه‌وه‌ی ناسنامه‌ی خۆیان ناکه‌ن.

سه‌رچاوه: دیواری فه‌یسبووکی نووسه‌ر - یکه‌وتی: ۱۹ی فیه‌ریویری ۲۰۲۵

کو‌کردنه‌وه و ناماده‌کردنی: په‌حمان نه‌قشی

خاکه‌لینه‌وه‌ی ۲۷۲۲ی کوردی = مارچی ۲۰۲۲ی زایینی

نۆژه‌ن کردنی: ریه‌ندانی ۲۷۲۴ی کوردی = فیه‌ریویری ۲۰۲۵ی زایینی



سپاس و پیزانین

بۆ هاوێی قادر وریا بۆ نووسینی و ناماده کردنی هه‌موو وتارو وتووێژه‌کان.
ده‌ستخۆش و هه‌روا قه‌له‌م په‌نگین بن بۆ گه‌ل و نیشتمان.

په‌حمان نه‌قشی

